Avonturen aan de Wilde Kust

De geschiedenis van Suriname en zijn buurlanden

Albert Helman

bron
Albert Helman, *Avonturen aan de Wilde Kust*. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn 1982

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003avon01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

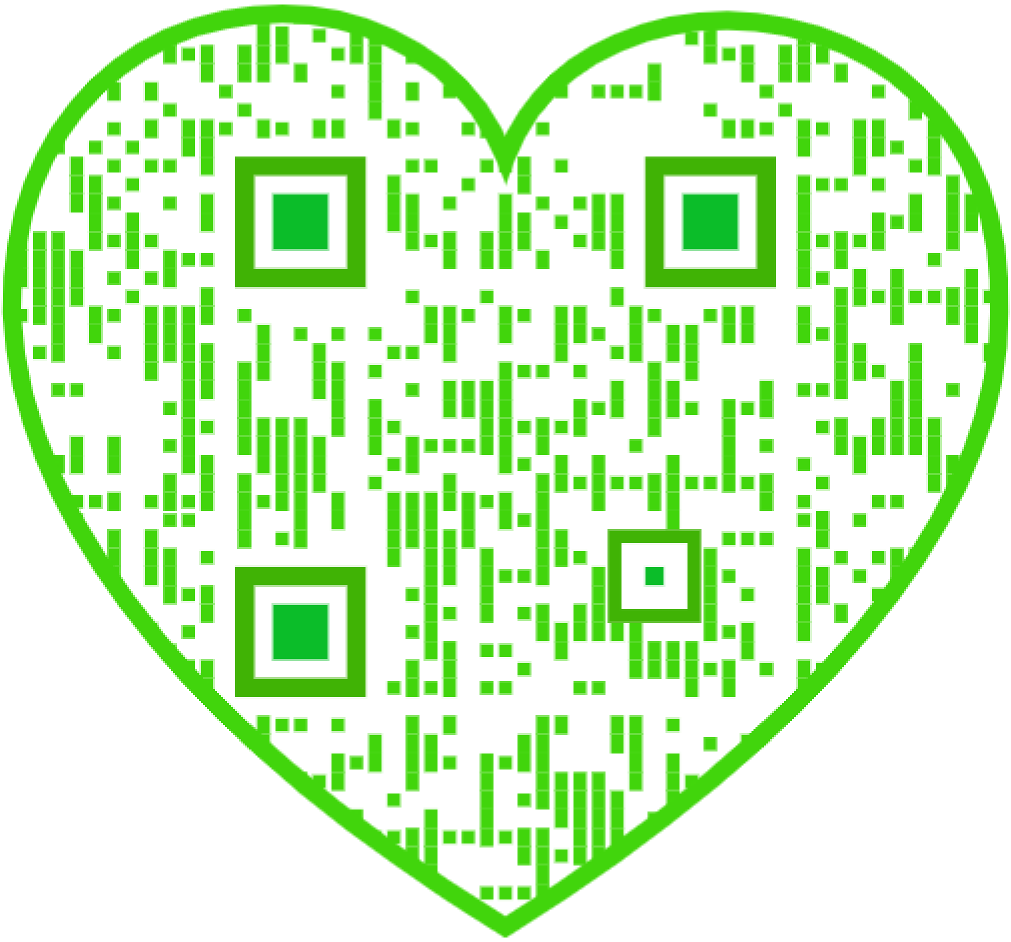

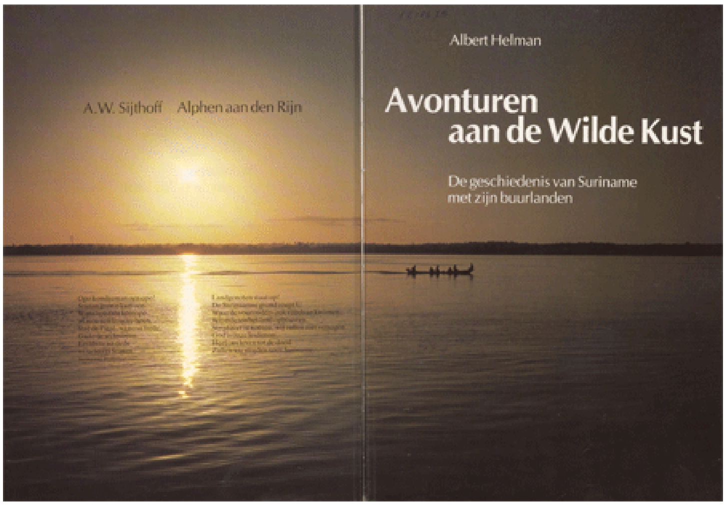

A.W. Sijthoff
Alphen aan den Rijn

Opo kondreman oen opo!
Sranan gron e kari oen.
Wans ope tata komopo
wi moe seti kondre boen.
Stré de f'stré, wi no sa frede,
Gado de wi fesiman.
Eri libi te na dede
wi sa feti gi Sranan.

Surinaams Volkslied
Landgenoten staat op!
De Surinaamse grond roept U
Waar de voorouders ook vandaan kwamen,
Wij moeten het land opbouwen.
Strijd is er te voeren, wij zullen niet versagen.
God is onze leidsman.
Heel ons leven tot de dood
Zullen wij strijden voor Suriname.

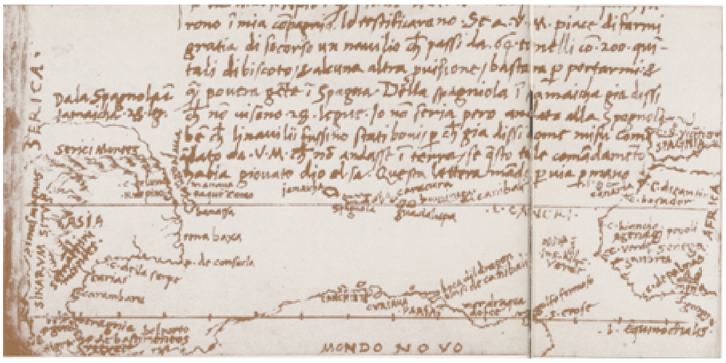

Illustratieverantwoording

ABC-Press Amsterdam (Jutka Rona): 130, 196, 197, 201
Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage: 9 b, 96 b, 103 r, 154, 155 o, 156, 167 m, o
ANP, Amsterdam: 200
Archivo Historico Nacional, Madrid: 66 o
Artis, Amsterdam: 24 o
Atlas van Stolk, Rotterdam: 83 b, 120-121, 167 b
Biblioteca Nazionale Centrale, Florence: 59 o
Bibliothèque Nationale, Parijs: 100 b, 101 r
Dr. C.F.A. Bruijning, Noordwijk: 44 lo, 54
Ir. F.C. Bubberman, Paramaribo: 35 r, 41, 48
Dr. C.N. Dubelaar, Haren: 361
Evangelische Broedergemeente, Paramaribo: 140
Gemeentearchief, Amsterdam: 87
Dr. D.C. Geyskes, Oegstgeest: 33, 34, 38 b, 39
Dr. M.S. Hoogmoed, Leiden: 14 ro, 25 o
KLM Aerocarto, 's-Gravenhage: 18 lo
Koffie- Theekabinet en Pijpenkamer Douwe Egberts, Utrecht: 84 r, m, o, 90
Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam, Fotobureau: 14, 15, 16, 17, 19 o, 26 b, 28, 29, 31, 371, 38 l, r, 40 b, 44 lb, 45 o, 46, 47 r, 49, 51 m, o, 52 lb, rb, ro, 56 b, 99 lb, lo, 137 o, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 153 o, 155 b, 157, 158 b, 159, 162, 163, 166, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 178, 179, 180, 181 l, 182-183, 184-185, 186, 188, 189, 190 b, 191, 194 b, 195
Koninklijke Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Leiden: 26 o, 44 rb, 50, 51 b, 52 lo, 55, 56 o, 151, 193 o, 194 o
Dr. L.A.M. Lichtveld, Tobago: 40 ro, 93
Dr. J.C. Lindeman, Bunnik: 172 lb, lo, 177 b, o
Maritiem Museum Prins Hendrik, Rotterdam; 91 b, 92
The Metropoliten Museum of Art, New York: 64 b, 97 b
Museo de America, Madrid: 74 b
Musée du Louvre, Parijs: 70 o
Museo Naval, Madrid: 66 b
NASA: 10, 12/13

Rijksarchief Zeeland, Middelburg: 96 o
Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie, Leiden: 27
Rijksmuseum, Amsterdam: 83 o, 91 o, 94, 95, 98 o, 108 o, 138, 161 lb
Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden: 160
Dr. J.P. Schulz: 18 lb, 19 b, 20, 22, 37
Sticusa, Amsterdam: 23
Stichting Surinaams Museum, Paramaribo: 32, 40 lo, 43 o, 471, 98 b, 105, 107, 108 l, b, 109, 110, 114, 115, 136, 142, 153 b, 161 rb, 190, 206 b, 208 o
Tropenmuseum, Amsterdam: 44 ml, 74/75 l, o, 102, 106 m, 116 b, 122, 127, 131 m, o, 150, 161 lo, 164/165, 172 b, 173, 176 b
Zeeuws Museum, Middelburg: 101 l, 128

Op het omslag is over de volle breedte een historisch panorama van Paramaribo afgebeeld, een recente gouache van Jean Louis Volders. Daarin op het voorplat een Surinaamse kotomisi in feestkleding (ANP-foto); op het achterplat een Romantische voorstelling van een Indiaanse vrouw (fragment van een lithografie).

Verder op het voorplat een markttafereel in Paramaribo (Fotobureau KIT) en op het achterplat *Berbice River* van Cristan Cataract (Coll. Dr. S. de Groot). De foto van Albert Helman op de achterflap is van Tony van Verre.

Illustratie blz. 1: zie bijschrift op blz. 193, blz. 2/3: zonsondergang op de Marowijne (foto J.E. Verbeek-Beumer), blz. 4/5: zie bijschrift op blz. 59 o, blz. 6/7: gezicht op Paramaribo.

Bij de samenstelling van dit boek is dankbaar gebruik gemaakt van de adviezen van Dr. S. de Groot, C. Lont, Mr. H. Pos en J. Douglas.

Voorwoord

Het is onmogelijk de geschiedenis te schrijven van een volk dat slechts als wensdroom van sommigen bestaat en dat nog nauwelijks bezig is geboren te worden uit de stremming van enkele samenstellende delen. Het is ook niet mogelijk de historie te schrijven van een land waarvan lang niet alle staatkundige grenzen vastliggen, noch aan het overgrote deel der ingesloten bewoners uit eigen aanschouwing bekend zijn, noch berusten op enig geografisch onderscheid met een veel wijder omliggend gebied, maar slechts 'aangenomen' werden door de willekeur van elkaar bestrijdende mogendheden. Er valt echter wel een verhaal te schrijven van de opeenvolgende avonturen die allerlei lieden beleefden in en nabij het centrale gedeelte van een uitgestrekte, maar wel afgebakende landstreek. Dit ondernemend, kan men zich ten minste houden aan de drie dramatische eenheden van handeling, tijd en plaats.

Zulk een regio is de kuststrook ten noorden van het Zuidamerikaanse vasteland, gelegen tussen de mondingen van twee machtige rivieren, de Orinoco en de Amazone, een strook welke van oudsher door de avonturiers die haar bezochten en er hun 'volksplantingen' vestigden 'de Wilde Kust van Guyana' genoemd werd. Deze strook werd door de Europese naties die de avonturiers hun officiële steun verleenden, eerst in zeven stukken of 'kolonies' verdeeld en bestaat nadat drie daarvan - Essequibo, Demerara en Berbice - de Nederlanders ontvielen, nog altijd uit vijf 'Guyana's': het Venezolaans, Brits, Nederlands, Frans en Braziliaans Guyana. Zoals dit hele gebied steeds 'Guyana' genoemd werd, zo heette het meest centrale deel daarvan, het laatste Nederlandse Guyana, al vóór de eerste blanke avonturiers er aanlandden, Suriname.

Over de bezetters van dit gebiedje, dus over een klein deel van zijn 'geschiedenis', is reeds allerlei gepubliceerd, echter steeds vanuit het gezichtspunt van de vreemde indringers en met uitsluitende belangstelling voor hetgeen de eeuwenlange 'kolonisatie' voor het 'moederland' te betekenen had of mogelijk nog heeft. Het bleef bij een relaas van 'daar werd in ieder geval iets goeds verricht', al was het op den duur wat onvoordelig en niets groots. Dat sinds anno 1500 alleen maar avonturiers aan de Wilde Kust hebben rondgestruind, konden de Europese geschiedschrijvers echter kwalijk inzien. Zij beschreven niet het wisselend lot van de veelsoortige mensen die er 'geplant' werden, noch dat van het ecologisch milieu dat de 'planters' met opzet verstoorden.

Het is de hoogste tijd, naast of tegenover hun gezichtspunt ook eens dat van de 'inboorling' tot uitdrukking te doen komen. Juist *hier*, voor Nederland, voor Suriname en 'de West', waar nog enige Nederlandse pre*s*entie (niet langer pre*t*entie meer) bestaat; en juist *nu*, terwijl door de aanwezigheid van vele tienduizenden 'West-Indiërs' in Europa het oude racisme een verontrustend snelle groei doormaakt.

Zo is het mij, door de omstandigheden ertoe genoopt, een gewetenszaak geworden dit boek dat geen ander 'landskind' daartoe aangezocht heeft willen schrijven, ondanks het nalaten van genoeg eigen bronnenstudie of detailonderzoek, maar wel na veel levenslange overdenking, te voltooien. Wellicht bij wijze van 'adjosi' (vaarwel).

Albert Helman

Inleiding

> 'De beoefening der geschiedenis, receptief of productief, staat steeds voor iedereen open; er is nauwelijks speciale wetenschappelijke voorkennis voor nodig. De historie heeft haar deuren wijd open staan voor de amateur. Gelukkig de landen waar uit de staatsdienst, uit het publieke leven, de geschiedschrijvers opstaan.'
> *J. Huizinga (De Wetenschap der Geschiedenis)*

Wanneer in de hiernavolgende bladzijden de aandacht van hoofdstuk tot hoofdstuk steeds meer toegespitst wordt op de gebeurtenissen en toestanden in Suriname, het voormalig Nederlands Guyana, dan gebeurt dit niet omdat de geschiedenis van dit land in welk opzicht dan ook van meer belang of boeiender zou zijn dan de lotgevallen der vier andere Guyana's. Alle vormen zij samen één geheel, zowel in geografisch, ecologisch, ethnisch als historisch opzicht. En juist omdat zij nagenoeg een zelfde verleden hebben, is het redelijkerwijze te verwachten dat ook hun toekomst, ondanks hun huidige staatkundige of politieke diversiteit, niet erg verschillend zal zijn. Er kunnen slechts onderlinge fase-verschuivingen bij hun verdere ontwikkeling plaatsvinden.

Een beschrijving van de gezamenlijke totale geschiedenis van Groot-Guyana zou echter een veel ruimere plaats en veel meer nadere uiteenzetting voor de onvoorbereide lezer vergen, dan waartoe de hier beschikbare ruimte gelegenheid biedt, hoezeer ook een weelde aan illustraties de nodige woorden vermag te vervangen. Derhalve werd een middenweg gekozen, door een aan de meesten reeds enigszins bekend onderdeel - in casu Suriname - eerst tegen de achtergrond van het grote geheel te plaatsen, om het vervolgens geleidelijkaan steeds meer naar voren te halen, en zo op meer gedetailleerde wijze het globale verloop der ontwikkelingsgeschiedenis van Groot-Guyana door die van het eertijds 'Nederlandse' Guyana aan te tonen. En gelukkig leent juist Suriname, als 'middelste' van de vijf landen aan de Wilde Kust, zich bijzonder goed hiertoe. Het is niet voor niets de middelvinger aan die grote, naar ons uitreikende hand van oermoeder Guyana!

Getracht werd dus om, als bij het filmen met een 'zoom-lens', uit een aanvankelijk panoramisch beeld één centraal gegeven steeds dichter 'naar voren' te halen, teneinde het allengs meer in bijzonderheden te leren kennen, hoewel daarbij tevens hoe langer hoe meer van 'het omgevende' uit het beeld moest verdwijnen. Niet geheel evenwel. En terwijl het hier op den duur nog slechts als 'terzijde' ter sprake kon komen, heeft de schrijver van dit boek gepoogd om in een ander, spoedig te verschijnen werk in dit onvermijdelijke manco te voorzien.

VIERDE EN LAATSTE
SCHEEPS-TOGT
DOOR
CHRISTOFFEL KOLUMBUS,
ter Ontdekking van nog andere Landen
gedaan naar de
WEST-INDIEN;
in 't Jaar 1502,

Nederlandse vertaling van het door Columbus gepubliceerde reisverslag van zijn vierde reis naar de Nieuwe Wereld, in 1502, toen hij nog steeds hoopte een land te bereiken dat beantwoordde aan de bekende beschrijvingen van Oost-Azië.

Van inheems standpunt uit wordt de geschiedenis van Suriname beschouwd als een reeks van wilde avonturen, die lieden van de meest uiteenlopende herkomst beleefden in een gedeelte van de Guyana's waarvan zelfs voor hen de kust zó ontoegankelijk was, dat zij deze ‘wild’ noemden en de bewoners daarvan ook als ‘wilden’ betitelden. Even langzaam en voorzichtig als zij die kust - tot op heden nog een ‘gevaarlijke’ - hadden te benaderen, even behoedzaam gebeurt dit ook hier, met dit ‘ingezoomde’ geschiedverhaal. Zo wordt in de eerste zeven hoofdstukken de proto- en prehistorie van geheel Amerika langzaam teruggedrongen tot die van de noordelijke helft van Zuid-Amerika en vervolgens ‘verschoven’ tot die van het door de Orinoco, de Rio Negro, de Amazone en de Atlantische Oceaan ingesloten leefgebied, het eigenlijke Guyana. In de daaropvolgende zeven hoofdstukken, die het begin van de ‘historische’ tijd van het subcontinent behandelen, wordt aangetoond hoe in de eerste helft van deze tot op heden bijna vijf volle eeuwen omvattende periode, vooral het land langs de Wilde Kust een door veel Europese mogendheden omstreden ‘bezit’ werd, dat alleen met behulp van de arbeid van uit West-Afrika geïmporteerde negerslaven kon worden ontgonnen.

Aan het einde van die eerste 250 jaren ‘avonturen’ wordt dan even halt

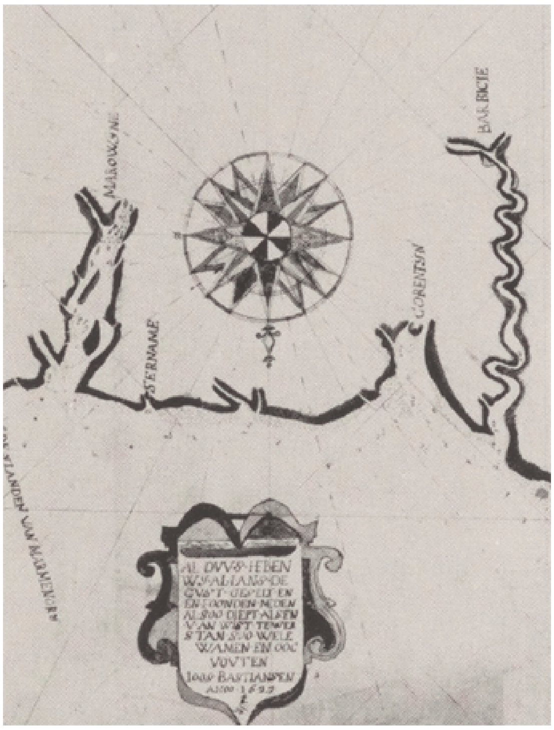

De wellicht oudste navigatie-schetskaart van de Wilde Kust, getekend door Joos Bastiansen in 1627, toen zich daar al Hollanders, met name aan de Corantijn, gevestigd hadden.

gemaakt, om te overzien wat de vele gebeurtenissen in menselijk opzicht zoal hadden opgeleverd, zowel voor de avonturiers als voor hun slachtoffers en het ‘veld van eer’ waarop zij zich lieten gelden. Wat kwam ervan terecht?

Het merendeel van de kolonies aan de Wilde Kust was toen nog in handen van de Nederlanders die, zoals uit de laatste zeven hoofdstukken blijkt, er tenslotte nog maar één overhielden, namelijk Suriname. Voor de Nederlandstalige lezer is het dan interessant, precies te vernemen hoe - van ‘ginds’ uit beschouwd - het Koninkrijk der Nederlanden tijdens de eerste eeuw van zijn bestaan zijn ‘bezitting’ aldaar heeft beheerd, na veel aarzeling tot afschaffing van de slavernij overging en eindelijk, na een onzeker en in de laatste fase geforceerd dekolonisatieproces, de Republiek Suriname ontstond, een ‘jonge’ zelfstandige staat naast een ‘Republiek Guiana’ in het westen, een gelijknamige Venezolaanse landstreek in het zuidwesten, een ‘Overzees departement’ van de Franse Republiek in het oosten en diverse ‘Territorios’ en Guayanese delen van Braziliaanse gefedereerde staten in het zuidoosten.

Ondanks de aldus nog altijd bestaande staatkundige verdeeldheid van het oorspronkelijke Groot-Guyana is de feitelijke eenheid van de ‘levensruimte’ - zo uitermate schaars bevolkt - in het achterland onverlet gebleven; zelfs in het ‘gekoloniseerde’ gebied langs de Wilde Kust blijft het slechts kunstmatig, als een kwalijke erfenis der voormalige imperialistische ‘volksplanters’, opgedeeld in vijf landen waarvan de officiële taal nog altijd respectievelijk Spaans, Engels, Nederlands, Frans en Portugees is. Veeleer dan hun willekeurige scheiding door wat grote rivieren lijkt dit de voornaamste factor die hun onderlinge samenwerking, om niet te zeggen hun ‘natuurlijke’ hereniging, in de weg staat.

Hoe lang zal het duren, eer al zulke gevolgen van vijf eeuwen kolonialisme (en ergere) geheel overwonnen kunnen worden? Laten de toeschouwers niet ongeduldig zijn; de mens leeft snel, de mensheid echter uiterst traag.

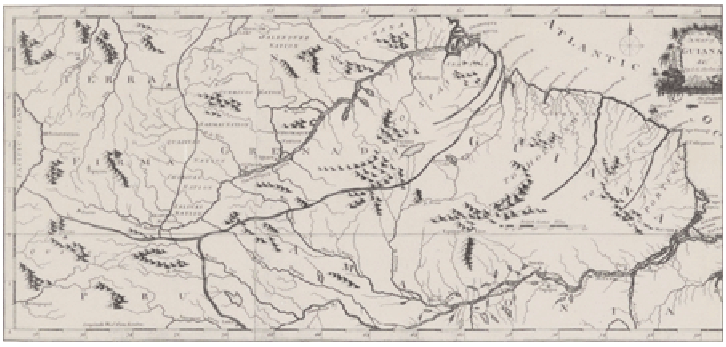

Een kaart van Groot-Guyana in 1793 getekend door Captain J.G. Stedman, die kort tevoren de weggelopen negerslaven in Suriname bestreed en een boeiende beschrijving van zijn veldtochten wereldkundig maakte.

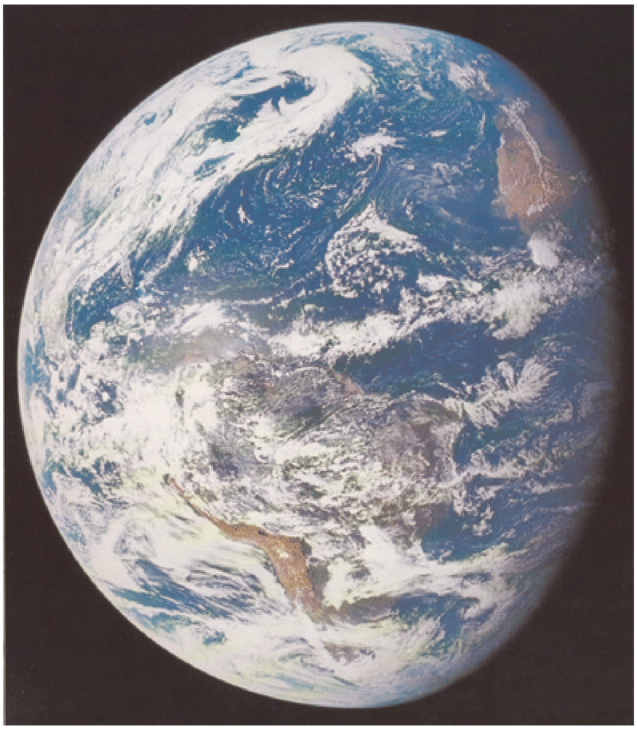

Zuidelijk kwadrant van de aardbol, gezien vanuit de Apollo-15. Geheel onderaan het Zuidamerikaanse continent en boven, rechts, het westelijke deel van Afrika. (Foto NASA).

Oude grond in de nieuwe wereld

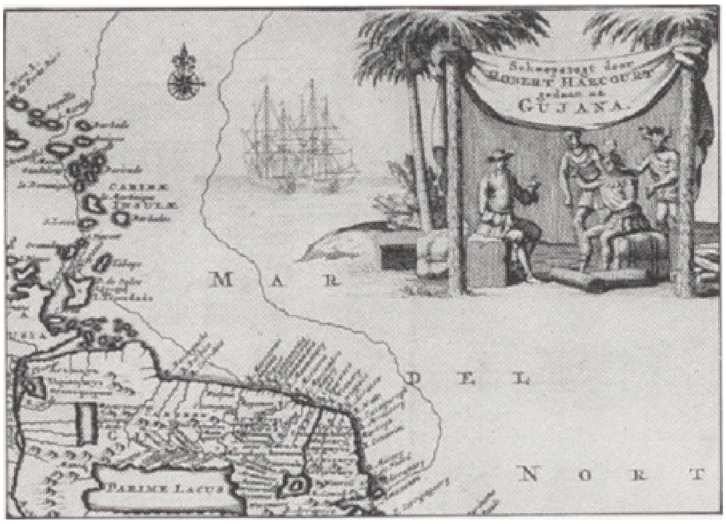

Groot-Guyana volgens een kaart door Pieter van der Aa uitgegeven, waarop de tocht van Robert Harcourt staat aangegeven.

Al kort na de ontdekking van Amerika werd heel de kuststrook tussen de Orinocodelta en de noordelijkste Amazonemonding ‘de Wilde Kust’ genoemd. Inderdaad lag daar een zo moeilijk toegankelijk gebied, dat het met meer recht zijn naam kreeg toebedeeld dan het continent daarachter, dat nog altijd ‘de Nieuwe Wereld’ heet, sinds bekend werd dat het geen oostelijke uitloper is van het oude Azië, zoals Columbus, de ‘ontdekker’ nog levenslang geloofde. Want in werkelijkheid is Amerika - een andere onverdiende naam - een zeer *oud* gedeelte van onze aardoppervlakte.

Oorspronkelijk vormden immers Noord- en Zuid-Amerika, samen met Groenland, Europa en Afrika één landmassa die in verloop van vele miljoenen jaren uiteendreef, zodat de verschillende delen gescheiden werden door een zich steeds verbredende watermassa: de Atlantische Oceaan.

De werelddelen schoven als het ware van elkaar weg en iets van de grillige scheur, hun gemeenschappelijke breuklijn, is nog altijd bemerkbaar aan het vrij nauwkeurig ‘passen’ van de oostelijke kustvorm van Zuid-Amerika bij de westelijke van Afrika, - alsof het bijbehorende stukken zijn van een zelfde uiteengevallen legpuzzle. Voor de latere geschiedenis van de Wilde Kust is dit van nature bij-elkaar horen der beide continenten een belangrijk gegeven, daar het goeddeels verklaart waarom al aanstonds na de komst der eerste Europese avonturiers om aldaar door middel van slavenarbeid hun kolonies te vestigen, de uit Afrika overgebrachte negers zich in een omgeving zagen overgeplaatst, die hun niet geheel vreemd was. Al troffen zij in ‘de Nieuwe Wereld’ niet precies dezelfde planten en dieren aan als die welke zij in hun Afrikaanse land van herkomst kenden, in vele opzichten vertoonden flora en fauna, evenals het klimaat, een grote overeenkomst, waardoor zij zich er gemakkelijk èn in slavernij èn later als vrijen thuis konden voelen en zodoende ‘blijvers’ werden. Dit in tegenstelling met de Europese kolonisten, die zich daar ‘wildvreemd’ gevoelden en er dan ook zelden langer verbleven dan zij noodzakelijk achtten of het levenslot hun

toeliet. Een zó andere wereld dan de Westeuropese kon, begrijpelijkerwijze, nooit hun oprechte liefde wegdragen.

Hoe modderig en naargeestig van voorkomen dit kustgebied ook was, het bestond uit slechts een vrij dunne laag van aanspoelsel, dat echter een stevige onderlaag van zeer oud gesteente bedekte; een fundament dat zich ten dele nog een eindweegs onder de oceaanspiegel uitstrekt, maar voor het grootste gedeelte ver landinwaarts en oplopend, zodat het op vele plaatsen aan de oppervlakte ligt en op andere plaatsen door jongere formaties werd bedekt.

Dit oudste massief van precambrisch gesteente wordt het Guyaanse schild genoemd en bepaalt min of meer de omvang van het gebied waarover hier verder gehandeld wordt en dat wij ‘Groot-Guyana’ zullen noemen, omdat het veel meer omvat dan alleen de afzonderlijke ‘kleine’, maar altijd nog uitgestrekte ‘Guyana's’ waarin de blanke bezetters van de kust hun daar gevestigde, beperkte kolonies in de loop van enkele eeuwen hebben verdeeld.

Het is goed hierbij in het oog te houden dat meer naar het westen toe zich in geologische tijd nog een hoge ‘ruggegraat’ op het continent vormde, namelijk de Andes-keten die, geleidelijk oplopend naar zijn duizenden meters hoge kam, aan de Pacific-zijde steiler afloopt en als geheel een duidelijke scheiding vormt tussen de oostelijke, grotere helft van Zuid-Amerika en de westelijke, smallere helft die volledig buiten beschouwing

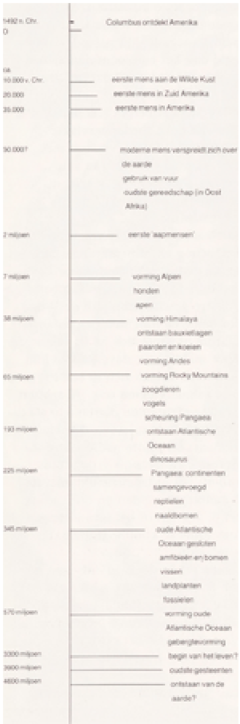

Tijdtafel van de ontwikkeling van het leven op aarde en in het bijzonder in Guyana; uiteraard naar een zeer globale schatting.

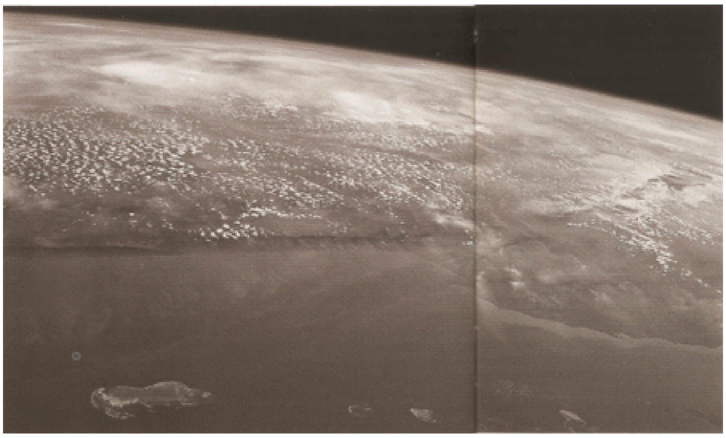

De noordkust van Zuid-Amerika gezien vanuit een satelliet ter hoogte van ca. 170 km. In het midden de kust van Venezuela, met de hoofdstad Caracas en het meer van Valencia. Beneden rechts: de eilanden Bonaire en Curaçao. (Foto NASA).

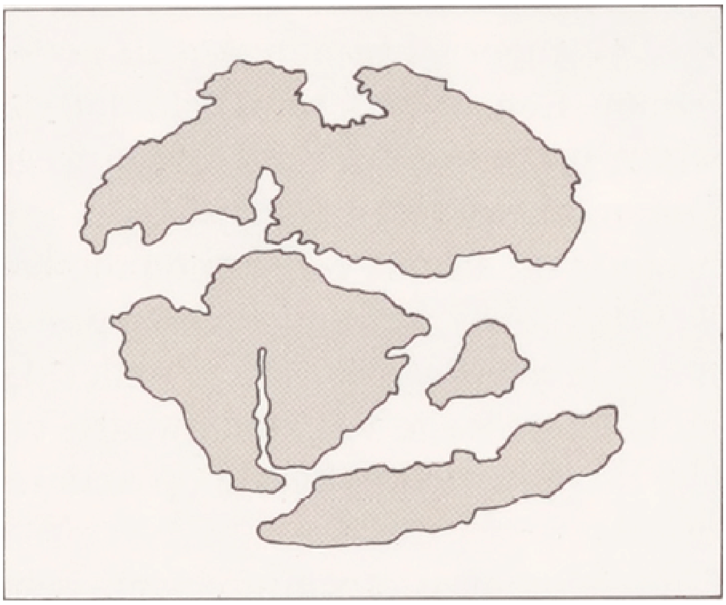

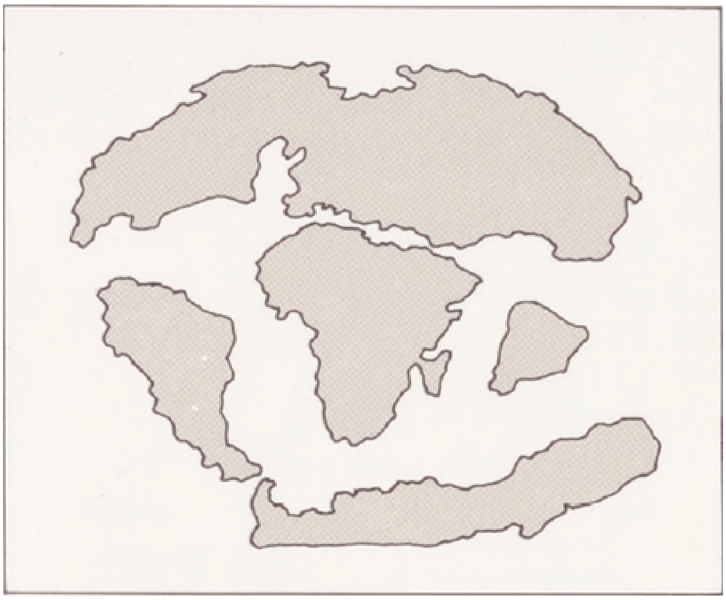

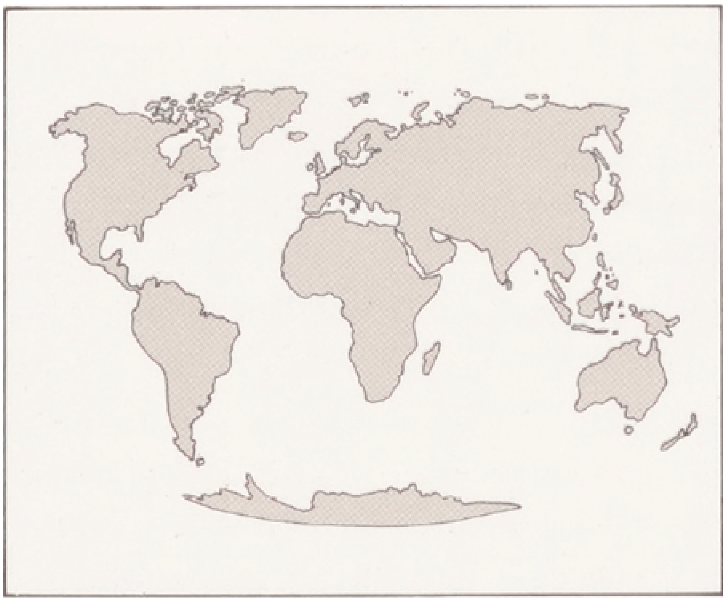

Overzicht van de wijze waarop uit de zogenaamde ‘drift der continenten’ de Nieuwe Wereld zich vormde en afscheidde van de landmassa die thans Afrika, Europa en Azië omvat. Hierbij ontstond tevens de Atlantische Oceaan.

blijft in dit boek. Wel dient terdege rekening gehouden te worden met de bodemgesteldheid van Guyana, niet alleen omdat zij in hoge mate de structuur van het landschap en de aard van zijn bewoning heeft beïnvloed, maar ook omdat de bodemgesteldheid bijna alle factoren heeft opgeleverd, volgens welke een vijftal Europese mogendheden te werk zijn gegaan bij bovengenoemde verdeling van het land, eerst in zeven, later (door samenvoeging van drie tot één) in vijf hardnekkig van elkaar gescheiden gehouden kolonies.

Uit het voorafgaande kon al worden afgeleid, dat het geheel van alle Guyana's valt te verdelen in drie zones, belangrijk juist om hun verscheidenheid, namelijk van noord naar zuid: het laagland langs de Wilde Kust, dat zich met een breedte van circa 50 tot 100 kilometer tussen de Orinoco en de Amazone uitstrekt; daarachter een hoger gelegen tussengebied van afwisselende breedte en grotendeels uit verspreide zandige savannegronden bestaande; en een onafzienbaar en nog weinig bekend hoogland waarop een aantal meestal van oost naar west zich uitstrekkende bergketens voorkomen, waarvan de hoogte tussen 1.000 en 2.000 meter varieert. Ook enkele afzonderlijke pieken komen voor, soms - zoals de Roraima - van unieke formatie en uiterlijk aanzien.

Het kustgebied waar zich gedurende welhaast vier eeuwen de meeste gebeurtenissen afspeelden, bestaat goeddeels uit drassig, bij vloedtij menigmaal ondergelopen land achter een veranderlijke kustlijn. Deze wordt terecht ‘beweeglijk’ genoemd omdat daar, nu eens onder invloed van het in enorme hoeveelheden noordwaarts stromende Amazone-water land aanslibt, dan weer onder invloed van stormen en tegenstromingen enig land wegspoelt. Dientengevolge bestaat daar over een uitgestrektheid van meer dan 1.500 km een even onzekere als gevaarlijke kust voor wie deze per schip van zelfs geringe diepgang wil benaderen. Zij duikt als een uniforme, zelden afgebroken groene streep uit de horizon op.

In deze zogenaamde alluviale zone die in de loop van duizenden jaren tal van veranderingen onderging, vindt men dan ook nabij de oppervlakte schelpritsen als evenzovele herinneringen aan vroegere kustformaties.

En juist deze oudere en jongere schelpritsen werden door de Indianen in voorhistorische tijd als voetpaden door het drabbige oerwoud, en in historische tijd door de kolonisten niet alleen voor het branden van kalk gebruikt, maar eveneens om over de harde strandwallen hun wegen en straten aan te leggen. Het valt moeilijk te overschatten, hoezeer de geologische gesteldheid van het land de wijze van aanleg en begrenzing der kolonies aan de Wilde Kust heeft beïnvloed.

Het wat hoger gelegen land, op het eerste gezicht gemakkelijker bewoonbaar dan de moerassige laagvlakte, was het terrein waar de avonturiers zich aanvankelijk het liefst vestigden; niet al te ver landinwaarts en nog bereikbaar voor hun schepen. De weliswaar begroeide, maar weinig vruchtbare savannegronden - soms ook geheel kaal en wit-blinkend in de tropenzon - zijn er afgewisseld met goed-gedraineerde en humusrijke gronden, door hoog oerwoud minder blootgesteld aan uitdroging of erosie dan de savannes, waarvan enkele (in Brits en in Venezolaans Guyana) zeer uitgestrekt zijn. Het moeilijk toegankelijke hoogland vertoont grote, licht-glooiende dalen die een wijd uitzicht mogelijk maken, maar ook nauwelijks begroeide, steile bergflanken en geheel kale toppen, die somtijds vereenzaamd uit een zee van groen omhoogsteken. Voor het overgrote deel is het hoogland echter met ondoordringbaar oerwoud bedekt en komt het

awarrapalm die evenals andere palmsoorten veelvuldig voorkomt op de savannegronden tussen het lage kustgebied en het heuvelland.

Lage, maar dichte begroeiing langs de oevers van rivieren en kreken kenmerkt het alluviale land. Waar overstromingen en lange droogte-perioden zich voordoen, komen veel planten met steun-, adem- en luchtwortels voor.

een jong brulaapje, een der vele apensoorten die de Surinaamse bossen bevolken.

de ‘blauwe gifkikker’, een soort die pas ca. 15 jaar geleden in het hoogland ontdekt werd.

gesteente slechts bloot langs de vaak diep uitgeslepen oevers van de rivieren, die zowel ten noorden als ten zuiden van de middengebergten hun oorsprong vinden.

Hoewel genoemde drie in elkaar overgaande zones alle voornamelijk binnen een achttal graden benoorden en enkele graden bezuiden de evenaar liggen, met een uitgestrektheid van een kleine 2.000 km van oost naar west gerekend, vertoont het tropische klimaat daar sinds mensenheugenis opmerkelijke verschillen. Al kennen alle drie een seizoenachtige regenval die tot de hoogste op aarde gerekend wordt, de gevolgen hiervan zijn in het kustgebied heel anders dan in de savannegordel of in het hoogland. Door het jaar heen is er aan de kuststrook weinig variatie in de zwoele, hete temperatuur. De heersende, meest matige Noordoost- of Zuidoost-passaat brengt maar weinig verkoeling, evenmin als de menigvuldige korte, maar zeer hevige stortbuien, vaak met een wolkbreukachtig karakter, waardoor gemakkelijk kortstondige overstromingen ontstaan.

In de middenzone vindt, na grote hitte overdag, regelmatig afkoeling plaats tegen zonsondergang en vooral laat in de nacht. De temperatuur daalt dan wel een paar graden en onweer komt hier vaker voor dan nabij de zeekust. Geheel Groot-Guyana ligt evenwel buiten de strook der jaarlijks optredende cyclonen. Het verschil tussen de dag- en de nachttemperatuur is in het hoogland nog groter, en vooral de vroege ochtenden zijn er fris, de middagen minder afmattend dan in het laagland. Maanden van grote

Het oerwoud, de grote rivieren en het middelhoge gebergte kenmerken het landschap van het overgrote deel der vijf Guyana's en met name dat van midden-Suriname. Boeiende waterpartijen zijn er zelfs gedurende de droge seizoenen veelvuldig te zien.

droogte - men spreekt van een ‘kleine droge tijd’ en van een ‘grote droge tijd’ - worden afgewisseld met kortere of langere perioden van veel regenval, de ‘kleine’ en ‘grote regentijd’. Echte seizoenen kan men ze niet noemen, al worden ze wel gekenmerkt door het beurtelings optreden van de Noordoost- en de Zuidoost-passaat.

Het ongezonde, broeierige laagland langs de Wilde Kust vormde dus een natuurlijke barrière tegen alle binnendringers uit het noorden, van de zeezijde af, vanwaar de oorspronkelijke bewoners van het continent dan ook geen gevaar te duchten hadden, totdat de eerste blanke avonturiers er in slaagden daar voet aan wal te zetten. En stellig zouden de indringers er nooit gebleven zijn, hadden zij niet tegelijkertijd de enige grote toegangswegen gevonden, die hen in staat stelden om aanlokkelijker oorden, dieper in het binnenland te bereiken. De natuur zelve had hun al duizenden jaren deze unieke wegen gebaand in de vorm van een opmerkelijk aantal machtige rivieren.

Een veelstromenland

Als geen ander aaneengesloten gebied op aarde, wordt Groot-Guyana geheel omgrensd door een drietal zeer grote rivieren: de Amazone, die de grootste van alle op aarde is, een van haar voornaamste zijtakken, de Rio Negro, en de Orinoco, die ook al niet behoeft onder te doen voor de belangrijkste rivieren in Europa of Azië. Tussen de deltamondingen van de Orinoco - een geheel en al Venezolaanse rivier - en die van de Amazone, welke evenals de Rio Negro geheel en al door hedendaags Brazilië stroomt, wordt heel de Wilde Kust doorsneden met kleinere rivieren, die intussen toch altijd nog vergelijkbaar zijn met de Rijn of de Rhône. Aangezien bijna al deze rivieren de mogelijkheid schiepen die de avonturiers aan de Wilde Kust benutten om in het land door te dringen en er hun kolonies te vestigen, is het goed hun eigenaardigheden, al is het maar vluchtig, in beschouwing te nemen.

Tijdens het regenseizoen gemakkelijk bevaarbare rivieren bieden in de 'droge tijd' dikwijls slechts een moeizame doortocht voor zelfs de primitiefste korjalen.

Om te beginnen, de Orinoco die in het hart van Groot-Guyana zijn oorsprong heeft, merkwaardigerwijs eerst westwaarts, dan met een enorme bocht noordwaarts, en vervolgens met een even grote zwaai oostwaarts stroomt, onderwijl sterk aangroeiend door het opnemen van de Rio Meta die in de Andes ontspringt, en van talloze zijriviertjes uit het zuiden en het westen. Alvorens zich naar het noorden te keren, komt de Orinoco bij het plaatsje Piedra Lais 'op loopafstand' nabij de Casiquiare, die in de Rio Negro uitmondt. Zodoende is het Orinocobekken praktisch verbonden met het grote Amazonestroomgebied. En dit is niet de enige plaats met zulk een mogelijkheid; deze doet zich ook voor tussen de Rio Guaina (zoals de Rio Negro verder stroomopwaarts heet) en de Atabapo, een linker zijtak van de Orinoco, die een gedeelte van de grens tussen Venezuela en Columbia vormt. Het zijn communicatiemogelijkheden die wijde perspectieven openen voor de toekomstige

openlegging van het meest westelijke en minst toegankelijke deel van het Guyaanse achterland.

Met de bevaarbaarheid van de Orinoco is het intussen niet zo best gesteld, de proporties in aanmerking genomen. Voor zeeschepen is dit slechts tot het huidige Ciudad Bolívar mogelijk; de zeilschepen der vroegere 'veroveraars' en avonturiers konden nog wel enige tientallen kilometers verder stroomopwaarts varen, maar zagen zich dan onherroepelijk gedwarsboomd door de stenen drempels - stroomversnellingen of cataracten - die kenmerkend zijn voor alle Guyaanse rivieren zonder uitzondering. Slechts op vrij korte afstand van het kustgebied, juist daar waar het hogere land begon, riepen zij de indringers een onverbiddelijk halt toe, - tenzij deze lieden bereid waren zich te voet verder in de wildernis te wagen. Hetgeen steeds een levensgevaarlijke onderneming was.

De grote uitzondering bleef 'de moeder aller rivieren', de Amazone, zelfs voor grotere schepen bevaarbaar tot de stad Manaus, waar zij de watermassa van de Rio Negro krijgt toegevoegd. Deze, door betrekkelijk laag land stromende brede rivier is met honderden eilandjes bezaaid, zowel voorals nadat hij de Rio Branco in zich heeft opgenomen, die ook vele honderden kilometers voor kleinere vaartuigen toegankelijk is, zijn oorsprong in de Serra Pacaraima vindt, nabij de huidige landsgrenzen van Venezuela, Brazilië en de Republiek Guiana. Het eigenaardige van de Rio Branco is, dat hij als enige van al de grote rivieren uit het hele gebied, van noord naar zuid stroomt. Zijn naam ontleent hij, evenals de Rio Negro, aan de kleur van het water, dat in de Rio Branco door kalkachtige bestanddelen een ietwat troebel-wit voorkomen heeft, in de Rio Negro door veel plantaardige bijmengsels een licht- en soms zelfs diepbruine kleur, dezelfde die

In hun bovenloop blijven de ‘jonge’ rivieren die zich door woeste steenmassa's een weg banen, de enige nog bruikbare toegangswegen tot het diepere binnenland.

Dieper landinwaarts treft men veelal hoge oevers aan, die het best voor bewoning in aanmerking kwamen en ook later de geschiktste wijkplaatsen voor vluchtelingen werden.

Overzichtskaart van Groot-Guyana, met de voornaamste rivieren die de avonturiers hun eerste toegangswegen naar het binnenland verschaften en waarlangs zij hun nederzettingen en plantages inrichtten.

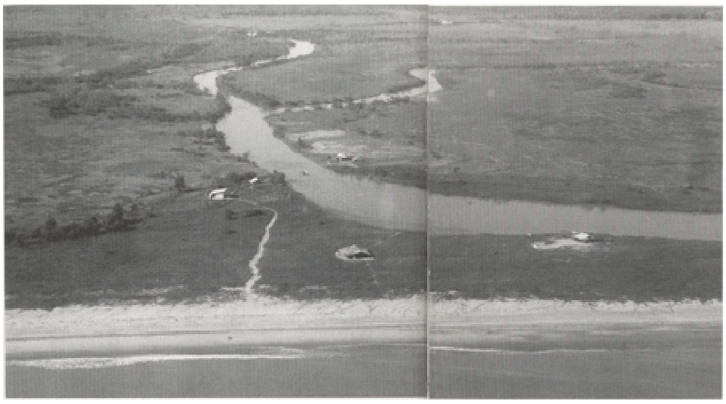

Zowel bij vloed als bij eb blijkt ‘de Wilde Kust’ ontoegankelijk, zelfs voor kleine vaartuigen. Uitgestrekte modderplaten groeien nu eens aan, verplaatsen zich dan weer tot op grote afstand. Meestendeels bestaan zij uit aanslibsel van de honderden kilometers verder uitmondende Amazone-rivier.
De ‘ombuiging’ van oost naar west, die sommige rivieren nabij de kust maken, is duidelijk van de lucht uit te zien.
De in hun benedenloop zich grillig voortslingerende rivieren splitsen zich menigmaal rondom eilandjes die met een verhollandste Indiaanse term ‘tabbetjes’ genoemd worden. Vooral de jongere zijstromen meanderen in sterke mate.

Met uitzondering van schaarse plekken bij een riviermonding bezitten de landen aan de Wilde Kust geen bruikbaar zeestrand, maar worden aan hun noordgrens afgesloten door zogenaamde vloedbossen.

ook in veel riviertjes en beken van het oerwoudgebied wordt aangetroffen. De betrekkelijk kleinere rivieren die aan de Wilde Kust uitmonden en alle ontspringen in het middengebergte dat de waterscheiding vormt tussen de noordwaarts naar zee afvloeiende en de zuidwaarts in de Amazone uitmondende rivieren, hebben een paar eigenaardige kenmerken met elkaar gemeen. Veelal monden zij paarsgewijze in zee uit, met dien verstande, dat de meest oostelijke rivier zich vlak bij de kust naar de andere toebuigt, zodat zij dan over een korte afstand één gezamenlijke brede monding hebben. De geweldige watermassa's die met hun troebele aardkleur noord-westwaarts uit de Amazone in de oceaan worden voortgestuwd, schijnen hieraan debet te zijn; en wie - nog onbekend met het land - zulk een vaak met zand- of modderbanken versperde dubbele riviermond binnenvaart, staat al gauw voor de keus: recht door te varen of de dikwijls grotere oostelijke rivier op te gaan. Lang bleef het een gok voor de avonturiers, die tenslotte op bijna alle plaatsen beide mogelijkheden benutten.

Deze groep van Guyaanse stromen en stroompjes behoren alle tot het type van ‘jonge’ rivieren, grillig en meanderend in hun loop, nog altijd soms hun bedding verplaatsend ten gevolge van overstroming, afspoeling of toevallige blokkering van hun loop. Aan zelfs kleinere zeewaardige vaartuigen bieden zij niet verder dan waar het zeegetij nog merkbaar is, gelegenheid tot doorvaren. Weldra doemen, aangekondigd door veel geraas, de stenen drempels op, die de toegang tot het hoogland versperren. Grote watermassa's razen tussen en over het kale gesteente heen en maken deze ‘vallen’ zelfs voor ranke kano's haast onmogelijk te trotseren. Alleen de ‘inboorlingen’ verstonden deze kunst en waren, vooral aanvankelijk, zelden van zins de vreemde indringers hierin bij te staan. Hun gewone technische hulpmiddelen hielpen de blanken zelfs in latere eeuwen niet om op eigen kracht deze poorten naar het diepe binnenland te bestormen. Pas in ons tijdperk van vliegtuigen en gefabriceerde satellieten begint de westerling iets meer te kennen van het hoogland en de gebergten, waar de rivieren waarlangs zij reeds eeuwen geleden hun plantages inrichtten, hun bovenloop en oorsprong hebben.

Van de Beneden-Orinoco af, waarin de Caroni - een voor deze geschiedenis niet onbelangrijke rivier - zijn wateren uitstort, naar het oosten toe, zijn hier van betekenis: de Barima, die uitstroomt in de zuidelijkste der vele ‘Boca's’ waarin de Orinoco zich in het moerasland verdeelt (de huidige Delta Amacuro) en in de nabijheid waarvan zich veel geschillen hebben voorgedaan; voorts in het huidige grondgebied van de republiek Guiana: de Waini, de Moruca en de Wakapau, waar ook tal van schermutselingen plaatsvonden. Aan de Pomeroon, de rechter tweelingrivier met de Wakapau, lieten reeds vroeg de Nederlanders zich tijdelijk neer, terwijl de brede en vrij ver bevaarbare Essequibo zijn naam gaf aan de belangrijkste Zeeuws-Hollandse kolonie in deze streek. De Demerara kreeg later pas als toegangsweg voor de gelijknamige kolonie betekenis en werd tenslotte zo belangrijk, dat zich nabij de monding van deze rivier de hoofdstad Georgetown - overigens vrij laat - ontwikkelde. Van meer historische interesse dan de Mahaicony is de Berbice, die ook al zijn naam aan een afzonderlijke, bijzonder roerige Hollandse kolonie gaf, als voornaamste zijrivier de Wiruni (Wironje) heeft, en samen met de Canje - oord van veel avonturen - de zee bereikt. Bij de samenvloeiing van de Berbice en de Canje ligt het Engelssprekende stadje dat als levende herinnering aan het

verleden nog altijd de naam van Nieuw-Amsterdam draagt.

Een van de grootste rivieren van Guyana is de Corantijn, die de grens vormt tussen de twee jonge republieken Guiana en Suriname, het voormalig Nederlands Guyana. Ook de Corantijn heeft een oostelijke tweelingstroom, namelijk de veel kleinere Nikéri, die op zijn beurt zijn naam gegeven heeft aan het nabij de monding gelegen stadje Nieuw-Nikéri. In het midden van de republiek Suriname komen alweer twee grote rivieren gezamenlijk in zee uit: de Coppename en de Saramaka, precies zoals het geval is met de Surinamerivier, die zijn naam aan het gehele land gaf, en de Commewijne waar men, juist op de plaats waar deze uit het oosten komend, zich bij de Surinamerivier voegt, het oude fort en daar omheen het plaatsje Nieuw-Amsterdam gebouwd heeft als zoveelste herinnering aan de oude, avontuurlijke ‘presentie’ van de Nederlanders. Als zijarm van de Commewijne heeft ook de Cottica een niet onbelangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van het land.

De grens tussen Suriname en Frans-Guyana - in feite nog de enige ‘kolonie’ aan de Wilde Kust, al heet het ook met een wijdse term een ‘overzees departement van de Franse Republiek’ - wordt alweer gevormd door een van de grootste stromen in deze streken, die als kleinere tweeling uit het oosten de Mana met zich de oceaan in voert. De bevaarbaarheid van de Marowijne is even gering als die van de overige Surinaamse rivieren; de ‘drempels’ vertonen zich al na enkele tientallen kilometers, wanneer een schip er al in slagen mocht een doortocht te vinden tussen de zand- en modderbanken nabij de brede monding. De Sinnamary en de Kourou zagen beide reeds enkele eeuwen geleden Franse plantages langs hun oevers ontstaan en bezitten thans gelijknamige dorpen nabij hun uitloop in zee.

Hetzelfde is het geval met de verder onbelangrijke Rivière de Cayenne, waaraan het oude vestingstadje Cayenne ligt, tegen de deels modderachtige, deels bij uitzondering ietwat steenachtige zeekust aangedrukt.

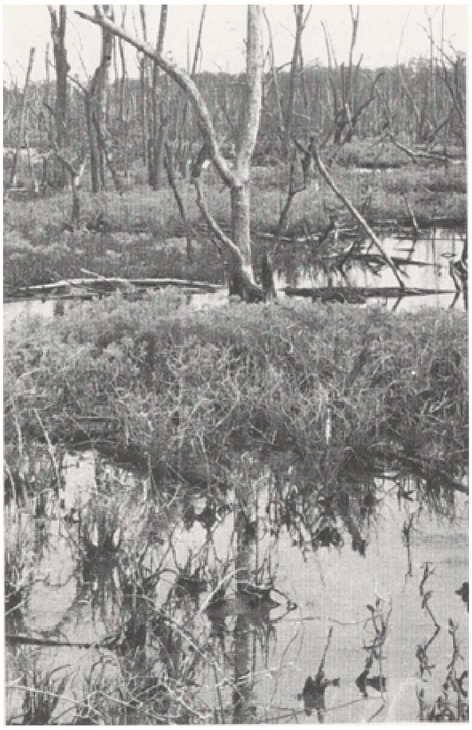

Uitgestrekte zwampbossen in het lage kustgebied zijn niet alleen moeilijk toegankelijk, maar kunnen alleen door kostbare inpoldering tot waardevol bouwland worden omgevormd.

Deze collectie van voorname rivieren zou schromelijk incompleet zijn, wanneer niet op zijn minst de allergrootste door zuidelijk Guyana in de Amazone uitwaterende ‘rio's’ vermeld werden: de Jari en de Paru, met eveneens hun oorsprong in genoemde bergketen, nabij de grens tussen Brazilië en Suriname, alsook de veelvertakte Trombetas, die zijn bronnengebied nabij de zuidgrens van de Republiek Guiana heeft. Deze linkerzijtakken van de Amazone zijn, hoewel minder imposant dan de Rio Negro of zelfs de Rio Branco, toch stuk voor stuk veel grotere rivieren dan de beter bekende die aan de Wilde Kust uitmonden. Maar ook hun bevaarbaarheid is op slechts korte afstand van de Amazone reeds twijfelachtig, daar zij voor het overgrote deel van hun honderden kilometers lengte, zich door het steenachtige hoogland een weg banen. Zij bevloeien heel het noordelijke deel van de staat Parà en nagenoeg de gehele staat Rio Branco, maar vormen desondanks slechts voor zeer weinigen een toegangsweg tot deze streken, die dan ook tot de minst bekende op aarde gerekend worden. Zoals wij zagen, zijn het niettemin juist de rivieren geweest, die hun namen gaven aan gehele kolonies, provincies, landen en allerlei stadjes. Want de rivieren waren het eerste lokmiddel voor de avonturiers die als naamgevers optraden terwille van elkaar en van hun thuisgebleven landgenoten. Dat zij er vaak een verwarring mee gesticht hebben, die zelfs tot op heden hinderlijk gebleven is, moeten wij maar voor lief nemen.

Wijde en enge levensruimte

Lang voordat de eerste mensen op het Zuidamerikaanse vasteland verschenen, waren er de planten en dieren, die hun het voortbestaan mogelijk moesten maken. Het is onzeker hoeveel van de rijke flora en fauna die men er aantreft, al in de ijstijd uit Azië van het hoge noorden uit, in het 'nieuwe' werelddeel terechtkwam, naast datgene wat zo opvallend veel overeenkomst vertoont met de planten- en dierenwereld in Afrika. Wel staat vast dat tegelijk met het terugtrekken van het landijs de klimaatzones van lieverlede stabieler werden en de savannes en typische regenwouden van Guyana het meeste van hun huidige voorkomen kregen.

Aan de jonge zeekust ontstonden de lage parwa- en mangrovebossen, die met hun adem- en luchtwortels vaak over een breedte van kilometers op en langs de modderplaten groeiend, de Wilde Kust nog eens extra onherbergzaam maakten, maar ook wel onder gunstige omstandigheden het hunne bijdroegen tot landaanwinst.

Muskusrat, volgens een gravure uit Ch. de Rochefort's 'Natuurlyke en zedelyke historie van d'Eylanden, de Voor-Eylanden van Amerika' uit 1662, een der oudste in het Nederlands gepubliceerde boeken over de ecologie van de Nieuwe Wereld.

Achter de strandwallen van de modderkust vormden zich dichtbegroeide moerassen, geleidelijk overgaand in zwampbos en aan palmsoorten rijk middelhoog bos, vooral in de oudere kustvlakte met haar onvoldoende ontwatering in de regentijd. Zulke zwampbossen vormen eigenlijk de moeilijkst te betreden gedeelten van Groot-Guyana, ook van de steeds zeer dicht begroeide rivieroevers uit. Op de hoger gelegen gronden met zowel zand- als kleisavannes, ontbreekt zelden de vegetatie geheel en al.

Cactussen, agaves en palmsoorten treft men er bij de vleet en alleen op plaatsen - hier en daar wel zeer uitgestrekte terreinen - waar door natuurlijke oorzaken of in latere tijd opzettelijk door de mens, de savannevegetatie in een vuurzee vernietigd werd, bleef de grond nagenoeg kaal of ontwikkelden zich daarop lage harde grassoorten, - een weinig begeerlijk voedsel voor de meeste viervoetigen.

Daar waar de bodem gedurende langere tijd het water vasthoudt - en dit is op verreweg de meeste plaatsen in het over duizenden vierkante kilometers uitgestrekte achterland van de savannes, verrezen de beruchte oerwouden, de 'Groene Hel' van dit continent. Dicht opeengepakt met groeisels van diverse hoogte en dikte, vegeteert

het hoogbos op zijn humusrijke grond als het ware verdiepingsgewijze voort: met op meters afstand van elkaar de krachtige woudreuzen van 25 à 35 m hoogte en enkele daarbovenuit stekende giganten met hun kruinen van 40 à 45 m als wachtmeesters over een onafzienbare zee van groen; van de lucht uit gezien als een eindeloos veld, dichtbeplant met goed-gedijende boerenkool! De woudreuzen zelf dragen op hun sterkste takken een hele middenetage van ontelbare epifyten en lianen, en in de kleine ruimte rondom hun vele meters brede voet, waar het ook bij grote buien vrijwel droog blijft door de dichte bladerkruin daarboven, schieten tientallen andere plantesoorten op, elkaar verdringend en zich uitbreidend tot één grote warwinkel van kreupelhout en lagere, maar nog respectabel hoge boomsoorten. Eerst daar waar het hoogland oploopt tot meer dan circa 700 m boven de zeespiegel, verschraalt het hoge oerbos tot overigens haast even ondoordringbaar mistbos, of verdwijnt het incidenteel om - met name in en aan de zuidzijde van het middengebergte - plaats te maken voor rotssavannes met alleen wat struikgewas en lagere grondbegroeiing.

In deze ondanks zijn rijke variatie weinig aanlokkelijke plantenwereld leefden de talrijke tropische diersoorten. In bossen en vlakten, water en lucht wemelden zij met tienduizendtallen, vóór de verschijning van de eerste mensen in dit gebied; voor elkander niet minder dan voor de latere jagers

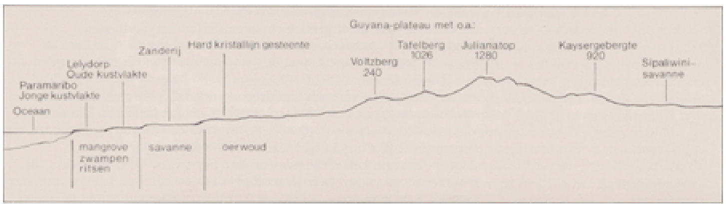

Profielschets van Suriname. Van links naar rechts = van noord naar zuid.

Slechts een enkele maal, en wel bij de oksel van twee samenvloeiende rivieren of kreken, komen zandafzettingen voor, die enigermate als ‘strand’ kunnen dienen.

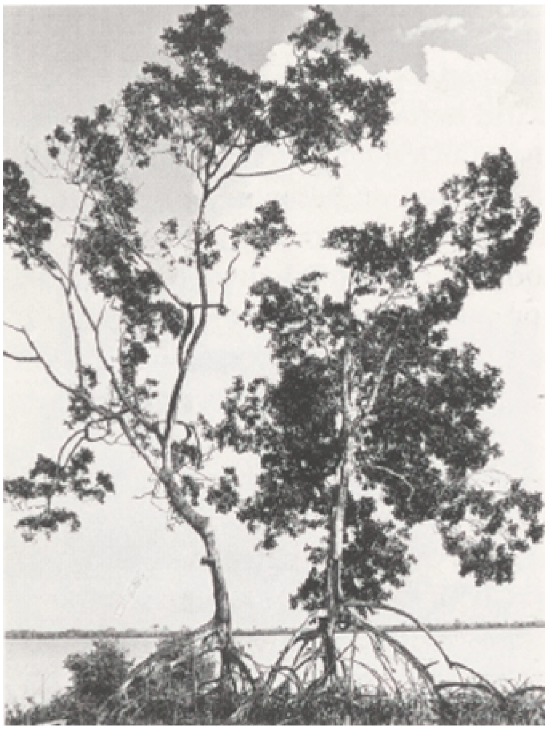

Door stevige luchtwortels gesteund, weten sommige grote bomen aan de onzekere oeverkant de calamiteiten van sterk wisselende waterstanden en hevige stromingen te overwinnen.

Op de zelden geheel kale savannegronden ontwikkelen zich naast harde grassoorten soms ook struikgewassen en palmbossen. Hier: de Sipaliwini-savanne in Zuid-Suriname.

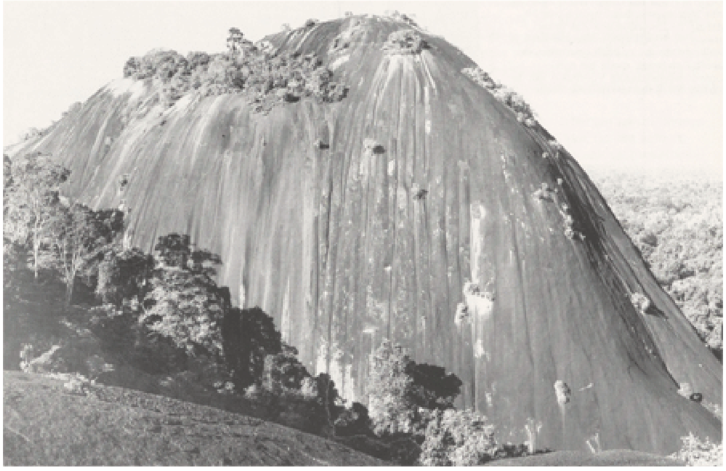

Kenmerkend voor de ‘middengebergten’ van de Guyana's zijn de kale, steil boven het oerbos uitstekende toppen, zoals hierboven de Voltzberg in Centraal-Suriname.

en vissers, hoogst gevaarlijke en hoogst bruikbare, schadelijke en onschadelijke, van allerlei grootte, zichtbaar en onzichtbaar, dicht bijeen. Als koning van de wildernis heerste (en heerst nòg, niet geheel uitgeroeid) de jaguar in het hoogbos en op de savannes - zelf ook jager, visser en desnoods vruchteneter, net als zijn menselijke evenknie in wrede roofzucht. De poema, de ocelot, tal van kleinere boskatten waren (en zijn er nog steeds) zijn concurrenten. Gestaarte ‘beertjes’ en otters in soorten, marterachtigen en miereneters leefden toen als nu in de bossen of nabij de oevers der koffiekleurige riviertjes en beken, die in de landen aan de Wilde Kust ‘kreken’ genoemd worden. Deze geheimzinnig overschaduwde stroompjes worden gemakkelijk overgezwommen door hele kudden bosvarkens, of zowel in het laag- als het hoogland bezocht door kleine hertesoorten en door de grote, logge tapir die eveneens een planteneter is, net als de capua, het grootste knaagdier ter wereld naast de vele andere knaagdieren in dit ecologische milieu waar - net als overal - het ene levende wezen genadeloos teert op het andersoortige.

En overal, zich van tak tot tak voortslingerend, zijn er apen, grote, kleine, in bonte verscheidenheid, die zowel in luidruchtig gedrag als in beweeglijkheid alles bieden waar het de trage, plantenetende ‘luiaards’ aan schort.

Gordeldieren en buideldieren die hun heil het meest onder of vlakbij de grond zoeken, delen er die levensruimte met allerlei hagedissen, leguanen en andere reptielen: ratelslangen en groefadders, wurgslangen en kraalslangen, hoogst giftige en onschuldige. Meestal niet ver van het water

Oude gravure van de opossum, waarvan een 18de eeuwse beschrijver vermeldt, dat zij ‘de Jongen in een Zak draagt, alwaar de Tepels zyn, onder aan het Lyf, welke zy, zo ras zy heeft geworpen, in deeze Zak bergt; zynde het een verwonderenswaardig Voorbeeld van de Liefde die zy aan dezelven betoond’.

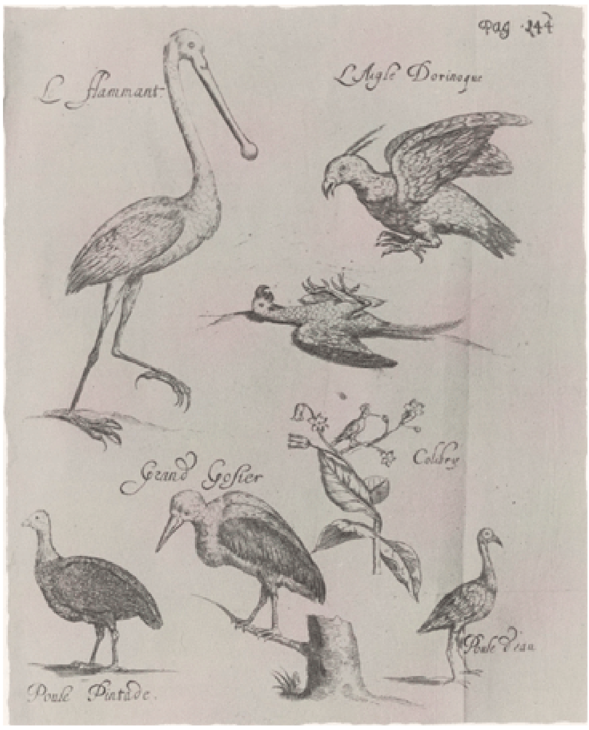

Oude beschrijvingen leverden niet altijd even betrouwbare afbeeldingen op van de vreemdsoortige dieren die de vroegste illustrators alleen maar van ‘horen-zeggen’ kenden.

Manatí of zeekoe, ook wel lamantijn genoemd, is een plantenetend zoogdier dat in het water leeft. Het kan een lengte van 3 m en een gewicht van 500 kg bereiken en werd door oude ontdekkingsreizigers vaak voor een half-menselijke ‘sirene’ aangezien. Hier is de manatí met haar jong afgebeeld.

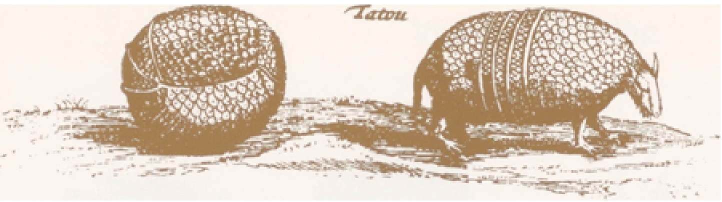

De tattoe of armadil, die in Suriname ‘kapasí’ genoemd wordt, is geheel bedekt met harde, bij de ‘voegen’ over elkaar schuivende beenplaten. Het zeer smakelijke en daarom vaak gejaagde zoogdier, zonder staart ca. 30 cm lang, leeft bij voorkeur in holen, onder aan de stam der woudreuzen en kan zich geheel samenvouwen tot een harde bal.

huist de dikwijls meer dan vier meters lange boa constrictor, die het vanwege zijn kracht niet nodig heeft ook nog een gifslang te zijn. Bij het water leven ook de kaaimans, soms in grote aantallen en menigmaal met een eerbiedwekkende lengte van een paar meters; nauwelijks geduchtere zwemmers dan de waterschilpad en de zeeschilpad wiens op het strand in menigte gelegde eieren al vroeg door de menselijke zwervers in het laagland als smakelijk voedsel gewaardeerd werden.

Welke gevaren het doorgaans visrijke water ook verborgen mocht houden, ze waren moeilijk te overtreffen door die welke de ook op een heldere bodem onherkenbaar gecamoufleerde stekelrog of de zich snel voortbewegende sidderaal boden, ofwel de beruchte op levend vlees beluste piranha, die in scholen zijn prooi aanvalt, om deze in de kortst mogelijke tijd tot op het bot schoon te vreten. Gevaarlijke vijanden allen, voor wie de vele smakelijke snoek- en baarsachtigen die er ook rondzwemmen, zou willen bemachtigen, of zich te goed zou willen doen aan de merkwaardige, ietwat voorwereldlijke Guyaanse meerval, die zich bij tijden van droogte ook over het land van moeras tot moeras - hier meestal ‘zwampen’ genoemd - weet te verplaatsen. De grootste waterbewoner daar is de lamantijn of zeekoe, die het tot een grootte van zowat drie meter brengt en thans helaas bezig is uit te sterven.

Nog dichter bevolkt is er de lucht, in de eerste plaats met vogels, waarvan sommige in de bossen, andere nabij de zwampen, op de savannes of in afgezonderd staande bomen nestelen: grote toekans, tal van hoenderachtigen, eendesoorten, ibissen, flamingo's, reigers in het laagland; bonte zangvogels, maar ook uilen en vrij grote roofvogels. De snel-invallende avond roept allerlei vleermuizen tevoorschijn, waaronder de vampiers, die zich bij voorkeur voeden met warm bloed. Maar het zijn bovenal - en onder alles - de insekten die daar bij miriaden rondzwermen, soms, naarmate ze kleiner zijn, gevaarlijker dan de vampiers: harige tarantula's en andere spinnen, muskieten en muggen, wespen en waterjuffers, kevers en torren - lichtgevende enkele - en in rustige vlucht de kleurigste vlinders, schitterend blauw, met zilverachtige weerschijn als ze, twee handen groot, kalm rondfladderen, maar met een groot zwart koeienoog op hun ondervleugel al wat voorbijgaat in het bos aanstaren, wanneer ze stilzitten. En terwijl de talloze zandvlooien en grasluizen onzichtbaar elke huid bespringen, trekken de legioenen van draagmieren als Napoleontische soldaten overal heen langs hun handbrede paden en bouwen aan alle kanten termieten hun fortachtige heuvels op de savannes of hun enorme broeinesten tegen de dikke bezwamde boomstammen.

De luiaard of aï is een in bomen verblijvend zoogdier, dat zijn naam te danken heeft aan de uiterst langzame bewegingen die het maakt, wanneer het zich - hangend aan een tak - verplaatst. Slechts bij uiterste noodzaak vertoont deze langharige planteneter zich ook op de grond.

Zo is de natuur in deze nu eens zeer vochtige, dan weer zeer droge tropenhitte vol leven van elke denkbare aard. En waar leven is, daar moet ook voedsel zijn, voedsel ook voor de mens, zolang hij tenminste niet al te kieskeurig is, nijver als de dieren op zoek blijft naar alles wat hem van nut kan zijn, en liefst zich iets slimmer betoont dan de slimste gedierten die hem beconcurreren in zijn bestaan. Voor deze opgave zagen zich niet alleen de oudste volkeren geplaatst, die zich in dit levensmilieu waagden, maar ook de avonturiers uit veel latere eeuwen, die hier - bij voorkeur in zo kort mogelijke tijd - ongekende rijkdommen dachten te verzamelen.

Het zou voor geen van allen een gemakkelijke opgaaf blijken.

Met niets dan hun wapentuig en enige korven vol schamel huisraad bij zich, trekken de Guyanese Indianen telkens over grote afstanden naar een nieuwe, veelal kortstondige verblijfplaats, - zigeuners van 'de Nieuwe Wereld'.

Het landschap rondom de Roraima, een unieke formatie in het zuidwesten van de republiek Guyana. Volgens een schets van de ontdekkingsreiziger R.H. Schomburgk.

Vroege signalen

Apen van de Nieuwe Wereld, die zich door hun lange grijpstaart het opvallendst onderscheiden van die in de 'Oude Wereld'. Ze worden dan ook grotendeels 'slingerapen' genoemd, omdat zij zich van tak tot tak als trapezewerkers door de lucht slingeren.

Indianen, zo is men sinds de 'ontdekking' van Amerika de onbekende mensensoort blijven noemen die men daar overal aantrof. Zij werden weliswaar om hun anders-uitzien, hun naaktheid en hun ongewoon optreden als 'wilden' beschouwd,

maar niettemin als ver uitgezworven en daarom dus 'primitieve' inwoners van het Indië, waarnaar zo naarstig van het oosten uit gezocht werd. Al zag men ook spoedig dat zij over heel het onafzienbare werelddeel verspreid leefden, nog altijd, bijna vijf eeuwen later, spreekt men zonder enig onderscheid te maken van 'Indianen' en worden zij aangeduid met de meest foutieve naam die te bedenken valt; evenals men nog altijd spreekt van 'West-Indië' en daarmee de Caribische Archipel inclusief de Wilde Kust bedoelt. Zulke monumenten van menselijke domheid zijn onverwoestbaar. Ook wij zullen nog lang moeten blijven spreken van 'Indianen', en dit doende, bezig zijn een groot aantal sterk van elkaar verschillende volken op één hoop te gooien.

Intussen hebben deze over meer dan 120 breedtegraden verspreide mensen die men - evenzeer ten onrechte - 'roodhuiden' pleegt te noemen, één door niemand geloochende kwaliteit met elkaar gemeen: zij leefden in Noord-, Midden- en Zuid-Amerika reeds duizenden jaren voordat een blanke of neger er ooit een voet aan wal zette. Ten opzichte van zulke nieuwkomers waren zij ongetwijfeld de 'oorspronkelijke' bewoners van het continent.

Waarbij het echter een vraag blijft, of zij ook de *oudste* bewoners waren en of ook zij niet elders vandaan kwamen, al gebeurde dit in een verre, zeer verre voortijd...

Algemeen wordt heden ten dage aangenomen, dat geen apart mensenras in Amerika ontstond, maar dat met grote waarschijnlijkheid het totaal onbewoonde continent 20 à 30.000 jaren geleden in etappes bevolkt werd door mongoloïde stammen uit Noordoost-Azië, die tegen het einde van het laatste ijstijdperk verder oostwaarts drongen en kans zagen om over een smalle landbrug, niet ver van de Beringstraat die bovendien maar 90 km breed is, en later zelfs over zee, via de Aleuten - een eilandenreeks - de andere zijde van de Pacific, en zo het vasteland van Alaska te bereiken. Vandaaruit trokken de elkaar in grote groepen opvolgende nomaden al jagend en vissend zuidwaarts langs het kustgebied, minder koude streken tegemoet; of verder oostwaarts, door een steeds gunstiger milieu aangetrokken. Zij werden door nieuwe groepen gevolgd, als het ware voortgestuwd, de meesten steeds verder naar het zuiden, waarbij de zwakkeren het veld moesten ruimen voor de sterkeren.

Uiteraard trachtten zij onderweg de hoge gebergten die zij tegenkwamen, zoveel mogelijk te vermijden en gaven zij de voorkeur aan lager gelegen gebieden waar voedsel rijkelijker voorhanden en gemakkelijker bereikbaar was. Daarom bleven veel groepen of 'stammen' de oostelijke richting volgen en bevolkten zij - verspreid genoeg - de ontzagwekkende ruimte van Noord-Amerika, terwijl andere stammen naar het hoogland van Mexico en de wouden van Yucatan werden voortgedreven, steeds verder zuidwaarts, in een migratie welke duizenden jaren in beslag genomen moet hebben, een grote, maar zich uiterst traag bewegende volksverhuizing; een warwinkel van trekkers en achterblijvers.

Totdat de verst vooruitgedrongen stammen, evenals hun voorgangers inmiddels aangegroeid tot kleine volken, de beide flanken van de Andesketen bereikten, waar zij die zich aan de oostkant daarvan begaven, meer ruimte vonden, ofschoon onder de zeer moeilijke levensomstandigheden van de tropische savannes en oerbossen. Anderen bleven aan beide zijden van de

Andes verder migreren, de meesten door heel Brazilië heen, en zo aldoor maar zuidwaarts, tot Patagonië en Vuurland toe, waar zij die het langst onderweg geweest waren, niet verder meer konden. Zodat tenslotte het gehele werelddeel bevolkt werd; weliswaar uiterst dun, maar toch...

Men neemt aan dat heel dit indrukwekkende proces zich in 15 à 25 duizend jaar moet hebben afgespeeld en eigenlijk nog niet geëindigd is. Want nog altijd zijn talloze Indianen, juist in Zuid-Amerika, en met name in Groot-Guyana, nomaden gebleven. Opmerkelijk is het, dat de volkeren die zich blijvend op plaatsen konden vestigen, waar op den duur irrigatie mogelijk was, zodat zij in plaats van jagers, vissers en verzamelaars te blijven met meer voordeel intensieve landbouw gingen beoefenen, hierdoor in staat waren geleidelijkaan veel hogere culturen te ontwikkelen dan de volken die nomaden bleven. De bevloeiingslandbouw, tot ingenieuze hoogte opgevoerd, bezorgde hun een dusdanig overschot aan voedsel, dat zij zich daarmee de instandhouding van drie voor culturele ontwikkeling belangrijke klassen konden veroorloven: een organiserende en administrerende heersers- en priesterkaste, een menigte van handwerkslieden voor het maken van grote bouwwerken, versterkingen, kunstvoorwerpen of luxe-artikelen, en een beroepsleger ter verdediging van aller bezittingen, grond en cultuur. Op die manier konden, dank zij de irrigatielandbouw en de haast van nature daaraan verbonden kweek van dieren, in delen van Mexico, Yucatan en het Andesgebied de uitzonderlijke culturen tot bloei komen, die torenhoog uitsteken boven alle andere Midden- en Zuidamerikaanse hygiënische, politieke, religieuse, technische en, organisatorische levensvormen.

Veelal leefde een oudere Indiaanse man in één hut samen met zijn groot-familie, bestaande uit zijn eigen vrouw(en), zijn nog niet huwbare dochters en zijn zoons met hun vrouwen en kroost. Zij werden echter over het algemeen niet erg oud.

Bij hen die zich door het leefmilieu of door gebrek aan weerstandsvermogen tegen opdringende vijanden gedwongen zagen nomaden te blijven, kon van iets dergelijks

geen sprake zijn. Zij leefden in een voortdurende onzekerheid, genoodzaakt om van dag tot dag de momentele terreinen voor hun jacht, visserij en het verzamelen van andere levensbehoeften, tegen nieuwe indringers te verdedigen, terwijl zij zelf, wanneer die terreinen na zekere tijd onvoldoende voedsel opleverden, gedwongen werden op hun beurt indringers te zijn in het gebied van anderen. Het werd dus een voortdurend opjagen, achternazitten en verdringen van elkaar, voortgedreven door de biologische stuwkracht van honger en drang tot zelfhandhaving. Bovendien ging lang niet altijd elke stam zijns weegs, wanneer dit mogelijk was. Waar agressiviteit geen levensvoorwaarde meer was, bleef zij een levensgewoonte, bij deze Indianen zo goed als bij de overige mensheid.

Diegenen welke terechtkwamen in het gebied tussen de Orinoco en de Amazone, hadden het zwaar te verantwoorden in die landschappen waarvan wij de karaktertrekken leerden kennen. Hun voorouders hadden ongetwijfeld in noordelijker streken onder gunstiger omstandigheden en dus ook in betere culturele conditie geleefd dan de nazaten, die in Guyana een uiterst harde strijd om het bestaan moesten voeren, al trekkend van relatief dor en steenachtig hoogland, over onvruchtbare savannes of door oerwouden die nauwelijks anders dan langs eindeloos voortkronkelende waterwegen toegankelijk waren, - om tenslotte het moerassige kustgebied te bereiken, waar weer geheel andere eisen aan hun levenswijze werden gesteld. Om vandaar dan weer voortgejaagd te worden, onverschillig welke richting uit, door andere, aan een zelfde lot onderworpen volken.

Welke stammen elkaar in de loop der eeuwen daar verdrongen hebben, valt niet meer na te gaan. En door de betrekkelijke schaarste aan voorhisto-

De bereiding van voedsel, in welke vorm ook, is bij de Indianen uitsluitend vrouwenwerk. Van het door de mannen gejaagde wild - en bijna alles wat zij kunnen bemachtigen is 'wild' - wordt veelal een met hete pepers gekruide soep gekookt in aarden potten. Hieraan worden dan nog, wanneer zij te vinden zijn, wat aardvruchten of wortelknollen toegevoegd.

Om hun zwerftochten ook te water te kunnen afleggen, ontwikkelden de Guyanese Indianen al vroeg de 'curiara' of korjaal, - eerst uit boomschors, later uit uitgehakte of uitgebrande boomstammen vervaardigd.

Al in heel vroege reisverslagen werden afbeeldingen gepubliceerd van het afgrijselijkste kanibalisme en van de ‘barbecue's’ van menselijke lichaamsdelen waarop de Indianen zich vergastten, - een prachtig excuus om hen tot slaaf te maken en anders uit te roeien. Ook van de ‘stammenoorlogen’ die de Indianen onderling voerden, hadden de ‘veroveraars’ de wonderlijkste voorstellingen.

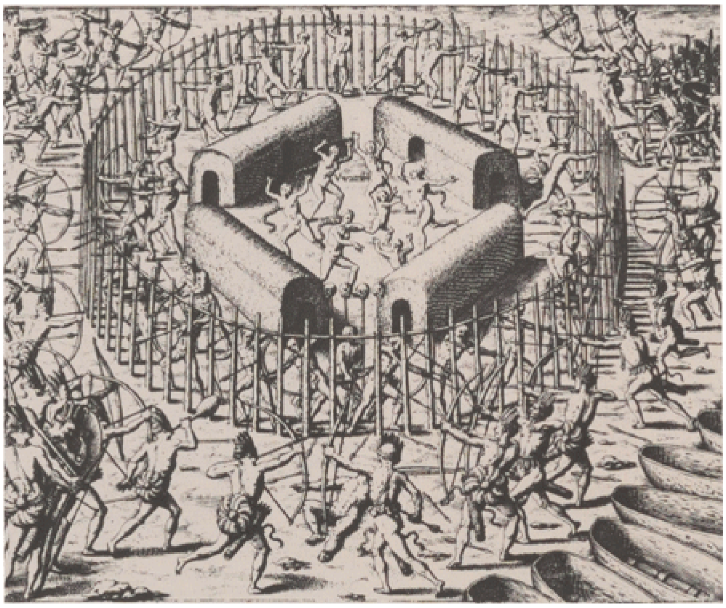

rische gegevens, schaars vooral in Groot-Guyana waar onder invloed van het klimaat alles snel vernietigd wordt, blijft het vooralsnog even moeilijk de wijze waarop heel het werelddeel bevolkt werd, anders dan schetsmatig te reconstrueren. De bewijzen dat de hierboven aangegeven gang van zaken de meest waarschijnlijke is, hopen zich echter langzamerhand op, al blijven er nog enkele bedenkingen bestaan, zoals de vraag of er ook geen migratie van de Pacific uit naar de Chileense kust heeft plaatsgevonden, in dat geval door Micronesiërs, dan wel invallen in noordwestelijk

Zuid-Amerika door Austronesisch-Polynesische zeevaarders. Het een sluit overigens het ander niet uit, maar aan migraties uit de Stille-Zuidzee-eilanden kunnen, indien zij al gebeurden, nooit veel mensen hebben deelgenomen.

Eén ding staat intussen wèl vast: uit antropologisch oogpunt zijn praktisch alle ‘inboorlingen’ van Amerika, hoe verschillend ook van lengte en gestalte of schedelvorm, echte mongoloïden. Daar waar zij nagenoeg onvermengd bleven, zijn zij tot op de huidige dag al op het eerste gezicht als zodanig herkenbaar, met name aan de hoge jukbeenderen, de structuur van hun hoofdhaar, hun geringe lichaamsbeharing en de zogenaamde mongolenplooi aan de binnenhoek der oogleden. Hier komen dan nog enkele minder opvallende eigenaardigheden bij, zoals de blauwachtige ‘mongolenvlek’ boven de stuit van hun pasgeboren kinderen, die na enkele dagen verdwijnt. Ook de volkjes die vóór en bij aankomst der eerste avonturiers kriskras door heel Guyana rondtrokken - en het waren er ongetwijfeld vele - hadden al deze fysieke kenmerken met elkaar gemeen, ofschoon zij totaal verschillende talen spraken en meestal vijandig tegenover elkaar stonden. Tal van hun zeden en gebruiken, wapens en gebruiksvoorwerpen vertoonden eveneens een zekere algemene overeenkomst, naast menigmaal opmerkelijke verschillen. De namen waarmee zij zichzelf aanduidden en die gewoonlijk door de blanken welke ze wereldkundig maakten, werden misverstaan en verstoethaspeld, werken dientengevolge dikwijls verwarrend,

Evenals in het verleden overnachten de Indianen tijdens hun zwerftochten nog altijd in eenvoudige ‘kampen’ die, hoewel snel opgebouwd, voldoende beschutting bieden tegen nachtelijke regenbuien.

- zelfs in het overgrote deel van de wetenschappelijke literatuur die de Europeanen aan hen wijdden. Zo zijn in feite al die volkerennamen die met Kali-, Kari-, Gali- of Karai- beginnen, van één zelfde herkomst, evenals die welke beginnen met Guaya-, Oaya-, Waya-, Wara- en allerhande andere spellingen meer. Het zijn veeleer de achtervoegsels die eventuele werkelijke verschillen aangeven; moderne Amerikanisten hebben nog handenvol werk om in deze warwinkel van aanduidingen een beetje orde te brengen.

Guyana, of beter nog zoals de Latino's zeggen Guayana, ontleent als land zijn naam aan een reeks van Indianenvolken die zich daar bevonden en oorspronkelijk onder dezelfde noemer te brengen waren: de Oayana, de Aluguyana, de Roucouyenne, de Wayana-kule en allerlei andere die zichzelf met min of meer gelijkluidende termen aanduidden, terwijl de blanken zonder het te weten soms verschillende van zulke namen aan een en dezelfde stam gaven.

Vermoedelijk waren de meeste van deze kleine volkjes afsplitsingen van één oorspronkelijk Caribenvolk, dat ons hier nog veel zal bezighouden. Een aantal andere waren afsplitsingen van de oude en eveneens ver-verspreide familie der Arawak, die van oudsher in voortdurende onmin leefde met de Carib. Hetgeen niet uitsloot dat ook groepen die hetzij tot de Carib, hetzij tot de Arawak terug te voeren waren, vaak onderling vijandig tegenover elkaar stonden. Alleen bij overvloed - en die was er zelden of nooit - kon van vriendschappelijke betrekkingen tussen de diverse Indianenstammen sprake zijn.

Ongetwijfeld vond in de loop der tijden, door oorlogen waarin krijgsgevangenen gemaakt werden en door vrouwenroof veel vermenging plaats; waar tegenover staat, dat de meeste van deze stammen op elkaar neerkeken en slechts in bijzondere gevallen er toe overgingen, iets anders dan ‘vlees en bloed’ van elkaar over te nemen. Aan de Wilde Kust bleven zij niet de enigen die dit deden.

Speurtocht der nieuwsgierigen

De alleroudste Indianen, die ruwweg gerekend al 9000 jaren geleden in Amerika waren gearriveerd, noemt men veelal Paleo-Indianen. Naar alle waarschijnlijkheid brachten zij reeds allerhande jacht- en visgerei, wapens en technieken met zich mee, - zogenaamde ‘cultuurgoederen’, die gerekend worden te behoren in het ‘Late Oude Steentijdperk’ van de Oude Wereld. Het duurde naar schatting tot ongeveer 3000 v.C. aleer zij tot in de Guyana's waren doorgedrongen. Hen die in de volgende periode van duizend jaar daar aankwamen, noemt men de Meso-Indianen, en degenen die dit na deze tussenperiode deden, dus van circa 2000 v.C. af, worden als Neo- Indianen aangeduid. Al te nauwkeurig pleegt men niet om te springen met deze termen.

Al in vroege ontwikkelingsfasen van het door de archeologen opgegraven aardewerk komen versieringen voor, in de vorm van dierlijke of menselijke kopjes. De ‘koffieboonachtige’ ogen zijn typisch voor een bepaalde ‘stijl’.

Op velerlei gronden wordt aangenomen dat tot de Paleo-Indianen die van de Orinoco af door Groot-Guyana trokken totdat zij de Amazone bereikten, het grote volk van de Arawak behoorde, dat zich daar in kleine groepen naar alle richtingen verspreidde, met name tot aan de Wilde Kust, die dan stellig het allereerst door hen bewoond moet zijn. Dit is dan al meer dan 3000 jaar geleden het geval geweest. Veel beweeglijker en ondernemender was een tweede oud volk, dat van de Caraï, waarvan allerlei ondergroepen tot ver bezuiden de Amazone in Brazilië doordrongen, zich daar op zoek naar gunstiger jachtgebieden weer oostwaarts en tenslotte langs het lagere kustgebied opnieuw noordwaarts wendden, waar zij de Arawakvolken die zich het verst ten zuiden van de Evenaar gewaagd hadden, voor zich opjoegen, zodat sommigen van hen zich al een paar duizend jaar geleden genoodzaakt zagen om over zee uit te wijken naar de niet al te veraf liggende eilanden, de Oostelijke Antillen, die bij gunstige wind en stroming bereikbaar waren met hun weliswaar vrij kleine maar wel stevige vaartuigen. Zij maakten deze uittocht meestal van het westelijke deel van de Wilde Kust uit, en vooral vanuit de plaatsen waar zij zich in en rondom de Orinocodelta gevestigd hadden. Door tal van vondsten hebben de oudheidkundigen kunnen constateren, dat zij daar zelfs een begin van landbouw kenden en een al vrij ontwikkelde pottenbakkerskunst meester waren.

Hiervan namen de Caribvolken die hen achterna zaten, het een en ander over, zoals de Arawak het lang tevoren moeten gedaan hebben bij hun aanraking met de hoger ontwikkelde Indianen van Midden-Amerika en de Andes, die tussen 3000 en 500 v.C. zich op vaste plaatsen vestigden en daar allengs belangrijke beschavingskernen vormden. Maar in de tropische wildernissen bleef noch de Arawak-, nog de

agressievere Caribvolken tijd of gelegenheid zich met iets anders bezig te houden dan met de naakte strijd om het bestaan, zodat het meeste wat zij zich aan kennis, kunde, vaardigheden en tradities in gunstiger tijden en op gunstiger plaatsen hadden verworven, in de loop der eeuwen tijdens hun omzwervingen van lieverlede verschrompelde, zoal niet geheel verloren ging. In plaats van zulke vermogens en overgenomen verworvenheden verder te ontwikkelen, leden zij, eenmaal in de wildernis aan zichzelf overgelaten, een toenemend cultuurverlies. Met het gevolg dat de blanken hen bij hun eerste ontmoeting - en sindsdien - in een toestand van culturele achteruitgang, om niet te zeggen van zekere geestelijke en biologische ‘vermoeidheid’ aantroffen, ook al toonden zij zich uiteindelijk als Neo-Indianen nog weerbaar genoeg; of misschien waren zij juist dáárom nog zo weerbaar.

Wat bij hen in wezen vaak ‘decadentie’ was, viel niet te onderscheiden van primitieve ‘wildheid’, behalve door de archeologen, die pas laat in staat

Nog niet afdoend verklaarde terpenreeksen, en met name de 'Hertenrits' in het laagland van Suriname (ontdekt door de verongelukte vlieger Rudi Kappel) hebben na bodemonderzoek talrijke bewijzen van bewoning opgeleverd. Daarbij zijn vooral de vondsten aan potscherven, houtskool en voedselresten van belang voor hun datering. Op moeizame wijze wordt zo, bij stukjes en beetjes, de geschiedenis der oudste bewoners gereconstrueerd. Opgravingen bij de 'Hertenrits' geschiedden het eerst door Dr. D.W. Geyskes.

het kampement van deze pionier; in het midden: een opgravingssleuf bij het systematisch afgraven van de rits.

diverse staaltjes van uit de vrije hand gevormde en in een open vuur hard gebakken produkten waarvan soms door zorgvuldige aaneenvoeging van de fragmenten de hoofdvorm goed herkenbaar wordt.

Op veel plaatsen worden bij opgravingen schedels en skeletten gevonden, die een denkbeeld verschaffen van de uiteenlopende begrafenisgewoonten der Indianen uit diverse tijdperken. Ook hun dateerbaarheid is soms van veel nut voor het vaststellen van de migraties die in het verleden plaatsvonden.

geweest zijn dit in te zien. Ook het ruime tijdsbestek waarin deze gebeurtenissen plaats vonden, de Paleo-Indianen door de Meso-Indianen, en deze op hun beurt door de Neo-Indianen werden opgevolgd, heeft men pas in de laatste jaren bij benadering kunnen schatten, dank zij de mogelijkheden die het onderzoek biedt naar het voorkomen van de isotoop koolstof-14 in allerlei prehistorische vondsten. Waarbij ook rekening gehouden wordt met zulke gegevens voor jongere dateringen als de jaarringen van grote bomen en de historische tradities van sommige stammen, die in hun legenden, liederen of gebruiken van eeuwen her verscholen zitten. Op dit gebied valt eveneens nog zeer veel te onderzoeken, aleer men zich een enigermate gedetailleerd beeld zal kunnen vormen van hetgeen zich in voorhistorische tijd - dat is vóór de komst der eerste blanken - in deze streken heeft afgespeeld.

De archeologische vondsten zijn tot op heden hier betrekkelijk schaars gebleven, hoewel zeer verschillend van aard en ouderdom. In het hoogland en nabij de

rotsgebergten bleef veel waardevol materiaal bewaard in de vorm van grote potten met een of meer skeletten als inhoud, - een vorm van zogenaamde secundaire bijzetting, waarbij de Indianen het vlees vooraf zorgvuldig van de botten verwijderden en deze daarna vaak rood beschilderden of met hars bestreken. Daar men zulke urnen menigmaal in grote aantallen van de Midden-Orinoco tot aan de monding van de Trombetas, en evenzeer bij het brongebied van de Oayapoc als in dat van de Essequibo en Rupununi heeft aangetroffen, wordt aangenomen dat ze van oude Arawakse herkomst zijn. In Braziliaans Guyana vond men ze rij-aan-rij geplaatst in kunstmatige onderaardse grotten, en deze wijze van bijzetting werd later vervangen door begrafenis van de botten in gevlochten manden of in een opgerolde mat, terwijl de potten die toen, meest in kleinere formaten, vervaardigd werden, voor andere doeleinden dienst bleven doen. Dit als duidelijk voorbeeld van geleidelijk cultuurverlies.

De Guyanese rotsinscripties zijn van sterk verschillende aard en afmeting, meestal vrij symmetrisch en gestileerd, en steeds met de primaire (universele) betekenis van: ‘Dit is mijn merk. Hier ben ik geweest’. De identiteit van deze ‘ik’ blijft echter steeds een raadsel.

Eeuwenlang blootgesteld aan weer en wind zijn talloze petrogliefen slechts te herkennen door ervaren onderzoekers. Door de ondiepe groeven met krijt na te trekken kunnen zij op 'sprekende' wijze worden gefotografeerd.
In Suriname zijn tot dusver slechts langs de twee grootste rivieren, de Corantijn en de Marowijne een aantal petrogliefen gevonden. Hieruit zou men kunnen afleiden dat dit gebruik uit zuidelijk Groot-Guyana noordwaarts gebracht werd.

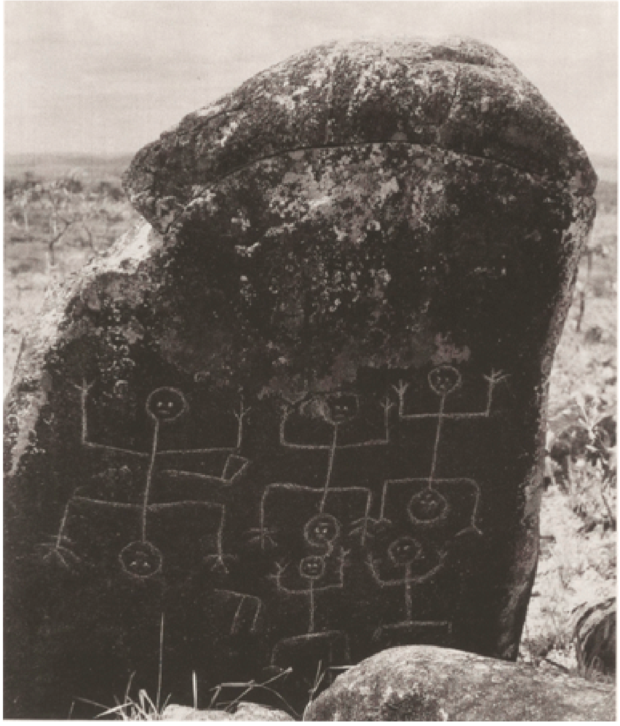

Hoeveel pogingen allerlei geleerden sinds Humboldt ook hebben aangewend om dit kennelijk 'betekenisvolle' en moeizaam aangebrachte beeldschrift te ontcijferen, tot op heden is men er niet in geslaagd hun juiste interpretatie vast te stellen. Ook niet die van dit specimen aan de Sipaliwini in het zuidelijke bergland van Suriname.

Een tweede categorie van archeologische relieken vormen de zogenaamde petrogliefen, meest in rotswanden of op ander blootliggend gesteente ingegroefde tekeningen, - nu eens van reusachtige afmetingen, zoals nabij de Orinoco een 120 m lange in graniet gegrifte slang, dan weer op onbereikbare plaatsen waar - volgens het zeggen van de Indianen - eens het water hoog genoeg stond, dat hun voorvaderen

erbij konden om deze onvergankelijke tekens achter te laten. Met welk doel? En met welke boodschap als inhoud? Niemand die het met enige zekerheid nog weten kan.

Nog minder is de betekenis achterhaalbaar van een derde categorie door mensenhanden vervaardigde monumenten uit de grijze voortijd: rijen grote steenbrokken die van ver moeten zijn aangevoerd, zoals nabij de kust van Braziliaans Guyana, of losstaande dolmens, zoals Cuchivero (nabij de Midden-Orinoco) ze kent, waar ze zelfs beschilderd zijn aan de binnenzijde; of in het laagland uit aarde opgeworpen reeksen van terpjes die bij elkaar beschouwd, merkwaardige configuraties vormen, - echte ‘afbeeldingen’ vanuit de lucht gezien. Hoe konden echter de mensen, of het nu nomadische Paleo-Indianen dan wel reeds enige landbouw bedrijvende Neo-Indianen waren, ertoe komen om door zorgvuldige plaatsing van zulke heuveltjes wat dan ook op zo grote schaal en over een afstand van honderden meters af te beelden? Toeval? Maar niet alleen in het moerasland van Suriname, ook elders, even goed in Zuid-Californië als in de Peruaanse Pampa, heeft men zulke zorgvuldig gerangschikte terpen ontdekt, die - gezien de potscherven en andere zaken die daarin gevonden worden - ongetwijfeld bewoond geweest moeten zijn.

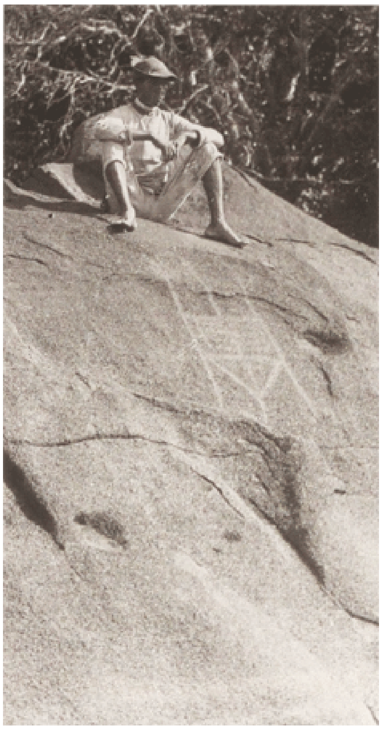

Soms op moeilijk bereikbare plaatsen aangebracht, doen zulke inscripties vermoeden dat zij gemaakt werden ‘toen het water zo hoog stond’. De Indianen geven dit zelf aan als een ‘rationele’ verklaring der wonderlijke locatie van dergelijke vaak uitvoerige ‘gedenktekens’. Hier: de grote Timehri bij de Wonotobovallen in de Corantijn.

Alle bronrivieren van de grote stromen die de natuurlijke toegangswegen tot het binnenland vormen, komen uit de zuidelijke grensgebergten en zijn voor het grootste deel onbevaarbaar. Dit is een van de hoofdredenen waarom de beneden 3° 30' N.B. gelegen helft van Suriname tot op heden bijna onbekend bleef, behalve voor de daar rondzwervende Indianen.

Het is de grond die als behoedster is opgetreden van een vierde en vijfde categorie van oudheden die, wijl ze door menselijk vernuft en geduld vervaardigd werden, ‘artefacten’ genoemd worden. Een klasse op zichzelf vormen de uit natuurlijke gesteenten geslagen of geslepen werktuigen: bijlen, aksen, beitels, stampers en schrapers. Daar men ze niet alleen gevonden heeft (en nog steeds vindt) op plaatsen waar ze kennelijk van steensoorten uit de naaste omgeving gemaakt zijn, maar vaak genoeg ook uit gesteenten die alleen op zeer grote afstand, soms meer dan duizend kilometer ver, in de natuur voorkomen, moet er een nogal uitgebreide handel in zulke voorwerpen of althans in hun bijzonder materiaal bestaan hebben.

Veelvuldig treft men ook de plekken aan waar deze werktuigen die in grootte variëren van enkele centimeters tot drie decimeter en meer, geslepen werden tot minstens een van hun randen scherp genoeg was om als snij- of hakinstrument te kunnen dienen. Zulke slijpgroeven in grote rotsblokken - meestal nabij rivieroevers en stroomversnellingen - zijn dan duidelijke aanwijzingen van de zwerftochten der Indianen, die over het algemeen niet meer dan een halve dag nodig hadden om uit een welgekozen kei een geschikt stuk gereedschap te maken.

Wat zeldzamer zijn de kleinere, door het afslaan van schilfers aan de rand van speciale glasachtige steensoorten, scherp gemaakte ‘messen’, krabbers en... pijlpunten. Want ook het opzettelijk doden van niet alleen dieren, maar ook van de medemens behoorde tot de bezigheden van zowel de nomadische Indianen als diegenen welke zich al een ‘hogere’ cultuur eigen gemaakt hadden. Precies als bij ons. Zij wisten zelfs vishaken en speer-

Stenen ‘handbijl’ en gegroefde bijlen die door middel van lianen aan een steel bevestigd werden. Bijgehakt, gescherpt en zelfs weleens gepolijst op vlakke rotsen, vormden zij daarop ‘slijpgroeven’ (rechts en hieronder). De ook in het kustgebied aangetroffen stenen artefacten kwamen als ‘handelswaar’ dikwijls van heel ver.

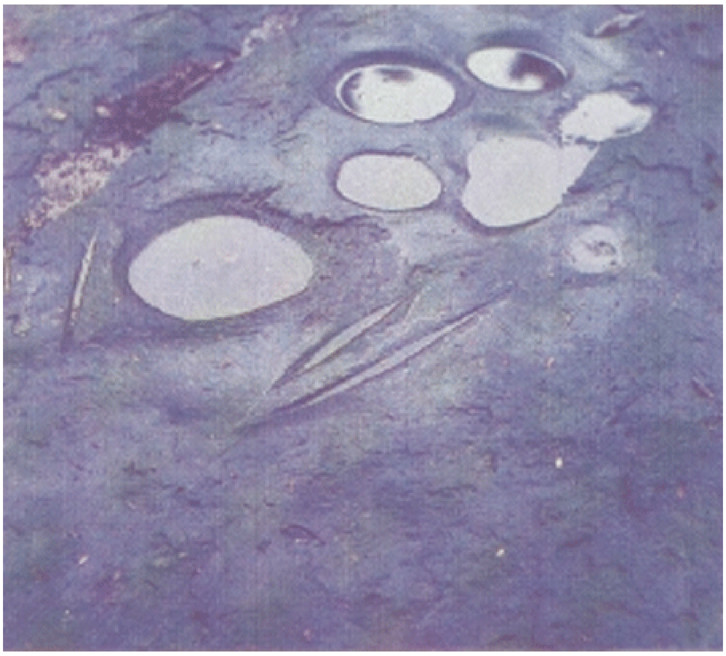

punten van steen te vervaardigen, later ook vijzels en raspborden, en niet in de laatste plaats kleine sieraden. De drang tot opschik bezaten de Indianen ook al vroeg in hun prehistorie. Het lag voor de hand dat zij, soms met behulp van hun stenen werktuigen, liefst gebruik maakten van zachtere materialen, zoals hout of been, om er handvatten, wiggen, boren en zelfs naalden en priemen van te maken. In het laagland gebruikten zij daarvoor ook schelpen, delen van de schilpad, stevige visgraten, en wat al niet meer. Eeuwenlange nood maakte hen vindingrijk genoeg. En hetzelfde vernuft bracht reeds de Paleo-Indianen ertoe, de vijfde en uit historisch oogpunt wellicht leerzaamste categorie van artefacten te ontwikkelen: de pottenbakkerskunst, die algemeen, zij het in verschillende graden van bekwaamheid en ‘stijl’, door de oudste bewoners van Guyana beoefend werd. Daarvan zijn heel wat vroege resten voorhanden en door opgravingen aan het licht gekomen, met het voordeel dat zij door de moderne chemische techniek gewoonlijk goed dateerbaar zijn, binnen een niet al te ruime onzekerheidsmarge.

Al vindt men niet zo dikwijls volledige exemplaren van kommen, potten of kruiken, potscherven vindt men bij de vleet, en ook deze kunnen door hun beschildering of de ornamenten die erin zijn gebracht, allerlei vertellen over hun herkomst en hun verder ongedocumenteerde makers. Houtskool en halfvergane vezel- of voedselresten zoals beentjes, schelpen en dergelijke, geven nadere aanwijzingen over de manier waarop deze ‘keukenartikelen’ gemaakt en gebruikt werden. Ze bieden soms ook de mogelijkheid om te schatten, hoe lang een Indianengroep zich op een bepaalde plaats bleef ophouden. En vaak genoeg vindt men daar ook bewijzen van opeenvolgende bewoning, soms met grote tussenpozen, van dergelijke voorkeursplekken. Nog altijd kan het opgravingswerk, dat eens ‘de leerschool van de spade’ genoemd is, veel ertoe bijdragen om ons een beter denkbeeld te geven van de migraties en onderlinge relaties der oude Indianen in deze streken.

Datgene wat zij uit organische stoffen - hout, veren, beenderen - maakten, bleef behalve onder zeldzame, heel gunstige omstandigheden, niet lang

Vermoedelijk een kasiripot, zoals deze tegenwoordig nog worden gemaakt. De stijl dateert uit de laatste eeuwen voor de komst van de Europeanen (zgn. Koriabostijl).

De oude keramische gebruiksvoorwerpen waren van zeer uiteenlopende aard. Zowel aan hun vorm als aan de manier waarop zij door inkerving of beschildering werden versierd, alsook aan de wijze waarop stelen, tuiten en voetstukken werden aangebracht, zijn diverse ‘kulturen’ herkenbaar. Menigmaal getuigen vondsten van opeenvolgende bewoning van dezelfde plaats door sterk van elkaar verschillende volkjes en van uitgebreide migraties, doordat de artefacten in opeenvolgende aardlagen worden aangetroffen. Het is echter voornamelijk de ornamentiek van het aardewerk die geleid heeft tot een nog ietwat onzekere chronologie van de ‘stijlen’.

Een groep Indianen voor een hut, zoals ze omstreeks 1900 werden gefotografeerd.

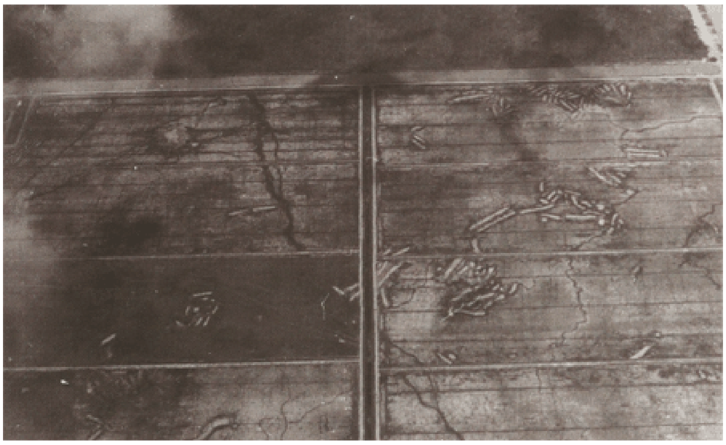

Luchtfoto van een groep prehistorische woonterpen in de noordoosthoek van de Wageningenpolder, dichtbij de Hertenrits. De 'mounds' werden pas in de jaren vijftig bij de polderaanleg ontdekt.

Indiaans aardewerk met traditionele, maar zich in de loop der tijden toch langzamerhand wijzigende of ‘evoluerende’ beschildering. Het zijn vooral de hoofdvormen die pas heel laat ook kleine veranderingen ondergingen.

bestand tegen de tand des tijds. Alleen het keramische werk, uit zuivere of met zand gemagerde klei gebakken, kon het eeuwenlang uithouden, zelfs in vochtige grond. Er zijn dan ook op zeer uiteenlopende plaatsen in Groot-Guyana en aan de Wilde Kust potscherven te voorschijn gekomen, waaraan een ouderdom van tweeduizend jaar en meer wordt toegeschreven. Werk dus van de Paleo-Indianen. Maar het overgrote deel van de vondsten is toch afkomstig van veel latere trekkers, en het zijn deze Neo-Indianen die, omdat zij nog altijd voor een groot deel de levenswijze voortzetten van hun vroegere voorvaderen, ons het meeste te vertellen hebben over het doen en laten van de mens in het tropische Steentijdperk. Het waren echte ‘achterblijvers’ uit het Neolithicum die de eerste blanken aan de Wilde Kust ontmoetten, en er zijn nog altijd stammen in de diepe binnenlanden van Guyana, die bijna volledig leven in het jongste Steentijdperk. Ofschoon de ‘beschaving’ met haar twijfelachtige zegeningen hen al meer en meer achterhaalt en... veelal vernietigt.

De Neo-Indianen

Jagers en vissers waren de alleroudste Indianen van Amerika; jagers en vissers waren ook de eerste bewoners van Guyana, en dit waren zij nog steeds tot ook voor hen de ‘historische’ tijd, de door Europeanen in geschrifte vastgelegde toestanden en gebeurtenissen, begon. Slechts enkele stamgroepen waren inmiddels ook aan de beoefening van wat landbouw toegekomen. Maar dan bij wijze van uitzondering, want allen leefden zij in een milieu dat zich beter leende tot het verzamelen van velerlei bosprodukten - vruchten, bessen, zachte wortels, slakken en insekten - dan tot het opzettelijk kweken van voedselgewassen, waardoor zij voor langere tijd aan één plaats gebonden bleven. Terwijl het wild en dikwijls ook de vis inmiddels schaarser werd... Neen, jagers en vissers waren en bleven zij in de eerste plaats. En ter verovering of verdediging van hun tijdelijke jachten visserijgebieden, waren en bleven zij ook krijgers. ‘Zij’ omvatte bij enkele stammen zelfs de vrouwen en bij uitzondering kwamen er zelfs groepen van uitsluitend vrouwen voor, die slechts voor korte tijd ter wille van de voortplanting mannen bij zich duldden en overigens voor dezen niet onderdeden in weerbaarheid.

Hedendaagse stenen bijl, volgens ooggetuigen in één dag geslepen en aan de steel bevestigd door een Akoerio in zuidoostelijk Suriname, die voor de eerste maal met ‘blanken’ in contact kwam. Daarnaast stomp van een boompje dat de Akoerio met dezelfde op ‘prehistorische’ manier gemaakte bijl omhakte.

Het jachttuig - pijl en boog of blaasroer, knots en speer - behoefde weinig of geen specialisatie om ook als oorlogstuig dienst te kunnen doen.

Stammen in het verre westen van Groot-Guyana schijnen aanvankelijk alleen aan Azië ontleende speren te hebben gebruikt, die zij voor effect op grotere afstand later ook met houten speerwerpers van zich af gooiden, maar voor jachtdoeleinden in nòg latere tijd meestal vervingen door lichtere en doelmatigere blaasroeren. Dit waren lange, uitgeholde en weer aan elkaar bevestigde schachten, beter op het open land

dan in het oerwoud bruikbaar, waarmee slechts lichte pijltjes, maar dan tot op een flinke afstand, konden worden afgeschoten. Hetgeen voldoende was, daar de pijlpuntjes voorzien waren van een snelwerkend, verlammend gif. De veel talrijker gebruikers van pijl en boog - een latere ontwikkeling, die zich vanwege haar veel grotere bruikbaarheid snel verspreidde en handhaafde - bevestigden ook zulke losse curare-punten op bepaalde pijlen, zoals zij op andere pijlen miniatuur-knotsen aanbrachten, en op weer andere lange doornachtige houten of benen punten, al of niet van weerhaken voorzien. De keuze van pijltype hing af van de diersoort waarop zij jacht maakten. Grotere vissen werden niet alleen gespiest, maar soms ook afgeschoten met ingenieus gemaakte pijlen waarvan de punt met weerhaak, door een lang om de pijlschacht gewonden snoer daaraan bevestigd, losliet wanneer de vis getroffen was en wegzwom; de drijvende pijl sleepte hij dan met het snoer achter zich aan, zodat de visser geen moeite had zijn prooi te volgen om de vis tenslotte naar zich toe te halen.

Knap waren de Indianen ook in het zetten van strikken en vallen, het lokken van allerlei dieren met kleine blaasinstrumentjes en het zetten van fuiken. En even knap waren zij in het africhten van honden - hun oudste huisdier - die zij zó goed kenden, dat zij aan hun wijze van blaffen konden horen, welke diersoort de jachthonden op een bepaald moment achterna zaten.

In de barre omstandigheden waarin de Indianen leefden, was er maar weinig wat zij, door de ervaring geleerd, als oneetbaar of volstrekt onbruikbaar beschouwden. Al was bijvoorbeeld de miereneter ook walgelijk van smaak, hij werd evenals de poema gejaagd vanwege zijn huid en bovenal zijn prachtige pluimstaart. Zulke dierlijke tooisels gebruikten zij graag voor eigen opschik, zoals zij dit ook met de talloze bontgekleurde veren van

Overnachtingen in het oerwoud zijn heel wat minder idyllisch dan hier wordt voorgesteld door de overigens verdienstelijke en goed georiënteerde illustrator.
Het Indiaanse jachtgerei kon 'naar de stad' worden meegenomen en zodoende wel nauwkeurig worden afgebeeld in de reisverslagen uit vroegere eeuwen.

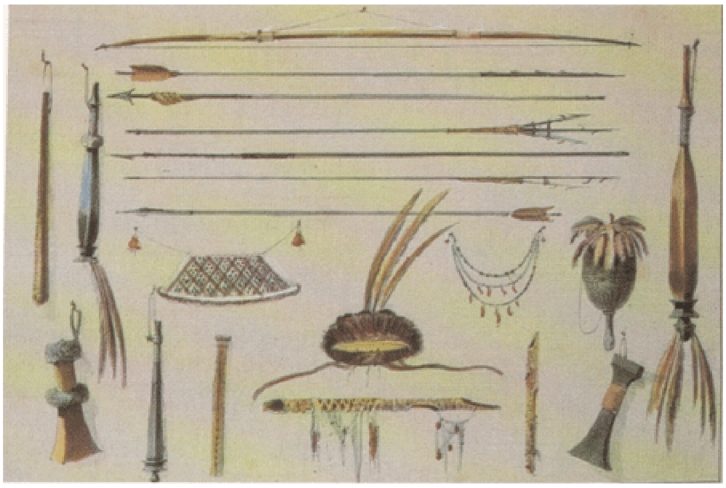

Knap vervaardigde stenen speer- en pijlpunten vormden, opeen rechte schacht gestoken, veelal een dodelijk wapen.

allerlei grote, maar ook van heel kleine vogels wisten te doen. Die werden met opzet gedood door pijlen met een knotsachtige punt, zodat zij onbeschadigd bleven. Als bijzonder eervol gold het dragen van jaguar- en poematanden, want deze weelde konden alleen de moedigste en knapste jagers zich veroorloven.

Daar de Indianen vooral in lagere streken op en in en langs talloze kreken en rivieren hadden te leven, waren het steeds goede zwemmers en duikers, in staat om met de hand wilde eenden te grijpen, kaaimans te doden terwille van hun 'lekkere' staarten, en de grote manatí te verschalken voor een ware zwelgpartij daarna. Een specifieke vismethode van de tropische Indianen, die zij steeds zijn blijven toepassen, was echter (en is nog steeds) het massaal verdoven van de vis binnen een klein, afgedamd gedeelte van een stroom. Dit gebeurt door in het enigszins tot stilstand gebrachte water bepaalde plantaardige stampsels uit te strooien, die een stof bevatten waardoor alle vis tijdelijk verlamd, komt bovendrijven. De gewenste vissen kunnen dan met de hand verzameld worden en naderhand zonder nadeel voor de mens worden gegeten, - een weliswaar hoogst verkwistende, maar wel snelle en effectieve manier van bevissing.

De nomadische Indianen pleegden dan ook uitsluitend roofbouw op de natuur en waren juist hierdoor veroordeeld tot voortdurend verder trekken. Zelfs daar waar zij, in een iets verder voortgeschreden fase van ontwikkeling, ook enige landbouw begonnen te bedrijven, deden zij dit eveneens bij wijze van roof, door nauwelijks de grond te bewerken en deze, na een of twee goede oogsten, weer te laten verwilderen, terwijl zij voorttrokken naar andere, nog maagdelijke plekken voor hun nieuwe kostgrondjes.

Verzamelaars waren en bleven zij steeds, - omnivoren in de meest letterlijke zin: vruchteneters, zaadeters, insekteneters, in niet mindere mate dan vlees- en viseters. Hun armzalig, maar uitermate gevarieerd dieet verzoetten zij met de honing van wilde bijen en het sap van een menigte tropenvruchten.

Na verloop van tijd begonnen veel van de rondtrekkende stammen - de Arawakse wel het eerst - behoefte te voelen aan grotere hoeveelheden plantaardig voedsel, vooral aan meer koolhydraten bevattend voedsel. Niet dat zij zich hiervan ook het minst bewust waren, maar de biologische nood dreef hen instinctief tot halthouden bij tijd en wijle, om opzettelijk die voedingsgewassen welke zij in spaarzame verspreiding als bijzonder appetijtelijk of voedzaam hadden leren kennen, in grotere hoeveelheden aan te kweken en dan liefst zo toe te bereiden, dat de uiteindelijke spijzen langere tijd bewaard konden blijven. Het conserveren van vlees en vis hadden zij al eerder toegepast: het stuk werd op houten staketsels boven een houtvuur gedroogd en gerookt, het behoefde dan niet in elke voorhanden hoeveelheid onmiddellijk verzwolgen te worden, wat overigens meestentijds tòch moest gebeuren. Want daarna kenden zij genoeg dagen of zelfs weken van echte honger of uiterste soberheid.

Hoe zij zich echter de ingewikkelde kunst van het conserveren van plantaardig voedsel eigen maakten, is nog altijd een groot raadsel. Want het gebeurde (en gebeurt nog) op een even onwaarschijnlijke als omslachtige, maar ingenieuze wijze, - en bij alle betrokken Indianenvolkeren op precies dezelfde manier; hetgeen duidt op een zelfde centrum van oorsprong. De grondstof ter bereiding van het 'cassavebrood', waar het hier om gaat, is een wortelknol, bijzonder giftig, omdat hij vrij veel

blauwzuur bevat. In beginsel dus totaal ongeschikt voor menselijke consumptie. De stevige cassavewortels

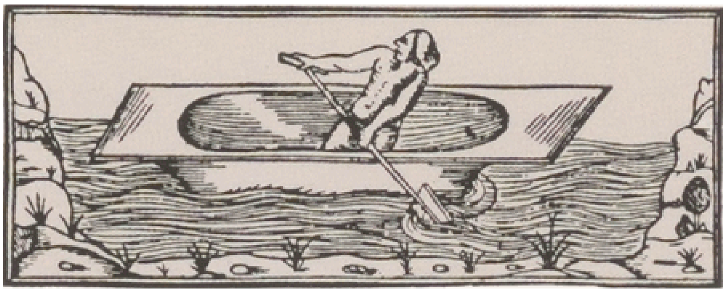

Uit beschrijvingen van een schorsboot vormden de oude illustrators zich de voorstelling van een Indiaans vaartuig dat meer weg had van een drijvende badkuip, zoals op de bovenste prent uit 1547. Daaronder toont een prent van Crevaux uit 1883, hoe Indianen de bast van een boom schillen om een boot te vervaardigen. Pas sinds fotografische weergave van de levenswijze der inboorlingen mogelijk werd, kunnen ook thuisblijvers zich een juist denkbeeld vormen van de activiteiten dezer laatste in de 20ste eeuw achtergebleven neolithische mensen. Ook nu nog wordt de schorsboot gebruikt (rechts). De vlechtwerkprodukten kennen nog dezelfde patronen (onder). Trio-Indianen in het grensgebied van Suriname en Brazilië vervaardigen hun hangmat nog op dezelfde, eeuwenoude wijze (geheel onder) en ook het twijnen van katoen (rechtsonder) geschiedt nu nog volgens zeer oude tradities.

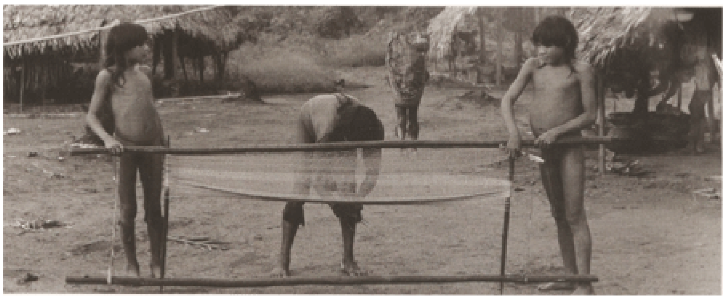

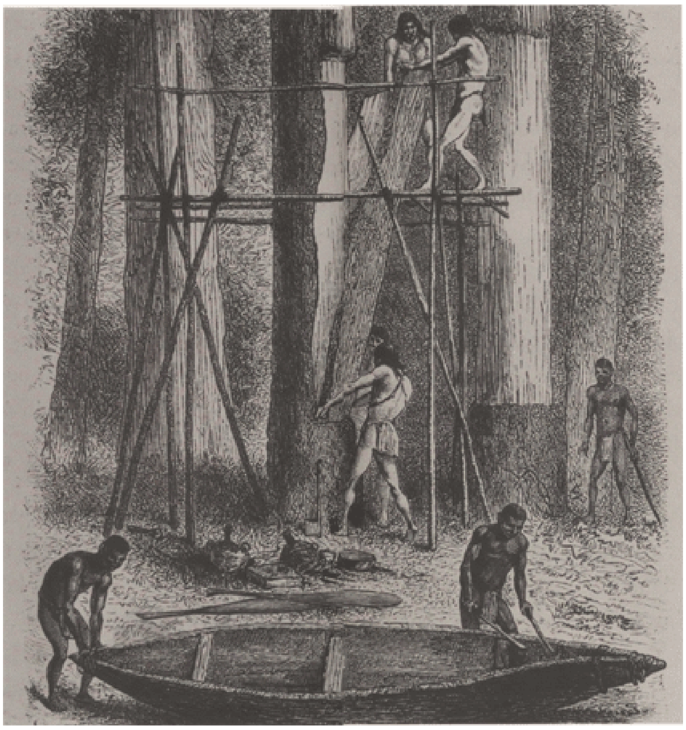

worden door de Indianen fijngeraspt op met kleine scherpe steentjes bezette stukken hout; de verkregen vochtige pulp proppen zij in lange, rekbaarcylindervormige manden, waarmee de massa wordt uitgeperst tot droge pulp, terwijl met het wegsijpelende vocht het meeste blauwzuur wordt verwijderd. De bijna geheel droge pulp wordt vervolgens nog meer gedroogd in de zon, valt dan als grof meel uiteen en heeft in dit stadium alle blauwzuur verloren. Op een hete aarden bakplaat wordt eindelijk dit cassavemeel uitgespreid, de stijfselbestanddelen erin laten het pulverachtige al bakkend samenkoeken, zodat het eindprodukt uit grote, broze witte, zeer droge pannekoeken bestaat. Deze worden desgewenst van tijd tot tijd opnieuw gedroogd op het loofdak van de Indianenhut, en kunnen zo wekenen zelfs maandenlang bewaard en verder op allerlei wijzen verorberd worden.

De veel noordelijker dan Guyana wonende Indianen verbouwden al heel vroeg mais, waarvan de conservering als grondstof en de bereiding tot voedsel veel eenvoudiger, maar het transport en het bewaren van de klaargemaakte spijs veel moeilijker is dan bij cassave. De Indianen van Guyana kozen voor het laatste, hoe zij er ook toe gekomen mogen zijn. Ook zij kenden de mais, maar zij hebben deze graansoort weinig of totaal niet gecultiveerd. Wel de ‘zoete’ cassave die géén blauwzuur bevat, maar ook niet voor conserveerbaar voedsel in aanmerking komt. Indien de Guyaanse inboorling een weinig aanplantte, was het altijd in hoofdzaak, zoal niet uitsluitend, bittere cassave. Alleen bij voorgenomen langer oponthoud werden ook wel andere voedingsgewassen verbouwd, zoals zoete pataten en arrowroot, en plantten de Indianen zelfs wat snelgroeiende vruchtbomen. De noodzakelijke plantaardige oliën en vetten verschaften hun allerlei palmpitten en noten, de dierlijke vetten kregen zij vanzelf naar binnen; daar kwam in het laagland dan nog de uit schildpadeieren gekookte olie bij. De veelgebruikte (daarom ook graag aangekweekte) pepersoorten verstrekten hun een goed deel van de gewenste vitaminen.

Zo zorgden de Indianen met een natuurlijk instinct toch behoorlijk voor zichzelf in de gegeven levensomstandigheden. Zij zagen er dan ook over het algemeen goed en krachtig uit - de natuur zelf nam de snelle verwijdering van zwakke of onvolwaardige individuen op zich, indien de haastige mens haar daarin al niet was voorgegaan - en zij bezaten een opvallend groot weerstands- en uithoudingsvermogen.

De dranken die zij zich bereidden, in feite alleen voor feestelijke gelegenheden, waarbij de vloeistof dan wel in grote hoeveelheden verzwolgen werd, waren slechts zwak-alcoholhoudende gistdranken, meestal uit fijngekauwd en met water aangelengd cassavebrood gebrouwen. Het ‘vuurwater’ dat hun zo noodlottig geworden is, leerden zij pas door de Europeanen kennen, tegelijk met de ‘vuurwapens’ en het nog dodelijker ‘koude vuur’ van geïmporteerde besmettelijke ziekten, waartegen zij zich niet konden verweren.

Waar de Indianen sinds de vroegste tijden trekkers gebleven waren, en zelfs daar waar zij als half-nomaden zich met een weinig landbouw bezig hielden, bouwden zij zich meestal op zeer eenvoudige wijze een onderdak, dat in korte tijd vervaardigd, ook na korte tijd verlaten kon worden. Meer dan door wat ook, onderscheidden bepaalde stammen zich van andere door het type van hun altijd met bladeren bedekte hutten. De armzaligste bleven niet meer dan windschermen of simpele afdakjes; het meest voorkomende type is een groot zadeldak, dat aan weerszijden tot op de grond komt en aan de

Opeenvolgende fasen der ingewikkelde bereiding van het cassavebrood. Van links naar rechts: het oogsten en vervoeren van de bittere wortelknollen die vervolgens worden geraspt. De rekbare 'matapi' wordt met de pulp volgepropt, opgehangen en door middel van een hefboom uitgerekt, totdat de

inhoud tot bijna droog ‘meel’ is uitgeperst. Hierna wordt het nog wat aan de lucht gedroogd om dan op een hete aardewerkplaat tot dunne koeken te worden gebakken. Als acculturatiebewijs: de geïmporteerde rubber sandalen van het bakkende Indianenvrouwtje.

Met een juist hygiënisch inzicht vestigden de Indianen hun semi-permanente dorpen bij voorkeur op hogere, zandige oevers waar elk gezin zijn eigen hut bouwde en zij ook weleens een grote ‘gemeenschapshut’ inrichtten.

Makers van ronde hutten, met name de Oayana, sluiten vaak het centrum van de dakkoepel af met een ‘hemeldiskus’, die zij dan met (vermoedelijk) mythische voorstellingen van sterrebeelden versieren.

voor- en achterzijde geheel open is. In het midden steunt de nok op dunne palen; vaak werden ook meerdere lengteverbindingen aangebracht, door lagere palen gesteund. Tussen al deze palen plegen de Indianen hun hangmatten te binden, waarin

zij bijna hun gehele binnenhuisleven slapend of wakend doorbrengen. De oostelijke Carib gaven zulke daken een wat meer gebogen vorm, sommige Warau maakten ze zelfs kegelvormig en omsloten ze dan bijna geheel met vlechtwerk, zoals dikwijls ook de Oayana deden met hutten die niet meer, zoals gewoonlijk, als ééngezinswoningen moesten dienen, maar bestemd waren voor gemeenschappelijk gebruik door bepaalde dorpsgroepen.

Behalve hun jacht- en visgerei, hangmatten en wat aardewerk, enkele draagkorven en gevlochten mandjes voor het bewaren van hun kleine sieraden, bezaten deze lieden geen huisraad. Hier en daar maakten zij nog wel een zitbankje - liefst in diervorm - uit een blok hout, - de moeite van het meenemen niet waard. Op hun migraties sleepten zij liefst zo weinig mogelijk mee. En meer garderobe dan een zelfgeweven schaamschortje - bij velen zelfs dat niet - en wat banden die zij strak boven en onder de kuiten 'als versiering' bevestigden, hielden zij er niet op na. Hun enige werkelijke lichaamsbedekking was het rode smeersel van de *ruku,* waaraan zij hun naam van 'roodhuiden' dankten, hoewel velen van hen vrij blank of heel licht bruin van kleur waren. Zo groot als hun behoefte aan de bekende feestelijke en ook alledaagse opschik was, zo klein was die aan 'kleding', hetgeen wel wat verwonderlijk is, omdat zij veelal stevig en fraai versierd vlechtwerk maakten en de vrouwen doorgaans heel kunstige 'hangende bedden' wisten te weven die zij 'amaka' noemden; een woord dat de

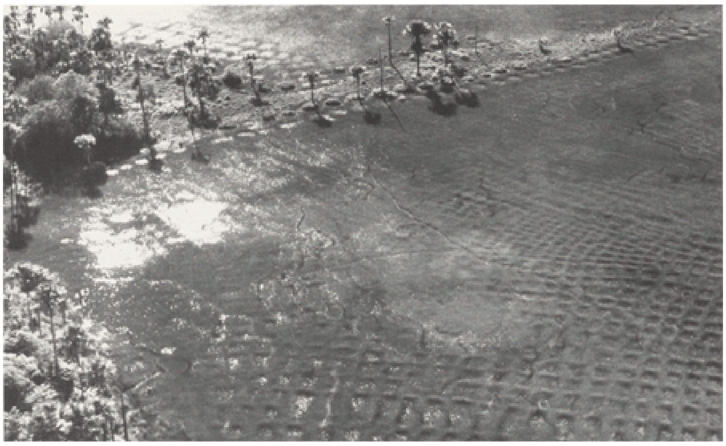

Precolumbische akkerbedden, aangelegd in zwamp-gebieden. Door afwateringskanalen te graven en de akkerbedden ertussen steeds weer op te hogen, zodat goede drainage en irrigatie ontstond, wisten de Indianen regelmatig bevredigende oogsten te verkrijgen.

Spanjaarden, Portugezen en Fransen goed verstonden, en waarvan de Engelsen ‘hammock’ maakten, maar de praktische Hollanders ‘hangmat’, - wat het ding dan ook heel precies is.

Speciaal vrouwenwerk was ook de pottenbakkerij, niet alleen om in het noodzakelijkste huisraad te voorzien, maar ook om allerlei beestjes, poppen en aardige dingen van klei te maken, die dan evenals de geheel met de vrije hand gevormde schalen en kruiken in een open vuur gebakken werden.

Daar deze voorwerpen ook na hard gebakken te zijn, soms nog te poreus waren, volgden bepaalde stammen ieder hun eigen methode om ze met pijpaarde, harsen of wasechte kleurstoffen te besmeren. Dikwijls werden zulke gebruiksartikelen ook versierd met in de klei geboetseerde of in reliëf erop aangebrachte ornamenten: koppen van dieren, mensen, getande of geschulpte randen, gepolijste vlakken of brede banden van donkerrood op een bleekrose fond. Alles uitingen van oermenselijke speelsheid en distinctiedrift, van eigen stamtraditie en vormbesef.

Wie zulke voortbrengselen met heel hun verscheidenheid van stijlen en technieken goed beschouwt, kan onmogelijk deze Indianen uit de wildste wildernis voor ‘primitieve onbeschaafden’ houden, gelijk de blanken van meet af aan deden, omdat de inboorlingen zo anders waren dan zij.

Inderdaad, het wiel kenden zij niet en hun enige werktuigen die op ‘draaien’ berustten, waren hun allersimpelste boren van steen of hard hout, en de zachte lange houtsplinters, waarmee zij al drillend en drukkend op een droge steen met tondel, moeizaam vuur wisten te maken. Maar hetzelfde vuur wendden zij ook aan om er de kern van boomstammen mee uit te branden en zo sterkere kano's te maken dan de rankere, maar ook zwakkere die zij al in veel vroegere tijd uit stevige boomschors en lianen wisten samen te binden. Zij werden grote botenbouwers, want hun ‘curiara’, (waarvan de benaming ‘korjaal’ is afgeleid, zoals de naam ‘kano’ van een door veel noordelijker Indianen gebezigd woord ‘canoa’) was hun enig vervoermiddel, dat zij intussen maar al te zeer nodig hadden om zich ver genoeg te kunnen verplaatsen in het veelstromenland waar zij van generatie op generatie hun bestaan vonden.

Diverse typen van huttenbouw.
een eenvoudige werk- en kookhut voor de vrouwen.

een hut met een koepeldak.

een voorraadschuur met bescherming tegen ongedierte.

een ‘mannenhut’, zorgvuldig aan alle zijden afgesloten met het oog op hun ‘geheime’ bijeenkomsten.

het merkwaardig naast elkaar voorkomen van kegelvormige en zadeldakhutten, een sprekend voorbeeld van cultuurvermenging.

Geen drempelvrees

Meer nog dan de materiële middelen waarmee de Indianen van Guyana geleerd hadden hun voortbestaan te verzekeren in de onderling zo sterk verschillende delen van het land, was hun wijze van samenleven binnen en buiten het stamverband kenmerkend voor hun zonderlinge geaardheid.

De zeden, gewoonten en gedragsnormen die zij zich in de loop der tijden hadden eigen gemaakt, weken in zovele opzichten af van die der blanken welke, als uit de hemel gevallen, plotseling de Wilde Kust betraden en hen daar voor het eerst leerden kennen, dat het niet te verbazen valt, dat over en weer het grootste misverstand ontstond; een wederzijds wanbegrip, dat al gauw in vijandigheid ontaardde. Columbus, die hun verre verwanten al tevoren had ontmoet op de 'Voor-eilanden' (d.i. Antillas) van zijn vermeend Indië, had reeds deze ervaring opgedaan; de eerste bezoekers van de Wilde Kust wisten dus wat hun te wachten stond, maar de werkelijkheid die zij op het eerste gezicht 'ontdekten' en die zij natuurlijk in haar volle betekenis niet konden doorzien, overtrof hun somberste verwachtingen, ging hun 'ergste' voorstellingsvermogen te boven.

Een medicijnman of 'piyai' met al zijn attributen, volgens de visie van een 19de eeuwse reisverslaggever. In het dagelijks leven onderscheidden de 'piyai' zich uiterlijk nauwelijks van hun stamgenoten.

Maar hoe zag hun samenleving er voor de Indianen zelf uit? Van enige organisatie tot echte 'volken' - laat staan 'naties' - was onder hen volstrekt geen sprake. Zij zwierven rond in kleine, hoofdzakelijk door familiebanden bijeengehouden groepjes, die meestal niet meer dan vijftig, zelden meer dan een paar honderd personen telden. Werden zulke groepen onder meer door opname van niet-verwanten te groot, dan vielen ze in twee of meer ondergroepen uiteen, die elk huns weegs gingen. De afstamming werd geheel van de moederszijde gerekend, maar het leiderschap van

de groep of ‘stam’ viel bijna altijd een man toe, - degene die daartoe natuurlijke bekwaamheid toonde, voldoende ‘charisma’ of daaruit voortvloeiend gezag bezat, en alleen onder sommige Arawak kreeg het leiderschap toch een erfelijk karakter. De verschillende groepen of sibben vermengden zich wel vaak genoeg met elkaar door aanhuwelijking, vreedzaam, waarbij de vrouw in de groep van de man werd opgenomen, of door vrouwenroof, een enkele maal ook door mannenvlucht. In veel gevallen werd de vrouw verkregen door het bewijzen van bepaalde diensten aan de schoonouders, en wanneer de voorkeur gegeven werd aan min of meer gelijktijdige huwelijken van wederzijdse neven en nichten, gebeurde dat niet in de laatste plaats om zo, door ‘compensatie’ te ontsnappen aan het verlenen van bedoelde diensten aan de respectieve schoonvaders.

Monogaam waren de Indianen niet. Het liefst namen zij twee zusters tot zich, waarbij de jongste als ‘reserve’ diende en pas als echtgenote optrad in geval de oudere stierf of niet aantrekkelijk meer was. Ook wanneer de tweede vrouw (zelden waren er meer dan twee) geen familielid van de eerste was, leefden zij vreedzaam samen in de echtelijke hut; op de meest natuurlijke wijze losten de Indianen zo het probleem van vrouwenoverschot op, terwijl de kinderen die zij met de grootst mogelijke tolerantie behandelden zolang zij klein waren, gemeenschappelijk en in feite door de gehele stamgroep werden grootgebracht.

Niettemin beklemtoonden zij het vaderschap op een even merkwaardige als nadrukkelijke wijze door de ‘couvade’, een gebruik waarbij de man tijdens en dagenlang na de bevalling van zijn vrouw, als ware *hij* de kraamvrouw, kreunend in zijn hangmat moest blijven liggen, ten bewijze dat hij bezig was de levensgeest van zijn pasgeborene langzaam te baren, en dus pas uit de kraam kon komen, wanneer *zijn* kind ook psychisch voldoende was aangesterkt. Terwijl voor de Indiaansen het baren de meest natuurlijke

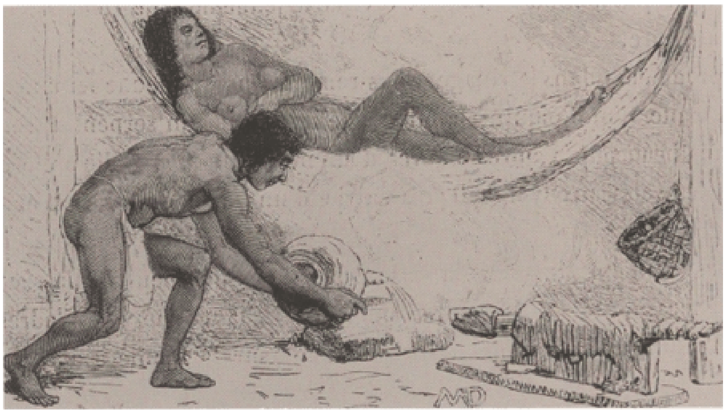

Door water over hete stenen te sprenkelen binnen een goed afgesloten hut, maakten sommige Indianen stoombaden die - zoals hier afgebeeld - vooral dienden om een pas bevallen vrouw of een zieke van alle boze invloeden te bevrijden, in casu wat op te peppen.

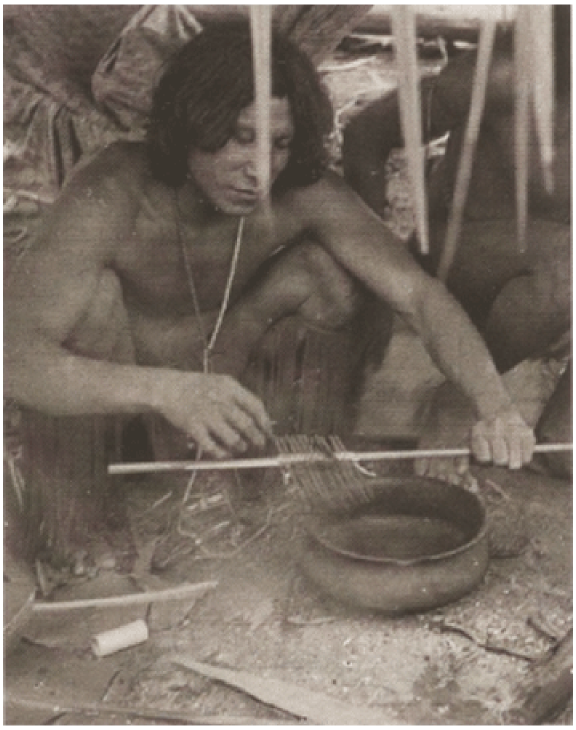

Tot de uitgebreide inwijdingsriten bij overgang uit de jongensklasse naar die der volwassen mannen, behoorde bij veel Indianen de ‘wespenproef’. Verdoofde wespen of grote bosmieren worden in menigte gevangen en aan gevlochten matten bevestigd. De in te wijden jongen krijgt dan zo'n ‘vest’ langdurig tegen het lichaam aangedrukt en behoort de pijn van talloze steken of beten ‘manmoedig’ te doorstaan. Ook voor volwassenen werkt deze ingreep ‘versterkend’, betogen de medicijnmannen.

een Wayana-Indiaan blazend op een dansfluit; daaronder een trom en rechts Wayana's met pansfluit en schildpadschilden onder de arm. Hun dansen zijn eenvoudige reidansen, meestal zonder onderlinge aanraking, (boven).
Meer uit medicinale dan uit andere overwegingen wordt, vooral door de ‘piyai’, soms tabakswater of poeder in de neusgaten geblazen; vaak met een hallucinogene bijwerking die tot lotsbepalende ‘dromen’ leidt.

Dat de inboorlingen zich als het hun zint ook goed weten te vermaken, bewijzen o.a. hun behendige touwspelletjes met 'voorstellingen' van dieren of dingen, evenals de vernuftige muziekinstrumenten die zij met veel liefde in hun eentje of gezamenlijk bespelen.

Albert Helman, ***Avonturen aan de Wilde Kust***

gebeurtenis was, die zich met weinig omhaal afspeelde, bleef het stellig zinvolle ritueel van de couvade een onbegrepen ‘mallotigheid’ voor vrijwel alle Europese waarnemers. Daar kwam dan nog bij, dat op sexueel gebied deze Indianen nagenoeg geen verboden of geboden, conventies of ‘onfatsoenlijkheden’ kenden; de natuur bracht mannelijke en vrouwelijke wezens voort, en hoe deze zich onderling wilden gedragen, was de moeite van het beoordelen niet waard. En daar de menselijke exemplaren van beiderlei kunne er vaak aantrekkelijk genoeg uitzagen, ergerden de Christelijke blanken die dit meemaakten zich blauw... zonder zelf van hen af te kunnen blijven.

Even natuurlijk was ook de indeling van elke stamgroep in drie klassen: kinderen, volwassenen en ouden van dagen. De overgang van de middenklasse naar die van de oudsten geschiedde ongemerkt, maar die van de pubers naar de klasse der volwassenen ging gepaard met veel ‘beproevingen’ en inwijdingsceremoniën. De jongelieden hadden immers te bewijzen dat zij het waard waren onder de volwaardige krijgers en jagers of huisvrouwen en moeders te worden opgenomen, en het werd zelfs nodig geacht dat zij nog gedurende een aantal jaren deze bewijzen telkens opnieuw leverden en zich zodoende nog bijsterkten.

Deze inwijdingsriten werden meestal geleid door de ‘piyai’, - de medicijnman, contactman met de vooroudergeesten en personificaties der natuurkrachten, en uit dien hoofde de voornaamste behoeder der stamtradities.

Zelf verkreeg de piyai zijn uitzonderlijke vermogens (veeleer dan een waardigheid) door een ‘inwijding’ die hem na lange speciale beproevingen en een harde levenswijze door middel van dromen ten deel viel. Zijn voornaamste functie had hij bij het bestrijden van ziekte en dood, want deze overkwamen de mens, volgens Indiaanse opvatting, hetzij door eigen onvoorzichtigheid en wangedrag tegenover de onzichtbare wereld, hetzij door ‘betovering’ door boze geesten, al of niet hiertoe geprikkeld door vijandige mensen. Dat de Indianen intussen ook gebruik wisten te maken van allerlei geneeskrachtige kruiden en andere middelen, lag voor de hand. Hun gemeenschapsleven, al rondtrekkend door de wildernissen, maakte het noodzakelijk dat zij de belangrijkste opbrengsten van jacht, visserij en verzamelen, onderling deelden, en dat niemand tot enige bezitsvorming kon komen, afgezien van zijn werktuigen en sieraden. Geen gevoel voor persoonlijke eigendom ontwikkelde zich onder hen; wat zij van elkaar nodig hadden, namen zij eenvoudig wanneer het niet door een ander gebruikt werd. Het hele begrip ‘stelen’ kenden zij dus niet, want slechts ‘bezitters’ weten wat diefstal is. Alleen voor de blanken waren de Indianen, die als altijd meenamen wat van hun gading was en onbewaakt ergens lag, rasechte ‘gauwdieven’; maar dat zij dit in alle onschuld waren, kon door de ‘veroveraars’ niet worden erkend.

Daarentegen waren deze Indianen wanneer zij het van pas vonden, ceremonieuze en op hun manier wellevende lieden; liefhebbers van uitvoerige begroetingen, grote redevoeringen, uitgesponnen beraadslagingen en onderhandelingen. Meestal nogal zwijgzaam, hielden zij op de geëigende tijdstippen welbespraaktheid hoog in ere, evenals persoonlijke moed en het klachtloos verdragen van pijn. Kon dit alles gemakkelijk door buitenstaanders worden opgemerkt, hun uitgesproken zin voor humor en ironie moest dezen wel ontgaan.

Zij hielden van feesten, waarbij de mannen zich opzichtiger uitdosten dan de vrouwen, al droegen deze ook in het dagelijkse leven gaarne allerlei

De bij de meeste volken bekende ‘koptrofeeën’ zijn bij de Indianen steeds meer of minder uitgebreide vedertooisels. Deze worden slechts bij feestelijke of plechtige gelegenheden gedragen. Hier: door een jongen na zijn initiatie met een geslaagde wespenproef.

snoeren en pitten, tanden, schelpjes of botjes. De mannentooi echter bestond uit hoge kronen of smalle kransjes van veelkleurige veren, keurig samengebonden of aan vlechtwerk bevestigd. Voor de feestmuziek zorgden allereenvoudigste trommen en fluiten, die door jongelingen of door de piyai ook vaak eenzaam-vergenoegd bespeeld werden. Meestal begonnen de feestelijkheden met processie-achtige danspartijen, niet paarsgewijze en meer schuifelend uitgevoerd, die dan in eetgelagen - als er kans toe was - en bovenal drinkgelagen overgingen, waarbij enorme hoeveelheden van de gegiste cassavedrank verzwolgen werden. Enige sport - worstelen, hardlopen en zwemmen - kenden zij ook, evenals soms balspelen en kunstige touwspelletjes. Avonden werden zoekgebracht met het vertellen van jachtavonturen, diersprookjes en vooral de oude legenden en mythen over voorouders, afstamming en voortijd. Rijkgevarieerde scheppings- en zondvloedverhalen kwamen onder bijna alle stamgroepen voor, maar vertelden minder over ‘Tamushi’, de oeroude Vader-van-alles-en-allen, dan over de een of andere cultuurheld, veelal uit het oosten aangekomen om de Indianen te leren slim gebruik te maken van al het geschapene. Soms ook namen zij aan dat het verre voorgeslacht elders, bijvoorbeeld boven het hemelgewelf, een heerlijk leventje geleid had, maar door de een of andere domheid of door wangedrag voorgoed in de aardse ellende terechtgekomen was. En velen namen aan, dat eens opnieuw zo'n cultuurheld uit het oosten terug zou komen, om de Indianen nogmaals te helpen en te leren, hoe zich een beter en voedselrijker bestaan te veroveren. Het is vooral dit geloof, dat hun parten gespeeld heeft toen inderdaad blanke ‘cultuurhelden’ de Wilde Kust betraden...

Een erg vreedzaam leven leidden zij niet, opgejaagd als de ene stamgroep werd door de andere ‘vreemde’ horde van invallers; de minder agressieve - zoals de

Arawakvolkjes - door de verschillende onderstammen van de felle Carib vooral. Dientengevolge had de Indiaanse man altijd als krijger paraat te zijn, steeds bekwaam tot verdediging of aanval, tot snelle vlucht ook, of tot goed-voorbereide overval. En gedode vijanden werden niet met rust gelaten; evenmin werden korte metten gemaakt met krijgsgevangenen.

Waren deze laatsten vrouwen, dan werden zij eenvoudig aan de stamgroep toegevoegd om hun bijdrage te leveren tot de voedselvoorziening en de bevolkingsaanwas. Met de mannelijke krijgsgevangenen ging het echter anders toe. Die werden als het maar doodgewone vechters betrof en ze voor de overwinnaars 'bruikbaar' waren, veelal tot een soort slaven gemaakt, niet al te slecht behandeld en soms zelfs op de lange duur in de stamgroep opgenomen. Vooral onder de Arawak en de Warau gebeurde dit nog weleens.

Maar o wee als het om echte dapperen ging, die zich in de strijd als goede vechtersbazen of geduchte tegenstanders hadden gedragen. Dezen werden, ook bij wijze van eerbewijs, langzaam gefolterd om hun moed en uithoudingsvermogen verder op de proef te stellen, tot ze eindelijk de geest gaven en dan... door de hele stamgroep werden opgegeten. Want, zo meenden vooral de Caribvolken, door het oppeuzelen van zulke bijzonder dappere vijanden, namen hun tegenstanders ook hun krijgshaftige eigenschappen in zich op en konden zij hen ook nadien blijven bespotten door bijvoorbeeld fluiten of sieraden te maken uit hun botten. Dit 'magisch-rituele kannibalisme' vond soms op grote schaal plaats, en werd ook wel toegepast op de eigen prominente stamgenoten, opdat hun goede eigenschappen niet voor de gemeenschap verloren zouden gaan. En het lag

Avondmaal in het oerwoud, volgens een schets van de Franse ontdekkingsreiziger J. Crevaux die in de vorige eeuw vooral het Orinoco-Amazonegebied onderzocht en tenslotte door Indianen in de Gran Chaco in 1882 werd gedood.

Ook inzake hun hoofdtooi vertonen de verschillende Indianenvolken een eigen stijl. Dit geldt eveneens voor het ambtscostuum van de medicijnman tijdens zijn werkzaamheden die vaak een collectief karakter dragen. Een oude afbeelding welke toont hoe hij met een lange zweep de boze invloeden uit het dorp verdrijft, berust niet geheel en al op fantasie van de berichtgever...

Sommige stammen geven tot op heden nog de voorkeur aan crematie boven begrafenis. Tegelijk met de overledene worden ook al zijn persoonlijke bezittingen verbrand, soms ook de hut die hij bewoonde en zelfs al de vruchtbomen die hij ooit plantte. Vooral bij het cremeren van een 'piyai' wordt hierbij grondig te werk gegaan opdat er uit mogelijk achtergebleven, met magische kracht behepte voorwerpen, geen slechte beïnvloeding blijft voortbestaan.

Op deze nogal romantische wijze zag de dertiger Crevaux zichzelf aanwezig bij de crematie van een gevreesde 'piyai'.

wel voor de hand dat in tijden van grote honger of schaarste, zulk ritueel kannibalisme dat ook onder de Indianen met veel hogere cultuur (bijvoorbeeld onder de Azteken) in de vorm van mensenoffers voorkwam, bij de minder ontwikkelde en soms uiterst nooddruftige Carib ontaardde in gewone menseneterij oftewel 'honger-kannibalisme'. Dierlijke eiwitten, al waren deze ook van menselijke herkomst, mochten niet zomaar verloren gaan.

Hoe barbaars het ons ook moge voorkomen - en al kent men ook onder Europeanen genoeg gevallen van nood-kannibalisme onder extreme omstandigheden - men zou hier aan een proces van *recycling* moeten denken. Hoe dan ook, vooral een aantal Caribvolken zagen er in de meest letterlijke zin 'geen been' in, vonden het kannibalisme iets vanzelfsprekends en maakten er dan ook geen geheim van. Het bezorgde hun wel een zekere beruchtheid onder de andere stammen die zelden of nooit tot het verslinden van hun vijanden overgingen, en het werd voor de blanken al bij hun eerste kennismaking met deze 'menseneters' het argument bij uitstek om hen te vuur en te zwaard uit te roeien, waar en wanneer zij er kans toe zagen. De term 'kannibaal' zelf, is een vervorming van 'Caribal', de naam waarmee de Carib het eerst door de Spaanse en Portugese 'veroveraars' werden aangeduid. Zij verwierven de kwalijke reputatie van 'de' menseneters bij uitstek te zijn, al was hetzelfde euvel ook bij tal van andere volken en culturen geenszins onbekend.

Na hun tienduizendjarig rondzwerven over het continent, waren de 'wilden' die de Europeanen daar aantroffen, als alle andere mensensoorten, zo goed mogelijk aangepast en 'thuis' in hun milieu dat van ouder op ouder hun geboorteplaats en hun land geworden was, geheel en al hùn vaderland en hun moederland zonder dat welke 'wildvreemden' dan ook er enig recht op konden doen gelden, noch het recht hadden de bewoners daarvan een nieuwe levenswijze op te dringen. Als alle andere mensen waren zij met een aantal goede, een aantal minder goede, en enige uitgesproken slechte eigenschappen behept. De 'nobele wilde' bestond daar evenmin, of wil men: evenzeer, als de 'nobele beschaafde' in het West-Europa van de 16de eeuw of van welke eeuw dan ook. Deze simpele waarheden hebben de westerlingen honderden jaren lang niet alleen uit het oog verloren, maar ten nadele van alle Indianen juist omgekeerd toegepast, op die meest harteloze en systematische wijze welke men met 'imperialisme' pleegt aan te duiden. Telde het 'nieuwe' werelddeel bij zijn 'ontdekking' door lieden die zich al aanstonds 'veroveraars' voelden, naar voorzichtige schatting ongeveer 45 miljoen inboorlingen - nauwelijks één per vierkante kilometer - vandaag is hun aantal ondanks alle zegeningen der 'beschaving' nog maar één derde van dit totaal. In het gebied tussen de Orinoco en de Amazone is hun aantal geslonken tot minder dan 300.000, waarvan slechts een miniem gedeelte nog aan de Wilde Kust terug te vinden is. Bijna zonder uitzondering leiden zij daar nog steeds een marginaal, of om in westerse termen te spreken: een ellendig en nog altijd enigermate 'neolithisch' bestaan. De avonturiers die de Wilde Kust bezochten, er een tijdlang bleven, andere volken erheen brachten, daar stierven of - rijker dan wel armer geworden - weer vertrokken, hebben de Indianen weinig of geen goeds gebracht, wel veel nieuwe ellende waartegen zij maar zelden opgewassen waren.

Idyllisch is de prehistorie van Groot Guyana stellig niet geweest; hoe de toestand er tijdens de vijf 'historische' eeuwen was, zal uit de volgende hoofdstukken moeten blijken.

Verkenners en voorposten (1492-1500)

Met de komst van de eerste Europeanen in Midden- en Zuid-Amerika, die genoeg documenten nalieten over hetgeen zij daar aantroffen en wat hun later wedervaren geweest was, begint pas de 'historie' van het Nieuwe Werelddeel; al het voorafgaande, afleidbaar uit andere, veel later verzamelde gegevens, wordt als de 'prehistorie' van het continent beschouwd. Dit geldt in het bijzonder voor de Wilde Kust die de eerste verkenners van het land dat zij nog voor Indië of China hielden, al uit de eerste jaren van hun transoceanische avontuur 'ontdekten', omdat zij er bij hun oversteek van de Afrikaanse kust uit, min of meer automatisch naartoe gedreven werden wanneer zij hun koers maar iets te zuidelijk namen.

Columbus, de pionier onder hen, had dit niet gedaan toen hij in 1492 zijn allereerste gok nam om 'Indië' ten nadele van de Portugezen door het nemen van een westelijke koers te bereiken en veel noordelijker, bij een van de kleinere Bahama's terechtkwam. Weshalve hij de vele eilanden die hij vervolgens aantrof, als 'voor-eilanden' van Azië aanzag en ze dus 'Ant-illas' noemde, welke naam hun tot op heden is bijgebleven. Met veel bravour nam hij het eerste eiland het beste waar hij voet aan wal zette, 'in bezit' voor zijn lastgevers, het Spaanse vorstenpaar Ferdinand en Isabella, en deed hij hetzelfde op alle overige plaatsen waar hij kwam. Op hun beurt kregen de plaatsvervangers of zaakgelastigden van Columbus dezelfde opdracht, die zij met groot genoegen vervulden en niet misverstonden.

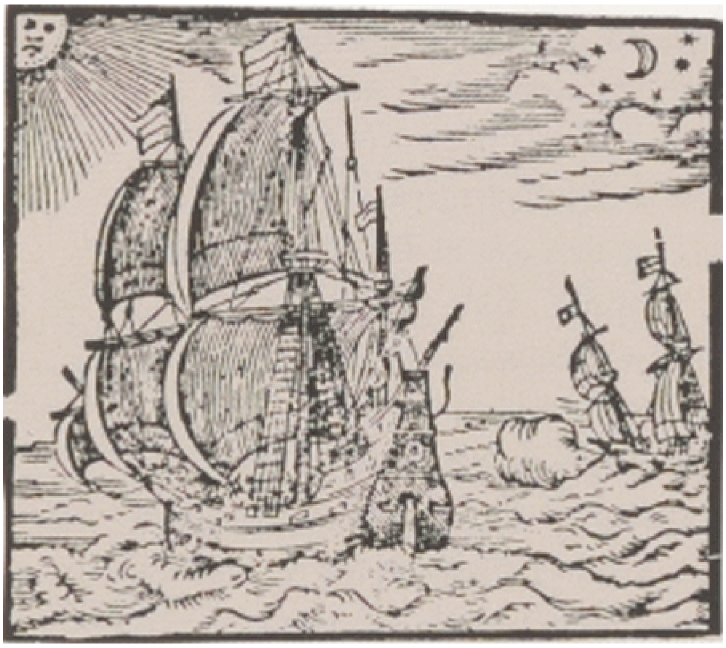

Want 'in bezit nemen' betekende immers: zich zij het te eigen voordele of ten behoeve van de lastgevers, alles toeëigenen wat er maar van hun gading was, de voormalige bezitters wanneer zij zich onwillig toonden met geweld tot afstand dwingen, en hen verder zoveel mogelijk tot dienstbaarheid onderwerpen aan de blanke inbezitnemers. Alles, 'in naam des konings'.

En daar deze vorsten 'bij Gods genade' hun macht ontleenden aan de God der Christenen, ook 'om Christuswil'.

Christoforo Columbus ging er niet voor niets prat op, dat zijn voornaam ‘Christusdrager’ betekende. Het westers imperialisme heeft altijd en overal een duidelijke ‘christelijke’ tendentie vertoond en daarmee een algemeen door de blanken aanvaard excuus gehad. Met de eerste Indianen die Columbus en zijn scheepsvolk aantroffen en die hen bij al hun verbazing vriendelijk genoeg ontvingen op de ‘Westindische’ eilanden, met name in Cuba, ontstonden aanvankelijk geen moeilijkheden, zelfs niet toen de Spanjaarden zich als ware aasgieren stortten op alle voorhanden goud, paarlen, edelstenen en andere kostbaarheden, om deze zo snel en goedkoop mogelijk door een soort fictieve ruilhandel te bemachtigen. Want dat wat zij de nieuwsgierige Indianen er voor in de plaats boden, waren maar waardeloze en voor hen onbruikbare prullen. Voor zover de ‘veroveraars’ er een geweten op na hielden, paaiden zij het met de bijgedachte, dat zij bovendien de ‘arme heidenen’ ook nog ‘de schat van het Christendom’ deelachtig zouden maken. Niet voor niets namen zij al zeer vroegtijdig missionarissen met zich mee en plantten zij overal het kruis, tegelijkertijd met het zwaard en de koninklijke standaard. Dadelijk al tekende Columbus in zijn dagboek aan, dat zijn nieuwe vrienden *‘goede bedienden zouden kunnen zijn en makkelijk tot christenen gemaakt kunnen worden’*, daar zij volgens hem geen geloof bezaten en goede napraters waren. In mateloze zelfoverschatting waren de Spanjaarden snel gereed met hun laatdunkend oordeel over al die goedgelovige naaktlopers die zij met verbazing iets zagen doen, waarvan men in Europa zelfs nooit gehoord had, namelijk roken! Al kort daarop werd dit oordeel denigrerend en tenslotte vernietigend, - ook in

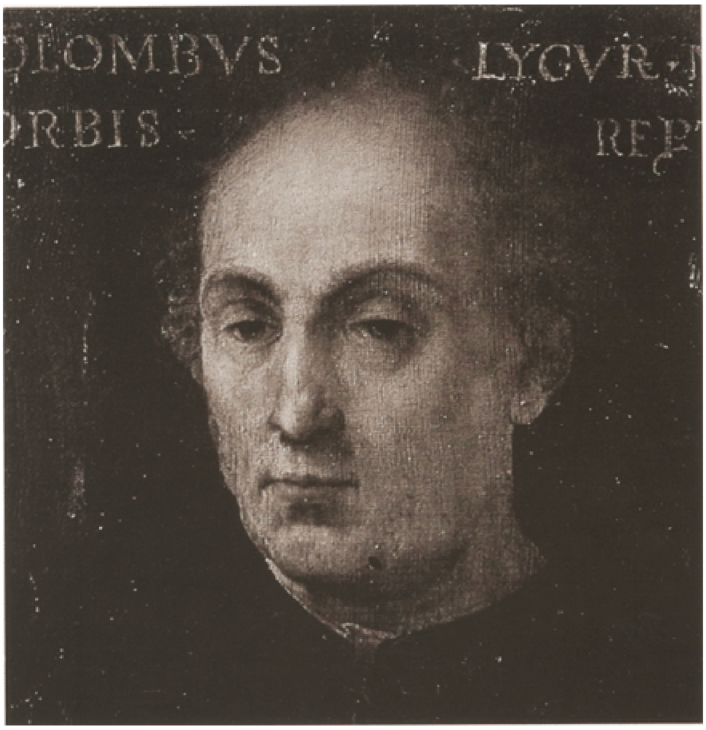

Portret van Columbus op latere leeftijd, toen hij al even beroemd was als ontdekker van westelijk ‘Indië’, als zorgelijk in zijn hoedanigheid van door zijn vorstelijke lastgevers gewantrouwde ‘Onderkoning’. Vermoedelijk is dit schilderij, uit de Groviana-collectie te Como, het best gelijkend portret van deze ongetwijfeld koppige zeevaarder.

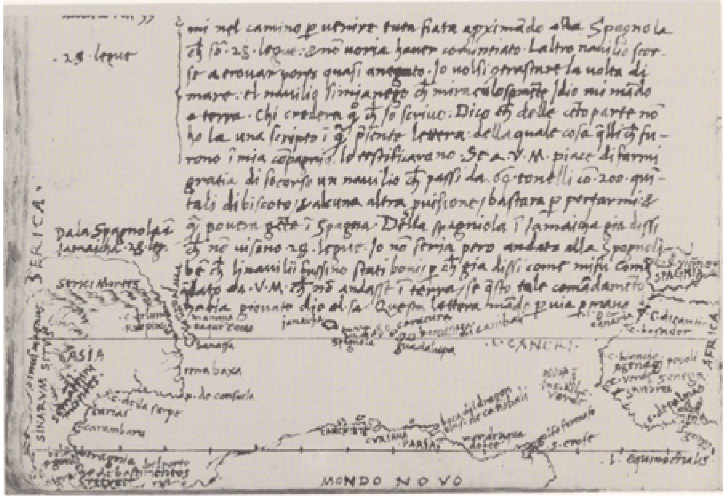

Aantekeningen en schetskaart van Alessandro Zorzi (ca. 1525) waarschijnlijk naar gegevens van Bartholomeo, de broer van Columbus. Europa en Afrika zijn natuurlijk veel te dicht getekend bij ‘Azië’ (met China) en de ‘Mondo Novo’. Enkele eilanden zijn voorzien van het bijschrift ‘canibali’. De ‘boca del dragon’ is de onstuimige zeestraat tussen Venezuela en Trinidad en de daaronder aangegeven ‘mar de aqua dolce’ (zoetwaterzee) moet de Orinocomonding voorstellen.

Begin der ‘verovering’ van de Nieuwe Wereld door de Spanjaarden.

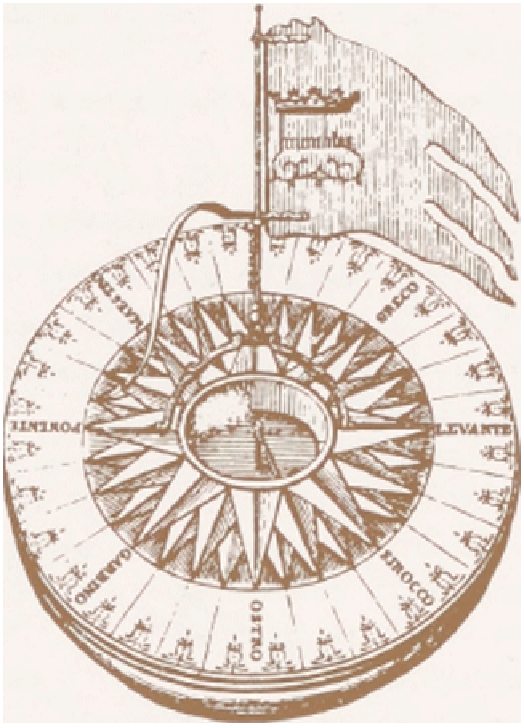

Windroos met Castilië als middelpunt.

Houtsnede uit 1493 gevoegd bij de uitgave van de eerste brief waarin Columbus zijn ontdekking wereldkundig maakte.

de letterlijke betekenis van het woord.

Het ergste was, dat Columbus ook meteen begon met mensenroof. Ondanks de smeekbeden van hun stamgenoten ontvoerde hij dertien jongemannen, vrouwen en kinderen, om ze aan het Spaanse Hof als 'Indische' curiositeiten te kunnen vertonen, - een onderneming die zij geen van allen overleefden. Zij waren de eerstelingen van vele duizenden die gewelddadig door de Europeanen naar her en der zijn weggevoerd en... eraan stierven.

Dapper als zij zich voordeden, waren de eerste 'ontdekkers' in de totaal vreemde wereld waarin zij terechtkwamen, tegelijkertijd erg schichtig, gealarmeerd door het geringste incident dat zich voordeed, en dan meteen tot bruut geweld en moord bereid. Want zij hadden vuurwapens, metalen zwaarden en dolken die de Indianen, nog in het Late Steentijdperk levend, niet bezaten, zodat de inboorlingen het steeds tegen de Spanjaarden moesten afleggen, en dan niets beters konden doen dan op de vlucht slaan en zich schuil houden. Zelden was hun overmacht groot genoeg om de indringers te weerstaan.

Columbus ontdekt op zijn derde reis Cubagua, het 'eiland van de parels'. Illustratie uit het jaar 1590.

Daar waar alles nog vreedzaam toeging, waren de Spanjaarden wel onder de indruk van de natuurlijke gastvrijheid van deze 'wilden', hun goede organisatie, hun welgevormdheid. Bij zijn terugkeer in Europa gaf Columbus hoog op over dit alles, zodat de begeerte van zijn lastgevers om zoveel mogelijk van de 'nieuwe' wereld te verkennen en te 'veroveren', er alleen maar door versterkt werd. De Portugezen echter, die als grote zeevaarders zowel in Azië als langs de westkust van Afrika reeds het nodige in bezit genomen hadden, en al voordat Columbus op de proppen kwam, van de Paus - arbiter tussen de 'christelijke' vorsten - het 'recht' kregen om alle 'heidense' landen ten westen van een bepaalde lengtegraad alsnog in bezit te nemen, begonnen nu bezwaren te maken tegen de Spaanse veroveringen. Zij hadden evenwel pech, want de 'Katholieke Koningen' van Spanje zorgden er voor, dat hun landsman,

een van de beruchte Borgia's, tot nieuwe Paus gekozen werd, en deze was er vlug bij om de nog resterende wereld op een wat voordeliger wijze voor zijn supporters te distribueren. Een twintigtal jaren lang werd hierover geruzied door de twee landen, die nog altijd zo weinig kenden van de ‘Nieuwe Wereld’ dat zij zelf niet goed wisten waarover zij spraken; totdat tenslotte in 1514 een definitieve demarcatielijn werd vastgesteld, die - maar dat besefte toen nog niemand - dwars door Brazilië liep. Het werd aanleiding tot eeuwenlange twist tussen de Portugezen die al spoedig de oostkust van Brazilië gingen ‘veroveren’ en de Spanjaarden die nu op heel de rest van Amerika, ten westen van de pauselijke meridiaan recht meenden te hebben.

Na zijn eerste reis maakte Columbus al in 1493 een tweede naar het land dat hij tot aan zijn dood nog voor Indië of een uitloper van China hield, en allengs maakte zijn vroegere verbazing en die van zijn tochtgenoten plaats voor gevoelens van verachting voor de inboorlingen. Want de Spanjaarden merkten dat niet alle eilanden die zij in bezit namen, door vreedzame ‘Indios’ bewoond werden - dat waren veelal Arawak - maar sommige ook door krijgshaftige Carib, die er *‘beestachtige gewoonten’* op na hielden, zoals Columbus het uitdrukte in zijn aantekeningen. Was het al erg genoeg dat deze verstokte en schaamteloze naaktlopers niets van de opperheerschappij van een paar vorsten ergens in een hun onbekend oord wilden weten, ze waren bovendien kannibalen, *‘die leven van mensenvlees’*. Dit laatste was weliswaar niet helemaal juist, maar voor de ‘brave’ veroveraars reden genoeg om hen te vuur en te zwaard te verdelgen.

De paar honderd soldaten die Columbus ditmaal samen met zijn paters missionarissen had meegenomen, lieten niet na de Indianendorpen te plunderen, alle voorhanden goud te roven en de vrouwen te verkrachten. Een der leiders hierbij was de kapitein van een van Columbus' schepen, Alonso de Hojeda, die wij straks nog zullen terugzien als medeverkenner van de Wilde Kust. Bij wijze van goed begin verklaarde Columbus nu alle Indianen, omdat zij heidenen waren en nog ‘onbekeerd’, tot slaven van de Spaanse Kroon, waarheen hij alvast 500 mannen en vrouwen liet overbrengen, en deze waren vreedzame Taino, niet eens Carib. Tot wanhoop gedreven, begonnen de Taino zich fel te verzetten, moesten natuurlijk het onderspit delven, zodat nog geen 15 jaar na de Spaanse aanwezigheid op het grote eiland Hispanolia hun aantal met 80% verminderd was. Met de Indianen elders, vreedzame zo goed als ‘wilde’, zou het precies zo gaan.

Weliswaar kwam Columbus op de derde tocht die hij ondernam en die hem nabij de Orinocomonding voerde, vrij dicht bij de Wilde Kust, maar zijn koers was ook toen te noordelijk genomen om hem iets daarvan te laten merken. Het was voor eigen rekening en risico dat zijn vroegere tochtgenoot, de bovengenoemde Alonso de Hojeda in 1499 op weg ging om de oversteek van de Oceaan langs een zuidelijker koers te maken, wellicht op aanraden van de kundige kaartenmaker Juan de la Cosa of van de avontuurlijke, in alles geïnteresseerde Italiaanse koopman Amerigo Vespucci, die hij beiden bij zich aan boord had. Zij bereikten de ‘Nieuwe Wereld’ een weinig ten noorden van de evenaar, misten dus net de noordelijkste Amazonemonding, maar begonnen toen wel met zijn uitstroming en de wind mee, noordwaarts en daarna westwaarts te zeilen, heel de kust langs, waar zij tal van brede rivieren zagen uitmonden. De wateren daarvan, gevoegd bij die uit de Amazone, maakten heel die kust klaarblijkelijk tot één groot en moeilijk toegankelijk modderstrand, hetgeen latere schippers aanleiding gaf te spreken van een ‘costa brava’ oftewel ‘Wilde Kust’, - een benaming die vooral bij de later daar geïnteresseerde Hollandse en Engelse zeevaarders gebruikelijk werd.

Rokende en vuurmakende Braziliaanse Indianen. Illustratie uit 1557, toen dit deel van het continent door de Fransen als ‘la France antarctique, autrement nommée Amérique’ beschouwd werd.

Terwijl Hojeda en De la Cosa de eigenlijke ‘ontdekkers’ waren van dit gedeelte van het Zuidamerikaanse continent, was Vespucci degene, die na terugkeer grote ophef maakte van al de vreemde dingen die hij daar gezien en beleefd had. En omdat hij in zijn veelgelezen publikaties opzettelijk de namen van de beide Spanjaarden verzweeg, werd hij, Amerigo, als de grote man in deze aangezien, en begon men ‘de Nieuwe Wereld’ langzamerhand - maar zeer ten onrechte - met zijn naam aan te duiden. Niets bewijst beter de hardnekkigheid van zowel onrecht als domheid op deze aarde dan het voortbestaan en het alledaags gebruiken van de namen ‘Amerika’ en ‘West-Indië’ voor het continent dat zich bijna van pool tot pool uitstrekt en voor zijn oostelijke archipel, de ‘Caribische eilanden’ inclusief ‘de Wilde Kust’.

Ook Vespucci benadrukte, uitvoeriger nog dan Columbus, de ‘barbaarse’ zeden en gewoonten der inboorlingen die hij op zijn tocht ontmoette. Niet zozeer op goud en roof belust, keek hij bijzonder goed uit zijn ogen en wist hij vervolgens boeiende verhalen weg te geven, natuurlijk gezien door een echt-Europese bril en zonder begrip voor de vergaande betrekkelijkheid van hetgeen hij als ‘barbaars’ beschouwde. Hij was ook degene die, toen Hojeda eenmaal de Orinocomonding bereikt had en de reizigers zagen dat in het drassige, telkens onderlopende gebied de Indianen - zoals nog steeds - hun

Oude kaart van de Guyana's, met correcte afbeelding der dieren, maar nog gefantaseerde mensen, volken en het niet-bestaande Meer van Parima, de verblijfplaats van de legendarische Gouden Man, El Dorado.

Zeegevecht tussen een Frans en een Portugees schip nabij de factorij aan de monding van een rivier in Guyana.

Allegorische voorstelling van Amerigo Vespucci, die met sextant en vaandel in de hand de in haar hangmat liggende moeder Amerika komt ‘begroeten’. Naar een gewassen tekening van Jan van der Straat (Stradanus) uit 1589.

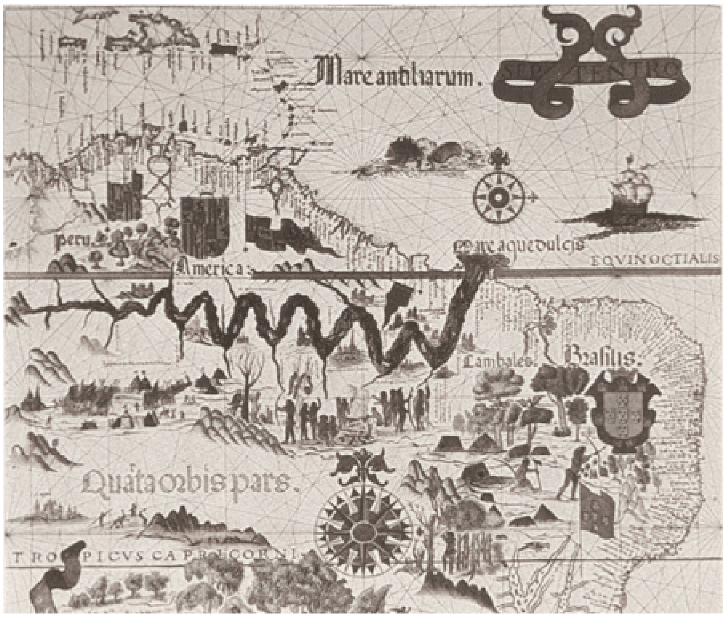

Fragment van een Portugese kaart uit 1588, waarop het noordoostelijk gedeelte van Zuid-Amerika, met nabij de evenaar de fictieve loop van de Amazone, uitmondend in een terecht ‘zoetwaterzee’ genoemd gedeelte van de Atlantische Oceaan.

hutten op palen neerzetten, herinnerd werd aan zijn eigen geboorteland, waar de stad Venetië ook ‘in het water’ gebouwd was. Wat voor hem aanleiding werd om dit land ‘Venezuela’, dat is ‘Klein Venetië’, te noemen; een naam waaraan men, evenals aan de zijne, is blijven vasthouden, ook al bestaat het grootste gedeelte van Venezuela uit heuvel- en bergland.

Inmiddels lieten de Portugezen zich, juist tengevolge van hun pech met de Paus, niet onbetuigd. Wat de Spanjaarden klaarspeelden, konden zij ook, en met meer ervaring. Zo ondernam Pinzón, die Columbus al op zijn eerste reis vergezeld had, in hetzelfde jaar dat Vespucci de Wilde Kust bekeek, een reis naar de Nieuwe Wereld, eveneens langs de zuidwestelijke route, en kwam toen bij de Amazonemonding terecht. Een jaar later, ongeveer terzelfdertijd als een andere Portugees, Cabral, de Braziliaanse kust ten zuiden van de Amazone bereikte, zette Pinzón koers naar het noorden, voer op zijn beurt langs de gehele zeekust van Guyana, tot voorbij de Orinoco. Weer een andere Portugees, Diego de Lope, volgde kort daarop dezelfde weg.

Bij al deze tochten beperkten de reizigers zich slechts tot een oppervlakkige verkenning van het kustgebied en kwamen zij alleen in kortstondige aanraking met de weinige Indianen - Arawak en Carib - die zich daar ophielden. Het was hun in de

eerste plaats er om te doen de oostkust van het continent zo veel doenlijk in kaart te brengen. Des te gemakkelijker zouden zij naderhand kunnen nagaan, welke schatten het geheimzinnige achterland wellicht verborgen hield. Met het oog op dit laatste gevestigd, lieten de brutaalste avonturiers niet lang meer op zich wachten om ook de rivieren een eindweegs op te varen.

Hoe bedrijvig de Portugezen zich ook te weer stelden, in de Nieuwe Wereld waren de Spanjaarden hun een slag vóór geweest en nog voordat de eeuw ten einde liep, hadden deze alvast op Hispaniola - het latere Haiti en Santo Domingo - een stevige basis gevestigd. Dit had Columbus kunnen doen door zijn genadeloos optreden tegenover de inboorlingen, die hij òf tot slaven maakte, òf liet uitmoorden wanneer hij hen niet tot onderwerping kon dwingen. Noch hij, de nieuwbakken ‘Admiraal van de Oceaan-zee’ en Onderkoning, noch zijn medestanders was het nog ingevallen de ‘veroverde’ gebieden te koloniseren en zich daar metterwoon te vestigen. Integendeel, op elk van zijn tochten nam hij meer roekeloze avonturiers en verlopen sujetten mee, die evenals de ‘leiders’ slechts door één doel gedreven werden: zo snel mogelijk goud en andere rijkdommen met alle denkbare middelen bijeen te graaien, om dan per eerste gelegenheid de beste naar Europa terug te keren en daar ervan te genieten.

Columbus en zijn gevolmachtigden moesten er intussen op toezien, dat ook de Kroon zijn portie kreeg, en aan het Spaanse Hof, waar hij de zuinige Katholieke Koningen gouden bergen beloofd had, toonde men zich telkens ontevreden met hetgeen hij binnenbracht. De vorsten voelden niet zoveel voor slaven, meer voor goud en parels. Het werd Columbus zelfs verboden de Indianen in slavernij weg te voeren. Wel mocht hij hen tot ‘lijfeigenen’, levenslang aan een landerij gebonden arbeiders, maken. Zo konden zij dan gemakkelijk door de missionarissen gekerstend worden, tot heil van hun ziel en - al arbeidend - tot voordeel en genoegen van hun plotseling opgedoken Spaanse meesters.

Aldus geschiedde het... soms.

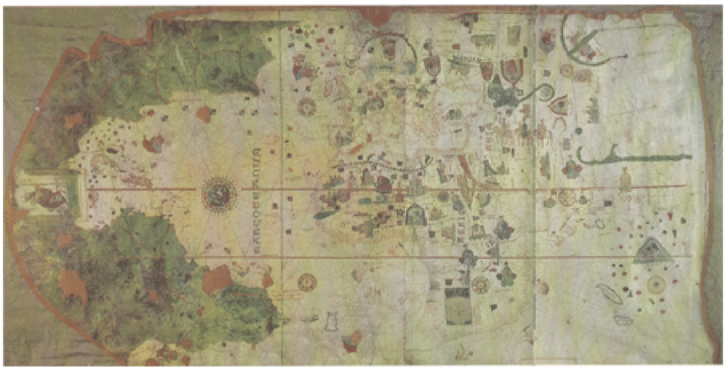

Juan de la Cosa die aan de eerste twee reizen van Columbus deelnam, verkende daarna samen met Vespucci de Wilde Kust in 1499. Zijn hierna gemaakte kaart verluchtte hij met een portret van Cristoforo Columbus, hier afgebeeld als de 'Christusdrager', de beschermheilige der reizenden.

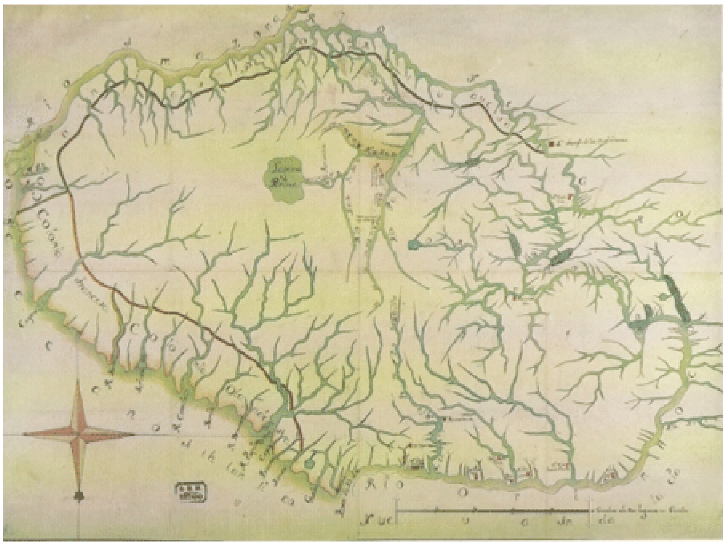

Achttiende-eeuwse kaart van het gebied tussen de Amazone, de Rio Negro en de Orinoco, ter illustratie van ontdekkingsreizen naar het (niet bestaande) Meer van Parima.

Wild-West nabij de Wilde Kust (1500-1550)

Het Spaanse systeem om de veroverde landen ten volle uit te buiten, dat weldra ook door de Portugezen in Brazilië werd nagevolgd, moest tevens dienst doen om het even roekeloos als roofzuchtig optreden van de toestromende avonturiers een weinig aan banden te leggen. Om aan hun pretenties tegemoet te komen, kregen bepaalde ‘veroveraars’ een stuk land toegewezen, samen met de daarop wonende Indianen, die zulk een *encomienda* te zijnen behoeve hadden te ontginnen als het mijnen bevatte, of te bewerken wanneer het zich voor landbouw of veeteelt leende.

Theoretisch had de *encomendero* zijnerzijds de plicht voor het lichamelijk en vooral geestelijk welzijn van zijn Indianen zorg te dragen, - wat in werkelijkheid natuurlijk hoogst zelden gebeurde. Integendeel, de zomaar tot lijfeigenen gemaakte inboorlingen werden dermate uitgebuit, dat zij telkens opnieuw in verzet kwamen, en eenmaal weer *‘in een rechtvaardige oorlog gevangen genomen’*, naar Spaanse (en Portugese) opvatting verder volkomen als slaven behandeld mochten worden.

Betrof het kannibalen, dan gold, zelfs in de ogen van de Spaanse overheid, geen enkele consideratie; zij moesten òf gedood, òf als slaven verkocht worden, en dit laatste was vanzelfsprekend voor iedereen het voordeligst. Ze waren tòch niet tot het christendom te bekeren, werd gemakshalve algemeen aangenomen. Dientengevolge ontwikkelde zich een levendige handel in ‘rode’ slaven, waarbij vooral de Portugezen, vanouds al handelaars in ‘zwarte’ slaven, zich niet onbetuigd lieten. Alle wettelijke bepalingen ten spijt, waar toch niemand zich aan stoorde, ontstond er aan de Spaanse zijde al dadelijk een chaotische toestand onder de langzamerhand reeds met enige duizenden toegestroomde mannelijke en vrouwelijke gelukszoekers, en waren muiterijen aan de wanorde van de dag, - het begin van al de vele militaire revoltes die kenmerkend zouden worden voor de gehele geschiedenis van de landen aan en nabij de Wilde Kust, waar blanken zich voor kortere of langere tijd neerlieten.

De op de *encomiendas* ‘getemde’ Indianen, gekerstend of niet, hielden het noch in slavernij, noch in lijfeigenschap lang uit. Ongewend aan het harde, regelmatige en geestdodende werk, stierven deze geboren zwervers meestal reeds na korte tijd onder de ogen van hun onverschillige meesters. Het is waar dat menige missionaris en zelfs weleens een wereldse hoogwaardigheidsbekleder opkwam voor hun eenvoudigste mensenrechten en protesteerde tegen de wrede behandeling die zij op grote schaal te verduren hadden, maar enige baat gaf hun dit niet. Zolang ‘las Indias’ maar winsten in het Iberische Schiereiland binnenbrachten, was alles best, en vooral Karel V, die in 1516 zijn grootvader Ferdinand in Spanje opvolgde, had geld nodig, veel geld, mede voor het voeren van zijn eindeloze oorlogen in Europa, zodat hij wel de laatste was om aan de voortdurende slavenjacht of de ‘vreedzame’ uitmoording van ‘zijn’ Indianenvolken een eind te maken. Terwijl deze keizer zich meestentijds buiten Spanje bevond, werd zijn nog jonge rijk in Amerika beheerd door een ‘Raad van de Indiën’, waarin niet alleen de verarmde adel en de begerige hoge prelaten, maar ook de ondernemendste kapitalisten en grootgrondbezitters hun invloed konden doen gelden. Temeer omdat er schatten bleven binnenstromen, goud, zilver, parels vooral, die overigens even snel weer in het niet verdwenen en Spanje op de lange duur alleen traag en achterlijk, maar nauwelijks een greintje rijker maakten. Meer

en meer ging het land teren op ‘vreemde’ produktiviteit en een rijkdom die niet de zijne was, maar slechts ‘weggehaald’ werd door steeds grotere aantallen lieden uit alle provincies

van het Spaanse koninkrijk. En maar hoogst zelden waren het zijn beste zonen, om niet te spreken van de dochters, die de in toenemende mate wegtrekkende mannen begonnen te vergezellen bij hun tropische avonturen. Een goed deel van hen verspeelde er hun leven bij.

Voorzover de Spanjaarden in de Nieuwe Wereld, die van dag tot dag groter bleek dan zij ooit gedacht hadden, een onverhoopt uitbuitingsgebied vonden, beschouwden zij het als een verlengstuk van hun eigen land, een weelderige uitbreiding daarvan, die zij dan ook 'Castilla de Oro', het gouden Castilië noemden, zoals zij aan sommige landstreken ook echte 'thuisnamen' gaven: Nieuw-Leon, Nieuw-Granada en zelfs Nieuw-Spanje, of hun pasgestichte steden - Cartagena, Valencia, Santiago en vele anderen - de namen van oude in Europa meegaven; een voorbeeld dat op den duur ook bij andere naties navolging vond. Maar gedurende tientallen jaren nadat Columbus er voor de eerste maal voet aan wal zette, waren zij - enkele uitzonderingen misschien daargelaten - allerminst van zins zich daar blijvend te vestigen, er volksplantingen te stichten en het land werkelijk, tezamen met zijn oorspronkelijke bewoners, te koloniseren. Het moest zo snel mogelijk worden uitgebuit om daarna zo snel mogelijk te worden verlaten. Dáárvoor waren de *encomiendas,* die dan ook voor slechts twee generaties werden verleend, en dáárvoor alleen moesten de Indianen worden gebruikt. Slechts door mislukking, blijvende armoede of... al te grote met het land verweven rijkdom werden wat 'blijvers' gekweekt, en ontstond zo een permanente, ofschoon relatief kleine, bevolking van blanken, wier aldaar geboren nakomelingschap enigszins denigrerend met de term 'criollo' (ter plaatse uitgebroed en opgevoed) werd aangeduid.

Indiaanse uit Brazilië, die als teken van kannibalisme menselijke ledematen met zich mee voert. De afbeelding, uit een door Maurits van Nassau, de gouverneur van 'versuymt Braziel', mede-gefinancierde uitgave, dateert van 1648.

Hoe laatdunkend en heerszuchtig de Spanjaarden (en in iets mindere mate de Portugezen) zich in hun Europese grootheidswaan tegenover de Indianen ook gedroegen, het was weinig goeds dat zij van overzee in hun bagage meebrachten. Zij besmetten de Indianen met 'nieuwe' ziekten waaraan de inboorlingen maar al te snel bezweken, terwijl omgekeerd de Blanken hun eigen onhygiënische levenswijze in de tropen met grote schade voor hun gezondheid en levensduur moesten bekopen. Zij leerden de Indianen het gebruik van 'vuurwater', - de sterk-alcoholische dranken die de inboorlingen, van nature onmatig bij overdaad, niet verdragen konden en waaraan dan ook velen snel ten onder gingen. Zij brachten met het vuurwater ook de vuurwapens mee, die niet alleen dodelijk waren voor het minder doeltreffend bewapende individu, maar ook verwoestend voor de jachtgebieden, die tot dan toe de gehele bevolking, hoe nooddruftig ook, voldoende hadden gevoed. Door deze en hun overige technologische superioriteit slaagden zij erin, de Indianen te bedwingen en tot dienstbaarheid te forceren, zonder hier enige andere waarden tegenover te stellen, want die bezaten de Blanken zelf ternauwernood. Op de *encomiendas* stierven de Indianen dan ook als ratten, en daarbuiten werden zij steeds meer genoodzaakt als ratten te leven en weg te vluchten.

Het was in 1530 dat een van de vooraanstaande 'veroveraars' - zoals deze lieden zich met trots noemden - van Karel V verlof kreeg, om op het vasteland de gehele landstreek, van het westen van de Orinocomonding af tot aan die van de Amazone, in bezit te nemen als hij er kans toe zag, en te beschouwen als zijn *asiento,* - een erfelijk leen dat hem nog meer rechten en plaatselijke macht gaf dan een gewone *encomendero* kreeg. De begunstigde, Diego de Ordaz, een man met al veel ervaring, ging er met wat schepen, een vierhonderdtal soldaten plus nog een zeshonderd

Spaanse versie van de strijd der ‘Veroveraars’ tegen de Indianen, die zich weinig afdoende verweren door het naar beneden gooien van boomstammen.

Het oppeuzelen van overwonnen vijanden door de kannibalen die hun naam aan de Carib(ales) ontleenden, werd steeds op de meest gruwzame wijze uitgebeeld.

Het Europese publiek leerde de Indianen het eerst kennen door zulke geïdealiseerde voorstellingen als de nevenstaande.

Columbus keert in 1493 terug in Barcelona, waar hij met Indianen en papegaaien bij zich, als symbolen van zijn ontdekking, ontvangen wordt door het Spaanse vorstenpaar Isabella en Fernando. Naar een schilderij van Robert-Fleury uit 1846.

avonturiers als meelopers op af. Onderweg kreeg hij weliswaar spoedig zoveel narigheid op zee, dat hij naar Venezuela terug moest keren, maar hij herstelde zich en begon toen het Guyaanse gebied dat hem in zijn geheel was toegewezen, van de Orinocomonding af 'binnendoor' te verkennen en waar nodig te bezetten. Dit voerde hem tot aan de Rio Meta, waar de Orinoco zuidwaarts afbuigt. En hij zou vermoedelijk gedreven door de hoop er veel goud te vinden, nog verder langs de westgrens van Groot-Guyana zijn doorgedrongen, ware hij op zijn even grote als moeizame tocht niet binnen enkele jaren gestorven. Maar reeds tijdens deze voortijdig afgebroken expeditie voerden de Spanjaarden zoveel Indianen als slaven weg, plunderden en verwoestten zij zoveel dorpen in het binnenland, dat de inboorlingen massaal in verzet kwamen, en zelfs de beproefde soldaten van Ordaz niet langer bestand bleken tegen hun guerilla-achtige wijze van oorlogvoeren met dodelijke *curare*pijlen.

Al kort na het begin van zijn tocht, toen Ordaz nog maar de monding van de Caroni bereikt had, ontmoette hij Indianen, die hem op alles wat hij hun toevoegde, maar één woord zeiden dat hij goed verstond omdat zij het telkens weer herhaalden, en dat was: 'uayana, uayana'. Menend dat zij op Europese wijze zich zo met hun stam- of landsnaam aan hem voorstelden, terwijl zij juist hemzelf en zijn metgezellen met dit woord bedoelden, dat in werkelijkheid 'blanken, bleekgezichten' betekende, gaf hij, en met hem de rest van de wereld, de naam 'Guayana' aan heel het land daar, en aan het volk dat het gedeelte ervan dat hij bezocht, op dat moment bewoonde.

Hoeveel schatten de Spanjaarden al gedurende de eerste helft van de 16de eeuw ook weghaalden uit 'Las Indias', zij waren er niet al te gelukkig mee, omdat het hun spoedig door hun soms ongelooflijk ondernemende verkenners gebleken was, dat het 'ontdekte' en met veel moeite bezette land een apart werelddeel was, door een nog bredere oceaan dan de Atlantische gescheiden van het Oost-Azië waarnaar hun oorspronkelijk verlangen uitging. Zij benijdden de Portugezen die zich daar vaste voet verworven hadden en nu bovendien in Brazilië een goede gelegenheid vonden om de Spanjaarden van die kant uit het verder doordringen naar het westen te beletten. Laatstgenoemden bleven nog steeds ijverig zoeken naar een zeeweg om Azië in die richting te bereiken en slaagden er inderdaad in 1521 in, toen Magelhães, een in Spaanse dienst getreden Portugees, nabij de uiterste zuidpunt van Zuid-Amerika de gezochte doortocht volbracht en de Filippijnen wist te bereiken.

Voor de westerlingen was de wereld nu 'rond' en de aarde, voorzover niet door andere 'christelijke' mogendheden bezet, netjes als 'heidens' zijnde door de Paus in tweeën opgedeeld tussen zijn bevoorrechte kudde in Spanje en die in Portugal. Zij moesten nu maar zien wat zij ervan maakten en hoe zij het ware geloof met behulp van soldaten, kooplieden en avonturiers onder de 'barbaren' konden verspreiden. Het verdere lot van die barbaren deed minder ter zake, dat van de christenvolken des te meer.

Alleen, - er pakten zich enorme onweerswolken samen, toen reeds tijdens het keizerschap van Karel V de Hervorming begon, met haar radicale ontkenning van het Pauselijke gezag en zich weldra zelfs 'protestantse' naties vormden of zich trachtten af te scheiden, die te gelegener tijd èn de Spanjaarden, èn de Portugezen het leven maar al te zuur zouden maken, en hen juist dáár zouden aangrijpen, vanwaar zij hun grootste rijkdom naar huis verscheepten: de oostzijde van Centraal- en Zuid-Amerika.

Tweeërlei hardnekkigen (1550-1600)

Niet iedereen in Spanje, noch in de Nieuwe Wereld die het 'ontdekt' had, was het eens met de wijze waarop die geleidelijke ontdekking meteen ontaardde in een ongebreidelde verovering van het land en een genadeloze onderwerping van de bewoners, om door slavenarbeid aan de hebzucht der 'veroveraars' en hun indirecte lastgever, de Spaanse Kroon, te voldoen.

Er werd gedegen kritiek op uitgeoefend, maar deze was van weinig invloed; zowel de oren van de hoogste gezagdragers als die van hun gemachtigden ter plaatse zaten te zeer met stofgoud verstopt. De scherpste en luidste kritiek die zich al vroeg deed horen, was afkomstig van een hoogst merkwaardig man: Bartolomé de las Casas, een jong advocaat die al in 1502 het avontuur ondernam om zich net als zijn landgenoten zo snel mogelijk te gaan verrijken door het exploiteren van een *encomienda* met de nodige Indiaanse slaven. Hij kwam echter al spoedig tot een beter inzicht door de predicaties van enige missionarissen, die het voor de Indianen opnamen en duidelijk te kennen gaven dat de onmenselijke wijze waarop zulke uitbuiting gebeurde, in hoge mate zondig was. Las Casas sloot zich bij hen aan, werd zelf priester, trachtte tot tweemaal toe een kolonie op meer humane grondslag te stichten, wat beide keren mislukte door de tegenstand die hij ondervond, maar tevens voor hem aanleiding werd om zich voortaan geheel aan de verdediging van de Indiaanse belangen te wijden.

Door zijn krachtige persoonlijkheid wist hij genoeg respect af te dwingen om na een verblijf van veertien jaren in de Nieuwe Wereld officieel tot 'Universeel Beschermer van de Indianen' benoemd te worden, waarna hij een kleine dertig jaar later ook de hoge kerkelijke waardigheid kreeg van Bisschop van Chiapas, in Guatemala. Nu kon hij weliswaar met meer gezag spreken, maar Las Casas kreeg het gevoel dat hij op deze wijze was weggepromoveerd en weggestopt. Hij bedankte voor alle eer en keerde naar Spanje terug in de overtuiging dat hij dáár moest zijn, wilde hij iets voor de Indianen bereiken; want dáár was inmiddels het grote, op het theologische vlak gebrachte dispuut gaande, of de Indianen, daar zij immers 'heidenen' waren, al dan niet 'van nature' slaven waren, die men 'rechtens' als zodanig zou mogen vasthouden en gebruiken.

Doorsnede van een zilvermijn in Potosi, waar de Indianen evenals elders gedwongen werden als slaven te werken. Deze bronnen van rijkdom voor Spanje kostten duizenden het leven.

De even moedige en onvermoeibare als geleerde ex-bisschop versleet tientallen pennen aan zijn talrijke en soms lijvige verdedigingsschriften, die zóveel belastend materiaal tegen zijn landgenoten bevatten, dat de Spanjaarden een deel daarvan - een hoogst lezenswaardig deel - pas vele eeuwen na zijn dood hebben durven publiceren. Er viel intussen weinig tegen zijn argumenten in te brengen; de repliek die hij kreeg bestond hoofdzakelijk uit laster en verdachtmaking. Want de spitsvondige theologen konden het niet met elkaar eens worden, verwezen in hun besluiteloosheid de zaak waarvan zo onnoemelijk veel voor de 'inboorlingen' afhing maar naar de wereldlijke 'Raad van de Indiën', die slechts een politiek en economisch standpunt innam en evenmin een uitspraak deed. Daarmee was het lot van de Indianen bezegeld, die inmiddels al bij duizenden in de *encomiendas* stierven en voor het overige de Spanjaarden zo ver mogelijk in de wildernis trachtten te ontvluchten.

Het was om aan deze situatie een eind te maken en de algehele uitroeiing van de Indiaanse bevolking te voorkomen, dat Las Casas, nu alle andere argumenten niet baatten om aan de hebzucht van zijn landgenoten paal en perk te stellen, het denkbeeld opperde om in plaats van de Indianen, die reeds afdoende bewezen hadden niet tegen de slavernij noch zelfs tegen het gedwongen regiem in de *encomiendas* of in de mijnen opgewassen te zijn, te

In het legendarische Manoa aan het niet-bestaande zoutmeer van Parima, ten zuiden van de Essequibo, heette het dat de koning met goudstof werd bepoederd (wat wellicht ooit elders in werkelijkheid gebeurde), waardoor hij als onmetelijk rijk beschouwd, de naam kreeg van El Dorado (de Vergulde).

Een oude, gefantaseerde afbeelding van het Parimameer en zijn omgeving.

DON P.º Z ZA.º S.

In de meeste door de Spanjaarden veroverde landen trachtten zij vooral de opperhoofden der Indianen tot het Christendom te bekeren en te verspaansen. Boven rechts: een goed voorbeeld van zulk een geforceerde acculturatie. Het is een schilderij uit 1599, afbeeldend een Ecuadoriaans edelman met zijn inheemse gouden sieraden, doch met Europese kleding.
De 'Veroveraars' troffen er veel oude en meer recente voorwerpen van goud en goudlegering aan, die hoewel getuigend van een geheel eigen cultuur, meestal versmolten werden en in klinkende munt omgezet.

vervangen door negerslaven uit Afrika. Deze werden immers toch reeds sinds heel lang door de Portugezen in Europa verhandeld, en daar zij afkomstig waren uit een zelfde tropisch klimaat en een soortgelijk levensmilieu als dat van Spaans Amerika en zij bovendien over het algemeen krachtiger van bouw en gestel waren dan de Indianen, zouden zij met veel beter resultaat de *encomiendas* kunnen bewerken. Men behoefde hen slechts van het ene werelddeel naar het andere over te brengen, - niet anders dan de blanke avonturiers zich lieten overbrengen.

De brave pleitbezorger van de Indianen kon natuurlijk onmogelijk voorzien welk een fatale nasleep het gevolg geven aan zijn nogal voor de hand liggende raad zou krijgen en nog getuige van de behandeling die de negerslaven ondergingen, had hij er spoedig genoeg spijt van zoiets ook maar uitgesproken te hebben. Hij was echter lang niet de eerste die dit gedaan had en de aanvoer van negerslaven door Portugese Afrikavaarders vond al plaats in 1502, toen Las Casas nog nauwelijks in de Nieuwe Wereld was aangekomen. Dat het met de handel in deze slaven aanvankelijk nog niet zo vlot liep, kwam alleen maar doordat zij als van ver aangevoerde handelswaar geld kostten, terwijl men de Indianen nog 'voor het grijpen' had. Maar zodra dit laatste niet meer het geval bleek, zagen de *encomenderos* zich gedwongen tot het alternatief: de aankoop van Afrikaanse werkkrachten bij wijze van kapitaalsinvestering. Waar nodig konden de negerslaven bovendien worden uitgespeeld tegen die Indianen die zich toch hadden laten overmeesteren.

Niet dat de negers die over het geheel genomen gewelddadig uit Afrika waren ontvoerd, zich gemakkelijker dan de Indianen in hun lot schikten; zij stierven alleen minder snel en waren langere tijd tot zware arbeid in staat. Maar ook zij kwamen al heel gauw in verzet. Een van de oudste slavenopstanden vond al in 1522 op een der eilanden plaats, binnen een dertigtal jaren door nog elf andere in de omgeving gevolgd. En hoewel de Portugezen van meet af aan optraden als 'de' slavenhandelaars bij uitstek, terwijl de Spanjaarden trachtten voor hun eigen kolonies deze handel zelf in handen te krijgen, lukte het deze laatsten maar matig en werd weldra de doorgaans lucratieve handel in donker mensenvlees door veel Nederlandse, Engelse en ook wat Franse sluikhandelaars in dit deel van Amerika overgenomen. De vrome Hollanders hadden geen enkel bezwaar tegen het regelmatig vervoer van wat heel onschuldig 'd'ebbenhouten lading' genoemd werd. De Portugezen van hun kant verzorgden bij voorkeur de slavenhandel in hun kolonies aan de Braziliaanse kust en dus ook aan het oostelijkste gedeelte van de Wilde Kust, waar intussen ook Hollanders en Engelsen begonnen rond te neuzen, vooral rondom en binnen de Amazonemonding met haar vele eilandjes en 'kanalen'.

Terwijl de *encomenderos* en de meer gezeten lieden toch wel jaren nodig hadden om zich een fortuin te verwerven, verschenen er genoeg andere avonturiers met minder geduld en kennelijk meer fantasie, die niets onbeproefd lieten om snel, door één grote slag te slaan, rijk te worden en vervolgens van al hun schatten in Europa te gaan genieten. Maar het bezit van de *encomenderos,* hoe groot ook, hield hen juist vast, ver van hun vrienden onder wie zij nieuw aanzien hoopten te genieten door de verkregen rijkdom. Neen, dan was het verstandiger om in landen waar, zoals reeds de eerste 'veroveraars' gemeld hadden, *'het goud en de edelstenen voor het oprapen lagen',* er fluks naar op zoek te gaan en met één flinke greep de onbeheerde schatten rustig mee te nemen naar huis.

In de verbeelding der blanke avonturiers schepten de Indianen stofgoud en ‘pepieten’ op langs de rivieroevers, smolten zij het metaal in grote potten, om het daarna in gietvormen te laten stollen.

De vrouwelijke krijgers naar wie de Amazonerivier vernoemd is, wreken zich genadeloos op hun gevangen mannelijke vijanden, die naar het heette hen slechts eenmaal per jaar mochten bezoeken.

De vervaarlijke krokodillen die Ralegh op zijn tocht door de Orinoco tegenkwam, op zoek naar El Dorado.

Festijn bij dit jaarlijkse bevruchtingsbezoek.

Het raakte immers meer en meer bekend - en zulk nieuws verspreidt zich snel - dat ergens in het achterland van de Wilde Kust, precies wáár wist nog niemand, zich een gouden stad bevinden moest, geheel, tot op de straatstenen toe, met dat kostbare metaal versierd en beheerst door een vorst die, na zich elke morgen gebaad te hebben in een prachtig nabijgelegen meer, door zijn dienaren van boven tot onder met stofgoud bestrooid werd, zodat het in de stralen van de opgaande zon leek, alsof hij zelf geheel van goud gemaakt was. Daarom werd hij dan ook 'de Gouden Man', - in het Spaans 'El Dorado' - genoemd en werd zijn land, dat koste wat het kosten mocht, beslist gevonden moest worden, gemakshalve als 'het land van El Dorado' aangeduid. De naam van Para... Paraino... Parima voor het meer van de dagelijkse gouddoop raakte ook al bekend en elke avonturier die ervan hoorde, bracht geen rustige nacht meer door.

Zoals ook de wildste fantasie altijd wel een kleine kern van waarheid bevat, waaruit zich de fraaie woekerplant van de leugen ontwikkelt, zo waren ook de verhalen betreffende het land van de legendarische El Dorado wel op een klein brokje werkelijkheid gebaseerd. De nog door geen blanken bezochte Chibcha, in de oostelijke Andes nabij veel kleine bergmeren gevestigd, leefden in een streek waar niet alleen veel edelstenen aangetroffen werden, die door de gewone ruilhandel der inboorlingen ook hun weg naar elders vonden, maar bovendien werd volgens de traditie hun opperhoofd tijdens de uitvoerige plechtigheden van zijn installatie - ééns in zijn leven dus - inderdaad naakt en met stofgoud bedekt, over een meer naar het volk gevoerd en in zijn nieuwe waardigheid aan zijn onderhorigen voorgesteld. Maar al kwamen de edelstenen van de Chibcha uit het gebergte, hun goud, vertelden zij zelf, kwam uit lager gelegen landen in het oosten. Indianen van 'daarginds' - en dit moesten dan Arawak of daarmee gelieerde stammen zijn - brachten het voor hen mee. De geïnteresseerde blanken begrepen tenslotte hieruit, dat zij het goudland in het hartje van Groot-Guyana, in het diepe achterland van de Wilde Kust hadden te zoeken. De kunst was om er te komen... Het bleek een uitermate ontoegankelijk 'wild' gebied.

Duitsers die van hun keizer Karel V, die tevens als Carlos I koning van het nog jonge Spaanse imperium was, toestemming kregen om op zoek te gaan naar de schatten van de Gouden Man, waarvan een deel de oorlogvoerende vorst in Europa niet onwelkom zou zijn, boekten de ene mislukking na de andere, waarbij zij de meest ijzingwekkende avonturen doormaakten gedurende een vijftiental jaren. Spanjaarden trachtten hetzelfde te doen van Peru uit, waar de Incaschatten hun gouddorst klaarblijkelijk alleen maar hadden doen toenemen, en op een van hun expedities in de richting van het Amazonegebied proclameerde een muitende officier het binnenland tot een onafhankelijk koninkrijk en liet midden in de barre wildernis een van zijn volgelingen alvast tot koning aanwijzen, maar vermoordde hem alweer bij de eerstvolgende ruzie die onder de zwervende muiters ontstond. Totdat de half-krankzinnige leider, Aguirre, toen hij eindelijk de Venezolaanse kust met het ellendig overblijfsel van de expeditie bereikt had, zelf door zijn medeplichtigen vermoord werd.

Tallozen gingen na hem eveneens op zoek naar het land van El Dorado, - steeds tevergeefs. Maar de enkelingen die het avontuur overleefden en onverrichterzake terugkeerden, hadden juist om die reden telkens een nieuw, even duister als wonderlijk verhaal te vertellen, van wat daar allemaal aanwezig zou zijn in het land 'Parima', een bergland dat mogelijk

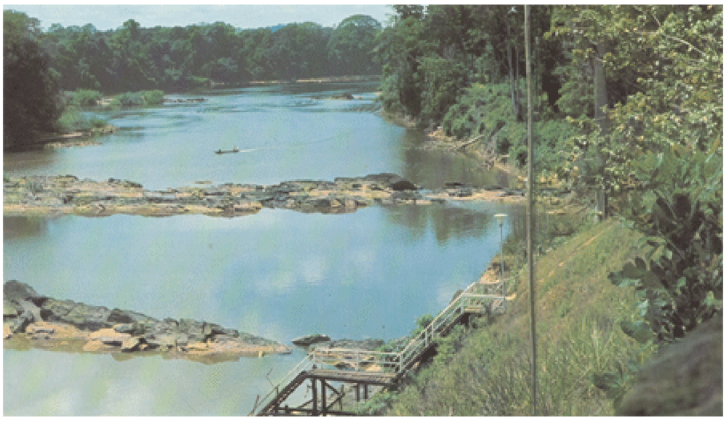

Riviergezicht in midden-Suriname. Het gesteente dat in de droge tijd menigmaal de doortocht geheel verspert, veroorzaakt bij hoge waterstand in de regentijd de gevaarlijke stroomversnellingen, die echter voor de langs de hoge oevers woonachtige Indianen nauwelijks een belemmering vormen bij hun tochten per korjaal.

Uit kleurige veren, vlechtwerk en roofdiertanden vervaardigde hoofd- en halssieraden van de Kalienja, een onderstam van de Carib.

Hedendaagse Indianenmoeder met haar kinderen. Nog altijd vertonen deze, vooral bij hun geboorte, typisch mongoloïde kenmerken.

te bereiken zou zijn van de midden- of bovenloop van de Orinoco uit, - niemand wist precies hoe deze met gevaarlijke cataracten bezaaide rivier precies liep. Maar aan de werkelijkheid van dat dromenland viel niet te tornen en op de goeddeels aan de verbeelding ontsproten of op de avonturiersverhalen berustende kaarten van de tweede helft van de 16de eeuw en daarna werd steevast het uitgestrekte ‘Meer van Parima’ aangegeven, met de bijbehorende aantekening dat daar ‘zo ongeveer’ het land van El Dorado gezocht moest worden.

Filips II, die inmiddels in Spanje zijn vader was opgevolgd, beloofde zelfs een van zijn oude gunstelingen tot ‘Markies van El Dorado’ te zullen verheffen, wanneer hij er ooit in slagen zou, dit oord van onzegbare wonderen te ontdekken. 's Mans ondernemende schoonzoon, Antonio de Berreo nam deze taak van hem over en zou nog veel van zich laten spreken. Hij begon gelijktijdig zowel op als langs de Orinoco met een onderzoek dat hem nogal wat opleverde. Verschillende van de Indianenstammen die zijn manschappen daar ontmoetten, waren inderdaad in het bezit van goud, waarvan zij best bereid waren iets in te ruilen voor de goederen van de Spanjaarden. Als toegift kregen dezen er echter zoveel tropenziekten bij, dat zij hun tocht niet langer konden voortzetten. Berreo die zich intussen op de plaats gevestigd had waar de Caroní in de Orinoco uitstroomt - ongeveer daar waar vandaag de stad Ciudad Guayana gelegen is - kreeg nog niet de helft van zijn soldaten uitgehongerd en ziek terug. Markies van Eldorado zou hij nog lang niet worden, - in werkelijkheid nooit.

Anderen in diezelfde tijd waren er, die eveneens van de Wilde Kust uit hun geluk beproefden, soms, zoals een zekere La Serpa met zijn driehonderd Indianen en negers, al direct bij de Orinocomonding door de inboorlingen uitgemoord werden, soms eenvoudig in het niets verdwenen, zonder ook maar één spoor in de geschiedenis achter te laten. Alleen de wonderverhalen bleken onoverwinnelijk, woekerden voort en Berreo was er de man niet naar om ze niet met graagte te blijven slikken. Vooral toen een van de schaarse overlevenden van La Serpa's noodlottig avontuur hem wist te vertellen, dat hij na zijn gevangenneming door de Indianen geblinddoekt naar een stad gebracht was, ‘Manao’ genaamd, welke de hoofdstad was van een vorst die de gevangene niet alleen vriendelijk bejegend had, maar hem ook veel goud en zelfs een vrouw ten geschenke gaf om hem bij zich te behouden. De stad Manao kon niet anders dan de hoofdstad van El Dorado zijn, een zo welwillend heerser, dat hij de Spanjaard tenslotte toestond met medeneming van al zijn schatten te vertrekken.

Door zijn gouddorst verblind nam Berreo dit alles voor zoete koek aan en was nu vaster dan ooit besloten om Manao te veroveren. Hij wist alvast gedaan te krijgen, dat hij met een van die zinloos in de ruimte gezwaaide koningsgebaren benoemd werd tot Gouverneur en Bevelhebber over heel het gebied tussen de Orinoco en de Amazone (waar de Spanjaarden niet eens mochten komen, laat staan iets te vertellen hadden) en in feite dus over heel de Wilde Kust die nu even weids als voorbarig ‘Guayana de Oro’ genoemd werd. De oorspronkelijke plaats waar hij zich sterk gemaakt had, bouwde hij uit tot een vestingstadje dat hij de naam gaf van ‘Santo Tomás de Guayana’, waarna hij zijn adjudant De Vera er op uit zond om in Spanje het geld bijeen te garen, nodig om een expeditie van duizenden uit te rusten, - een krijgsmacht die noch Manao, noch de Gouden Man zou kunnen weerstaan, als het straks eenmaal zover kwam dat zij op hen afmarcheerde. Maar er waren meer kapers op de kust.

De gouden nachtmerrie (1600-1625)

In het laatste kwart van de zestiende eeuw waren de Engelsen, naijverig op de overzeese rijkdom van de Spanjaarden en op hun grote macht ter zee, niet alleen van zins deze laatste te vernietigen, maar ook een kans te wagen Spanje een deel van zijn ‘onverdiende’ bezittingen in de Nieuwe Wereld te ontfutselen. Er waren in het rijk van Koningin Elisabeth I, onder wier regering de Spaanse Armada vernietigd werd, niet weinigen die de vestiging van handelsposten in Amerika voorstonden en zelfs van kleine volksplantingen die waardevolle tropische produkten zouden kunnen verbouwen en exporteren. Er was echter ook een aantal minder geduldige lieden, die veeleer heil zagen in de koopvaart, in de bijbehorende verdediging der handelsposten tegen de Spanjaard en het zich met geweld toeëigenen van wat deze immers óók op gewelddadige wijze verworven had. Geheel volgens de gangbare ‘moraal’ onder avonturiers; en de Koningin kon er alleen maar wel bij varen en vond argumenten genoeg om dit alles, desnoods oogluikend, toe te staan. Zolang het háár maar geen kosten of verliezen bezorgde.

Een der weinige ongeflatteerde portretten van Sir Walther Ralegh, wiens onbedwingbare gouddroom hem tot tweemaal toe een uiteraard vergeefse ontdekkingstocht naar het binnenland van Groot-Guyana liet ondernemen. Hij verloor er zijn zoon en tevens zijn laatste ‘goodwill’ bij zijn vorst.

Een enkeling, zoals haar tijdelijke favoriet Walter Ralegh, die al eens zijn geluk met aanplantingen van ‘nieuwe’ gewassen - aardappelen en tabak - in Amerika had beproefd, zonder er op korte termijn veel baat bij gevonden te hebben, en die zich als ‘edelman’ liever niet met de kaperij wilde bezighouden, zag nog een heel andere uitweg om binnen de kortst mogelijke tijd schatrijk te worden in de Nieuwe Wereld. Dáár lag immers het fabelachtige Eldorado, ongetwijfeld volgens de laatste berichten langs de Orinoco te bereiken.

Na met moeite de nodige financiële ondersteuners gevonden te hebben, zond Ralegh eerst twee verkenningsschepen naar het vlakbij de Orinocomonding gelegen Trinidad om zich daar met Gouverneur Berreo te verstaan, daar het voor de Engelsen op dat moment ongewenst was om opnieuw in openlijk conflict met Spanje te raken. Begrijpelijkerwijze ontving Berreo hen allesbehalve vriendelijk; ofschoon hij nu al een oude heer geworden was, droomde hij ook nog steeds van Eldorado. Toen Ralegh dan ook tenslotte zelf met een honderdtal schepelingen en soldaten in Trinidad arriveerde, zat er voor hem niets anders op, dan Berreo gevangen te nemen, hem mee te voeren naar Santo Tomás en hem te dwingen tot het geven van nadere inlichtingen en zelfs het verlenen van gidsdiensten. Van dit laatste kwam natuurlijk niet veel terecht en van Ralegh's verdere tocht evenmin.

Met de vijandige Spanjaarden in de rug en niet minder vijandige Indianen vóór zich, voer Ralegh de Orinoco een eindweegs op, maar moest spoedig onverrichterzake terugkeren na op zijn tocht meer gehoord te hebben dan gezien. Hij liet er een van zijn kapiteins achter, terwijl hij zelf naar Engeland terugkeerde om daar alvast het een en ander van zijn wedervaren bekend te maken. Niet minder vasthoudend dan Berreo geweest was, ondernam Ralegh ruim twintig jaar later een tweede tocht naar Eldorado. Ditmaal moest hij door ziekte gedwongen op Trinidad achterblijven. Zijn flottielje onder Keymis, die tevoren al heel wat van de Wilde Kust verkend had, raakte op de Orinoco slaags met de Spanjaarden. Dezen hadden genoeg tijd gehad om van Santo Tomás een sterke vesting te maken, bij de bestorming waarvan Ralegh's zoon gedood werd en Keymis zulk een nederlaag leed, dat hij tengevolge van Ralegh's bittere verwijten zelfmoord pleegde. Bij zijn terugkeer werd Ralegh door Elisabeth's opvolger, James I, op aandringen van Spanje gearresteerd en spoedig daarna onthoofd.

Sommige Indianenstammen aan de Beneden-Orinoco bouwden hun hutten op palen en een enkele maal zelfs in bomen, hetgeen de Spanjaarden aanleiding gaf het land ‘Venezuela’, dat is ‘Klein Venetië’ te noemen.

De zonderlinge Indianen die ‘het hoofd in de borst dragen’, waarvan de reisbeschrijvingen nog heel lang bleven gewagen, hoewel niemand hen ooit was tegengekomen.

Ralegh zou op deze wijze talloze ‘geschenken’ ontvangen hebben van de Indianen, die naar zijn zeggen liever met de brave Engelsen dan met de wrede Spanjaarden te doen wilden hebben. (Pieter van de Aa maakte deze gravure in 1727)

Een lid van de fictieve stam der Tweevingerigen, zoals nog in de laatste helft van de 18de eeuw werd geloofd dat zij bestonden, blijkens deze afbeelding uit de gezaghebbende 'Beschrijving van Guiana' van Mr. J.J. Hartsinck (1771), die niet de enige was, welke verspreiding vond.

Dit alles zou van weinig belang voor de geschiedenis geweest zijn, ware het niet dat de poëtische Ralegh zich behalve een onverbeterlijke avonturier ook een vlot en fantasierijk schrijver getoond had. Het boek dat hij na zijn eerste Eldoradotocht publiceerde en dat al meteen daarna in allerlei andere talen, ook in het Nederlands, grote bekendheid kreeg, bevatte de wonderlijkste verhalen over de Indianen van Guyana, fraai beschreven dingen die Ralegh alleen van horen zeggen wist, maar die grif door het publiek geslikt werden en nog eeuwenlang opgeld bleven doen. Dingen die de mensen tevens verlekkerd hielden op het Eldorado, dat Ralegh evenals zoveel anderen tevergeefs had gezocht, maar aan het bestaan waarvan welhaast iedereen heilig bleef geloven, tegelijk met de grootste onzin.

Zo had bijvoorbeeld Ralegh berichten vernomen over een Indianenstam, 'Tufinga' genoemd, die in het diepe binnenland zou wonen; de conclusie uit de gelijkenis van deze inheemse naam met het Engelse *two fingers* lag voor de hand: het waren tweevingerige inboorlingen. Zij werden vaak genoeg afgebeeld, ook al bestonden zij nooit in werkelijkheid, tenzij hier en daar als een toevallig verminkte misschien.

Ook het reisverslag van de tocht die de ongelukkige Keymis van de Amazonemonding af langs de gehele Wilde Kust maakte, kreeg grote bekendheid. Bij zijn nogal grondig onderzoek van de vele riviermondingen die hij voorbij zeilde, ervoer hij dat tevoren reeds Spanjaarden zich hier en daar vertoond hadden, met wie de Indianen die zich nabij de kust ophielden, weinig op hadden. Een goed waarnemer als hij was, stelde Keymis verder vast, dat de kuststrook ongezond was om te bewonen. Zijn aansporing om het liever hogerop de rivieren te zoeken, bleef niet zonder invloed op degenen die in latere jaren daarheen gingen om zich er voor kortere of langere tijd te vestigen.

In diezelfde tijd hielden de Hollanders zich aan gene zijde van de Atlantische Oceaan nog bij voorkeur bezig met de kaapvaart en de sluikhandel in gebieden die de vijand - de Spanjaarden en de met hen door een personele unie verbonden Portugezen - voor zichzelf gereserveerd hadden. Zij hadden in dit opzicht het meest met de Engelsen te concurreren; de Franse zeevaart betekende nog niet zoveel. Het lag dus voor de hand dat de Geuzenzeelui zich ook aan de Wilde Kust begonnen te vertonen. Al in 1581 moeten zij zich bij de Cayennerivier hebben opgehouden en in 1587 verhandelden zij aan de Amazone reeds negerslaven en geweven stoffen met de Portugezen die er een aantal suikerondernemingen begonnen waren.

Dank zij hun kolonies in Azië hadden de Portugezen minder last van de Eldoradodroom dan anderen; zij toonden zich realistischer.

Er zat muziek in de ruilhandel tegen suiker en dit maakte het wel aantrekkelijk voor de Hollanders om hier en daar factorijen te vestigen, zoals aan de Essequibo, al was dit ook onder de neus van de Spanjaarden die hen, als zij er de kans toe zagen, stellig niet met rust zouden laten.

Zo gebeurde het ook dat een kleine factorij aan de Corantijn, waar de Hollanders bovendien met het aanplanten van tabak begonnen waren, door de manschappen (Spanjaarden en Indianen) van Berreo's zoon overvallen werd en met de grond gelijk gemaakt.

Maar het zou wel vreemd geweest zijn als de ‘nuchtere’ Hollanders zich immuun getoond hadden voor het algemeen verspreide Eldoradovirus.

Integendeel, ze bleven in de loop der eeuwen maar al te vatbaar, zelfs nadat het virus zich enigszins muteerde tot dat hetwelk de minder acute en meer chronische ‘economische welvaartsziekte’ veroorzaakt, die vooral het leven

Lodewijk XIV van Frankrijk

Karel II van Engeland, die onderling en tegen de Nederlanders strijd voerden om de macht in de Guyana's, waarbij zij telkens de nederzettingen aan de Wilde Kust veroverden en weer moesten afstaan, zodat het er met de loyaliteit der ingezetenen kwalijk voorstond.

in de 20ste eeuw aan de Wilde Kust zou beheersen.

Eldorado... nog vóór de eerste dag van 1598 zetten twee schepen met de klerk Cabeliau, onze berichtgever, aan boord, koers naar de Wilde Kust en vervolgens naar

Orinoco die zij opvoeren, om er regelrecht de Spanjaarden onder aanvoering van Berreo junior in de armen te lopen. Ze kwamen er goed van af en mochten ongehinderd naar huis; met veel weetjes, maar zonder goudschat natuurlijk.

Neen, met de kaapvaart en vooral met de handel in alles-en-nog-wat, hadden de Hollanders en met hen vooral de Zeeuwen veel meer succes.

Bovendien kwamen de kosmografen langzamerhand tot het inzicht dat er nog wel een andere minder versperde weg naar Eldorado moest bestaan, namelijk langs de Amazone, ergens waar deze zich vertakte naar het noorden. Men zou het zekere met het onzekere kunnen verbinden en in deze gedachtengang werd vestiging aan de Beneden-Amazone een bijzonder aantrekkelijke propositie, - overigens ook in de ogen van anderen, met name de Engelsen en kort daarop de Fransen. Het was weliswaar op een door de Paus aan de Portugezen toegewezen grondgebied, maar hoe Protestantser de natie wier burgers op avontuur uitgingen, hoe minder zij zich van zulke 'paapse stoutigheden' aantrok.

Vooralsnog hadden de Portugezen de handen vol met alleen al het bezetten van de kuststrook van het onafzienbare stuk continent dat Brazilië is en waarvan zij zelf nog geen flauw idee hadden. Daarenboven hadden zij talrijke Indianenstammen te bestrijden en vonden de meesten van hen een beter heenkomen in het zuiden met zijn milder, met het Portugese overeenkomend klimaat, dan in het noorden, nabij de evenaar. De Portugezen aldaar gooiden het dus nog op een akkoordje met de Hollanders en Engelsen en al in de eerste decennia van de 17de eeuw bedreven dezen er zo'n drukke handel, dat langs de rechteroever van de Amazone een hele reeks factorijen en tal van plantages ontstonden... tot het de Portugezen toch te gortig werd, dezen van Parà (Belem) uit tegen hen optrokken en hen met z'n allen verdreven.

De 'ketterse' indringers konden weinig beters doen dan nu maar een heenkomen te zoeken in het minder aantrekkelijke Portugees Guyana, tot waar de vijand niet van zins was hen te achtervolgen en waar zij alleen maar bij tijd en wijle van zee uit bestookt werden. Het bleven daar, tussen de Amazone en de Oayapoc, slechts kleine onaanzienlijke vestiginkjes, die tot het midden van de 19de eeuw heel weinig te betekenen hadden, omdat het achterland, uitgestrekt, maar drassig en uiterst schaars bevolkt, heel weinig opleverde. De Franse protestanten, die al ten tijde van Admiraal de Coligny in klein aantal en bij wijze van proef ook naar de Braziliaanse noordkust waren uitgeweken, maar van Baía uit werden verdreven, vestigden zich samen met hun katholieke landgenoten meteen maar 'verderop', aan de Cayenne. Zij waren er aanvankelijk echter niet veel beter aan toe. Want dáár waren wel Indianen, dezelfde Carib die Keymis er al had aangetroffen, en het viel hun niet altijd mee met deze 'onberekenbare' lieden, kannibalen bovendien, in goede verstandhouding te blijven.

Om iedereen maar voor te zijn, liet de leider van de Franse kolonisten, La Ravardière, zich door zijn Koning, Henri IV, tot Luitenant-Generaal over *'geheel het grondgebied tussen de Amazone en de Orinoco'* benoemen, hoewel de Franse vorst daar niets in te brengen had en dit dus met nog minder recht kon doen dan de Spaanse Koning, toen hij de oude Berreo dezelfde carnavaleske functie toekende, of de Engelse Koning, die kort

Een rokende Hollandse zeevaarder, bij de koopvaardij, zoals zij in de 17de eeuw bij vele honderden op koopvaart en avontuur uitgingen.

Tabakspot van wit aardewerk met blauwe versiering en messing deksel; het gangbare model, waarop een Europeaan door twee Indianen geflankeerd al rokend zijn afgebeeld.

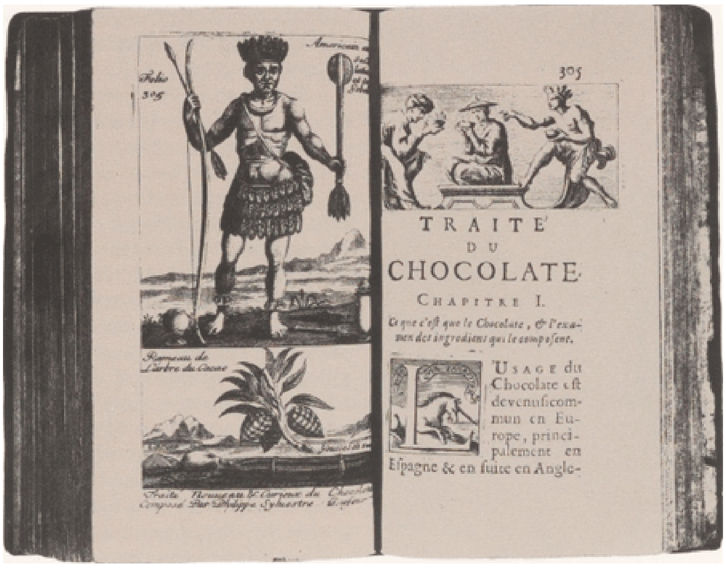

Door uitvoerige verhandelingen (hier een oude Franse) trachtte men in Europa een markt te scheppen voor de ‘koloniale waren’. Daaronder was cacao, in tegenstelling tot koffie, een geheel nieuw, specifiek ‘Amerikaans’ produkt, dat daardoor een speciale introductie nodig had.

Oud uithangteken van een winkel in koloniale waren of een koffiebranderij, met speciale reclame voor Surinaamse koffie.

Tabaksrook werd door de Indianen aangewend als verdovend en genezend middel. Op deze prent uit 1572 trekt een genezer aan de sigaar om later de rook over de liggende patiënt uit te blazen.

daarna een soortgelijke vrijgevigheid aan de dag legde. Ze deden maar.

Al zulke pretenties waren intussen de voorboden van de eeuwenlange strijd die op komst was om zoveel mogelijk van de Wilde Kust te veroveren en bezet te houden. La Ravardière zelf, die weer nabij de Amazone de Portugezen te na kwam, werd door hen gevangen genomen en zijn opvolgers waren voorlopig verstandig genoeg om zich niet verder oostwaarts dan de Oayapoc te wagen. Het moet daar wel een oord met bijzondere attracties geweest zijn, want omstreeks 1605 zaten daar zowel Engelsen en Fransen als Nederlanders, zoal niet met grote nederzettingen dan toch met kleine factorijen.

Toen er nog meer Engelsen onder Robert Harcourt kwamen, wilden zij, met dezelfde machtiging van hun koning James I als La Ravardière van de zijne ontvangen had, over heel de Wilde Kust de baas spelen. Maar toen Harcourt tot aan de Essequibo zijn nederzettingen wilde inrichten, vond hij daar reeds de Zeeuwse koopman Jan de Moor, die zich er thuis gemaakt had ten behoeve van het internationale handelshuis Koerten, of op zijn Engels 'Courteen'. Harcourt moest hem wel met rust laten en gaf na korte tijd zijn verdere met koninklijke hand gezegende avonturen op. De republikeinse Nederlanders van de Zeven Provinciën zouden voorshands meer succes boeken.

Van Zeeuwen, Hollanders en anderen (1625-1650)

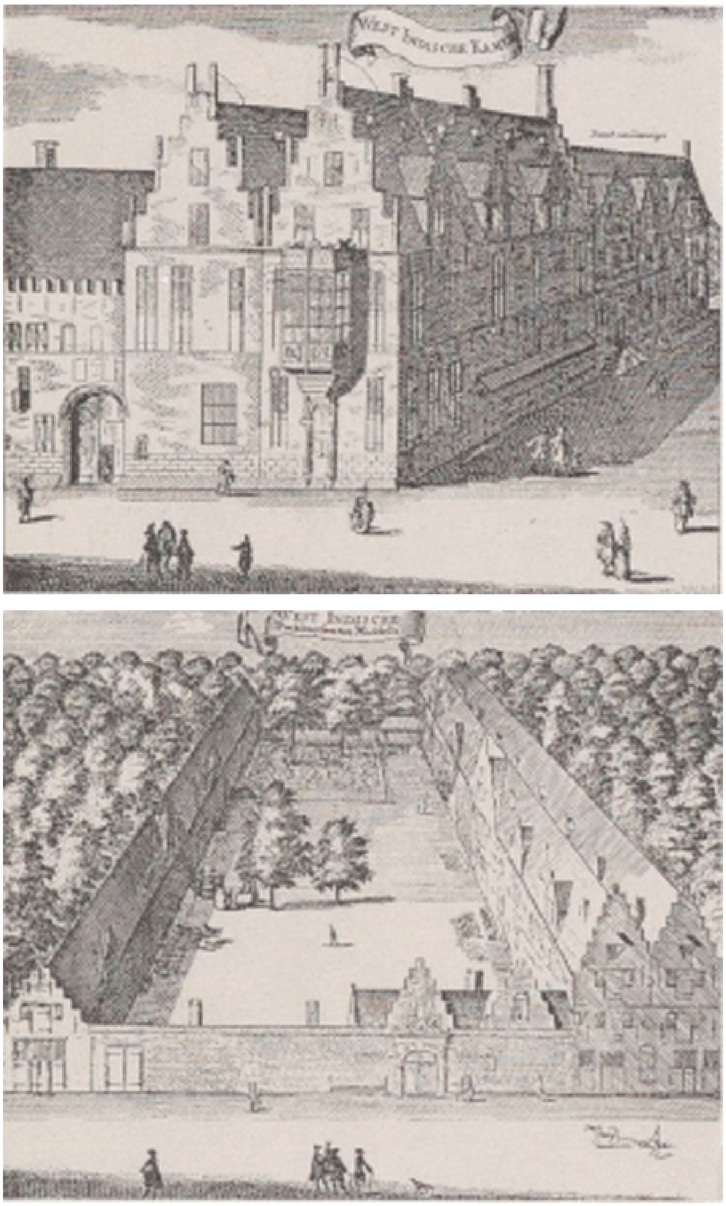

Voorgevel van de behuizing der West-Indische Kamer te Middelburg. Daaronder de ruime pakhuizen en binnenplaats aldaar, ten dienste van de Zeeuwse partners der Compagnie.

VRYDOM

Voor de gene die met hare Persoonen, Huysgesinnen en Gevolgh, naer Suriname gaen.

JUSTUS de HUYBERT.

TOT MIDDELBURGH.

Plakkaat van 1668 waarin door de Staten van Zeeland aan allen die naar 'het Casteel en Provincie van Suriname' wensen te gaan, vrijdom verleend wordt om zich onder bepaalde voorwaarden aldaar te vestigen.

Nadat de Spaanse Armada vernietigd was (veeleer door het slechte weer dan door de Engelse vloot) en de troepen van Parma de noordelijke Nederlanden hadden moeten ontruimen, kregen met name de Hollanders en Zeeuwen de kans om hun handel ter zee tot bloei te brengen. De betrekkelijke vrede die het Twaalfjarig Bestand met zich meebracht, vergrootte deze kans, die dan ook goed benut werd, zowel door koopvaart als door kaapvaart. Wat maakte tenslotte één klinker verschil uit? De algemene leuze was 'vrije nering', de overheid derhalve willig in het afleveren van kaperbrieven, - tegen goede betaling natuurlijk. De Regenten werden vaak openlijk, en anders door als stille geldschieters op te treden, echte handelslieden die best bereid waren grote kapitalen te riskeren voor het werk dat de zeevarende avonturiers en West Indiëgangers maar al te graag ondernamen, ongeacht hetgeen zij verder met onbezwaard geweten wensten uit te richten. De avonturiers mochten gaan waarheen zij wilden en deden dit vooral na afloop van het Bestand in ruime mate.

Al beval de Spaanse Koning in 1615 dat heel de Wilde Kust gezuiverd moest worden van alle 'vreemde' indringers en begon hij met hen te verdrijven uit het Amazonegebied, waar zij allengs weer vestigingen begonnen waren, hij slaagde er maar gedeeltelijk in. Want de Nederlanders wisten zich te organiseren; zij stichtten in 1621, voornamelijk onder deelname van de Amsterdamse en de Zeeuwse handelslieden, de Westindische Compagnie (W.I.C.), die als tegenhanger van de oude Oostindische Compagnie in het westelijke halfrond haar vrije gang kon gaan, een zekere souvereine macht kreeg over alle gebieden welke zij wenste te 'veroveren', en slechts aan de Staten Generaal verantwoording schuldig was. De instelling zelf werd bestuurd door de 'Heren Negentien', en was verdeeld in vijf 'Kamers', waarvan vooral de Kamer van Zeeland en van Amsterdam veel van zich zouden laten merken.

Reeds eerder hadden de Zeeuwen zich aan de Essequibo gevestigd en nu besloot de W.I.C. als een van haar eerste daden de nederzetting daar flink uit te breiden, te versterken en er met krachtige hand orde op zaken te stellen, wat voornamelijk hieruit

bestond, dat zij er scherp op toezag dat haar verkregen monopolie door niemand geschonden werd. Een van haar eerstvolgende daden was zich vaste voet in Brazilië te verschaffen, weliswaar niet langer nabij de Amazone, maar zuidelijker, waar klimaat en andere omstandigheden gunstiger waren. Zij slaagde er binnen een vijftiental jaren in, de Portugezen uit een groot gebied rondom Baía en Pernambuco (Recife) te verjagen en stichtte daar een kolonie, met Johan Maurits van Nassau als Gouverneur-Generaal aan het hoofd. Onder zijn 'protestants' en voortvarend bewind vestigden zich daar ook tal van uit Spanje en Portugal verdreven Joden en weldra ontstonden in deze grote Nederlandse kolonie een menigte bloeiende suiker-, tabaks- en andere ondernemingen.

De W.I.C. zorgde zelf voor de aanvoer van de nodige werkkrachten; zij had ook het monopolie van de slavenhandel op de West en maakte daarmee soms haar grootste winsten, al ondervond zij dikwijls genoeg de concurrentie van Portugese en andere 'onderkruipers'. Maar de W.I.C. had aan de kust van West-Afrika haar eigen slavendepots, bij deels op de Portugezen veroverde, deels door de Compagnie zelf gebouwde forten, en daar werden de gevangen of ingeruilde negers - veel meer mannen dan vrouwen - verzameld, ingescheept op volgepakte slavenhalers en na voltooiing van de 'middenpassage' tegen minstens 250% van hun totale aanvoerkosten aan de kolonisten in de Nieuwe Wereld verkocht. Stellig dus een zeer winstgevend

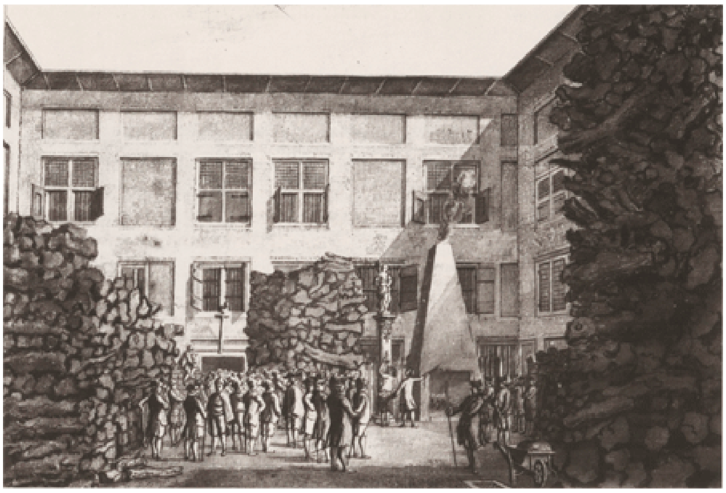

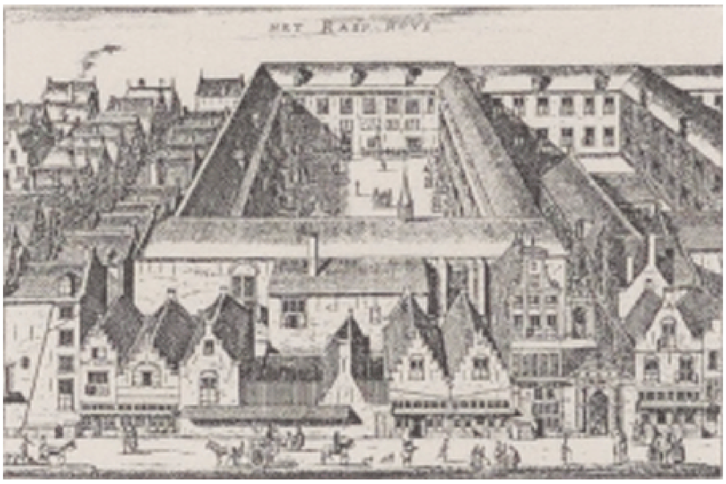

In de Spin- en Rasphuizen, feitelijk gevangenissen, werd respectievelijk katoen gesponnen door de vrouwelijke gestraften en verfhout door de mannelijke tot bruikbare rode kleurstof geraspt.

bedrijf, wanneer zich onderweg geen al te grote verliezen voordeden. En daar de kopers gewoonlijk slechts met hun produkten konden betalen - suiker vooral werd

een algemeen betaalmiddel - en de W.I.C. deze wederom in Europa met winst van de hand kon doen, een transactie waarbij vooral de stad Amsterdam betrokken was, ontstond daaruit nog meer winst. Het leek erop, alsof de W.I.C. zich op deze manier een eigen, nieuw Eldorado geschapen had.

Kleinere kolonies, zoals die aan de Essequibo en die aan de Cayenne, welke later naar de Surinamerivier verplaatst werd, stonden onder het bestuur van een door de W.I.C. aangestelde ‘Commandeur’, bijgestaan door een Raad van de invloedrijkste planters, en van hetgeen zij verscheepten moest zeven jaar lang een kwart aan de Compagnie worden afgedragen terwille van hun ‘bescherming’, en nog eens een soortgelijk bedrag aan invoerrechten op alle goederen die zij nodig hadden. Al die fraaie maatregelen waren tenslotte toch fnuikend, niet alleen voor het welslagen en de groei van zoveel prille nederzettingen, maar ook voor de W.I.C. zelf, die het al gauw hoofdzakelijk van de kaapvaart moest hebben. En daarmee zou het na het sluiten van de vrede met Spanje en Portugal grotendeels afgelopen zijn.

De vrede (van Munster) kwam inderdaad tot stand, nadat het jaar tevoren het ‘Charter’ van de W.I.C. afliep. Voordien al kreeg de grote kolonie in Brazilië het weer hard te verduren van de Portugezen, zonder dat Johan Maurits de nodige hulp ontving van zijn lastgevers, de W.I.C., hoewel hij er steeds dringender om vroeg. Teleurgesteld verliet hij de kolonie in 1644 en nauwelijks vijftien jaar later moest ‘versuymt Braziel’ geheel worden opgegeven, tengevolge van voortdurende opstanden in eigen omgeving en drastische heroveringen door de Portugezen. Voor de Wilde Kust had dit vergaande gevolgen, want de meeste Joodse plantagehouders weken met hun bezittingen en slaven daarheen uit.

Omdat vooral Zeeland en Amsterdam toch nog heil bleven zien in

voortzetting van de W.I.C., kreeg deze haar octrooi wederom voor een kwart eeuw verlengd en begon zij, wel wat wijzer, maar nog onvoldoende wijs geworden, voorlopig meer aandacht te besteden aan de versterking en uitbouw van haar oude kolonietjes aan de Wilde Kust, dan aan de vestiging van nieuwe. Het waren er al vrij veel en onverstandig genoeg lagen ze ver verspreid: nog aan de Amazone, de Cayenne en zo verder naar het westen. Ze leefden niet lang, want de Indianen lieten ze zelden met rust. Die aan de Essequibo, waarover Aert Groenewegel eerst uit eigen kracht, later als ‘Commandeur’ het bewind voerde, was nog de meest welvarende en meest stabiele. Groenewegel, een uitzonderlijk man, bouwde er niet alleen een versterking die hij ‘Kijk-overal’ noemde (en die befaamd werd) maar hij huwde ook dwars tegen alle opvattingen in, met een voorname Indiaanse, waardoor hij zich van een duurzame vrede met de inboorlingen verzekerde. Zonder zich al te veel van de W.I.C. aan te trekken, regeerde hij meer dan veertig jaar als een ware patriarch over de kolonie, tot aan zijn dood in 1664. Een der zeldzame ‘blijvers’, verwierf hij zich daarbij een groot fortuin.

Evenals Groenewegel verbouwden andere onderhuurders (‘patroons’) van de W.I.C. in Essequibo, de streek die nu volgens algemeen gebruik naar zijn hoofdrivier genoemd werd, tal van waardevolle produkten, vooral suikerriet, tabak, katoen en indigo. Zowel het gebruik van suiker als het ‘zuigen’ van tabak was in de afgelopen eeuw al zozeer in zwang geraakt in Europa, dat de vraag ernaar voortdurend bleef stijgen, de planters nauwelijks bij machte waren aan die algemene vraag te voldoen en dus hoge prijzen konden maken. Vooral de reders en kooplieden van Middelburg, Vlissingen en Vere zagen dit helder in en zonden als ‘patroons’ hun schepen volgestouwd met soldateske pioniers, slimme handelsklerken en niet altijd even bekwame kolonisten naar her en der uit; zo ook naar de Berbice, waar zij nabij de monding een fort Nassau bouwden en weldra een bloeiende, ofschoon nogal vrouwloze kolonie ontstond. Daar iedereen de idee had, binnen weinige jaren naar Patria te zullen terugkeren en het aan de andere kant door al de wonderlijke verhalen die de ronde deden hun onderneming als een nogal hachelijk avontuur in een bloedheet ‘Apenland’ beschouwd werd, nam men zelden vrouwen mee, die er van hun kant ook weinig voor voelden om ‘naar de Barrebiesjes’ te gaan. Overigens was Berbice niet armer aan blanke vrouwen, noch in welk materieel opzicht slechter er aan toe dan de overige kolonies in de Guyana's. Dat kwam pas later, toen het de Zeeuwse kooplui niet meer naar den vleze ging.

Titelpagina van Johannes de Laet's ‘Beschrijvinghe van West-Indiën’, een baanbrekend werk op het gebied van informatie over Amerika door een insider, die als bewindhebber de beschikking had over de W.I.C.-archieven.

Ook de Hollanders droegen hun steentje bij, maar hadden in de jaren dertig minder plezier van hun nieuwe vestigingen aan de Cayenne en de Sinnamary, waar zij het ofwel met de Indianen, ofwel met de reeds ter plaatse aanwezige Fransen aan de stok kregen, net als de Hollanders die zich naar de Surinamerivier begaven en daar reeds een aantal Engelse kolonisten aantroffen.

Het voorbeeld van de Nederlanders volgend, hadden ook de Fransen een monopolie voor de exploitatie van heel de Wilde Kust gegeven aan een te Rouaan opgerichte handelmaatschappij, die er evenwel niet snel genoeg gebruik van maakte, zodat het octrooi haar weer ontnomen werd ten gerieve van een opeenvolging van particulieren, gunstelingen van de Koning of een van zijn hovelingen. Onder de lieden die zulke patentbrieven kregen en daardoor allerlei hoogdravende titels mochten voeren over landen waarvan zij nauwelijks de naam kenden, waren er verschillende die tot de

‘Spaensche Tyrannyen in de Westindies’ stellen deze prenten voor, om de wandaden van de oude erfvijand in de Nieuwe Wereld aan de kaak te stellen. Dat de Hollanders zich echter, zij het op kleinere schaal, net even wreed gedroegen aan de Wilde Kust, werd er nooit bij verteld.

meest roekeloze kolonisatiepogingen overgingen of zich tot de krankzinnigste avonturen lieten verleiden. Een onder hen, de rijke Normandiër Poncet de Brétigny, bracht het waanzinnige denkbeeld ten uitvoer om - met een plek aan de Kourou tot centrum - een dictatoriaal geregeerde kolonie te stichten, waarin hij een rigoureuze scheiding voorschreef tussen Blanken en vrije Indianen (die tussen Blanken en

Negerslaven was vanzelfsprekend) maar met gelijke onbarmhartige bestraffing van allen. Niettemin nam hij zelf gewelddadig de verloofde van een Carib opperhoofd tot vrouw en een van de eerste dingen die hij deed, was het bouwen van een grote gevangenis, die al in korte tijd volgepropt zat met blank en bruin.

Binnen een goed jaar kwamen zijn officieren in verzet tegen deze tiran, bevrijdden alle gevangenen en sloten hemzelf op... om, nadat Brétigny zich weer vrij had weten te praten, nog meedogenlozer te worden onderdrukt.

Nu waren het de Indianen die erin slaagden hem in een hinderlaag te lokken; ze brachten hem samen met alle Fransen om zeep, staken hun bezittingen in brand en lieten slechts een handvol Blanken ontkomen. De missionarissen die zich ondanks alle verboden tóch met de Indianen hadden opgehouden, bleven evenwel ongemoeid en konden nu weer de weg banen voor nieuwe kolonisten.

De Franse Regering, geleid door Kardinaal Mazarin, gaf hierna aan nog verschillende ‘patroons’ of ‘compagnies’ een patent uit, om aan de Wilde Kust hun geluk te beproeven, wat zij in Guyana dan ook de een na de ander op de meest onverantwoordelijke wijze deden, - alsof juist daar, waar een paar eeuwen later Frankrijk zijn beruchtste strafkolonie zou inrichten, het land er om vroeg misbruikt te worden. Alleen de Indianen bleven zich, juist daar allermeest, verzetten tegen de verdwaasde avonturiers. Een van de Carib onderstammen, de Galibi, bestreed hen geruime tijd en hoewel de inboorlingen grote verliezen leden, moesten de Fransen uiteindelijk toch het veld ruimen. Een deel van hen vluchtte in 1664 naar Suriname, waar zij echter pech hadden, daar de Engelsen die al een twaalftal jaren tevoren zich met succes daar gevestigd hadden, geen prijs op hun aanwezigheid stelden. Van de Engelse pogingen tot vestiging aan de Wilde Kust waren die aan de Surinamerivier, de Saramaka en de Corantijn in de eerste helft van de 17de eeuw ook al weinig succesvol, want waar de Indianen er niet in slaagden ze te verwoesten, gingen ze ten onder door de gevaarlijke ziekten van het binnenland: malaria en buikloop. Misschien was vereenzaming en vervreemding de derde - toen nog niet onderkende - ernstige slopende ziekte. Het werd bekend dat het een ongezond land was, maar een Britse Gouverneur-Generaal in Barbados, Lord Willoughby, graaf van Parham, zag daarin geen bezwaar om in 1650 een man of honderd naar Suriname te zenden om het land alvast in bezit te nemen voor latere kolonisatie. Deze volgde inderdaad nadat Willoughby zich met eigen ogen van de plaatselijke toestand overtuigd en zijn gemachtigde Byam aan het hoofd van de kolonie had gesteld. In 1662 kreeg hij met een even groot als leeg gebaar het hele land cadeau van zijn vorst, Charles II, die deze beroepsmatige vrijgevigheid goed van zijn voorgangers en buitenlandse collega's had afgekeken.

Verdeel en heers
(1650-1700)

Daar zowel de Spanjaarden als de Portugezen beiden al genoeg te stellen hadden met de landen die zij in de eerste helft van de 17de eeuw bezetten, lag het middengedeelte van de Wilde Kust, tussen beider ‘bezittingen’ in, feitelijk geheel open en als het ware wachtend op diegene onder de andere zeevarende mogendheden die er zijn kans zou willen wagen. Nu en dan patrouilleerden er nog Spaanse schepen en traden ze ook weleens op tegen de ‘ketters’ die zich dicht bij de Orinocomond of de ‘kanalen’ van de Amazone waagden, maar toen eenmaal de Vrede van Munster in 1648 getekend was, luwde de oude rivaliteit aanmerkelijk. Daarvoor in de plaats kwam een nieuwe, tussen de ‘protestantse’ Hollanders en Engelsen onderling en de ‘katholieke’ Fransen, die op gezette tijden voordeel trachtten te trekken uit de toenemende concurrentiestrijd.

Porseleinen tabakspot, Delfts blauw, met afbeeldingen van het plukken en bereiden van tabaksbladeren. Onder het toeziend oog van een rokende Europeaan.

Dit alles was goed te merken aan de lotgevallen van Lord Willoughby's vestiging in Suriname. Deze groeide snel aan doordat veel van de uit Brazilië uitgeweken sefardische Joden, soms met medenemen van hun slaven, maar vooral met hun bedrevenheid in de suikercultuur, zich bij deze kolonie kwamen voegen, die nu onder het beheer van Partam's gemachtigde gesteld was. Deze had zich als hoofd van wat nu ‘Willoughbyland’ genoemd werd, op een veilige plaats ‘hogerop’ de Surinamerivier gevestigd, waar al gauw het uiterst kleine stadje Thorarica ontstond. Willoughby, die het hele land van de Coppename tot de Marowijne letterlijk voor een krats van de Engelse Koning ‘in erfelijk bezit’ ontvangen had, wilde nu ook graag iets ‘verdienen’ aan de kolonie die hem al meer dan tien jaren hoofdbrekens gekost had, en begon de kolonisten niet langer meer als vrije planters, maar als zijn pachters te behandelen. Dat zij dit niet zomaar namen, bleek hem overduidelijk, toen hij op een inspectietocht van zijn ‘bezit’ ernstig verwond werd bij een moordaanslag die een van zijn ontevreden ‘onderhorigen’ op hem pleegde. Nota bene in het kerkje van Thorarica!

Hij beleefde verder ook niet veel genoegen van zijn volksplanting. Want in het laatste jaar van de Tweede Engelse Oorlog viel een klein eskader onder de Zeeuwse vlootvoogd Abraham Crijnssen het nog onvoltooide fort aan, dat nabij de monding van de Surinamerivier het centrale deel van de kolonie moest beschermen. Crijnssen deed dit bovenal om zich te wreken op de Engelsen die, op instigatie van Willoughby, kort daarvoor de Zeeuwse vestigingen aan de Essequibo en de Pomeroon verwoest hadden. Maar hij was te nuchter zakelijk om op verwoesting uit te zijn en had er trouwens ook de tijd niet voor. Wel veroverde hij vrij snel het fort op de slecht toegeruste Byam; hij raakte het echter weer even snel kwijt toen de Engelsen, na Cayenne veroverd te hebben, ook het fort aan de Surinamerivier hernamen. Ze hadden echter pech, omdat inmiddels de Vrede van Breda gesloten was, waarbij bepaald werd dat veroveringen die na 10 mei 1667 gemaakt waren, moesten worden teruggegeven. Op deze wijze kregen de Nederlanders Suriname in handen en... verloren zij hun kolonie in Noord-Amerika.

Crijnssen, die het fort alvast tot ‘Zeelandia’ had herdoopt, keerde ijlings terug, maar vond de kolonie in een treurige toestand. Want nadat hij haar eerst al een flinke

schatting had opgelegd, had de Engelsman, boos dat hij er niet veel meer te halen vond, nog net tijd genoeg gehad om wat hij maar kon te plunderen en te verwoesten. Bovendien zat er nog Willoughby's zoon, die zich tegen de vredesbepaling verzette, uit ergernis op zijn beurt aan het rampokken sloeg en pas daarna tenslotte met zowat 1200 van zijn mede-Britten het land verliet, daarbij zoveel mogelijk slaven en bezittingen

Strijd om Tobago tussen de Franse Admiraal d'Estrée en commandeur Binckes. Het fort, de Sterreschans genoemd, lag in de onmiddellijke nabijheid van het huidige stadje Scarborough.

Woonhuis en bijgebouwen van de oude plantage Plamenizibo aan de Surinamerivier, niet ver van de Joden-Savanne.

met zich meevoerend. En al was hetgeen nu overbleef nòg zo'n armoedige boel, het werd in Nederland een grote vraag van wie nu eigenlijk deze ‘onverwachte’ koloniale bezitting was; de Zeeuwen hadden haar veroverd en zouden er dus de baas mogen spelen, maar de Republiek der Verenigde Provinciën had die verovering bekostigd en de vredesvoorwaarden bedongen, dus zou de kolonie voor alle Nederlanders open moeten staan... Het was geen eenvoudig dilemma, maar de Zeeuwen gaven geen krimp.

Ze hadden het zich al elders aan de Wilde Kust zo goed thuis gemaakt en zagen in Suriname, dat toen toch al een zestigtal suiker- en een vijftigtal tabaksplantages telde, nog zóveel mogelijkheden, dat zij maar vast begonnen met hangende het geschil er eigen ‘Commandeurs’ heen te zenden, inmiddels het fort te versterken en het aantal plantages uit te breiden.

Kaart van Suriname uit Willoughby's tijd, toen de naamgeving nog geheel Engels was. Braamspunt nog ‘Byan's Point’, maar Paramaribo reeds ‘Paramaribo’ heette. De kaart werd getekend door John Thornton te Londen.

Dit laatste ging niet zonder slag of stoot. De aanwezige Indianen verzetten zich niet alleen tegen de toenemende occupatie van hun land, maar nog veel meer tegen het optreden van de planters die, geen haar beter dan de Spanjaarden en de Portugezen, de inboorlingen vingen alsof het beesten waren en ze tot ‘rode slaven’ maakten, bij gebrek aan voldoende zwarte slaven (die veel geld kostten) of paarden en ossen om hun suikermolens draaiende te houden. Bij herhaling werden vooral de meest afgelegen plantages door de Indianen aangevallen en soms verwoest; meermalen werden de inboorlingen hierin bijgestaan door ontvluchte negerslaven.

De planters kregen het nogal benauwd, voelden zich slecht verdedigd, ook tegenover mogelijke buitenlandse aanvallers, en begonnen bij de autoriteiten in Nederland om bescherming te smeken. Zij vonden weliswaar bij de ‘soldateske’ Prins van Oranje als bevelhebber van leger en vloot een willig gehoor, maar de grote

vraag was - en bleef eeuwenlang - wie dat allemaal betalen moest: de souvereine beschermer of de geldverdienende beschermden. Van toen af is dit ‘de’ grote koloniale kwestie in deze oorden voor de Nederlanders geweest.

Voor Zeeland waren dergelijke kosten nogal begrotelijk en de Provinciale Staten verkochten dus in 1683 de kolonie voor een klein sommetje aan de W.I.C. die er zelf niet te best aan toe was en er alweer gauw van af wilde. Een tussenvorm werd toen gevonden door oprichting van een ‘Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname’, waarvan één aandeel in handen van de W.I.C. bleef, één door de stad Amsterdam werd aangekocht en één door de zoon van een der rijkste lieden in Nederland, de heer Cornelis van Aerssen, heer van Sommelsdijck, die daarbij voor zichzelf en zijn nazaten het gouverneurschap over de kolonie bedong; zo kon hij - onder één hoedje spelend met de oude Zeeuwse belanghebbenden - het best toezicht houden op zijn grote investering overzee.

Het land kreeg nu definitief de naam van ‘Suriname’, naar zijn hoofdrivier, waar de meeste plantages en het grote fort gevestigd waren. Veel ingezetenen die niet op de plantages woonden, zochten liever de beschermende nabijheid van het fort Zeelandia op, waar zich allengs een nieuw stadje vormde, dat eerst ‘Surinaamsburgh’ en soms ook ‘Nieuw Middelburg’ genoemd werd, maar spoedig met de meer inheemse naam van ‘Paramaribo’ werd aangeduid, terwijl het snel groeide ten koste van het oudere Thorarica, dat veel verder van de zeekust af lag en tenslotte weer door de wildernis werd opgeslokt. Daar was niet veel voor nodig in het rijkbeboste tropenland.

De bestuursvorm die de ‘Sociëteit’ onder goedkeuring van de soevereine

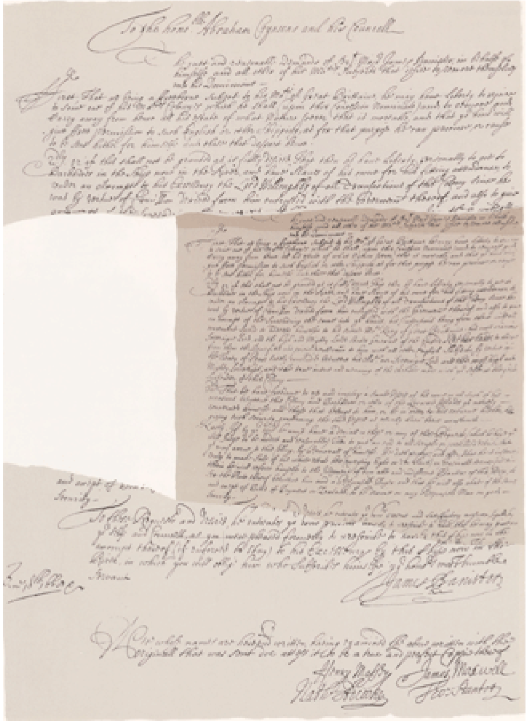

Verzoekschrift van de sergeant-majoor Banister en enige andere Britse ingezetenen gericht tot de veroveraar van Suriname. Abraham Crijnssen, om ongehinderd naar hun geboorteland terug te mogen keren. Het stuk dateert van midden 1668.

Plantagelandschap met Indiaanse woning. Op de achtergrond staan de gebouwen van deze Surinaamse plantage, één van de drie die Jonas Witsen bezat. Een olieverfschilderij van Dirk Valkenburg (1707).

Staten-Generaal voor Suriname had uitgedokterd, was nogal eenvoudig in eerste opzet. De Gouverneur had het hoogste gezag in alle zaken, zowel de militaire als de politieke, en was alleen verantwoordelijk tegenover de Staten-Generaal die haar het monopolie verleend had en - voor de meer alledaagse en financiële zaken - aan zijn mede-vennoten. In zijn bestuur werd hij geleid door het 'octrooi' van de Sociëteit, dat dus als de grondwet van de kolonie mocht gelden, en door de instructies van de W.I.C. die als zijn 'regeringsreglement' beschouwd konden worden. In zijn taak werd hij bijgestaan door een 'Raad van Politie', (lees: van algemeen bestuur) waarin de voornaamste planters zich konden doen gelden en waaruit een commissie gevormd werd, die als 'Raad van Justitie' speciaal met de rechtsbedeling belast was. De militaire bezetting onderstond een 'Commandeur', te benoemen met goedkeuring van de Prins van Oranje.

Zo dacht men alle belangen van 'eigenaars' en 'onderhorigen' voldoende te waarborgen; over die van de slaven en de 'wilde' Indianen werd niet gerept, want de eersten waren slechts 'onroerende goederen' en de laatsten konden niet anders beschouwd worden dan als vijanden, voor zover men er niet in slaagde hen tot bondgenootschap te paaien.

Dit was een van de eerste dingen die Van Sommelsdijck probeerde, nadat hij meteen al in 1683 voet aan wal zette in de kolonie, waarvan hij zich maar al te goed de mede-eigenaar wist. In dit opzicht stond hij er heel anders voor dan degenen die 'uit naam van de W.I.C.' het bewind voerden over de andere Nederlandse kolonies aan de Wilde Kust.

Woningen en bijgebouwen van de plantages werden, evenals die in de stad, voor het overgrote deel van hout opgetrokken, dikwijls echter op bakstenen fundering. De uitgestrekte bossen leverden voldoende bruikbaar hout. Sinds het vroegste bestaan van de kolonie heeft de timmermanskunst er dan ook hoog in ere gestaan.

Daar lagen nog tal van nederzettingen en kleine factorijen verspreid langs de Essequibo, de Demerara en de Berbice, en nog verder westwaarts aan de Pomeroon, de Moruca, tot zelfs aan de Barima, dicht bij de zuidelijkste Orinocomonding. De W.I.C. was er vlot in het verstrekken van land, maar ook daar richtten de Engelsen veel schade aan, vooral bij de Pomeroon; met het gevolg dat veel planters zich van

de Pomeroon naar het beter van negerslaven voorziene Suriname begaven om er ‘in de suiker’ te gaan. De plantages langs de al wat steviger beveiligde Essequibo en de Berbice kwamen er beter van af. Laatstgenoemde kolonie bleef trouwens in handen van de Zeeuwen, met name van het handelshuis der Van Pere's, die steevast weigerden haar over te doen aan de onsympathieke ‘Compagnie’, welke

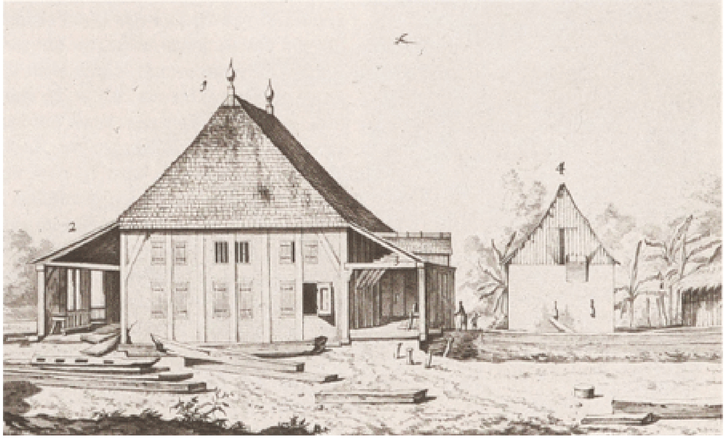

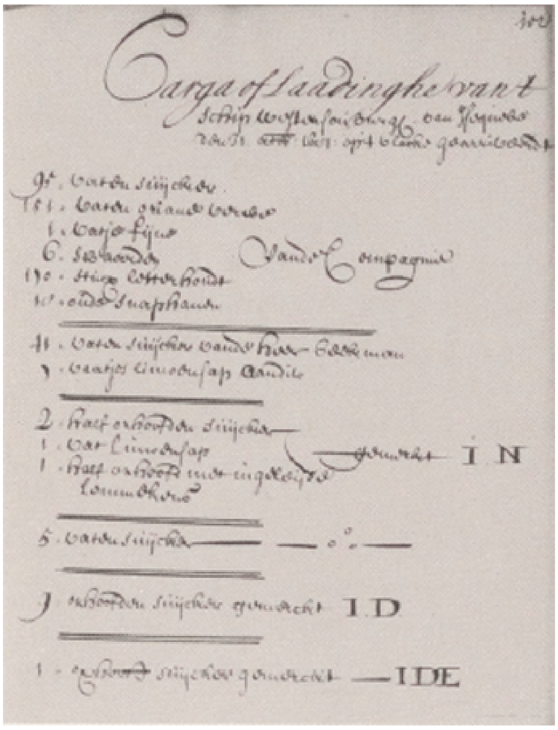
Carga of Laadinghe van 't

Ladingbrief van een koopvaardijer die diverse kwaliteiten suiker transporteerde.

ANNO 1784
COMMERCIE COMPAGNIE.

De Directeuren van de Commercie Compagnie der Stad Middelburg in Zeeland, zullen by openbare opveylinge met den Stokke aan de Meestbiedende presenteeren te Verkoopen:

Een Goede Party Essequebo Dimmerarij Suiker Coffyboonen, Cattoen

Yemand gadinge daar in hebbende kome op ... den ... Augustus naast-komende, 's Morgens ten 10 uuren precys, binnen Middelburg, in 't Commercie Huys; De Conditie gehoord hebbende, doe zyn profyt.

Zeg het voort.

Te Middelburg, Gedrukt by ADRIAAN DE VIN.

Aankondiging van een op last van de Zeeuwse Comercie Compagnie te houden veiling van koloniale waren.

tijdens haar tweede octrooi nog inhaliger en zuiniger te werk ging dan tijdens haar eerste.

Intussen was het juist in Berbice dat de eerste grote militaire muiterij plaats vond, namelijk in 1673, toen met het oog op de oorlogstoestand met Frankrijk het

‘Opperhoofd’ der kolonie het garnizoen op kort rantsoen stelde. De muitende soldaten zetten hem af, sloten de man op en hielden hem een half jaar vast, totdat hij vervangen werd. Berbice zou steeds een ietwat rumoerige buur van Suriname blijven. Veel beter gingen de zaken in de grote kolonie Essequibo, waar vooral Gouverneur Beekman tijdens zijn twaalfjarig bewind veel tot stand wist te brengen, ondanks het eeuwige gelamenteer van de W.I.C. die evenals andere autoriteiten overzee maar zelden begrip toonde voor de werkelijke noden en behoeften van haar ‘bezittingen’.

Dit ervoer ook Van Sommelsdijck al dadelijk toen hij zijn beheer over Suriname begon, en hij was stellig niet minder eigengereid dan zijn tijdgenoot en collega Beekman. Nauw gelieerd aan de Franse Hugenoten en door zijn vrouw en zusters ook betrokken bij de secte der Labadisten, die hun hoofdkwartier in Wieuwerd (Fr.) hadden, stelde hij de kolonie van meet af aan open voor diegenen onder hen die daar in heerlijke afzondering ‘een nieuw leven’ wilden beginnen. Hiervoor achtte hij het bovenal nodig te zorgen voor de veiligheid, door het aanleggen van kleine forten op strategische punten en het bestrijden van de Indianen, wanneer het hem niet mogelijk was vrede met hen te sluiten. Hij probeerde dit laatste door een Indiaanse vrouw bij zich te nemen, de Carib tegen de Arawak uit te spelen en verder alle handel met de inboorlingen te verbieden om te voorkomen, dat zij door bedriegerijen nog meer geprikkeld zouden raken. Voor het overige trad hij zonder pardon tegen hen op.

In zijn ongeduld om de kolonie snel te ontwikkelen vroeg hij om meer werkkrachten en een groter garnizoen, dat hij niet alleen kreeg, maar dat - op zijn eigen voorstel - voor een groot gedeelte was samengesteld uit allerlei geboefte dat men maar al te graag uit Nederland zag vertrekken en dat hij, tot hun groeiende ontevredenheid, nuttig bezighield met het bouwen van forten en het verrichten van allerhande ‘publieke werken’. En zo idealistisch was Van Sommelsdijck niet, of ook hij zond een kleine expeditie erop uit, om te zien of zij het fabelachtige meer van Parima en zo het goudland van El Dorado kon bereiken. Het kleine troepje manschappen keerde pas na jaren terug, en natuurlijk zonder enig resultaat. De nog vrij jonge Gouverneur zelf leefde toen al niet meer.

Door zijn karakter was hij er de man niet naar om de ‘moeilijke’ kolonie tot orde en rust te brengen, noch om zichzelf veel vrienden te maken. Met zijn mede-eigenaren, de Kamer van Zeeland, raakte hij telkens in conflict en het typeerde de man dat toen zij hem verweten, dat hij een paar Roomse geestelijken - deze waren inmiddels al gestorven of vertrokken - in Suriname had toegelaten, hij hun gebeente liet opgraven en hij het begeleid door een sarcastische brief naar Zeeland terugzond, tot begrijpelijke woede van de heren pottekijkers aldaar. Maar ook in Suriname zelf werd hem het leven lastig gemaakt, zowel door de planters die geen genoegen namen met de voorschriften - bijvoorbeeld inzake de zondagsrust - welke de strenge Gouverneur uitvaardigde, als door de soldaten, die zich een gemakkelijker leventje onder de wuivende palmen hadden voorgesteld. Zelfs zijn Labadisten ging het niet te best, omdat zij zich opzettelijk zo ver mogelijk van ‘de boze wereld’ gevestigd hadden, maar zich daarmee blootstelden aan

Dit theepotje draagt een allegorische voorstelling van Amerika. Thee werd aanvankelijk met honing gezoet, maar naarmate er meer rietsuiker op de markt kwam, verdrong deze de honing.

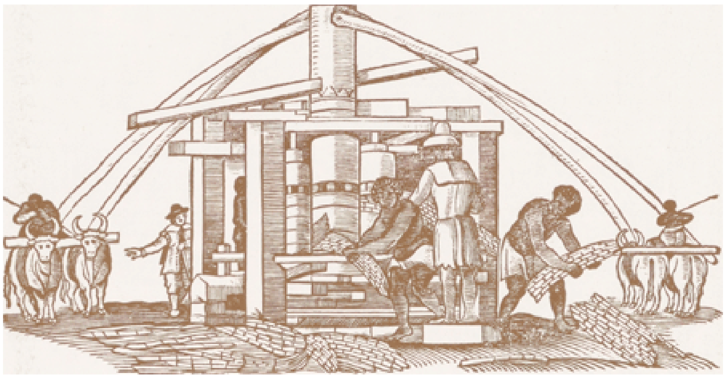

In de primitieve suikermolens werd het sappige riet tussen houten rollen uitgeperst. Vaker dan door de niet al te talrijke runderen werden zij door menselijke kracht - die van de slaven - voortbewogen. In de stokerij werd het sap vervolgens gekookt en tot ‘suikerbroden’ uitgekristalliseerd.

Gefantaseerde voorstelling van de muiterij en daaropvolgende moordaanslag op de Gouverneur Van Sommelsdijck in 1688. Het fort Zeelandia vanwaar de muiters zich naar de woning van de Gouverneur begaven wordt hier voorgesteld als een middeleeuws kasteel, de woning als een Hollands patriciërshuis, terwijl de koloniale werkelijkheid zo geheel anders was.

Hiernaast is de nog jeugdige Van Sommelsdijck afgebeeld.

Huidige toestand van de herstelde binnenplaats van het Fort Zeelandia, dat na lang tot strafgevangenis gediend te hebben, als onderdak voor het ‘Museum van Suriname’ in gebruik genomen werd, tot 1982. Het nevenstaande havenaanzicht van Paramaribo laat duidelijk de strategische ligging, de plattegrond daaronder de vijfhoekige bouwvorm van het fort zien.

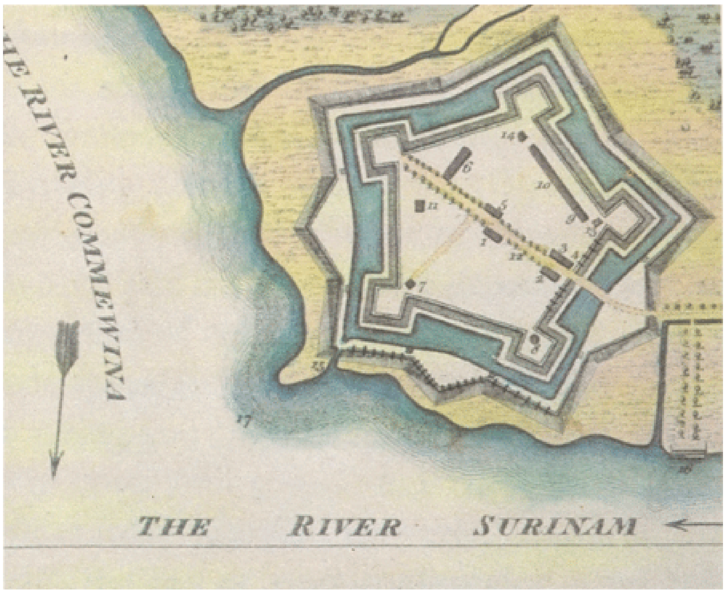

Cayenne, soms ook tijdelijk door de Nederlanders op de Fransen veroverd, werd evenals Paramaribo door een fort bij de riviermonding verdedigd.

Een ietwat latere vorm van een suikermolen, waarin naast fysieke kracht ook waterkracht voor het malen van het aangevoerde suikerriet kon worden aangewend.

voortdurende aanvallen door de Indianen niet alleen, maar ook door tal van blanke deserteurs, die evenals een toenemend aantal negerslaven aan een zwervend leven in de wildernis de voorkeur gaven boven het strenge garnizoensregiem of de gebruikelijke afbeulerij op de plantages.

Nauwelijks was Van Sommelsdijck zo vijf jaren in de kolonie bezig geweest en had hij er werkelijk al het een en ander tot stand gebracht, of - toen hij het nodig vond om wat op zijn militaire uitgaven te bezuinigen - de soldaten, hoofdzakelijk huurlingen, gingen openlijk tot staking en dus muiterij over. Van Sommelsdijck was niet genegen om, zoals hem door zijn Adjudant werd aangeraden, de zaken rustig te bespreken met de soldaten die naar zijn woning waren opgetrokken om hem hun grieven kenbaar te maken. Eerst lieten de manschappen zich nog door hun ‘Commandeur’ bepraten - ze hadden tegen hem niet zoveel bezwaren - maar toen de dag daarop Van Sommelsdijck nog steeds weigerde om op hun eisen in te gaan en zij zich opnieuw gewapend naar zijn woning begaven, stormde de driftige Landvoogd met zijn sabel in de hand naar buiten om hen eigenhandig te verjagen. De muiter op wie hij zich het eerst stortte, schoot zijn vuurwapen af, de Gouverneur stortte in de dij getroffen neer en werd in het tumult door de te hoop gelopen soldaten afgemaakt. Zijn 47 wonden getuigden van een waarlijk collectieve moord; het buikschot waaraan negen dagen later de Commandeur bezweek, berustte veeleer op een ongelukkig toeval.

De muiters maakten zich zonder moeite meester van het fort Zeelandia, deden zich te goed aan de daar opgeslagen voorraden en probeerden vervolgens weg te komen op de schepen die in Paramaribo gemeerd lagen. Maar door hun onderlinge onenigheid mislukte dit; de plaatselijke autoriteiten kregen hen weer onder bedwang. Een aantal raddraaiers werd berecht, de rest vrijgesproken. Voor de nazaten van Van Sommelsdijck had het Surinaamse avontuur hiermee alle aantrekkelijkheid verloren; zij hebben heel lang pogingen moeten aanwenden om hun aandeel in de Sociëteit kwijt te raken, vooral nadat de Fransen in 1689 de kolonie nog eens flink geplunderd hadden, hetgeen zij ook in Berbice en aan de Pomeroon naar hartelust deden. Heel de rest van de 17de eeuw bleef het onrustig in Suriname.

Specimen van het zogenaamde ‘pagepaaiegeld’ dat in Suriname zelf in de 17de eeuw werd aangemunt, en alleen daar gangbaar was.

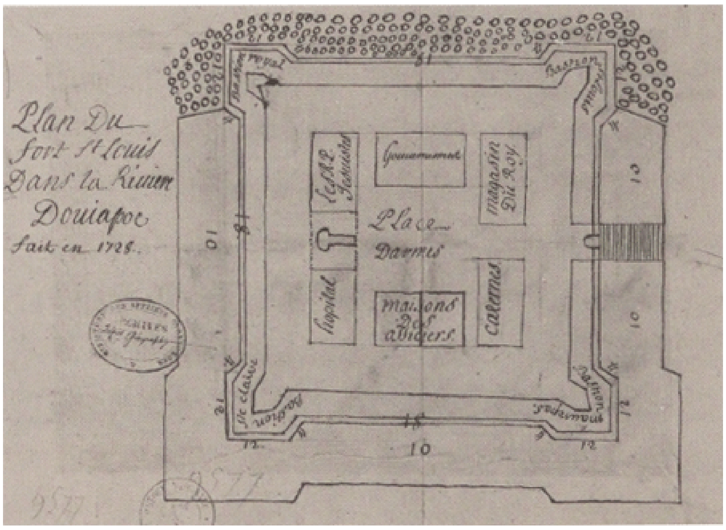

Plattegrond van het fort St. Louis dat de monding van de oostelijke grensrivier van Frans Guyana, de Oyapoc, moest verdedigen.

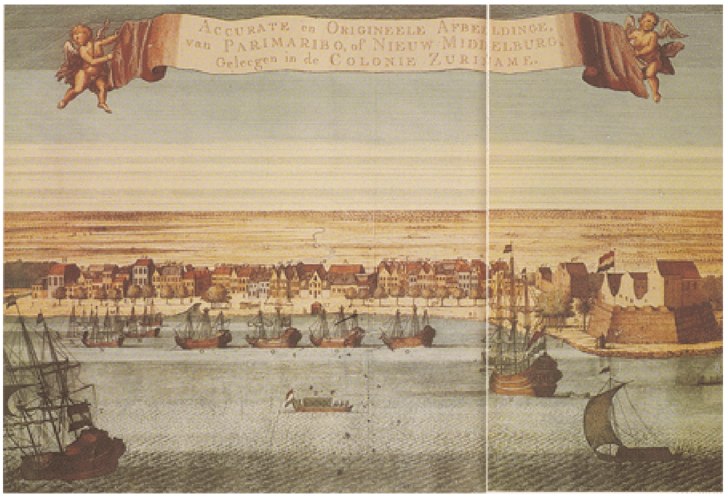

Natuurgetrouwe en gedetailleerde weergave van de waterkant van Paramaribo en het fort Zeelandia tegen het eind van de 17e eeuw, toen het stadje nog (na de verovering van het fort door een Zeeuws eskader in 1668) door sommigen Nieuw-Middelburg genoemd werd.

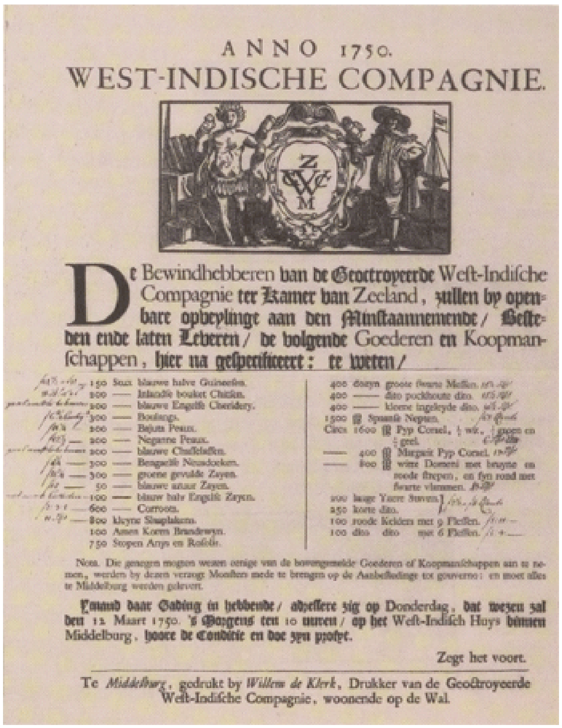

ANNO 1750.

WEST-INDISCHE COMPAGNIE.

De Bewindhebberen van de Geoctroyeerde West-Indische Compagnie ter Kamer van Zeeland, zullen by openbare opveylinge aan den Minstaannemende, Besteden ende laten Leveren, de volgende Goederen en Koopmanschappen, hier na gespecificeert: te weten,

150 Stux blauwe halve Guineesen.
200 — Inlandse bouket Chitsen.
200 — blauwe Engelse Cheridery.
300 — Boulangs.
200 — Bajuta Peaux.
200 — Neganne Peaux.
200 — blauwe Chasselassen.
300 — Bengaelse Neusdoeken.
300 — groene gevulde Zayen.
50 — blauwe azuur Zayen.
100 — blauw halv Engelse Zayen.
600 — Corroots.
800 kleyne Slaaplakens.
100 Amen Koorn Brandewyn.
750 Stopen Arys en Rosolis.

400 dozyn groote swarte Messen.
400 — dito pockhoute dito.
400 — kleene ingeleyde dito.
1500 ℔ Spaanse Nepten.
Circa 1600 ℔ Pyp Coraal, ½ wit, ½ groen en ½ geel.
— 400 ℔ Margrait Pyp Coraal.
— 800 ℔ witte Domeni met bruyne en roode strepen, en fyn rood met swarte vlammen.
200 lange Yzere Staven.
250 korte dito.
100 roode Kelders met 9 Flessen.
100 dito dito met 6 Flessen.

Nota. Die genegen mogten wezen eenige van de bovengemelde Goederen of Koopmanschappen aan te nemen, werden by dezen verzogt Monsters mede te brengen op de Aanbestedinge tot gouverno: en moet alles te Middelburg werden gelevert.

Iemand daar Gading in hebbende, addressere zig op Donderdag, dat wezen zal den 12 Maart 1750. 's Morgens ten 10 uuren, op het West-Indisch Huys binnen Middelburg, hoore de Conditie en doe zyn profyt.

Zegt het voort.

Te *Middelburg*, gedrukt by *Willem de Klerk*, Drukker van de Geoctroyeerde West-Indische Compagnie, woonende op de Wal.

Aankondiging van een aanbesteding voor de Zeeuwse Kamer der W.I.C. voor levering van goederen bestemd voor haar kolonies in de West, waaruit men kan opmaken van welke artikelen deze zoal uit Nederland werden voorzien. Zij dienden slechts voor een klein gedeelte als compensatie voor de uitgevoerde koloniale waren, soms echter ook voor de ruilhandel in Afrika tegen de zozeer begeerde negerslaven.

Halen wat te halen valt
(1700-1750)

Een plantageslaaf pauserend (en poserend) in het suikerrietveld.

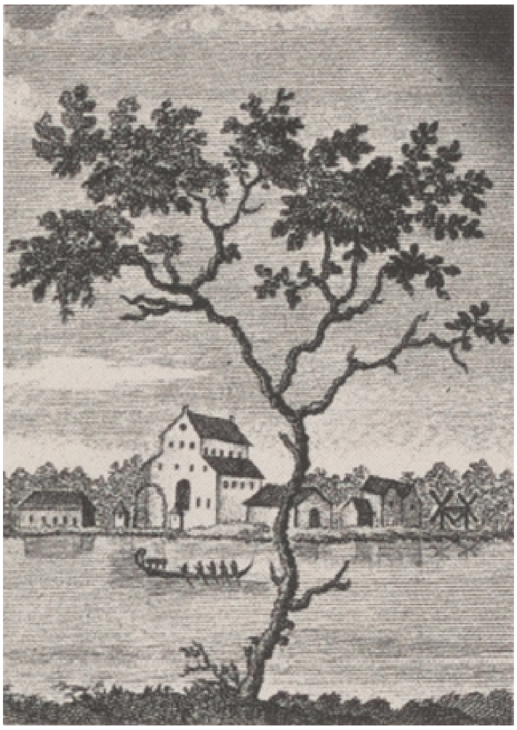

Gezicht op een plantage, zoals deze bij tientallen van de rivieren uit te zien waren.

Het waren vooral de ‘Portugese’ Joden uit Brazilië die de nodige deskundigheid op het gebied van de suikeraanplant en -verwerking in West-Indië verbreidden. De

aard van hun ondernemingen maakte hen tot honkvaste bewoners van de kolonies en met name van Suriname. Daar in Europa een stijgende behoefte aan suiker ontstond, geraakten zij, meer nog dan de andere kolonisten hierdoor al spoedig voor het merendeel tot grote welvaart, terwijl anderzijds de 'suikerkolonies' hoe langer hoe meer begerenswaardige gebieden werden voor de twist- en veroveringszucht der 'beschaafde' mogendheden van het blanke werelddeel.

De even omvangrijke als veeleisende werkzaamheden op de suikerplantages konden echter niet verricht worden zonder massale slavenarbeid; de plantages vormden dan ook de voornaamste afnemers van negerslaven uit West-Afrika, sinds er geen Indianen meer beschikbaar waren voor dit even harde als slopende werk. De verkoop en aanvoer van geroofde arbeidskrachten, eerst nog een monopolie van de Portugezen, kwam al tegen het midden van de 17de eeuw steeds meer in handen van Nederlanders, die de Portugezen liefst aan de bron, hun factorijen in West-Afrika, het leven zuur maakten, raakte ook in zwang bij de Engelsen en de Fransen, terwijl - in veel mindere mate - slavenhalers van nog andere 'christelijke' naties zich met deze profijtelijke handel in menselijke koopwaar afgaven. Voor de West-Indische Compagnie werd het zelfs een hoofdbron van inkomsten, zodat zij er tuk op was haar Nederlandse monopolie op althans dit gebied te handhaven. Op dat van de suikerexport kon zij het minder goed klaarspelen, vooral omdat Amsterdam met zijn vele rijke kooplieden zich tot misschien wel de belangrijkste suikermarkt van Europa ontwikkelde en er een steeds nauwer samenspel tussen deze kooplieden en de 'suikerheren' van de kolonies ontstond. Men kocht en verkocht waar men het best bediend werd, en dit gebeurde lang niet altijd door de W.I.C.

Pure afgunst en de wil om een concurrent in een van zijn beste bronnen van welvaart te treffen, waren de redenen waarom telkens opnieuw, zodra in Europa een oorlog uitbrak, de kolonies aan de Wilde Kust werden 'veroverd' om ze te brandschatten en zo mogelijk te verwoesten, waarna ze dan weer, als het niet anders kon, bij een daaropvolgende 'vrede' teruggegeven werden. Inmiddels zagen de inwoners zich telkens gedwongen om weer een nieuwe 'eed van trouw' te zweren aan de tijdelijke machthebber in wiens naam zij werden verarmd en onderdrukt.

Van zulke acties waren soms zelfs de Indianendorpen het slachtoffer, zoals tijdens de oorlog met Frankrijk - nota bene de Spaanse Successieoorlog! - toen Franse boekaniers en consorten, na eerst Surinames westerburen groot nadeel berokkend te hebben, zich onder een zekere kapitein Cassard van Paramaribo en het fort Zeelandia meester maakten, de kolonie een nauwelijks betaalbare schatting oplegden en er voor het overige gedurende korte tijd geducht huishielden. Dit gebeurde in 1712 en al in het jaar daarop werd de Vrede van Utrecht getekend en raakte Suriname alweer in Nederlandse handen.

Om nu aan de opgelegde 'schatting' van Cassard zo goed mogelijk te ontkomen, zonden veel plantagehouders hun familieleden samen met flinke aantallen slaven de bossen in, hopende op hun spoedige terugkeer nadat het ergste gevaar zou zijn geweken. Maar wie er ook terugkeerden, niet het gros van de slaven, die zich op onverwachte wijze *de facto* bevrijd zagen en er de voorkeur aan gaven zich te voegen bij de al vanouds weggelopen Paranegers. Samen met dezen vormden zij toen al een erge, over heel het

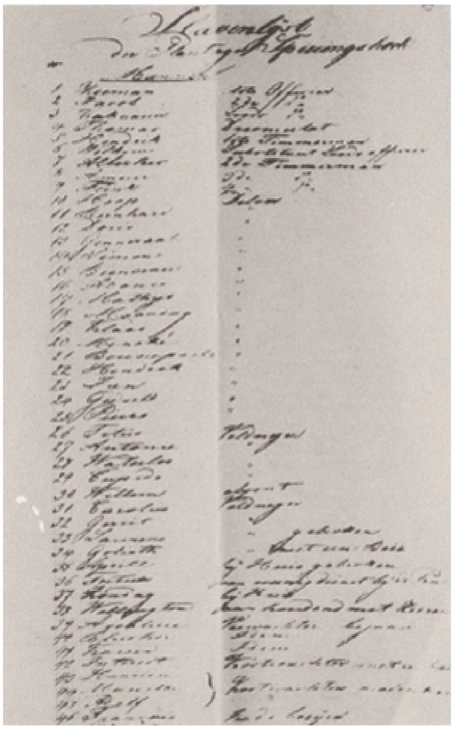

De administratie op de plantage werd meestal nauwgezet bijgehouden, ook over het aantal slaven, de aan hun verstrekte voedsel en kleding etc.

gecultiveerde gebied verspreide bedreiging voor de ondernemingen. Reeds in die dagen werd hun aantal - misschien met angstige overdrijving - op meer dan 16.000 geschat, en er kwamen voortdurend nieuwe weglopers bij! Alle tegenslagen ten spijt wist de kolonie zich toch snel genoeg te herstellen. De grond was vruchtbaar en de markten waren gunstig. De vroegere voorspoed keerde terug, al werd ook luidkeels geklaagd en gesmeekt om meer militaire bescherming. Aangezien de koloniserende kapitalisten in Europa erop bedacht waren ook in de Nieuwe Wereld zoveel mogelijk de belangrijkste stapelprodukten uit subtropisch en tropisch Azië te kweken, introduceerden zij in hun Amerikaanse kolonies na het suikerriet ook de koffie- en de katoenteelt. Niet zonder veel moeite overigens. In Suriname werd pas omstreeks 1720 met het produceren van koffie begonnen; ruim tien jaar later met de eerste katoen. Tegen 1750 ging men katoen - nu op grote schaal - ook aanplanten in het moerasland (dichter bij de zee) waar dit gewas beter bleek te gedijen dan de koffie.

Inmiddels maakte men daar ook een aanvang met de cacaoteelt, ditmaal een ‘nieuw’ en typisch Amerikaans produkt, als zoveel andere ontleend aan het dieet van de Mexicaanse Indianen. Ook indigo kwam nu wat meer in aanmerking, hoewel het resultaat van deze cultuur nog een twintigtal jaren onzeker bleef. Terwille van de veiligheid op de plantages bepaalde de overheid eerst, dat tenminste één blanke op elke tien slaven bij een onderneming werkzaam moest zijn. Maar al spoedig werd dit aantal te ruim geacht en teruggebracht tot één op twintig, en tenslotte in de praktijk zelfs tot één blanke per veertig slaven. En dit terwijl sommige plantages wel een paar honderd slaven telden. Niet alleen kregen de negers hierdoor veel meer gelegenheid tot het beramen van opstanden en het ondernemen van ontvluchtingen, door het tewerkstellen van veel ‘blankofficiers’ ontstonden allerlei nadelen: zij vormden als loontrekkenden een extra financiële belasting voor de investeerders, liepen bovendien

vaak maar te lanterfanten, gingen zich aan drank te buiten, maakten ruzie onder elkaar en dreven zelf de slaven tot het uiterste door hun willekeur, door ze te mishandelen en hun vrouwen te molesteren. De plantage-eigenaars, vaak afwezig voor hun ‘zaken’, waren er dus op uit om zo weinig mogelijk blanken in dienst te nemen en zoveel mogelijk ‘vertrouwde’ slaven met opzichterswerk te belasten - de zogenaamde ‘basja’ door de Hollanders ‘bastiaans’ genoemd - en ook aan allerlei vakbekwame slaven bepaalde verantwoordelijke werkzaamheden op te dragen. Zulke slaven werden dan menigmaal, haast vanzelf, de leiders van het verzet. Hoe groter de ongelijkheid tussen blanken en zwarten op de plantages, hoe meer geweld immers nodig was om er de status quo te kunnen handhaven, maar ook hoe sterker het samenspannen en ontvluchten door alles in de hand gewerkt werd.

De planters toonden zich uiteraard weinig genegen om zelf moeizame en tijdrovende tochten door de wildernis te ondernemen, teneinde hun weggelopen slaven op te sporen en terug te voeren, al zagen zij zich in hun eigen belang zo nu en dan wel genoodzaakt om dit te doen.

Het leverde ook niet veel op, want zelden keerden vluchtelingen goedschiks terug, al was het alleen maar uit vrees voor de gebruikelijke strenge straffen die hun te wachten stonden.

Daar de weglopers, ‘marrons’ zoals ze genoemd werden, de algemene veiligheid van de kolonie in gevaar brachten, stuurde het Gouvernement telkens opnieuw militaire expedities het oerwoud en de moerassen in, om jacht te maken op de weglopers en vooral om te zoeken naar hun veelal

Achttiende-eeuws gezicht op een plantage.

Boven de ingang van de onderneming Rust-en-Werk aan de Commewijne was het geheel in hout uitgevoerde opschrift aangebracht, dat de plantagenaam moest verklaren.

Het uiterlijk verschil tussen de plantagehouders en hun negerslaven was maar al te groot. Wanneer deze laatsten bij ontvluchting achtervolgd moesten worden, hadden de blanke soldaten (boven) echter de grootste ellende te doorstaan bij het doorwaden van 'zwampen' en het trekken door het oerwoud waar de 'Marrons' zich verscholen hielden.

versterkte en op ingenieuze wijze ontoegankelijk gemaakte ‘dorpen’ met de daarbij behorende kostgronden, en om deze, de enkele malen dat ze werden ontdekt, in brand te steken en grondig te vernielen. Door het uitloven van hoge premies trachtte men verraders en ervaren gidsen aan te lokken om mee de wildernis in te trekken.

Maar de meeste van zulke strafexpedities leverden weinig of geen resultaat op. Menigmaal moest men van dergelijke groots opgezette tochten reeds halverwege terugkeren wegens de ondervonden moeilijkheden; menigmaal ook leden de militairen bij hun gevechten met de marrons niet alleen gevoelige verliezen, maar kregen zij ook met de grootste ellende op hun terugweg te kampen en kwamen zij in totaal ontredderde toestand terug in Paramaribo. Het verdrietigst van alles voor de overheid was, dat dergelijke door huurlingen bemande expedities ontzaglijk veel geld kostten, terwijl de meeste planters zich onwillig toonden om hun aandeel bij te dragen in de voor dit speciale doel ingestelde ‘Wegloperskas’. Zij meenden dat de ‘Sociëteit’ als eigenaar van de kolonie, of anders de Staten Generaal als ‘soeverein’ en belast met de landsverdediging, maar alléén voor deze hoge kosten moesten opdraaien.

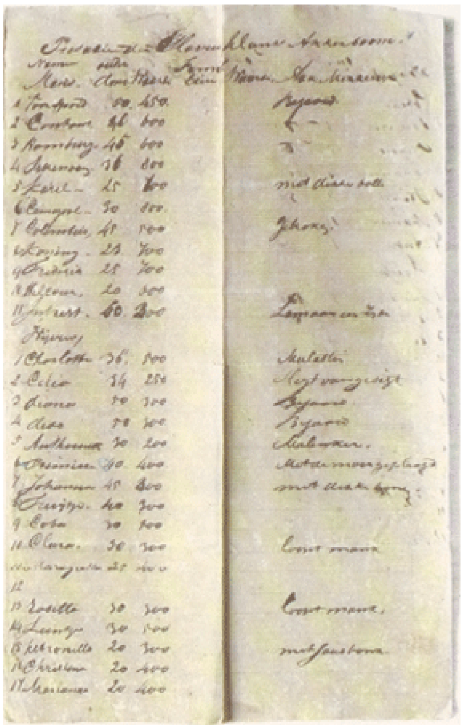

Bladzijden uit het slavenregister van de plantage Akkerboom aan de Commewijne, met opgaaf van de geschatte leeftijd, de aankoopwaarde en fysieke eigenschappen der aldaar te werk gestelde negers en negerinnen.

Hier kwam nog bij, dat gewoonlijk een flink aantal van de gevangen en teruggevoerde weglopers bij wijze van afschrikwekkend voorbeeld gevonnist werd en door het ‘Hof van criminele Justitie’ veroordeeld tot allerlei verminking, wanneer zij niet - wat veelvuldig gebeurde - onder de wreedste martelingen werden geradbraakt, gehangen of levend verbrand, wat voor hun vroegere eigenaars ook dan nog een verliespost bleef en verder niet het minste effect had op degenen die nog niet waren gevlucht; het leek wel alsof ze er juist door aangemoedigd werden.

Toen Gouverneur Mauricius tegen het midden van de eeuw nog steeds geen kans zag het euvel te onderdrukken, integendeel het ontvluchten en het ‘aflopen’ (plunderen

en verbranden) van de plantages hand over hand toenam, trachtte deze landvoogd tegen de zin van veel plantagehouders een andere weg te bewandelen, waarop Van Sommelsdijck hem zowat zeventig jaren eerder al was voorgegaan. Wanneer hij althans met een belangrijke groep marrons vrede zou sluiten door hen onder meer als ‘Vrije Bosnegers’ te erkennen, dan zou, meende Mauricius, al veel gewonnen zijn en zouden deze ‘erkende’ bewoners van het binnenland op den duur misschien geneigd zijn ook de overige weglopers binnen de perken te houden, zoal niet weten te bewegen om eveneens vrede te sluiten. Er zouden dan niet zoveel dure expedities of een kostbaar groot garnizoen meer nodig zijn. Want noch het weglopen van de plantageslaven, noch hun plunderen en verwoesten van verderaf gelegen ondernemingen verminderde.

Zelfs de huisslaven, die doorgaans er iets beter aan toe waren dan hun lotgenoten op de landbouwondernemingen, voegden zich dikwijls alleen of in kleine groepen bij de weglopers die zich weleens tot dicht bij Paramaribo waagden. Daar de huisslaven vaak als ambachtslieden of sjouwers werden ‘verhuurd’, de slavinnen als straatverkoopsters - ook van de eigen aantrekkelijkheden - en zo geld voor hun meesters of meesteressen moesten binnenbrengen, hadden zij meer kansen dan anderen om zich uit de voeten te maken, maar ook om voor zichzelf het een en ander weg te leggen.

Niettemin wist slechts een enkeling zich door eigen bijverdiensten vrij te kopen; het werd hun uitermate bemoeilijkt door allerlei kostbare formaliteiten van overheidswege. Nauwelijks minder groot waren de moeilijkheden en verplichtingen welke men ook die eigenaren in de weg

Op de meeste suikerplantages werd het door de slaven gekapte riet in ‘ponten’ geladen en naar de aan het water gelegen plantagegebouwen getransporteerd. Op deze litho van 1850 houdt een ‘blankofficier’ op zijn gemak toezicht over de zware arbeid der slaven en slavinnen.

In de houten directiewoning van een plantage laat de welgedane ‘administrateur’ zich door een slaafje van een ‘zoopje’ bedienen, terwijl de onderdanig op zijn bevelen wachtende blankofficier zijn rapport aan hem uitbrengt.

legde, die vrijwillig - gewoonlijk bij testamentaire beschikking - de een of andere verdienstelijke slaaf of geliefde slavin, in menig geval ook hun eigen ‘gemengdbloedige’ nakomelingschap, de vrijheid wilden schenken door hun ‘manumissie’ te verlenen, zoals dat officieel genoemd werd. Het aantal ‘vrije negers’ en ‘vrije kleurlingen’ was dan ook aanvankelijk nogal klein, al nam het voortdurend toe, totdat er sprake kon zijn van een aparte klasse van ‘Creolen’. Van werkelijke betekenis werd deze echter pas anderhalve eeuw later. Deze ‘vrijen’ werden soms

zelf slavenhouders - en dan niet bepaald de meest zachtzinnige - terwijl zij door de slaven steeds, en door de blanken heel lang, met wantrouwen werden bejegend.

Heel de achttiende eeuw door hielden de ontvluchte slaven de kolonies van hun voormalige meesters in een toestand van onrust en alarm, want zelfs de 'bevredigde' Bosnegers bleven zich ontevreden tonen en weigerden veelal nieuwe weglopers uit te leveren, zoals de overheid van hen verlangde. Dat het onder deze omstandigheden de meeste ondernemingen gedurende het grootste deel van deze periode toch nog vrij goed bleef gaan, bewijst voldoende dat hun roofbouw en uitbuitingssysteem zulke grote winsten afwierp, dat ze gedurende lange tijd nog best een stoot konden verdragen.

Slavenwoningen en werkhutten als deze kon men op menige goed-onderhouden plantage aantreffen, op vele andere echter in meer vervallen staat.

Halfweegs bestek
(Rond 1750)

Tussen de verschijning van de eerste Blanken aan de Wilde Kust en vandaag verliepen zowat vijf eeuwen; rekenen wij halverwege terug, dan komen wij terecht bij het midden van de 18de eeuw, een goed tijdstip dus om er even bij stil te staan en eens na te gaan waartoe 250 jaren van interraciale 'avonturen' hadden geleid. Hoe ging het met de 'ontmoeting' tussen blanken, zwarten en 'roodhuiden', mogen wij ons afvragen. Wat leverde die allerminst vreedzaam zich voltrekkende 'kolonisatie' op, voor het land zelf en voor de daarbij betrokken mensen? Deze voor de hand liggende vragen zijn des te meer gerechtvaardigd, omdat hun beantwoording ons van dienst kan zijn wanneer wij - en dat is zeker nodig - dezelfde vragen opnieuw, voor wat betreft vandaag, wéér 250 jaren later, willen stellen.

Th. Bray die omstreeks 1850 interessante tekeningen van het plantageleven maakte, gaf hierboven een typerend beeld van de welvarende planter met zijn persoonlijke huisslaven. De jongen met een vuurtest in de hand heeft tot taak zijn rokende meester op elk gewenst ogenblik van vuur voor zijn Goudse pijp te voorzien.

Overal in de Nieuwe Wereld ging het contact van de Blanken met de Indianen gepaard met ernstige conflicten en bijna overal waar de Blanken de Indianen wisten te bereiken, moesten deze laatsten, als nog in het neolithicum levende lieden, het afleggen tegen de 'hoger' ontwikkelde Europeanen, die over veel grotere technologische kennis en vaardigheden beschikten en dus over voldoende middelen om het land althans gedeeltelijk te 'veroveren' en voor hun eigen doeleinden te gebruiken. Met het overheersen en uitbuiten van de inboorlingen hadden zij het niet gemakkelijk. Zodra dezen immers als 'rode' slaven gevangen werden om voor de Blanken te werken, bleek hun totale ongeschiktheid voor de opgelegde levenswijze; zij verziekten snel en stierven in menigte. Er bleef de Indianen geen andere keus dan

zich langzaam terug te trekken in gebieden die nog ontoegankelijk waren voor de indringers. Waar zij konden, stelden zij zich nog te weer, terwijl de blanke kolonisten zich van steeds meer land trachtten meester te maken, zodat de inboorlingen, beroofd van hun voormalige vis- en jachtterreinen en verarmd door het voortdurend opgejaagd zijn en rusteloos zich verweren, niets anders overbleef dan zich terug te trekken in de diepe, ver van de kust afgelegen binnenlanden, - in bergachtige gebieden en op uitgestrekte savana's waar voor hen de bestaansmogelijkheden veel kleiner waren dan in het dichter bij de kust gelegen land.

De grote zeeschepen waarmee de Europese avonturiers in toenemende aantallen werden aangevoerd, moeten de Indianen al heel verbazingwekkend zijn voorgekomen; hun eerste reactie was er dan ook een van vriendschappelijk ontzag. Toen zij de ware bedoelingen der ‘veroveraars’ en ‘volksplanters’ ontdekten, ontstond begrijpelijkerwijze wantrouwen, vijandigheid en afweer. Ze hebben zich niet voetstoots laten overmeesteren of terugdringen.

Het was uiteraard de landstrook langs de Oceaan die de nieuwkomers overal het eerst bezetten en, waar het land bereikbaar leek, zich toeëigenden. De Wilde Kust vormde geen uitzondering op deze regel en de verdrijving van de Indianen - meest Arawak, Carib en Warau - begon al aanstonds bij de eerste kolonisatiepogingen, bleef voortgaan ten tijde van Willoughby en Crijnssen, hoewel men niet naliet hen waar doenlijk vast te houden en te dwingen om als slaven werkzaam te zijn bij de aanleg van de eerste vestigingen. Maar ook in Suriname trachtten de Indianen zich hieraan te onttrekken, bevochten zij de kolonisten en lieten zij niet na de jonge nederzettingen van de Blanken te verwoesten, de indringers uit te moorden of te verdrijven, en anders - zodra zij er maar een kans toe zagen - het leven zuur te maken.

Zieke en gebrekkige slaven, wegens ‘koude koortsen’ (malaria) in hun schamel slaapdek gehuld, dienden zich op gezette tijden aan hun meester te vertonen om op zijn aanwijzing van de ‘dokter’, een mede-slaaf (tweede figuur van links), een drankje te ontvangen of eventueel van de inventaris afgevoerd en als ‘piki-n'njan’ (voedselrapers) aan hun lot overgelaten te worden.

In latere tijd deden een enkele maal ook vrije Creolen dienst als opzichters of klerken op de plantages.

Om uitdroging van het gekapte suikerriet te voorkomen, werden de ponten vaak met een loofdak afgedekt. Voor de mensen kwam de hete zonnebrand er minder op aan.

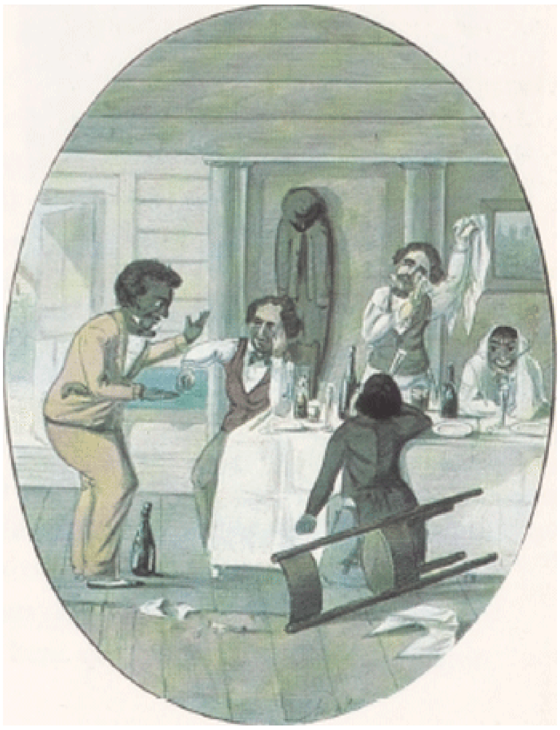

Bij de feesten der blankofficiers op de plantages ging het vaak wild toe. Daar men op veel suikerplantages ook een goedkope soort rum uit het suikerriet wist te distilleren, was er zelden gebrek aan flinke hoeveelheden alcohol.

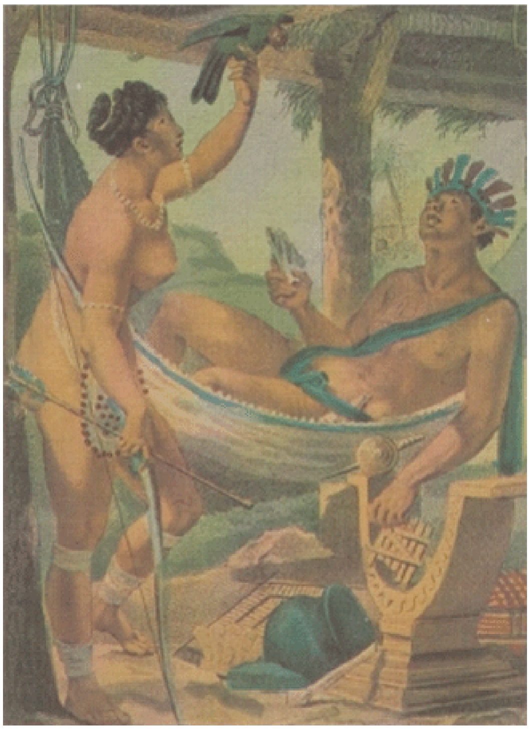

Er is een tijd geweest dat het ‘paradijselijke’ leven van de Indianen meer dan overdreven werd geïdealiseerd. Zoals hierboven werden hun daarbij de meest vreemde attributen toebedacht. Hieronder een in Europese ogen ideale voorstelling van een Indiaanse met haar papegaai in de ene en een door vrouwen zelden gebruikte pijl en boog in de andere hand. Deze prent verluchtte de ‘Reize naar Surinamen’ van J.G. Stedman (1800) en werd daarin als ‘tot het geslacht der ARROUWAKAS behoorende’ voorgesteld.

Sommelsdijck, elders al door anderen voorgegaan, gelukte het om in letterlijke zin ‘terrein te winnen’ door toepassing van de aloude verdeel-en-heers-tactiek: hij speelde

de Arawak uit tegen hun traditionele vijanden, de 'wilde' Carib, kocht van hen de krijgsgevangen gemaakte vijanden op om ze als slaven op de ondernemingen te gebruiken. Erg bruikbaar bleken ze overigens niet, behalve als 'huisslaven', en zijn 'vrede' met de Arawak had niets om het lijf.

Pogingen om de Indianen door bekering 'geschikter' te maken, hadden even weinig succes als om onder hun vrouwen trouwe concubines te vinden; de Hollandse Calvinisten zagen geen heil in evangelisatie onder deze tot verdoemenis en knechtschap voorbeschikte 'heidenen' en de Indiaanse concubines in wier vrouwelijke capaciteiten zij wel enig heil zagen, kozen meestal zodra zij moesten bevallen het hazepad, om zich weer bij hun stamgenoten te voegen. Gezaghebbende beschrijvers uit die tijd vonden al die inheemsen, alsof zij hen goed kenden, *'woest in hunne denkbeelden, en in de levenswyze zeer ongeregeld en wellustig'*. Na twee-en-een-halve eeuw nog steeds het oude liedje sedert Columbus! Hoewel terzelfdertijd van de vrouwen moest worden toegegeven: *'Ook zyn 'er die zeer inneemende zyn, en niets woest dan den naam bezitten'*.

In sommige gevallen kwamen gepacificeerde Indianen zich later met opzet nabij de forten van de Blanken ophouden, om zich beschermd te weten tegen sterkere stammen in het binnenland. Dit waren echter steeds uitzonderingsgevallen; het waren de hopelozen. Dat van hun kant de Blanken met wie de inboorlingen in aanraking kwamen, meestal ook 'hopeloze zwervers' en verder niet veel zaaks waren, bleek al uit de voorafgaande hoofdstukken. Met de Nederlanders die zich aan de Wilde Kust kwamen vestigen, was het geen haar beter gesteld. Voor zover zij niet om vaak duistere redenen uit eigen beweging op avontuur gingen naar 'de West' of 'de Barrebiesjes' (zoals zij de kolonie Berbice noemden) werden zij langs allerlei slinkse wegen geronseld om de kolonies-in-oprichting te bevolken of als huurlingen de kleine garnizoens te bemannen. Bijna niemand die het niet reeds van meet af aan in het hoofd had om zo spoedig mogelijk, liefst na zich snel verrijkt te hebben, het 'apeland' de rug toe te keren en naar de 'heerlijke' beschaving terug te reizen.

Echte 'blijvers' waren dan ook betrekkelijk gering in aantal in wat men toen al met een groot woord de 'volksplantingen' geliefde te noemen. In allerhande publikaties en pamfletten uit de tweede helft van de 17de eeuw, tot ver in de 18de, werd propaganda gemaakt voor de kolonies en het kwam er weinig op aan wie daarheen wilde; de kapitalistische ondernemers maakten het iedereen makkelijk genoeg. Na Crijnssen had ook Sommelsdijck het onzalige plan geopperd om allerlei geboefte naar Suriname te laten overkomen, wat hem tenslotte de dood op de hals haalde. Toch bleven de veilig in hun Zeeuwse of Amsterdamse 'comptoiren' gezeten investeerders er rustig mee doorgaan.

Het spreekt vanzelf dat maar weinigen van deze Europeanen zich in een klimaat dat voor velen door hun onaangepaste levenswijze moordend was, wensten uit te sloven en ze liever het zwaarste werk door anderen lieten verrichten, al wilden zij zelf er het meeste profijt van trekken. Waarvoor anders had de Here negers geschapen en hen als 'nakomelingen van de gevloekte Cham' tot eeuwige slaverij gedoemd? Profijt viel het best te halen van de plantages waar de slaven in alle opzichten - ook wat hun voeding betrof - uiterst kort gehouden werden, maar hun meesters, evenals de

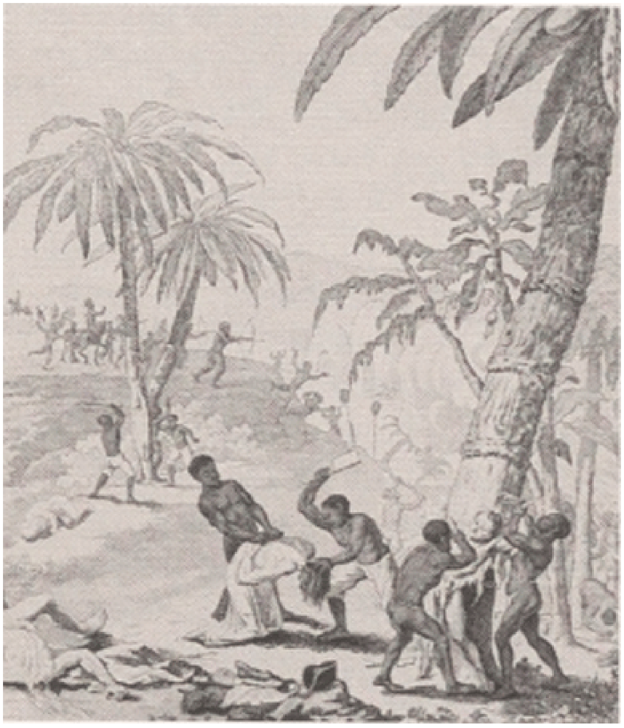

Episode uit de aanvankelijk maar al te zeer geslaagde slavenopstand in Berbice, anno 1763, die slechts met moeite, na aangerukte hulp van buiten, onderdrukt kon worden.

'blankofficieren' een luxe-leventje leidden, dat vaak genoeg het weelderigste stadsleven overtrof.

In Suriname bestond de blanke bevolking naar afkomst niet alleen uit Zeeuwen en Hollanders, maar ook uit tal van Fransen - refugiés uit de tijd na de opheffing van het Edict van Nantes in 1685, de zogenaamde 'Walen' - naast Engelsen, waaronder vooral achtergeblevenen uit de tijd van Willoughby en hun nazaten. Aan de oude plantagenamen valt nog heden ten dage duidelijk te merken van welke uiteenlopende nationaliteit hun eigenaren waren, onder wie ook Duitsers voorkwamen, veelal geronseld en later als opzichters of beheerders aangesteld. Onder hen waren ook nogal wat 'Hoogduitse Joden' die zich op den duur kwalijk verdroegen met hun 'Portugese' geloofsgenoten, ook al doordat zij als later gearriveerden meestal (nog) vrij arm waren. Bij dat al was tegen het midden van de 18de eeuw meer dan een kwart van de ondernemingen, meest suikerplantages, in Joodse handen, zodat de Israëlieten veel invloed hadden, al was het hun nog verboden om openbare ambten te bekleden. Al sinds de beginjaren van de kolonie mochten zij synagoges bouwen en op hun ondernemingen de sabbath houden in plaats van de zondagsrust in acht te nemen.

Onwillekeurig namen hun slaven veel van hun gebruiken en spijsverboden over, zij het met kleine vervormingen.

De overige kolonisten toonden niet veel godsdienstzin. De officiële religie, de Nederduits Hervormde Kerk, werd slechts spaarzaam bediend door onderbetaalde dominees, die dikwijls een weinig voorbeeldig leven leidden en liever zelf de levenswijze volgden van de elite onder hun gemeentenaren, door zich als plantage-eigenaars en slavenhouders te verrijken. De enkelingen met een striktere opvatting van hun ambt kwamen al gauw in botsing met de er maar op los levende

planters - de ‘plantocratie’ die het uiteindelijk voor het zeggen had in de kolonie - en werden dan, zoals de bekend geworden dominee Kals, met het nodige tumult teruggestuurd naar Nederland. Intussen bestond er al een ‘Waalse’, Remonstrantse kerk en vormde zich ook een Lutherse Gemeente met hoofdzakelijk leden onder de minder gegoede Blanken. Wel hadden de Luthersen een jaarlijkse ‘recognitie’ te betalen voor de toestemming om in het openbaar hun godsdienst te mogen uitoefenen. Aan Katholieken, als die er al waren, was dit voorshands nog niet veroorloofd.

Ook met het onderwijs in de kolonie, waarvoor alleen blanke kinderen in aanmerking kwamen, was het meer dan droevig gesteld. Van overheidswege werden nagenoeg geen middelen verschaft om scholen te openen en leerkrachten te bezoldigen, zodat dikwijls arbeidsongeschikte lieden van twijfelachtige levenswandel er een soort van schooltjes op na hielden, waar de kinderen weinig of niets goeds leerden. En pas in 1760 werd ook een schooltje voor ‘vrije mulattenkinderen’ opgericht.

De ongeschooldheid van de jeugd weerspiegelde het lage beschavingspeil van de meeste volwassenen, die er wel geld voor over hadden om een ‘dansmeester’ te laten overkomen, maar eeuwenlang genoegen namen met de erbarmelijkste hygiënische toestanden, niet alleen op de plantages, maar zelfs in de hoofdstad Paramaribo. Er braken dientengevolge telkens kleine epidemieën van allerlei geïmporteerde of tropische ziekten uit; de sterfte was over het algemeen groot, de gemiddelde levensduur kort en zo kreeg de Wilde Kust zijn kwalijke naam van ‘massagraf voor Blanken’. Dat het, mede door heel andere oorzaken, ook een massagraf voor de ingevoerde negerslaven bleek te zijn, werd er nooit bij vermeld.

Voor hen begon de ellende al in Afrika, waar hoofdzakelijk in het gebied tussen de Senegal- en de Congorivier en met name westelijk van de Niger en langs de Volta, de kleine negervorstjes mensen lieten roven of krijgsgevangen maken om ze te verkopen aan de Europese handelaars die aan de kust hun factorijen of versterkingen (‘kastelen’) speciaal met dit doel gevestigd hadden. Daar werden de aangevoerde gevangenen, gelijk het geval was bij de West-Indische Compagnie, voorgeleid ten overstaan van de ‘Directeur Generaal en Raad-Fiscaal’ bij wie zij, zoals een nazaat van een der bewindhebbers van de Sociëteit van Suriname (Hartsinck) nog in 1770 wist te vertellen, *‘dan naakt, zo wel Mannen als Vrouwen, door de Capiteinen of Slaavenhaalders naauwkeurig bezien en de Piece d'India of leverbaaren van de Bonkjes (in onze Coloniën Makkaroens genaamd) of onleverbaaren gescheiden worden, onder welke laatstgenoemden men telt die boven de 35 Jaaren oud, verminkt of aan eenige ziektes onderhevig zyn; ook die gryze Hairen hebben, of eenige Tanden missen. De leverbaare Slaaven worden met een gloeijend Yzer op den Arm met het Merk van den Kooper getekend, omze te onderscheiden uit de gebreklyken, die men gewoonlyk voor Rum aan de Nieuw Engelandvaarders verkoopt: opdat de goede niet tegens de minderen verruild worden.’*

Het was dus zo, dat alle menselijke koopwaar wel afzet vond, maar dat naar de Westindische kolonies bij voorkeur de krachtigste en best-uitziende negers werden verscheept, iets wat nog steeds aan hun nakomelingen te merken valt, wanneer men deze vergelijkt met de negers uit Noord-Amerika. Wellicht is de opstandigheid der Westindische slaven en het ontstaan van Bosnegergemeenschappen, juist in de kolonies aan de Wilde Kust en op Jamaica, mede hieruit te verklaren.

Ondanks deze voorselectie stierven onderweg dikwijls hoge percentages van de verscheepte slaven. Want de toestand op de slavenschepen, waar de negers - mannen en vrouwen van elkaar gescheiden - in lage ruimen werden verstouwd, kan men zich niet erg genoeg voorstellen. Meestal met driehonderd en meer tegelijk, gedeeltelijk geboeid, slechts eens of tweemaal per dag in kleine groepjes aan dek ‘gelucht’ en uiteraard maar spaarzaam gevoed, moesten zij voortdurend door een betrekkelijk kleine bemanning in bedwang gehouden worden, hetgeen alleen gebeuren kon door bruut geweld. Anderzijds was het in het belang van de schippers om zoveel mogelijk slaven heelhuids en in goede conditie naar de slavenmarkten in de West over te brengen. Maar vaak braken aan boord epidemieën uit, stierven de ongelukkigen bij dozijnen, ook uit wanhoop of door zelfmoord (waartegen de bemanning niet genoeg kon waken) of ontstonden ware opstanden die het scheepsvolk alleen kon onderdrukken door een groot aantal negers neer te schieten. Een enkele maal slaagden de opstandelingen er toch in het schip te overmeesteren, zonder dat zij, verder hulpeloos op zee rondzwalkend, daar enige baat bij vonden.

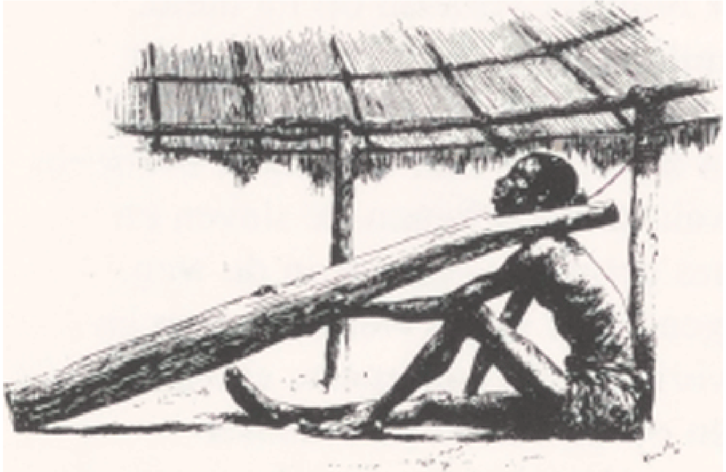

Tot de minst zware straffen waaraan men de slaven tot aan de emancipatie onderwierp, behoorde insluiting in een halsblok gedurende één of meer dagen. Niet altijd gebeurde dit, zoals op deze late afbeelding, met enige beschutting tegen de felle zon.

In de haven van bestemming aangekomen, moest de kapitein, en als hij voorhanden was ook de chirurgijn van het slavenschip, een eed afleggen dat men geen zieke slaven aan boord had (die werden bijtijds in zee gesmeten) en zich geen besmettelijke ziekten onderweg hadden voorgedaan. Hierna mocht de meegebrachte ‘ebbenhouten lading’, door gedwongen dansen en springen weer enigermate in conditie gebracht, een tijdlang onder strenge bewaking en bij wijze van uitstalling van de koopwaar door de havenplaats paraderen en van enige extra-voeding genieten om wat op verhaal te komen alvorens naar de slavenveiling te worden gevoerd.

In latere tijd, toen de planters niet langer meer de Indianen als 'rode slaven' gevangen hielden, brachten de inboorlingen soms vreedzame bezoeken aan de nabij hun verblijfplaatsen gevestigde plantages, waar zij dan gewoonlijk een schamele ruilhandel bedreven.

Zo'n vendutie, waar zich doorgaans de op aanschaf van verse werkkrachten beluste planters verdrongen, kan men zich het best voorstellen als een veemarkt waar runderen in mensengedaante bij opbod worden verkocht.

Van alle kanten werden de slaven en slavinnen bekeken, betast en ontbloot van hun schamele bedekking; op allerlei manieren moesten zij laten zien over welke fysieke vermogens zij beschikten. En daar bijna iedere koper zijn aparte eisen had, was dit het bittere moment waarop familieleden en vrienden voorgoed van elkaar losgerukt, stamgenoten en taalverwanten van elkaar gescheiden werden; dit laatste met opzet, om 'samenspanning' te voorkomen. De slavenmarkten waren dan ook steeds het toneel van zowel de meest brutale onmenselijkheid zijdens de blanken, als van de meest hartverscheurende scènes van de kant der zwarten.

Ter plaatse kregen de aangekochte slaven nogmaals een brandmerk: dat van hun nieuwe eigenaar, zodat er geen persoonsverwisseling mogelijk was.

Onbekend met hun verder lot en vaak nog beangst dat men hen zou opeten na hen te hebben vetgemest, werden zij naar de plantages afgevoerd om meteen te worden 'ingewerkt'. Zij werden niet anders dan als dure, moeilijk te temmen lastdieren beschouwd. Degenen die het tenslotte tot 'huisslaaf' wisten te brengen (door gedweeheid, intelligentie of charme) waren er nog het best aan toe, hadden een minder zwaar bestaan en werden af en toe zelfs de 'favorieten' van hun meesters of meesteressen, aan wie zij zich dan - in de gunstigste gevallen - door een soort van haat-liefde verbonden gingen voelen. Dit waren echter slechts uitzonderingsgevallen en wanneer er van verraad sprake was, gebeurde dit dikwijls juist door huisslaven of favoriete slavinnen.

Naarmate het de 'plantocratie' beter ging, nam ook het aantal huisslaven toe dat zij, mede als status-symbool, er voor uiterlijk vertoon op na hield.

Zodat wanneer rijke planters en hun familieleden zich in het openbaar vertoonden, zij zich daarbij graag lieten voorafgaan en volgen door een stoet van uitgedoste slavenbedienden, en zij zich in hun woningen eveneens als vorsten lieten bedienen. In zulke rijkeluishuizen liepen de slaven en slavinnen - menigmaal ook als concubines gebruikt - elkaar in de weg, intrigeerden zij onderling om bij hun eigenaar in het gevlei te komen en bedreven zij verder allerlei kwaad. Zij vormden zo een aparte categorie van vaak corrupte 'stadsnegers' die neerzagen op de boerse, halfnaakte 'plantagenegers'; terwijl laatstgenoemden op hun beurt een zekere verach-

ting gingen koesteren voor de ‘aangepaste’ en daarom onbetrouwbare rasgenoten uit de woningen der welgestelde planters. Een zekere afgunst op het veel dragelijker lot van de stadsslaven was aan deze verachting ook niet vreemd.

Het leven dat de negers op de plantages te verduren hadden, was meestentijds inderdaad zó hard, dat zij eigenlijk al in een tiental jaren waren ‘afgewerkt’, zodat slaven of slavinnen ouder dan veertig à vijftig jaar tot de zeldzaamheden behoorden. Voor dezen was dan het leven niet minder zwaar dan voor de jongeren, want zij werden als ‘onbruikbaar’ door hun eigenaars eenvoudig aan de kant gezet en moesten evenals andere gebrekkige slaven maar zien hoe aan de kost te komen. Ze zwierven dus rond door de kolonie, begrijpelijkerwijze bij voorkeur in of nabij de hoofdstad en werden algemeen - in afkeurende zin - aangeduid als *piki-n'njan,* voedselzoekers. In feite waren al de plantageslaven dit hun leven lang, van het ogenblik af dat zij van hun vrijheid beroofd, het met een klein dagrantsoen en een beetje water moesten stellen.

De ondernemingen die enkel door slavenarbeid konden bestaan, waren van uiteenlopende aard. Het zwaarste werk gebeurde op de verafgelegen ‘houtplantages’, waar in het omringende oerbos de woudreuzen moesten worden geveld, verzaagd en versleept, - bijna alles door mankracht want echte lastdieren waren schaars en kostbaar. Alleen wanneer directe leverantie aan de later opgekomen houtzagerijen mogelijk was, kon het onbewerkte hout in vlotten over de rivieren worden getransporteerd. De zagerijen werkten overigens ook alleen met menselijke energie.

Voor de Blanken waren gepacificeerde Indianen door alle eeuwen heen bovenal een bezienswaardigheid. Dit zijn zij tot op de huidige dag gebleven. Hun strakke banden, onder en boven de kuiten, zijn hier goed zichtbaar. Wat de inboorlingen bij hun ontmoeting met de Blanke en zijn slavin het meest moet zijn opgevallen, valt moeilijker te raden.

Steenbakkerijen waren er nog maar weinig, de nodige bakstenen werden meestentijds ingevoerd en bij wijze van ballast meegebracht door de vrachtschepen die de ‘koloniale waren’ kwamen inladen.

Voor de slaven hadden de houtplantages intussen één voordeel: dat ze zó nabij of omgeven door de dichte bossen lagen, dat ontvluchtingen daar gemakkelijker dan elders konden gebeuren, met weinig kans op slagen voor eventuele achtervolgers. Het weglopen vond dan ook telkens plaats.

Op de landbouwondernemingen die soms door binnenpaden met elkaar verbonden waren, maar bijna altijd hun hoofdtoegang aan een oever of kreek hadden, was het toezicht iets gemakkelijker. Met uitzicht op het water stond daar het hoofdgebouw, de directeurswoning, een op stenen palen hoogstaand houten huis met voorgalerij, omgeven door bloemen- en moestuinen. Wat verder bevond zich een aantal kleinere gebouwtjes: de opzichterswoningen, magazijnen en werkplaatsen. Op enige afstand daarvan lag meestal een reeks lange, lage loodsen, van binnen door schotten verdeeld in hokjes van maar een paar meter breedte, elk hokje aan de voorzijde voorzien met een aan de buitenkant afsluitbare deur en soms van achteren met één door een houten schuifje te openen luikje, dat als ‘venster’ dienst kon doen. Dit waren de verblijven waarin de slaven met twee tot wel zes of acht personen (als er kinderen waren) de nacht moesten doorbrengen. Soms waren zij met kleine aantallen in afgesloten hutjes ondergebracht. Ander huisraad dan wat kookgerei en hun gereedschap hadden ze niet. Op het pleintje vóór de directeurswoning moesten ze doorgaans hun talrijke straffen ondergaan, die hun gewoonlijk op order van de ‘baas’ door een of meer mede-slaven werden toegediend.

Op de suikerplantages, die meestal de grootste aantallen slaven nodig hadden, stond bovendien wat verder verwijderd ook nog een groot gebouw, gedeeltelijk van steen en met een hoge, boven alles uitstekende schoorsteen.

Van de verlaten 'Joden Savana', een der oudste nederzettingen in Suriname, waar het 'Cordonpad' begon dat van oost naar west liep als patrouilleweg tegen de Marrons, was al vóór de emancipatie niet veel meer over dan een gouvernementspost, 'Gelderland' genoemd. Beneden het postgebouw zijn de thans nog ten dele daar aanwezige zerken van de vroegere Israëlitische begraafplaats, de oudste op het Amerikaanse vasteland, goed zichtbaar.

Dat was de suikerfabriek, waar het riet - in theorie door lastdieren, maar in de praktijk veelal door mankracht - gemalen en uitgeperst werd, waarna men het opgevangen sap in grote ketels kookte, ontschuimde en in houten kuipen liet uitkristalliseren. Dit 'fabriceren' van suiker was een hete en inspannende taak in de tropen, slopend voor de slaven, vooral omdat tijdens de rietoogst het werk dag en nacht moest worden voortgezet en niet zonder grote schade onderbroken kon worden. De betrokken arbeiders kregen dan wekenlang nauwelijks enige nachtrust en werden zodoende nog erger uitgebuit dan degenen die van de vroege ochtend tot de late avond op de rietvelden in de hete zon moesten kappen, wieden of planten. Ernstige ongelukken kwamen dan ook regelmatig voor in de suikerstokerijen.

Wettelijk moest aan de slaven één vrije dag per week worden toegestaan. Maar ook op die dag waren zij niet minder druk in de weer met het bewerken van hun nabijgelegen 'kostgrondjes', die de plantagehouders hun wel moesten afstaan, opdat zij zich van het nodige voedsel konden voorzien. Wat hun meesters hun aan gezouten vlees en vis verstrekten, kon - evenals wat uit suikerriet gestookte rum ('zoopjes' of 'dram') en wat tabak - slechts als 'bijvoeding' worden aangemerkt. De wettelijk voorgeschreven hoeveelheden voedsel werden gewoonlijk flink beknibbeld. Alles bijeen was de voeding die de slaven ontvingen, ternauwernood voldoende om hen in leven en 'werkbaar' te houden. Ook hun kinderen moesten al van jongs af, de kleutertijd nog nauwelijks ontwassen, met de ouderen meedoen; met hun zuigeling op de rug gebonden werden de jonge moeders al daags na hun bevalling het veld in gestuurd. Het leven van hun kinderen bood even weinig uitzicht als het hunne; zonder veel verdriet aanvaardden zij de grote sterfte onder hun kroost.

Tijdens de laatste Wereldoorlog werden de funderingen van de oude Synagoge aan de Jodensavanne door de aldaar te werk gestelde geïnterneerden blootgelegd.

Geen wonder dat de negers zóveel behoefte aan wat ontspanning en enig vertier hadden, dat zij elke kans waarnamen om op het ritme van hun zelfgemaakte slag- en snaarinstrumenten te dansen en 'met niets' feest te vieren, en dat het daarbij steeds nogal luidruchtig toeging. Zulke danspartijen op een plantage of ergens buiten de stad oefenden dan een grote aantrekkingskracht uit op de slaven elders, wat voor de overheid mede aanleiding was tot het uitvaardigen van speciale bepalingen om dit 'baljaaren' te voorkomen of aan banden te leggen. De slaven mochten zich trouwens, zeker des nachts, niet buiten hun verblijf bevinden, noch zich overdag vrijelijk bewegen zonder voorzien te zijn van een 'legitimatie', door hun meester mee te geven wanneer zij zich buiten zijn bereik bevonden, op

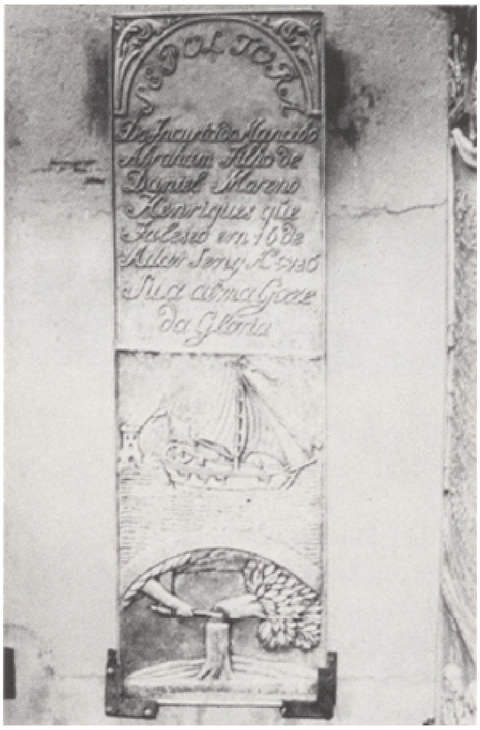

Grafzerken van Sefardische kolonisten, die onder elkaar en voor zulke doeleinden nog altijd de Portugese taal bleven gebruiken, welke dan ook diepe sporen heeft nagelaten in de diverse Creolentalen van de Stads- en vooral Bosnegers.

straffe van anders als ‘weglopers’ beschouwd en berecht te worden. En op ‘ontvluchting’ stond niets minder dan de doodstraf! Het was de burgers bovendien streng verboden ‘ongelegitimeerde’ slaven voedsel of onderdak te verschaffen en hen niet onmiddellijk uit te leveren. Ook mochten zij slaven geen wapens of munitie

verkopen; wat de ‘marrons’ of weglopers hiervan bezaten (en op den duur bleek dat nogal wat) was altijd gestolen goed.

Door een systeem van de meest barbaarse bestraffing trachtte de plantocratie bij de slaven de schrik erin te houden. Armere slavenbezitters volgden maar al te graag hun voorbeeld. Voor het minste of geringste vergrijp, vaak uit pure willekeur of wrok, kregen slavinnen zo goed als slaven tientallen zweepslagen toegediend, een dagelijkse vertoning op de plantages. Voor ernstiger wandaden behoorden zij naar de stad gezonden te worden om op Fort Zeelandia in het ‘binnenfort’ een ‘Spaanse bok’ in ontvangst te nemen, een geseling waarbij het naakte slachtoffer met de handen achter de knieën aan een staak vastgebonden zat. Men beperkte zich niet tot het toedienen van deze ‘officiële’ straf in het fort, maar weldra werd het een alledaags evenement op elke willekeurige straathoek van Paramaribo, waar ook de galgevelden en de plaatsen waar geradbraakt en levend verbrand werd, niet ontbraken. Aan de waterkant kon men af en toe de afgehouwen koppen van slaven ‘ter afschrikking’ tentoongesteld zien.

Dit in navolging van toen nog altijd in Europa bestaande gebruiken.

Erger was het, dat op menige plantage, buiten weten van de autoriteiten of oogluikend door hen toegelaten, veel wredere straffen werden uitgedeeld en zelfs slaven werden doodgemarteld zonder vorm van proces. Zulke moorden en verminkingen waren zoal niet het zeldzame werk van psychotische eigenaressen of alcoholistische en brooddronken meesters, dan toch meestal wandaden van verworden ondergeschikte ‘directeuren’ of zaakwaarnemers. Want geen zinnige bezitter van een slaaf of slavin - tenslotte een kostbaar kapitaalgoed - zou zich zelf aan eigen vermogen willen vergrijpen, evenmin als een gezonde veeboer ertoe komt zijn dure beesten te mishandelen.

Wat niet zeggen wil, dat de slavernij, in welke kolonie ook, ooit één goede kant gekend heeft. Integendeel. Daarenboven is vaak gebleken dat juist de Surinaamse slavenhouders een bijzonder slechte reputatie genoten, althans buiten de eigen kolonie. Zelden werden zij om dit soort wandaden door de overheid vervolgd, laat staan veroordeeld; zij deden dus wat zij wilden.

Naast honger en uitbuiting is mishandeling stellig een van de voornaamste oorzaken geweest van het voortdurend wegvluchten van de slaven, die de grootste ontberingen in het woeste binnenland verkozen boven het leven onder hun zeer christelijke of zeer orthodox-Joodse meesters. Het waren vooral de pas uit Afrika aangevoerde slaven, de zogenaamde ‘zoutwaternegers’ die meteen bereid waren om op de loop te gaan, zodra zich een kans bood. De in de kolonie geboren slaven, ‘creolen’ genoemd, waren van jongsaf beter aangepast en gingen voor handelbaarder door dan de anderen. Wanneer het echter op ontvluchten aankwam, lieten zij zich soms even gemakkelijk door de gangmakers daartoe overhalen. En zij ontsnapten dan met succes, daar zij veelal beter op de hoogte waren van het doen en laten van de Blanken.

Eenmaal ontkomen, namen de marrons niet alleen door moord en ontvoering wraak op de beheerders van de ondernemingen waar zij vandaan kwamen en goed de weg wisten, maar bezochten zij deze plaatsen ook heimelijk, zowel om zich te bevoorraden en er wapens en werktuigen te stelen, als om de achtergebleven slaven over te halen, zich bij hen aan te

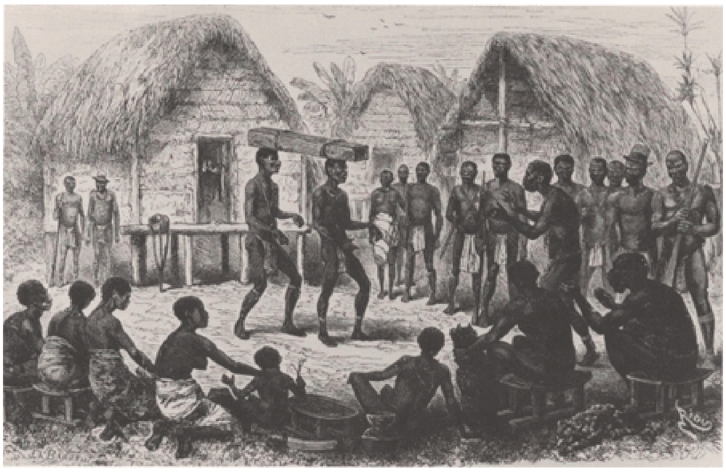

Veel Afrikaanse gebruiken werden door de negerslaven in stand gehouden. Hier: het zoeken naar de eventuele ‘schuldige’ aan de dood van een overleden dorpsgenoot, door het ronddragen van zijn lijk, dat dan in staat zou zijn hem aan te wijzen.

sluiten. Zagen zij er kans toe, dan werden de plantages na grondige plundering in brand gestoken en bijwijlen totaal verwoest. Elk succes gaf de slaven elders nieuwe moed en hoop.

Voortdurende narigheid ontstond ook door het feit dat veel meer mannelijke dan (goedkopere) vrouwelijke slaven werden ingevoerd. Er heerste alom - ook onder de Blanken - een schreeuwend tekort aan vrouwen, zodat onderlinge ruzies, vecht- en moordpartijen om vrouwen niet van de lucht waren en menige plantage door de marrons speciaal overvallen werd met het doel om de daar aanwezige vrouwen, ongeacht of het blanke of zwarte waren, te kunnen roven. Om zich in de wildernis te kunnen handhaven hadden de strijders voor hun vrijheid immers een redelijk aantal vrouwen nodig; zowel om hun uit Afrika stammende arbeidsverdeling te kunnen toepassen, als omwille van de instandhouding van het groepsverband. En zonder kinderen konden zij als vrije volkjes niet blijven voortbestaan.

Het groepsverband was gewoonlijk goed georganiseerd. De aanvoerder - door een ‘natuurlijk’ leiderschap, indien niet bij uitverkiezing - noemden zij *granman* (gouverneur) en deze, bijgestaan door een paar *basja,* oefende een grote macht uit, hoewel er steeds over belangrijke aangelegenheden uitvoerige beraadslagingen *(kroetoe)* gehouden werden. Overtreders werden niet anders dan op de plantages aan den lijve bestraft, gifmengers of verraders ter dood gebracht. Wat dáár de kruidkundige en medicijnen toedienende *loekoeman* of *dresiman* onder hen te betekenen had, groeide in het bosland uit tot de functie van *obiaman,* de priesterlijke bezweerder van boze geesten of invloeden en middelaar tussen de levenden en de vooroudenwereld. Het is echter correcter om hier niet te spreken van een uitgroei, maar van een terugkeer tot het uit Afrika meegebrachte culturele erfgoed, dat de Bosnegers gedurende de periode van hun slavernij abrupt ontnomen werd, maar waarvan zij duidelijke herinneringen met zich meedroegen en waarvoor zij een onuitdelgbare dispositie behielden. In de Zuidamerikaanse wildernis plantten zij noodgedwongen een amalgaam van Westafrikaanse bestaansvormen over. De slavernij werkte behoudend, de heroverde vrijheid bevorderend op de herleving en verdere ontwikkeling van dit alles.

Ook de wijze waarop de marrons hun dorpen inrichtten, deze tegen overval beschermden en camoufleerden, hun guerrilla-achtige vechttactiek tegen de Blanken en zelfs de aard van hun onderlinge veten en machtsstrijd getuigen hiervan. Afrika - onder diverse benamingen, al naar de streek van hun herkomst - werd deze negers een nostalgische mythe. De voorvaderlijke fabelheld *Anansi* bleef hun in tientallen pas na zonsondergang voorgedragen

verhalen het exempel van de sluwheid, vindingrijkheid en desnoods gemeenheid die hun bedreigde leven vereiste, wilden zij het niet afleggen tegen machtige potentaten of beter-bedeelden. Ongehinderd konden zij nu hun uit het stamland meegebrachte zin voor muzikaal en ornamentaal ritme uitleven en weer hun overgeleverde, niet altijd precies meer begrepen dansliederen zingen, ter bezwering van allerlei natuurkrachten.

De ontvluchte slaven, hoe vaak zij zich nog te verdedigen hadden tegen de paniekerige Blanken, waren er in menig opzicht beter aan toe dan de Indianen, die niettemin in Suriname tenslotte weinig meer van rechtstreekse achtervolging te duchten hadden, maar wel bezig waren langzaam maar zeker uit te sterven. Door een veel sterkere levenswil gedreven, wisten de Bosnegers, telkens aangevuld door nieuwe voortvluchtigen, spoedig hun positie in de wildernis te consolideren en zich juist op die plaatsen te verschansen waar zij niet dan met de uiterste moeite en het trotseren van talrijke ‘natuurlijke’ gevaren - moerassen, stroomversnellingen, hoge oevers en ondoordringbare wouden - konden worden gestoord in hun hachelijk nieuw maar ‘vrij’ bestaan. Een deel van hun kracht lag ook in hun snelle numerieke groei. Negers die bij een plantage-overval onwillig waren om zich bij de marrons aan te sluiten of die op andere wijzen waren gevangen genomen, werden door de Bosnegers zelf als slaven behandeld en te werk gesteld; anderen die zich vrijwillig bij hen voegden, moesten dure eden van trouw zweren, alvorens in het stamverband te worden opgenomen, want ook verraad kwam nogal eens voor. Als alle onderdrukten konden de negers ook tegenover elkaar onbarmhartig zijn.

Werden de marrons gepakt, dan verbaasden zij hun beulen door de manmoedige wijze waarop zij de meest barbaarse straffen aanvaardden en doorstonden; zij leefden en stierven inderdaad als ware stoïcijnen en als lieden die niets te verliezen en alles te winnen hadden, een kenmerk van alle ‘bevrijde’ slaven, ook in latere tijden, waarin zij zich duidelijk bleven onderscheiden van die slaven welke de vrijheid *gekregen* en niet voor zichzelf bevochten of verdedigd hadden. De enigen die zij werkelijk vreesden, waren hun vooroudergeesten. De voorschriften die zij namens hen van de *obiaman* ontvingen, werden dan ook stipt nagekomen.

Een smekende slavin, wel niet langer aan de voeten, maar toch nog aan de polsen geketend en met de karwats - het hatelijkste attribuut der slavernij - nog naast zich. Naar deze figuur werd later, met een kleine voor de hand liggende wijziging, de penning ontworpen ter herdenking van de 'afschaffing' der slavernij in 1863.

Het algemeen tekort aan vrouwen in de kolonie - pas op de lange duur ontstond er een zeker evenwicht - leidde er ook toe, dat van een normale gezinsvorming zelden sprake kon zijn. Dit geldt evenzeer voor de Bosnegers als voor de overige slaven, zij het in mindere mate dan voor de Blanken en de vrije mulatten of negers. De kolonie was er een van uiterst 'losse' zeden; zowel snel-wisselend als langdurig aangehouden concubinaat waren veeleer regel dan uitzondering. De Europeanen, van hoog tot laag, lieten zich in dit opzicht niet onbetuigd, op de plantages evenmin als in de stad. Menige slavenopstand barstte los, omdat de blanke meesters zich vergrepen aan slavinnen, of omdat de gemengdbloedige kinderen die zij op deze wijze verwekten en die wettelijk 'de status van de buik' volgden, dus ook slaven waren, dit volwassen geworden niet langer namen en door de voordelen van hun wat betere 'komaf' menigmaal juist de leidende rebellen werden.

In de stad en in de rijke behuizingen was het niet veel anders. Dáár werkte alles de promiscuïteit in de hand. Sommige slavinnen werden daarbij het slachtoffer van de jaloezie van hun eigenares of blanke concurrente, andere werden door die meesteressen juist misbruikt en aangezet om buitenshuis door prostitutie hun kost- en kleedgeld op te brengen. Om de bekoorlijkheden van zulke jonge slavinnen zoveel mogelijk voor de ogen der 'heren'

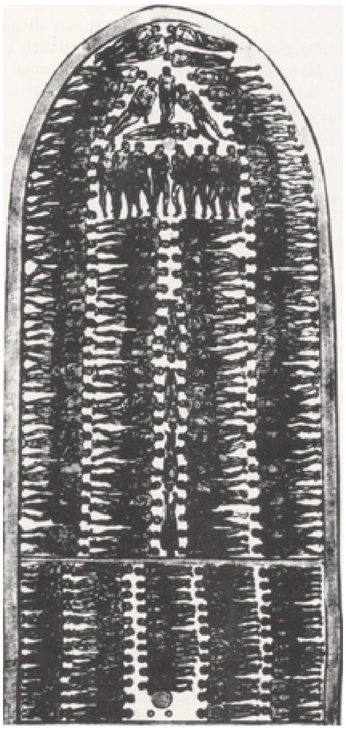

Plattegrond van een der achter de hoofdmast gelegen dekken in het ruim van een slavenhaler. Op deze manier werden de Afrikaanse negers zo ‘economisch’ mogelijk verstouwd, en zo brachten zij de soms maandenlange overtocht naar Amerika door, slechts af en toe onder strenge bewaking in groepjes bovendeks gelaten om te luchten en zich wat te bewegen. Alleen reeds deze manier van verscheping maakt het verklaarbaar, dat menigeen onder hen tijdens het transport het leven liet en overboord gegooid moest worden.

Overzicht van de Europese forten, tevens factorijen, aan de westkust van Centraal-Afrika, waar de slaven werden verzameld en gekeurd voor transport naar de Nieuwe Wereld.

verborgen te houden, werden zij door hun meesteressen bij wijze van gunst in grote hoeveelheden wijd-uitstaand textiel gehuld en bemutst - iets wat de pronkzieke

negerinnetjes zich, onbewust van de potsierlijkheid van hun uiterlijk, maar al te graag lieten aanleunen. Een mode die zich van lieverlede ontwikkeld heeft tot de ‘feestelijke’, ook door oudere vrouwen gedragen, maar niet bijster flatteuze ‘volksdracht’, die de (om folkloristische redenen nog voortbestaande) ‘kotomisi-kleding’ is. Een dwaze herinnering aan penibele tijden en situaties!

Ofschoon de Blanken wettelijk iedere ‘vermenging’ met negers en kleurlingen verboden was, hield niemand zich eraan; er rustte ook geen sociaal stigma op Europeanen die bij hen kinderen verwekten. Waren het slavinnekinderen, dan werd zulk nakomelingschap beschouwd als een welkome aanvulling van de ‘slavenmacht’. Waren het kinderen vun vrije negerinnen of mulattinnen, dan bleven ze toevertrouwd aan de moeders en groeiden zij op in een van die voor geheel West-Indië kenmerkend geworden ‘matrifocale’ gezinnen, familiestructuren waarin de moeder het hoofd en de voornaamste kostwinner is, zo mogelijk bijgestaan door

incidentele ‘bijwoners’, de beruchte *shifting fathers,* zoals de sociologen ze betiteld hebben. Voor de ‘vrije’ negers en kleurlingen stond intussen geen andere weg open, daar zij slechts onderling mochten huwen, terwijl de onvrijen zelfs deze mogelijkheid niet was toegestaan, omdat dit een belemmering zou kunnen opleveren voor de afzonderlijke verkoop van een slaaf of slavin. En wee de neger of halfbloed die het met een blanke vrouw aanlegde, of de ‘dame’ van wie men te weten kwam dat zij op zoiets uit was, - iets ondenkbaars voor de brave planters!

Ook wettige ‘gemengde’ huwelijken behoorden zoal niet tot de onmogelijkheden dan toch wel tot de uiterste zeldzaamheden. Tekenend is het geval van een vrije negerin dat in 1765 *‘groote beweeging’* maakte in Suriname. De vrouw was schatrijk, vond dus geredelijk een blanke partner, maar toen het paar wilde trouwen, werd haar dit recht ontzegd. Zij ging in Nederland hiertegen in beroep bij de directeuren van de Sociëteit en toen deze heren geen beslissing durfden te nemen, in ‘hoogste’ beroep bij de Staten Generaal. Pas daar werd haar het recht toegekend om een Blanke te huwen *‘om dat zy een Christen en Vry was’.* Daar zaten de planters dan toch mee. Inmiddels was de man om wie het ging, tijdens al deze pourparlers gestorven. Maar de rijke negerin wist spoedig genoeg een andere Europeaan te vinden, met wie zij gebruik kon maken van het haar toegekende recht.

Het was een veelbesproken (en daarom bekend gebleven) uitzonderingsgeval, en arme ‘vrije’ negerinnen hadden zich op zijn best met een oogluikend toegelaten concubinaat tevreden te stellen. Tot lang na de emancipatie in 1863 is dit vrijwel zo gebleven. Wel groeide in deze omstandigheid het aantal mulattenkinderen gestadig, zodat er tegen het eind van de 18de eeuw al bijna half zoveel vrije kleurlingen als Blanken in de kolonie woonden. Er werd zelfs al in 1733 een apart regiment van vrije negers gevormd en dezen, zo goed als de halfbloeds naar een hogere sociale positie strevend, waren er wel op bedacht om zoveel mogelijk door samenleving met een lichter getinte partner de huidskleur en het haar van hun nakomelingschap te ‘verbeteren’. Zulke ‘creolen’ hadden het maar moeilijk.

Mestiezenkinderen (nakomelingschap van een Blanke en een Indiaanse) bleven aldoor vrij zeldzaam. Hun ontstaan werd door niets in de hand gewerkt; de Indianen, zelfs de ‘vreedzamen’, leefden op te grote afstand en hun vrouwen bleven onbereikbaar. Weliswaar trokken nog altijd ‘Bokkenruilders’ erop uit om ten behoeve van de Gouverneurs - het was hun speciaal voorrecht - Indiaanse krijgsgevangenen op te kopen, die dan als ‘rode’ slaven ten behoeve van de landvoogd te werk gesteld werden, maar het aantal vrouwen dat deze officiële mensenjagers meebrachten, was minimaal.

De verhouding tussen de vrije Indianen en de weggelopen negerslaven in de wildernis was meestal twijfelachtig. Nu eens maakten zij gemene zaak met elkaar, dan weer trachtte de ene groep zich te handhaven ten koste van de andere, of werden de marrons als indringers in het diepere binnenland door de Indianen bevochten en soms, tegen de uitgeloofde hoge premies, aan de Blanken uitgeleverd. Doorgaans echter vermeden de beide rassen van boslandbewoners - de oorspronkelijke en de nieuwe - elkander, zodat ook daar vermenging slechts sporadisch voorkwam.

Zo was na 250 jaren ‘volksplanting’ de raciale segmentatie van de ‘geplante’ bevolking een voldongen feit. Deze segmentatie zou, nauwelijks een eeuw later, nog veel schrillere vormen aannemen door toevoeging van een

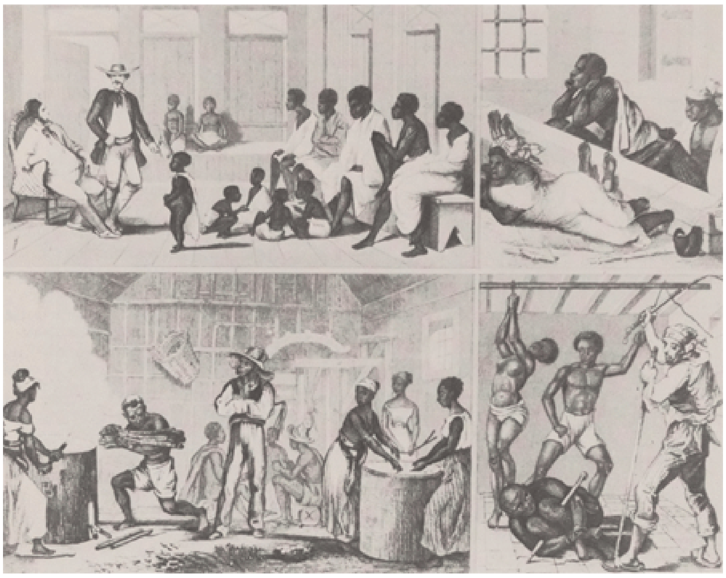

Vier 'gewone' episoden uit het slavenleven aan de Wilde Kust. Voor hun natuurlijke kapitaalaanwas, in de vorm van slavenkindertjes, hadden de eigenaars uiteraard wel belangstelling, minder voor de condities waaronder hun bezittingen moesten werken in de suikerstokerijen, waar tijdens de 'suikercampagne' ook fnuikende nachtarbeid noodzakelijk was. Onwilligen werden met de voeten in het 'blok gesloten; de 'Spaanse bok' (beneden rechts) was een der meest gebruikelijke straffen, evenals de geseling waarbij het slachtoffer zodanig werd vastgebonden dat het alleen nog op de tenen kon staan, zodat het gedwongen was de zweepslagen 'onbeweeglijk' te verduren.

aanmerkelijk bevolkingsdeel uit Azië afkomstig. Een en ander met het droevige resultaat dat noch in Suriname noch waar elders aan de Wilde Kust, vandaag al gesproken kan worden van een 'eigen volk', met voldoende saamhorigheid en onderlinge vergroeiing waardoor het een eigen identiteit bezit.

Het land dat door deze heterogene, tenslotte weinig talrijke mensenmassa bewoond wordt, ligt er nog zoals het er al in voorhistorische dagen lag, thans nog niet voor de helft door de technologie aangetast, rond 1750 slechts in smalle stroken langs de benedenloop der grote rivieren en de uitmonding van hun zijtakken wat dichter bewoond en in cultuur gebracht. Om het 'bezit' van dit relatief weinige zou zich in de komende tachtig jaren nog een hele machtsstrijd afspelen; buiten de kolonie aangespannen door de grote koloniale mogendheden van West-Europa; binnen Suriname zelf, tussen de plantocratie en allen die hun winstbejag in de weg stonden, ongeacht of zij een blanke, zwarte of bruine huidskleur bezaten.

Smartegeld der Suikerheren (1750-1790)

Hetgeen vermeld werd over de toestand aan de Wilde Kust rond het jaar 1750, geldt ook in grote trekken voor de volgende honderd jaar en zeker voor de tweede helft van de 18de eeuw. Veel bijzonders ten goede gebeurde er niet in de eerstvolgende decennia; het oude geharrewar van de planters met de 'eigenaars' der kolonie en de politieke overheden in Nederland inzake de lasten die iedere partij zou moeten dragen, duurde voort, evenals de moeilijkheden met de 'slavenmacht' die gestadig bleef aangroeien door nieuwe aanvoer, maar bepaald niet door natuurlijke aanwas. Alleen een reeks van oorlogen waarin Nederland vooral in het laatste kwart van de eeuw betrokken raakte, bracht telkens enige stagnatie in deze aanvoer en leidde ook tot inwendige spanningen die ertoe bijdroegen dat de plantagecultuur hard achteruit ging, hoewel zij zich kwantitatief nog tot ongeveer 1790 bleef ontwikkelen. De kolonie kende toen, ook door samenvoeging van kleinere plantages, nog zowat 500 landbouwondernemingen, waarvan 90% zich met de uitvoer van stapelprodukten bezighield. Dit echter terwijl de economische neergang der 'volksplanting' in Suriname al een eindweegs gevorderd was.

Een illustratie uit Stedman's beroemd verhaal over zijn wedervaren als officier van het korps Slavenjagers in Suriname. Zijn onderschrift bij deze gravure luidt: 'Een hoop NEGERS, aangebragt om tot slaaven verkocht te worden.'

Opmerkelijk is, dat in het derde kwart van de 18de eeuw, de periode die onmiddellijk voorafging aan genoemde neergang, het land met tussenpozen bestuurd werd door twee Gouverneurs, beiden nazaten van naar Nederland uitgeweken Hugenoten, die meer persoonlijkheid en karakter toonden dan al de non-valeurs die het merendeel van hun voorgangers en opvolgers uitmaakten. Niet dat de heer De Cheusses, een militair die van 1728 tot '34 het bewind voerde en in Suriname overleed,

niet eveneens een Hugenoot was; noch dat Mauricius die het van 1742 tot '51 uithield, geen karaktervolle persoonlijkheid geweest zou zijn. Maar eerstgenoemde had het vooral op het uiterlijke, materiële aanzien, het 'eruitzien' van de kolonie begrepen en wat laatstgenoemde betreft, hij liet voor zijn opvolgers een erfenis achter waar noch zijn met de Hugenoten vermaagschapte vervanger Crommelin noch diens latere opvolger Nepveu - eveneens van Hugenootse afkomst - veel plezier aan beleefden. Beiden kregen heel wat te verwerken.

In tegenstelling met menige andere landvoogd had Mauricius al een grote carrière achter de rug, toen de 'Sociëteit' hem aanzocht als man die verstand van polders had - in en om Purmerend had hij zich daarmee intensief beziggehouden - om 'Gouverneur-generaal' van Suriname te worden, waar men juist bezig was steeds meer plantages te ontwikkelen in de lager gelegen kuststrook, een grondgebied waarop vooral koffie en katoen en zelfs suikerriet het veel beter deden dan op de hoger gelegen terreinen waar de vroegere plantagehouders zich hadden gevestigd. Mits het natte, dikwijls overstroomde land op oordeelkundige wijze werd ontwaterd door aanleg van smalle kanalen of 'trensen', sluizen of 'kokers' en dijkjes of 'dammen' (zoals ze ook genoemd werden), kortom door gedeeltelijke of desnoods totale inpoldering, waarbij van het zeer merkbare getij in de benedenloop der rivieren gebruik gemaakt kon worden voor het reguleren van de bevloeiing der akkers. Uitbreiding van landbouwareaal was nu eenmaal van het grootste belang, want van het allereerste begin af aan was en bleef de 'volksplanting' een landbouwkolonie. En de oude cultuurgronden raakten allengs uitgeput.

Door zijn verleden reeds met een overdosis aan zelfgevoel behept en nogal prikkelbaar door een slechte gezondheidstoestand, waarvoor hij wonderlijk genoeg 'verbetering' door een verblijf overzee verwachtte, begon Mauricius meteen maar met een reeks van zijn talrijke familieleden zowel als planters

De enige malen herbouwde kerk van de Nederlands Hervormde Gemeente aan het Kerkplein in het centrum van Paramaribo.

als in ambtelijke functies aan werk te helpen en elders steunpilaren te vestigen voor zijn invloed in het land. Weldra liet hij zien wat hij kon door tegenover het na lange jaren eindelijk voltooide fort ‘Nieuw Amsterdam’, dat bij de samenvloeiing van de Commewijne- en de Surinamerivier een betere bescherming voor de kolonie kon bieden dan het oude fort ‘Zeelandia’, een eerste kleine veldschans, de redoute ‘Purmerend’ aan te leggen. Terzelfdertijd stond hij de Evangelisch Lutherse Gemeente toe haar eerste kerk te bouwen en nam hij maatregelen om de civiele rechtspraak wat vlotter en eerlijker te doen verlopen. Dit laatste vooral bracht hem al gauw in moeilijkheden met de plantocratie waartoe hij als bezitter van verschillende plantages zelf was gaan behoren.

Want Mauricius was van huis uit ook een rechtsgeleerde, in tegenstelling met de meeste van zijn voorgangers, en kon niet nalaten zich voortdurend met de niet al te onpartijdige rechtspraak van het ‘Hof van civiele Justitie’ te bemoeien. Inderdaad heersten daar grote wantoestanden, omdat de machtigste planters deel uitmaakten van het Hof en daar alles naar hun eigen zin trachtten te bedisselen. Hier kwam nog bij, dat ook het ‘Hof van Politie’, dat in feite slechts een adviserende stem had bij de uitvaardiging van wetten en bepalingen, evenals bij het opleggen van belastingen, in even grote mate beheerst werd door de plantocratie, en aldoor probeerde mee te regeren met de Gouverneur, die krachtens zijn mandaat tamelijk autocratisch te werk kon gaan en dit dan ook deed. Een en ander tot groot ongenoegen van de meeste grote planters, ook de Joodse, vooral wanneer het om hun centen ging.

De planters leefden en gedroegen zich als grote heren, zonder zich veel aan te trekken van de grote schuldenlast waarmee hun bezittingen veelal bezwaard waren; zulks ten nadele van hun onvoorzichtige geldschieters in Europa.

Bovenal kwamen zij in opstand tegen de bijdragen die van hen gevergd werden, niet alleen ten behoeve van de ‘Kas van Modique Lasten’ waaruit de gewone landsuitgaven bestreden werden - met een flink, maar beperkt aandeel ten laste van de ‘Sociëteit’ (wier naam vanwege haar schrielheid in de volksmond tot *soesoe-t'té* schoenveter, verbasterd werd) - maar ook ten behoeve van de speciaal ingestelde ‘Kas tegen de Wegloopers’. Deze kas raakte telkens uitgeput, omdat de expedities tegen de marrons en voor de beveiliging van de plantages tegen hun strooptochten handenvol geld kostten. Maar er viel niet aan te ontkomen; zonder tegenmaatregelen zouden de marrons, aldoor in aantal en in driestheid toenemend, de uitsluitend ten behoeve van de Blanken opgezette kolonie in korte tijd te gronde richten. Toch waren de planters, hoewel al die dure expedities in de eerste plaats om hun belang ondernomen werden, van mening dat ook voor de binnenlandse beveiliging van de ‘volksplanting’ bepaald niet de inwoners moesten opdraaien, maar de eigenaars, de Sociëteit, of de Staten Generaal. De uitweg die Mauricius de heren plantocraten voorstelde, was redelijk genoeg. Men moest het al eeuwenoud bestaan van de marrons maar als een voldongen feit aanvaarden, zoveel mogelijk vrede met hen trachten te sluiten, opdat zij zich verder koest hielden, en van hen gedaan zien te krijgen, dat zij nieuwe weglopers zouden opvangen en, eventueel tegen een beloning, netjes uitleveren. Op die manier kon de kolonie weer tot rust gebracht worden, nu het ontvluchten en ‘aflopen’ van de plantages aldoor bleef toenemen.

Een groot deel van de planters was het echter volslagen oneens met deze opvatting, die zij als hoogst gevaarlijk beschouwden en dus bestreden waar zij konden. De weglopers waren en bleven voor hen ‘ontsnapte eigendommen’ en gevaarlijke lieden die men te vuur en te zwaard moest onderwerpen, zij het niet op kosten van de kolonisten zelf. Zij zagen er

door persoonlijke inzet ook geen kans toe, al probeerden sommigen van hen het weleens. Een ander deel van de bevolking zag wel de redelijkheid in van Mauricius' voorstel, dat hij ondanks de tegenstand van het ‘Hof van Politie’ toch in praktijk bracht; met minder succes overigens dan hij gehoopt had.

Er ontstond door dit alles grote verdeeldheid, veel onvruchtbare deining onder de bevolking en de populariteit van de Gouverneur daalde tot ver onder nul.

Weinig tactvol als hij was, stemde Mauricius erin toe, dat zijn medestanders zich op zwierige wijze in het publiek vertoonden als ‘Mauritsridders’ en hierdoor nog meer openlijke tegenstand uitlokten bij de *cabale,* zoals hij de invloedrijke, samenspannende groep van zijn tegenstanders noemde. Dezen namen zoals gebruikelijk in de notoire roddelsfeer van dergelijke kleine gemeenschappen hun toevlucht tot lasterpraatjes, absurde beschuldigingen, gejammer en uitvoerige klaagbrieven naar Nederland, waar de autoriteiten er maar weinig van begrepen. Wel beseften dezen tenslotte dat het een onhoudbare toestand in Suriname werd, zodat de directeuren van de Sociëteit weinig anders konden doen dan eindelijk - weliswaar op kosten van de inwoners - een driemanschap naar Suriname uit te zenden om de vele klachten over Mauricius te onderzoeken en orde op zaken te stellen.

In december 1750 - toen het tegen de grootste feestdagen in de kolonie liep - arriveerden de heren in Paramaribo, waar zij meteen werden opgevangen door de rijkere planters en op grandioze wijze onthaald; juist door de vijanden van Mauricius, die zodoende meer indruk maakten op het driemanschap dan wenselijk was en hen stellig beïnvloedden. De controversiële landvoogd werd op non-actief gesteld en mocht naar Nederland vertrekken om zich daar in hoogste ressort te rechtvaardigen.

Suriname heeft hem niet meer teruggezien, al werd hij door de Hoge Raad volkomen gerehabiliteerd en kregen zijn voornaamste beschuldigers een flinke dreun. Mauricius, die ook een (tweederangs) dichter was, heeft onderweg tijdens de zeereis

zijn wedervaren bezongen in het land met 'De Zuure Naam', dat Suriname voor hem geworden was. Het kwam de reputatie van de kolonie niet ten goede.

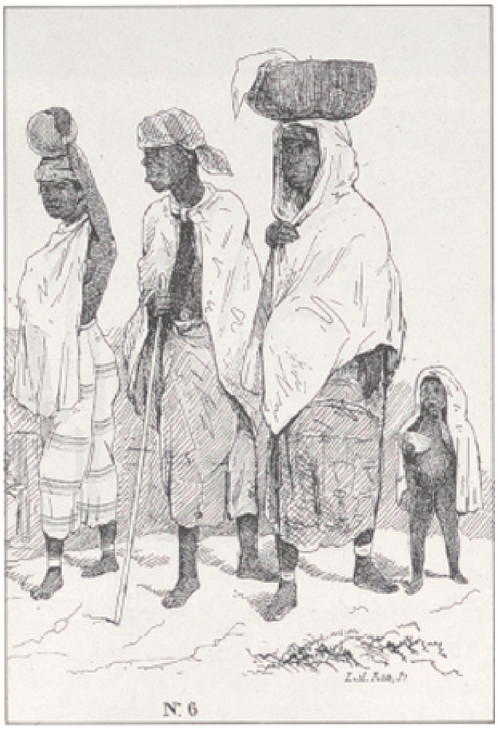

Oudere slavinnen, ongeschikt geworden voor de zware plantagearbeid, hadden het meestal zwaar te verduren. Niet langer meer op de ondernemingen geduld, moesten zij maar zien hoe aan de kost te komen. Om deze reden werden zij 'piki-n'njan' (voedselrapers) genoemd.

Een zestal jaren na Mauricius trad Crommelin als Gouverneur op. Hij was een beroepsmilitair, die als 'Commandeur van de troepen' in de kolonie gekomen, de recordhouder onder Surinaamse landvoogden werd, omdat hij het ruim twaalf jaar in die functie uithield. Hij had een bewonderenswaardig incasseringsvermogen, want de *cabales* en politieke ruzies in 'Ruziesamië' waren niet van de lucht, neen, ook in kerkelijke kringen, onder de Hervormden en de Joden, heerste het grootste krakeel, waarbij Crommelin natuurlijk zowel van links als van rechts de nodige slagen had op te vangen. En in deze infecte atmosfeer was het niet te verwonderen, dat nu ook de militairen, hogeren zo goed als minderen, net zo erg als het scheepsvolk, telkens de overige inwoners overlast bezorgden.

Desondanks wist de Gouverneur, een strateeg op althans het maatschappelijke slagveld, de denkbeelden van Mauricius in praktijk te brengen, wiens pogingen om in 1749 tot een vergelijk te komen met de marrons in het Saramakagebied door al te grote tegenwerking waren mislukt. Nu echter was door het toenemende aantal weglopers de toestand zo hachelijk geworden, dat dit (volgens de Joodse planters zelf) *'de Kolonie bragt op den oever van haaren ondergang; des er geen ander middel te haaren behoudenisse overschoot dan dat van vrede met hun te maaken'.* Een menigte marrons, afkomstig van de plantages aan de Tempati, een zijtak

Op de plantages werden de slaven veelal ondergebracht in kleine, maar goed afgesloten hutten, die hun niet veel meer ruimte dan voor een slaapplaats op de grond boden. Zij bezaten ook geen ander huisraad dan wat keukengerei.

van de Commewijne, had zich in 1757 ook al in acht dorpen tot aan de Djoekakreek, een zijtak van de Marowijne, verschanst - reden waarom zij ook ‘Djoeka's’ genoemd werden - en maakten soms gemene zaak met de Saramakanegers, die zich aan de Boven-Suriname ophielden, maar talrijk als ze waren, zich over het hele achterland van de plantages, eveneens tot aan de Marowijne, de grensrivier met Frans-Guyana, verspreidden. Dit vooral moest door de slavenhouders worden tegengegaan, uit vrees dat anders hun slaven in vijandige Franse handen zouden vallen. De Djoeka werden in deze tijd ook vaak ‘de negers achter Auka’, en nadien daarom ‘Aukaners’ genoemd, wijl zij zich een poos voornamelijk ophielden nabij *‘de plantagie van zekeren Jood, bekend by den naam van Auka, hooger dan de Savanna geleegen’,* en vandaar uit de omgeving teisterden. Met hen trachtte Crommelin het eerst vrede te sluiten, hetgeen hem na uitgebreide onderhandelingen in 1760 gelukte. Dat hij hiertoe juist deze Bosnegers uitkoos, kwam omdat zij bij het aflopen van de plantages rondom Auka soms een in het Engels geschreven en maar half-begrijpelijk briefje achterlieten, waaruit kon worden afgeleid dat zij niet ongenegen waren om met de Blanken tot een vergelijk te komen. De briefjes waren het werk van een en dezelfde slaaf die, als favoriet van zijn Engelse meester, tegen alle bestaande verboden in een beetje had leren schrijven, wat hem niet belette, misschien juist aanzette, om zijn eigenaar te ontvluchten.

Vrije bosnegers, wier afstammelingen zich eveneens aan de slavernij wisten te onttrekken.

Als onderhandelaars zond de landvoogd twee Blanken het bos achter Auka in, vergezeld door twee slaven die voor hun bemiddelingstaak met de vrijheid beloond werden. De Djoeka's ontvingen hen hoffelijk genoeg, al kregen de afgezanten duidelijk te horen, welke grieven de marrons tegen de plantagehouders koesterden. Intusssen was het niet gering, wat de Blanken van zins waren hun desnoods aan te bieden, maar ook niet zo weinig wat zij

dan van de negers vergden. Alles uit het verleden zou hun worden vergeven, onder erkenning van hun volledige vrijdom en die van al hun nakomelingen. Over en weer zouden de vijandelijkheden *'voor eeuwig'* beëindigd zijn en de marrons zouden overal waar zij verkozen, in het binnenland mogen wonen, mits zij twee dagen ver of tien uren gaans van de plantages verwijderd bleven; in het andere geval moesten zij vooraf verlof vragen aan het Gouvernement. Hiertegenover werd van hen geëist de slaven die alsnog zouden overlopen, tegen een premie uit te leveren, *'als mede Vyandelyke Indiaanen te vangen, en op te brengen, en des noods te dooden'.* Voorts zouden zij desgevraagd manschappen moeten leveren om te helpen *'in gevallen van Rebellie of onraad op enige plantagie of plaats in de Colonie',* evenals bij *'aantasting'* door buitenlandse vijanden, dit laatste speciaal bedoeld tegen de Franse naburen in het oosten. De opperhoofden zouden zelf hun eigen volk mogen bestraffen, maar niemand ter dood veroordelen, dit bleef de Raad van Criminele Justitie te Paramaribo voorbehouden. Over en weer zouden ter bekrachtiging van het vredesverdrag gijzelaars worden uitgewisseld - de blanke onder de naam van 'posthouders' voor enig toezicht - en wel als garanten voor de richtige naleving der bepalingen, terwijl de opperhoofden ten teken van hun 'erkend' gezag een stok met zilveren knop zouden ontvangen, waarmee zij zich, mits in klein gezelschap, in de stad mochten vertonen. Andere kleine groepen mochten zich na verkregen verlof ook daar en elders begeven om er hun hout en andere bosprodukten te verkopen. Anderzijds zou het de Blanken en overige burgerij verboden zijn om welke reden dan ook de dorpen der gepacificeerde 'Bosnegers' (zoals ze nu genoemd werden) te bezoeken zonder hun uitdrukkelijke toestemming vooraf. (Het werd een recht dat de Bosnegers, hoezeer het ook in de loop der jaren verwaterde, nog altijd min of meer willen laten gelden.) Inschikkelijk genoeg stelden de Aukaners zich met minder tevreden dan het geheime ontwerpverdrag dat de afgezanten bij zich hadden, behelsde. Maar er zou vrede zijn tussen hen en hun voormalige onderdrukkers of vervolgers.

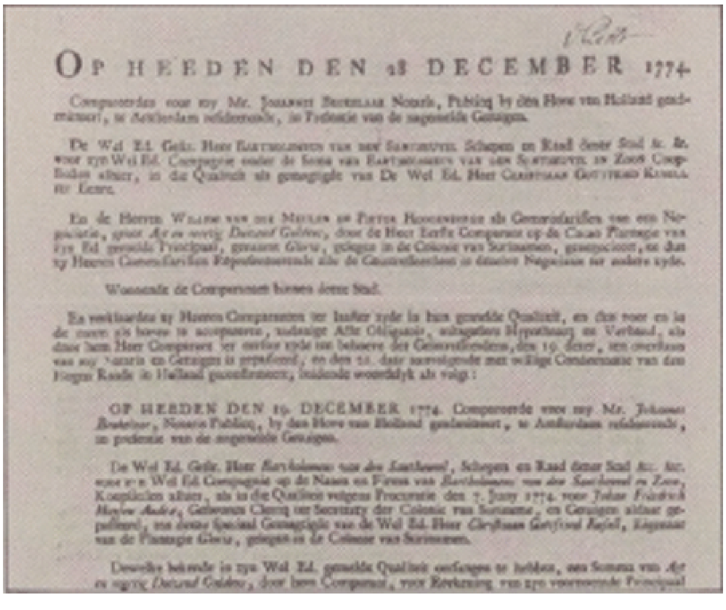
OP HEEDEN DEN 18 DECEMBER 1774.

OP HEEDEN DEN 19 DECEMBER 1774.

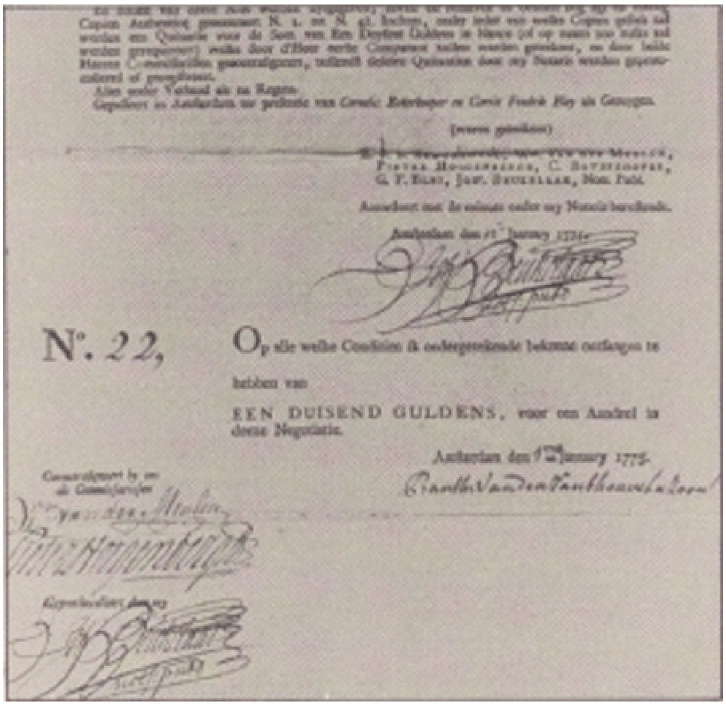
N°. 22,

Op alle welke Conditien & onderstaande bekenne ontfangen te hebben van

EEN DUISEND GULDENS, voor een Aandeel in deeze Negotiatie.

Een notariële acte uit 1774, in Amsterdam verleden, waarbij een hypotheek van *f* 1.000, - verstrekt wordt aan de eigenaar van een plantage gelegen in de Colonie Suriname.

Op Afrikaanse wijze, door het plengen en drinken van bloed over en weer, zwoeren zij een plechtige eed, beantwoord door de magische schrijfdaad van de blanke afgezanten, die de hoofden voor de eerste maal de toegezegde jaarlijkse geschenken ter hand stelden. Dat dit toen ingestelde gebruik eigenlijk een soort van schatplicht was, die de Blanken voor hun veiligheid op zich namen (en waaraan zij nog anderhalve eeuw nadien bleven voldoen) drong misschien wel door tot het bewustzijn van enkelen hunner, maar is altijd hevig ontkend. Feiten echter liegen niet.

Wat Crommelin bij de Djoeka's lukte, had het jaar daarop ook succes bij de Saramakaners, met wie eerstgenoemden geen 'aparte' overeenkomst mochten sluiten. Wel hadden de meeste Bosnegers nogaleens moeite met de uitleveringseisen en weldra bleek ook dat niet alle hoofden tevreden waren met de verstrekte 'geschenken', vooral niet met de karige hoeveelheid geweren en munitie die men hun, begrijpelijkerwijze ongaarne, afstond.

Maar daar bleef het bij, al verklaarden zij nog zo plechtig dat zij kruit en lood, *mansani* (mannelijke zaken), alleen nodig hadden om zich te kunnen handhaven in het bosland, en niet meer voor krijgszuchtige doeleinden.

De partiële vrede waarvan veel ophef gemaakt werd, had dan ook slechts een matig effect ten goede. Ontvluchtingen en *raids* op de plantages bleven onverminderd voortduren, als gevolg van wat de toenmalige 'geleerde' Joodse planters niet zonder verholen respect noemden: *'het verstand, de*

doorsleepenheid en de heusche Staatkunde van deeze Neegers, welke men overal voor enkele lastbeesten houdt'. Het had ook ten gevolge dat de ongepacificeerde marrons nu vol wantrouwen leefden jegens de Saramakaners en Djoeka. Dit was vooral het geval met de weglopers van plantages aan de Cottica, die zich in oostelijk Suriname ophielden en er een groot dorp *'op de hoogte van de rivier Marony'* (de Marowijne) stichtten, naast menige versterking in het hartje van de moerassige bossen, waaraan zij met voorliefde uitdagende namen gaven, omdat zij deze plaatsen onbenaderbaar achtten.

Penning van de Sociëteit van Suriname, gedateerd 1764, die waarschijnlijk dienst deed als identificatie of 'pas' voor een aan de overheid toebehorende slaaf.

De paniek over de eigengereidheid van de 'bevredigde' en de driestheid van de 'onbevredigde' negers in de wildernis nam nog toe door gebeurtenissen in de westelijke nabuurkolonie Berbice - eveneens een Nederlandse 'volksplanting' - waar een zo omvangrijke en reeds half geslaagde slavenopstand het land in rep en roer zette, dat de Gouverneur aldaar geen kans zag het er met het handjevol overgebleven Blanken levend vanaf te brengen, laat staan de oude orde te herstellen, zonder interventie van buitenaf. Meer dan elders toonden de slaven daar, dat ze dank zij hun numeriek overwicht in staat waren althans tijdelijk de macht aan zich te trekken. En niet ten onrechte werd gevreesd, dat de algemene slavenopstand in Berbice ook naar

Suriname zou kunnen overslaan. Voor een goed deel uitgemoord of gesneuveld, verkeerde het restantje aan Blanken er in een uiterst netelige positie.

Crommelin gaf dan ook gevolg aan het hulpgeroep van zijn collega Van Hoogenheim, al had hij zelf maar weinig troepen te missen. Nadat alle Hollandse scheepskapiteins in de haven van Paramaribo geweigerd hadden om soldaten naar het ‘gevaarlijke’ Berbice te vervoeren, vond hij eindelijk een Engels schip ertoe bereid, tevens om manschappen mee te nemen ter versterking van de Surinaamse post aan de grensrivier de Corantijn, welke post tot taak had de overlopers uit Berbice tegen te houden, opdat zij de slaven in Suriname niet zouden aanzetten om het voorbeeld van hun broeders aan de overzijde van de rivier na te volgen.

De benarde Blanken rondom Van Hoogenheim hadden overigens meer last dan voordeel van de toegezonden hulp, want de reeds onwillig vertrokken soldaten begonnen na aankomst zelf te muiten. Een gedeelte nam de vlucht en viel in handen van de zegevierende opstandelingen, die op hun beurt de gevangen soldaten dwongen om als slaven voor hen te werken. Het andere gedeelte kwam eigenlijk al te laat, omdat - het liep toen reeds tegen eind 1763 - Van Hoogenheim zowel van landzijde door troepen uit Essequibo, als door mariniers uit Barbados werd ontzet en de slavenopstand, de grootste die ooit aan de Wilde Kust plaatsvond, na veel bloedvergieten gedempt werd. De soldaten die na hun muiterij door de opnieuw ‘getemde’ slaven werden uitgeleverd, kregen allen de kogel. Zij werden ‘geharquebuseerd’, zoals dat in die tijd heette.

Niet alleen Crommelin, maar heel de Surinaamse planterswereld had nu alle reden om tot elke prijs de vrede met de thans ‘vrije’ Bosnegers te bewaren en tegelijkertijd zo krachtig mogelijk op te treden tegen de nieuwe weglopers. De Saramakaners waren willig genoeg. Zij meenden dat de aanwezigheid van een zendeling hun goed zou doen, daar zo iemand hun ook veel van de *koni* (kunde) van de Blanken zou kunnen leren, en zo vestigden zich al in 1765 enige Herrnhutter *leriman* in hun midden, terwijl enkele zoons van opperhoofden in de stad een schoolopleiding kregen, hoe armetierig ook, toch niet zonder nut. Bovendien trachtte Crommelin aan de

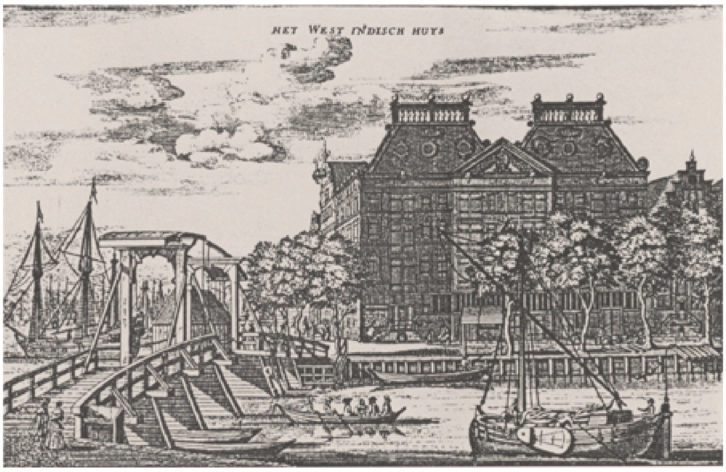

Het ‘West-Indische Huys’ in Amsterdam, de stad die vooral in de 18de eeuw in grotere mate nog dan Middelburg belangen had in Suriname, evenals bij de handel met Noord-Amerika.

slechte behandeling van de slaven - hoofdoorzaak van hun wegloperij en wraakzucht, naar hij meende - enigermate paal en perk te stellen door afkondiging van een nieuw ‘Slavenreglement’. Maar veel baatte dit niet; de oude koloniale gewoonten waren moeilijk uit te roeien, ze zaten te diep ingeroest.

Na twintig lange jaren van tropendienst begon de hele toestand Crommelin op zijn zenuwen te werken. Hij moest steeds opnieuw geld voor de ‘Weglooperskas’ uit de vingers der onwillige planters en andere ingezetenen zien los te wringen en daarbij opkomen voor de belangen van zijn verre lastgevers, de Sociëteit. Daarenboven waren zijn pogingen om de marrons in bedwang te houden, te dikwijls zonder succes gebleven. Hij verloor zijn populariteit, de gebruikelijke *cabale* van de plantocratie begon tegen hem samen te spannen. De man nam het niet langer, gaf er de brui aan, vertrok met verlof naar Holland, nam aan het eind daarvan in 1769 zijn ontslag en verdween in de mist...

Een van zijn laatste daden was in 1767 het sluiten van een vredesverdrag met de Matoewari, een groep marrons van de Boven-Saramaka. Maar in het oosten en zuidoosten van de kolonie was het nog lang niet pluis.

Indianen richtten hun tijdelijke nederzettingen bij voorkeur in op de hoge oevers der talrijke rivieren en kreken die de Guyanese landen bevloeien. Bij langer oponthoud gingen zij er soms toe over, grote ‘gemeenschapshutten’ te bouwen, zoals hier afgebeeld van Waika-Indianen nabij de Orinoco.

Een oude neger, teruggetrokken op zijn kostgrondje, waar hij alle voor eigen consumptie benodigd voedsel kweekt.

Een der militaire posten langs het ‘Cordonpad’, dat als patrouilleweg ter bescherming tegen de Marrons werd aangelegd. Evenals de afbeelding hieronder een aquarel van G.P.H. Timmerman (19e eeuw).

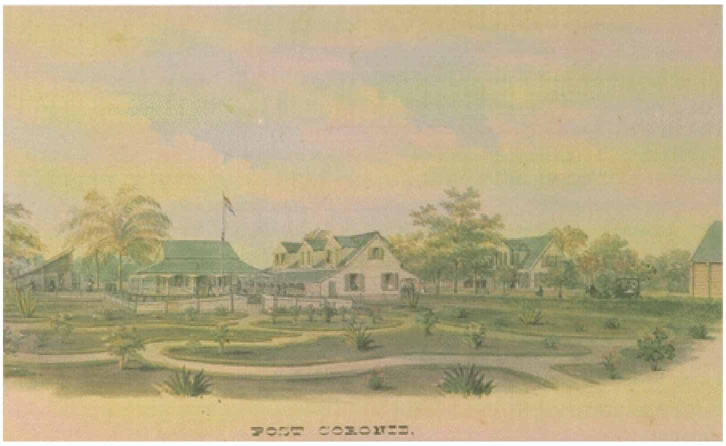

Door de betrekkelijke isolatie van het Corónigebied waar tegen het einde van de 18de eeuw veel plantages opkwamen, was de aldaar gevestigde civiele en militaire post - hier afgebeeld zoals hij er omstreeks 1850 uitzag - belangrijker dan ooit.

Schaduwen van verre révoltes
(1790-1810)

Drie jaren na het aftreden van Crommelin kwam Jan Nepveu, eveneens een opmerkelijke figuur en géén militair maar een burocraat, aan het bewind. Hij was al heel jong naar Suriname overgekomen, werd daar secretaris van Mauricius, waarna hij stap voor stap langs de ambtelijke ladder omhoog klom, totdat hij na een verblijf van 35 jaren in de kolonie de top bereikte. Een ‘kenner’ dus bij uitstek, maar als oud-gediende ook zozeer ingeburgerd, dat hij evenals zijn broers als rijke bezitter van meerdere plantages volledig tot de klasse der ‘suikerheren’ behoorde. Maar juist door zowel het een als het ander was Nepveu tevens een zo geliefd persoon, dat bij zijn installatie als Gouverneur de leden van de Raden van Politie en Justitie grote feesten en bals gaven, aangevuld door festiviteiten zijdens de overige burgerij. Men leefde nog geheel en al in het teken van de vroegere welvaart, die inmiddels toch maar een schijn-welvaart geworden was.

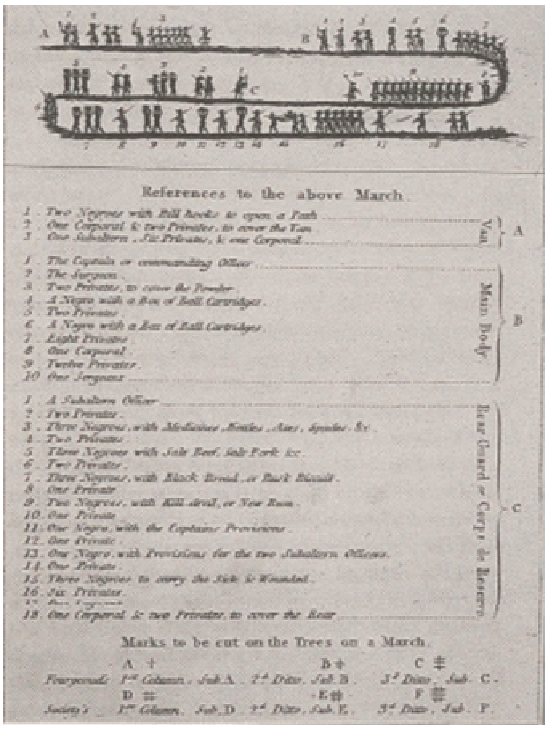

De hier in het algemeen aangegeven marsorde, die gevolgd werd bij de onder Fourgeoud ondernomen achtervolgingstochten tegen de Boninegers, was als volgt: Voorop gingen de door een groep soldaten gedekte kappers, die een pad door het oerwoud moesten openen. Zij werden gevolgd door de hoofdgroep van blanke en zwarte soldaten, onder aanvoering van de blanke expeditieleider. Een achterhoede bracht de fourage aan en was tevens belast met de verzorging en het transport van zieken en gewonden. Grote bomen langs het opengehakte pad werden met vastgestelde tekens gemerkt, - een nuttige maatregel bij het verkrijgen van versterking en... bij haastige terugtochten.

De achterliggende jaren waren in feite immers ruïneus geweest. Er moesten steeds weer nieuwe veldtochten tegen de marrons worden gewaagd, zelfs tegen de nabije Paranegers, die men bij wijze van uitzondering wist te verslaan en te onderwerpen. Meestal echter liepen die manoeuvres minder goed af. Zulke menigmaal op grote schaal uitgevoerde strafexpedities kostten bovendien de kolonie onnoemelijk veel geld, èn aan de overheid èn aan de burgerij, zodat op grote schaal links en rechts

geleend moest worden. En zo nijpend werd het gebrek aan klinkende munt die wel uit Nederland werd aangevoerd, maar meteen weer in de zakken van de schippers en de importeurs verdween, dat het Gouvernement er toe moest overgaan 'kaartengeld' te drukken voor binnenlands gebruik. Deze voor- tijdse 'zilverbons' werden natuurlijk nogal gewantrouwd, hetgeen weer leidde tot heel wat woeker-praktijken en zwendelarij.

Was dit maar een tijdelijke kwestie, het algemene geldgebrek had nog een ander slecht gevolg van veel langduriger aard. Tal van ondernemingen waren namelijk door de hachelijke toestand waarin zij kwamen te verkeren, diep in de schulden geraakt, maar vonden in Europa, met name onder de Amsterdamse kooplieden en bij louche handelshuizen, menig speculant bereid om als geldschieter op te treden. Hiervoor moesten dan de lokale plantagehouders hun bezittingen verpanden, zodat de echte eigenaars niet langer meer ingezetenen van de kolonie waren, maar 'afwezigen', daar de meeste planters, aan een weelderig leventje gewend, niet in staat bleken om de gemaakte schulden bijtijds af te lossen. Zodoende verspeelden zij hun ondernemingen en bleven zij in het beste geval alleen nog de gesalarieerde beheerders of 'directeuren' van hun voormalig plantagebezit, inclusief de slaven en de geoogste stapelprodukten, waarover zij niet meer vrij te beschikken hadden.

In 1770, kort na het optreden van Nepveu als Gouverneur, verkocht de familie Van Sommelsdijck met moeite haar één derde aandeel in de Sociëteit voor een bedrag van 700.000 gulden aan de stad Amsterdam, hetgeen mede aanleiding werd voor de kooplieden van de stad die nu de hoofdeigenaar van de kolonie geworden was, om wat lustiger in Suriname te investeren. Maar... ook wanneer men de beide andere aandelen - die welke Amsterdam reeds bezat en die van de W.I.C. - aanmerkelijk hoger schat dan wat het aandeel van de erven Van Sommelsdijck opbracht, bedroeg het kapitaal dat het 'bezit' van Suriname voorstelde op dat moment nog geen drie miljoen gulden. Hier stond nu tegenover, dat alleen al de overheid en vooral de planters aan hun geldschieters in Holland wel vijftig miljoen gulden schuldig waren. Door slinkse manipulaties, waaronder valse opgave van de waarde van hun bezittingen en omkoperij van de schatters, waren de debiteuren erin geslaagd dit bedrag - bijzonder groot voor

die tijd - zo hoog te laten oplopen, terwijl er maar weinig tegenover stond en de opbrengsten, nadat aanvankelijk de koffie goede prijzen maakte, sterk omlaag liepen, en zelfs de suiker minder winsten begon op te leveren. Executies waren dan ook aan de orde van de dag; veel plantages, met inbegrip van hun slaven, wisselden telkens van eigenaar. Met de ene schuld trachtte men de andere te dekken.

Bij menige veldtocht tegen de Marrons vonden de soldaten op hun weg de opzettelijk daar geplaatste afschrikwekkende gedenktekens van de nederlaag door weglopers toegebracht aan hun voorgangers.

De ondernemingen die het onder straf beheer misschien nog wel hadden kunnen redden, misten het toeziend oog van de meest-belanghebbenden, die men nu met recht ‘absenteïsten’ noemde. Het toezicht op doen en laten van de doorgaans weinig geïnteresseerde ‘directeuren’ werd ten behoeve van de buitenlandse investeerders uitgeoefend door ‘administrateurs’ met kantoren in de stad, vanwaaruit zij de supervisie moesten voeren over soms vele tientallen plantages tegelijk, terwijl zij tevens als tussenhandelaren en exporteurs van de stapelprodukten en soms ook nog als de importeurs van de op hun bedrijven benodigde goederen optraden, zodat zij zich van alle kanten verrijkten en zich tenslotte als de ware machthebbers in de kolonie lieten gelden. Een en ander niet ten voordele van de afwezige plantage-eigenaars, die de meeste van hun bezittingen langzamerhand verwaarloosd en slechts zelden uitgebreid zagen.

Waarbij nog kwam, dat ook de behandeling van de slaven op zulke ondernemingen verslechterde, hetgeen weer leidde tot nóg meer ontvluchtingen en sterfte.

Het resultaat van deze wantoestand was, dat in 1789 van de eigenaars van ruim 500 plantages er niet meer dan 90 in de kolonie zelf woonachtig waren. Het totale aantal inwoners van de ‘volksplanting’, ongeveer 50.000 (volgens sommigen 60.000), bestond voor 90% uit slaven, van wie minstens 10.000 en weldra wellicht 25.000 in de bossen leefden. Van de blanke bevolking waren zowat één derde Joden. De algemene paniekstemming onder de burgerij was dus zeker niet ongegrond. De blanke

kolonisten hadden geen andere keus dan met kracht en geweld de slavenmacht in bedwang te houden.

In deze situatie nu besloot Nepveu tot drastischer optreden tegen de marrons, onder welke vooral die aan de Boven-Cottica zich al sedert 1765 steeds brutaler lieten gelden. Zij werden aangevoerd door een uitzonderlijke figuur, een halfbloed met uitgesproken leiderscapaciteiten, Boni genaamd, naar wie zijn volgelingen dan ook Boni-negers werden genoemd. In 1768 en het jaar daarop achternagezeten, wisten zij te ontkomen, hoewel de slavenjagers de meeste van hun versterkingen verbrandden. De marrons gaven echter geen krimp; het daarop volgende jaar overvielen zij met succes zowel plantages als militaire posten. Hun achtervolgers werden door de handige guerrillatactiek die Boni toepaste, meestentijds afgeslagen. In 1771 en 1772 was het hetzelfde liedje.

Nepveu zag zich gedwongen een aantal veelomvattender maatregelen te treffen. Een daarvan was een groot detachement soldaten in Nederland aan te vragen, die hij ook kreeg ten getale van 500 man. Ze werden gesteld onder commando van een Zwitser, de kolonel Fourgeoud, die als aanvoerder bij de bestrijding van de grote slavenopstand in Berbice al zijn sporen verdiend had, maar verder nogal hautain en eigenwijs was en het helemaal oneens met de verdere plannen van Nepveu. Deze wekte met het binnenhalen van zo'n troepenmacht ook het ongenoegen van de planters, die alweer gedeeltelijk moesten opkomen voor de onkosten van zo'n grote versterking en bovendien moesten bijdragen om naast de bestaande ‘vrijkorpsen’ nog een speciaal legertje te vormen, dat Nepveu in 1772 oprichtte en de naam van ‘Korps Zwarte Jagers’ gaf. Het was een organisatie *sui generis:* de overheid kocht slaven op, voorzover zij geen eigen slaven gebruikte, stak deze in een simpele dracht met een rode muts - vandaar de

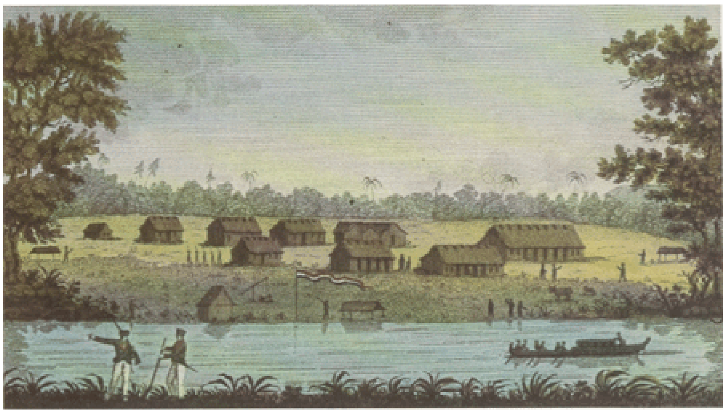

Gezicht op een militaire wachtpost aan de Cottica, zoals er verscheidene (tijdens de tweede helft van de 18de eeuw) tegen de Marrons werden ingericht.

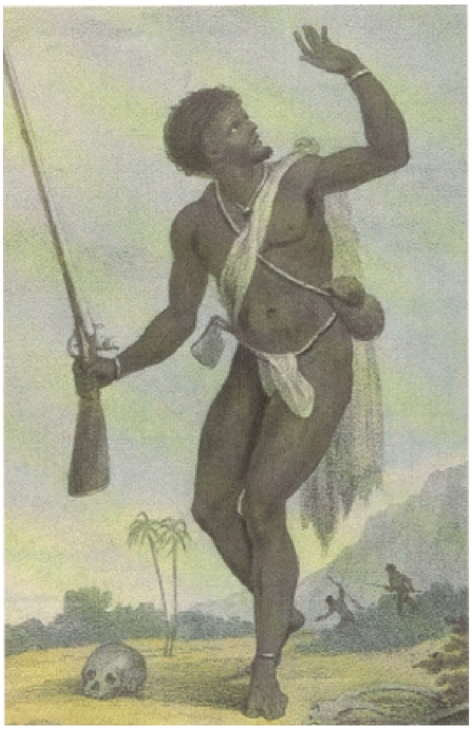

Een bij zijn achtervolging vluchtende Marron, zoals Stedman, Fourgeoud en anderen ze óók gezien (en gedood) hebben. Vaker dan zij de strijd verloren, wonnen de Marrons deze echter in de wildernis.

benaming *Redimoesoe* (Roodmutsen) waarmee zij gewoonlijk werden aangeduid - en liet hen enige militaire training ondergaan. Het waren evenwel geen soldaten in de strikte zin; soldij ontvingen zij alleen gedurende de tijd dat zij opgeroepen waren om te dienen bij tochten in de bossen. Voor het overige moesten zij zelf in hun onderhoud voorzien en kregen daarvoor kleine lapjes grond ter bewerking toegewezen, want alles ging op een koopje. Zij mochten ook geen relaties hebben met andere slaven, maar hun uiteindelijke vrijheid werd hun bij langdurig goed gedrag wel in het vooruitzicht gesteld. Hun officieren, ‘conducteurs’ genoemd, waren beroepsmilitairen en toen bleek dat de manschappen goed voldeden, zich met meer gemak en gunstiger resultaat dan de blanke soldaten in de wildernis konden weren, achtten tal van officieren het een voorrecht om als ‘conducteur’ van de Redimoesoe's

te mogen optreden. Een van hun leiders bracht het zelfs tot Gouverneur - overigens de enige die afgezet ('gesuspendeerd') werd - zoals later ter sprake komt.

Behalve het Korps Zwarte Jagers dat meteen de Boni-negers het vuur na aan de schenen legde en hun voornaamste versterking, hoewel deze dapper verdedigd werd door de marrons, totaal verwoestte, trof Nepveu nog meer verdedigingsmaatregelen tegen de weggelopen slaven. Hij vestigde een nieuwe reeks kleine militaire posten in het binnenland, aaneengeschakeld door een pad dat globaal genomen dwars door de kolonie, van west naar oost liep.

Aansluitend op de reeds bestaande 'Oranjeweg' tussen de Saramaka- en de Surinamerivier, vervolgens via de Boven-Commewijne naar de Perica, werd vandaar uit een verbinding naar de Cottica aangelegd, zodat de lange serie wachtposten elkaar gemakkelijk konden waarschuwen of te hulp komen, zodra zich marrons in de buurt vertoonden. Op die manier dacht Nepveu een 'cordon' te vormen, dat het merendeel van de plantages zou afsluiten van het overige territoir waar de weglopers rondzwierven. De posten langs dit 'cordon' waarvan hij zich veel voorstelde, liet hij bij voorkeur door Redimoesoe's bemannen, die uitstekend geschikt waren voor schermutselingen in de wildernis.

Deze opzet nu vond kolonel Fourgeoud pure waanzin en dit verschil van mening

met de landvoogd, een ‘burgerman’ die niettemin krachtens zijn ambt het inzake de landsverdediging voor het zeggen had, leidde, evenals andere meningsverschillen en kwesties van ‘ponteneur’, tot een onvruchtbare, onafgebroken wrijving tussen de beide hoofdfiguren in de kolonie. Fourgeoud was, ijdel en eerzuchtig genoeg, een voorstander van directe actie, van offensief en zo mogelijk opzienbare krijgsverrichtingen. Nepveu had daar niet zo'n behoefte aan, al was het alleen maar vanwege hun kosten aan geld en mensenlevens; hij was ten zeerste een defensieve tactiek toegedaan, ook wat de Boni-negers betrof. Maar dezen vormden voor Fourgeoud juist zijn grootste uitdaging en zonder van het Korps Zwarte Jagers gebruik te willen maken, ging hij hen met zijn uit Holland toegezonden troepen te lijf.

Het prikkelde hem niet zo weinig dat die blanke soldaten hem nogal onbruikbaar bleken voor het gestelde doel en dat zijn eerste, acht maanden durende veldtocht die in 1774 eindigde, niets uitrichtte, omdat de Boni-negers hem telkens wisten te ontsnappen en zijn troepen alleen maar dieper de ‘jungle’ in lokten, met alle narigheden van dien. Nog meer ergerde hij zich, toen hij in datzelfde jaar en ook in het daaropvolgende, na hernieuwde pogingen om de Boni-negers klein te krijgen, iedere keer weer moest erkennen, dat zij hem te slim af waren geweest en zijn resultaten bij lange na niet opwogen tegen zijn aanzienlijke verliezen.

‘Gewapende vaartuigen onder bevel van Capitain Stedman’ volgens een gravure uit zijn bekende reisbeschrijving.

‘Capitain J.G. Stedman’ zoals hij in zijn boek staat afgebeeld, blootsvoets, maar met een verslagen Marron naast zich en een in brand gestoken Bosnegerdorp op de achtergrond.

Nu moèst hij wel als hulptroepen gebruik maken van het Korps Zwarte Jagers en zich ook laten bijstaan door een uit Djoeka's samengestelde verkennerspatrouille. En ditmaal slaagde hij in zijn opzet, althans gedeeltelijk. Alle bereikte Boni-dorpen werden weliswaar verlaten aangetroffen, maar toch grondig verwoest en de marrons verloren veel strijders. De meesten hunner ontkwamen echter toch, vluchtten de Marowijne over en hielden zich verder schuil in het onbewoonde midden van Frans-Guyana. Fourgeoud kon hen daar niet volgen, hoewel hij dit graag wilde, want het werd hem om politieke redenen - liever geen conflict met de Fransen! - door de burgerlijke overheid verboden, ongeacht het feit dat de Fransen zich erover beklaagden, dat al deze weglopers zich nu op hun grondgebied bevonden en met hun klachten dus Fourgeoud in de kaart speelden. Nepveu wist echter best, dat het Franse lawaai maar loos alarm was.

De frustraties van de Zwitserse kolonel kenden geen einde; van zijn blanke soldaten keerden maar weinigen heelhuids, op z'n best verfomfaaid en hoogst ontevreden uit de bossen terug. Hij wist geen betere tegenzet te bedenken, dan tegen de mening van Nepveu en bijna iedere kolonist in te verklaren, dat het niet langer nodig was nog speciale troepen uit Nederland in de kolonie vast te houden, daar de rebellen immers nu getemd bleken en alles weer rustig was.

Hijzelf wilde ook weg en tenslotte de daad bij het woord voegende, vertrok hij met een boos gezicht. Het restant van zijn blanke soldaten en officieren eveneens. Nepveu moest het maar zonder hen zien te klaren. Maar deze, met 45 zware tropenjaren achter de rug (het land bleek toch niet zó ongezond als menigeen voorgaf) en inmiddels al een oud man, stierf reeds het jaar daarop, in 1779, na nog de inwijding van de eerste kerk der Moravische Broeder Gemeente (Herrnhutters) te hebben meegemaakt.

Kort na zijn dood verschenen ook weer, voor het eerst sinds lange tijd, een paar Rooms-Katholieke missionarissen in de kolonie, aanvankelijk nog min of meer clandestien, totdat zij in 1785 onder de gebruikelijke beperkende voorwaarden

toestemming kregen om een kerkgebouw te openen, dat zij met medewerking van leden van alle gezindten - een zeldzaam voorbeeld van godsdienstige verdraagzaamheid! - voltooiden en in aanwezigheid van de hoogste autoriteiten

in gebruik namen. Minder dan de Herrnhutters slaagden zij met hun evangelisatie onder de vrije negers en de Bosnegers; onder de Indianen echter vonden zij een williger gehoor. Overigens was alle ‘kerstening’ van de boslandbewoners niet veel meer dan een vrome illusie, gepaard gaande met een zinloze ingreep in de ‘natuurlijke’ levenswijze en de eigen, ‘onaangepaste’ cultuur van deze allerminst primitieve lieden.

Elf jaren hielden de Boni-negers zich betrekkelijk rustig, afgehouden van terugkeer over de Marowijne - wat zij wel telkens probeerden - door de nabij die rivier gevestigde Aukaners die het erg op hen begrepen hadden en als ‘gepacificeerden’ gretig gebruik maakten van de gelegenheid om de anderen ‘wettig’ te bestrijden en de hiertoe benodigde wapens en munitie van de overheid te vorderen. Niettemin zagen het opperhoofd Boni en zijn mannen in 1788 weer kans om oostelijk Suriname binnen te dringen, niet alleen tot aan de Boven-Commewijne maar zelfs tot aan de Boven-Suriname, waar zij ook verschillende plantages overvielen, de Blanken om het leven brachten en heel wat slaven met zich meevoerden.

J.F. de Friderici, die van 1790-1802 als landvoogd van Suriname optrad en de enige was onder de ruim zestig gouverneurs welke het land bestuurden, die van zijn functie ‘gesuspendeerd’ werd, nadat hij zich bij de overgave van de kolonie aan de Enselsen door de vijand in zijn ambt had laten handhaven. Menige ‘collaborateur’ tijdens de Duitse bezetting van Nederland kwam er na de Bevrijding beter van af.

Stoelman, de commandant van de Zwarte Jagers, trok met een uitgebreid contingent van zijn manschappen en in samenwerking met de Djoeka (Aukaner) krijgers tegen hen op. Het was een langdurige en barre veldtocht, tot aan het oostelijk randgebied van de kolonie en Boni werd tenslotte door verraad van een der zijnen zo in het nauw gedreven, dat hij zijn oudste zoon en twee leiders naar de hoofdstad zond om er vredes- onderhandelingen te voeren. Het was een vergeefse poging, want zijn ondergang was onvermijdelijk geworden. De Redimoesoe's wisten tot in zijn laatste verschansing door te dringen, die hij in arren moede *Gadosabi* (God-mag-het-weten)

genoemd had. Zijn negers hadden voordien op hun beurt het hoofddorp van de Djoeka's verwoest, wat dezen zo razend maakte, dat zij niet rustten voordat zij Boni gedood hadden. Door nieuw verraad slaagden zij hierin bij de overval van zijn laatste schuilplaats. De Boni-negers werden tot aan de Portugese grens van Frans-Guyana achtervolgd. De Granman van de Djoeka's kreeg heel veel later tot beloning van zijn zegepraal in de broederstrijd onder de marrons een zilveren halskraag met inscriptie.

Nog altijd heet een eilandje nabij de plaats waar Boni werd afgeslacht, ‘Stoelmans-eiland’, naar de bevelvoerder der Redimoesoe's. Schandelijk genoeg. De ware held bij dit alles was de onvermoeibare vrijheidsstrijder en strateeg Boni, naar wie - wel dreigend - alleen een kleine plek aan de Marowijne *Bonidoro* heet: Boni is hier aangekomen. Tussen de overgebleven negers van zijn ‘volk’, dat zich weer naar de overzijde van de met eilandjes bezaaide rivier terugtrok en een goed heenkomen vond bij de Fransen en de naburige Djoeka's in Suriname, is begrijpelijkerwijze een grote wrok blijven voortbestaan.

Weliswaar bevochten zij elkaar niet langer, maar tot op de huidige dag zijn zij niet *on speaking terms,* maar blijven zij elkaar liever vermijden. Als in andere gevallen vóór en na deze gebeurtenissen heeft de verdeel-en-heerspolitiek van de Blanken een even diepe als funeste nawerking gehad voor de saamhorigheid binnen hun ‘volksplanting’.

De voormalige Redimoese-‘conducteur’ die zowat tien jaren na het overlijden van Nepveu als Gouverneur optrad, heette De Friderici. Jong uit Zuid-Afrika naar de kolonie gekomen, klom hij snel op tot Commandeur en Kolonel der Militie en was nauwelijks de veertig gepasseerd, toen hij de hoogste functie in den lande kreeg toevertrouwd. Vanouds een deelnemer aan de veldtochten tegen de Boni-negers en tenslotte de ‘strateeg’ die erin slaagde de Aukaners met succes tegen hen uit te spelen, kreeg hij heel andere moeilijkheden dan deze het

Simon Bolívar (1783-1830) was de grote leider van het verzet tegen het kolonialisme van Spanje, waardoor hij zich de erenaam van 'Bevrijder van Zuid-Amerika' verwierf. Al in de jaren vijftig van deze eeuw werd van hem een borstbeeld te Paramaribo onthuld, een ongetwijfeld als historische 'les' bedoeld geschenk van de Venezolaanse Regering.

hoofd te bieden in situaties waartegen hij niet opgewassen bleek, al deed hij op zijn manier nòg zo zijn best. Achteraf bezien rustte er een tragische doem op deze man, die hoewel niet van karakter ontbloot, telkens de kluts kwijtraakte in een warnet van verwikkelingen waaraan hij weliswaar zelf geen schuld had, maar waarbij de bevolking toch mocht verwachten dat hij haar leiden zou, een taak waarin hij faalde. Overigens begrijpelijk in een tijd van snel wisselende en twijfelachtige loyaliteit.

Bedoelde verwikkelingen kwamen voornamelijk van buitenaf. Het geluk dat Suriname, in tegenstelling tot de Hollandse nabuurkolonies in het westen, nog gekend had door weinig of geen schade te lijden ten gevolge van de Vierde Engelse oorlog (1780-'84) - maar ook zonder dat ging het toch al bergafwaarts met de economie - nam spoedig een eind toen de Franse Revolutie eenmaal op gang gekomen was en heel West-Europa daardoor in rep en roer geraakte. Aan de repercussies van deze gebeurtenissen viel niet te ontsnappen. Afgezien van de moeilijkheden waarin Suriname kwam te verkeren toen, vooral na 1780, de grote kooplieden in Nederland gingen beseffen, hoe wankel, om niet te zeggen voos de gerenommeerde welvaart in de kolonie was, grote bankiershuizen daar ten gevolge van hun roekeloze investeringen overzee failliet gingen en de zogenaamde 'negotiatiën' waarmee de Surinaamse ondernemingen aan Nederlandse handelshuizen vastzaten, van weinig waarde bleken en de geldschieters steeds meer aan den lijve begonnen te voelen, hoezeer zij zich vergaloppeerd hadden, met alle kwalijke gevolgen voor de plantagekolonie zelf; afgezien ook van het feit dat vele oude ondernemingen waar sinds lang een zekere mate van roofbouw gepleegd was, zo langzamerhand hun vruchtbaarheid verloren hadden en dus te weinig opbrachten, eigenlijk door nieuwe

vervangen moesten worden, waarvoor echter het nodige kapitaal schaarser dan ooit geworden was; afgezien voorts van de vele discriminerende acties die de Raad van Politie juist in deze periode ondernam om de Joodse natie, die het waarlijk ook niet meer voor de wind ging, het leven onaangenaam te maken door hun bijvoorbeeld *en bloc* de toegang tot de Schouwburg (en wat voor een!?) te ontzeggen, zodat zij er zelf een (en veel betere) moesten bouwen; afgezien van al zulke 'chronische' moeilijkheden kwamen de eerste nieuwe zwarigheden waarmee Friderici te kampen kreeg, uit Cayenne, zoals de naburige Franse kolonie ook wel genoemd werd naar haar hoofdplaats. Want de Franse Revolutie beroerde met haar leuze van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap' rechtstreeks de slaven, niet alleen die in de eigen kolonies van Frankrijk, maar ook de negers overal elders. Ze werden onrustig; ze zagen een verre dageraad. En zo raakte ook Frans-Guyana in rep en roer.

Robespierre gaf het sein dat slaven moesten worden vrijgelaten, wat het ook mocht kosten, anders zou de Constituante 'eerloos' zijn. In Cayenne gebeurde toen de vrijlating abrupt; in massa verlieten de slaven hun plantages of werkplaatsen en gingen langdurig feestvieren. Maar de door velen gevreesde wanordelijkheden deden zich niet voor, noch wraakoefeningen, hoeveel reden de negers er ook toe hadden. Toen maakte het Directoire na 1795 de emancipatie weer ongedaan en nu niet zonder dat dit veel geweldpleging en massale ontvluchtingen ten gevolge had.

De plantersweredl uit Suriname was ten diepste geschokt. Friderici haastte zich het land af te grendelen voor de fatale wind uit het oosten. Hij legde de openbare meningsuiting en het recht van vergadering stevig aan banden. Des te liever omdat hij - levenslange militair - een felle Oranjeklant was,

Gezicht op een plantage. Op de voorgrond rechts een sluisje voor de waterbeheersing van de kanaaltjes en vaartrenzen van het ingepolderde land. Links op de achtergrond: de bijgebouwen en in het midden: de directeurswoning van de onderneming.

die de nieuwlichterij van ‘Keezen’ moeilijk dulden kon en nog een speciale grief had tegen de Franse onrustzaaiers, omdat zij, anders dan vroeger, de vele deserteurs die uit Suriname naar Cayenne vluchtten, niet meer wilden uitleveren. Dat hij nu als tegenmaatregel de uit Cayenne gevluchte gedeporteerden (voorlopig nog meest ‘Royalisten’) op zijn beurt moest weigeren terug te sturen, zinde hem eigenlijk ook niet. Het liefst was hij de Franse naburen met zijn soldaten te lijf gegaan, maar de heren planters hadden daar niet de minste oren naar. Zij noopten hem ook om een brief van de gevluchte Stadhouder Willem V terzijde te leggen, waarin deze aanraadde om Suriname, evenals de andere Hollandse kolonies, maar vrijwillig aan de Britse ‘bondgenoten’ over te geven. En voordat men nog goed besefte, hoe het met de macht der Oranjes gesteld stond, was de Bataafse Republiek er, alle behoudzuchtigen ten spijt.

Inmiddels waren in Demerara reeds grote slavenrévoltes uitgebroken en of hij wilde of niet, Friderici moest de hulpkreten van zijn ambtgenoot aldaar wel positief beantwoorden; echter gezien de dreigende oorlogstoestand kon hij niet meer dan een zeventigtal soldaten afstaan. De slavenopstand werd inderdaad vrij snel onderdrukt, maar liet niet na om ook in Suriname zowel bij de planters als bij de slaven nieuwe onrust te wekken, zodat het nogmaals regende van allerlei verbodsbepalingen en zelfs het stilzwijgend

dragen van kokardes niet meer werd toegestaan. De ‘Sociëteit van Suriname’ was door de nieuwe machthebbers in Nederland opgeheven en de kolonie tot ‘Staatseigendom’ verklaard. Van hen kreeg Friderici een pluimpje voor zijn trouw naleven van hun instructies; zijn grote inschikkelijkheid zou echter zijn ongeluk worden.

De bescherming die Suriname van de bedreigde Bataafse Republiek kreeg, was uiteraard minimaal. De enkele Hollandse oorlogsschepen die er lagen, werden weggeroepen en vervangen door een korps ‘Wallons’, hoofdzakelijk uit haveloze Spanjaarden bestaande, die op de wijze der sansculotten van alles en nog wat te kort kwamen en opeisten, tot verdriet van iedereen, terwijl door de Engelse blokkade en het optreden van Franse en Britse kapers zowel de import van alle benodigde waren als de uitvoer van de plantageprodukten vrijwel ophield. En in 1799 verschenen inderdaad de Engelsen om, evenals bij de naburen, de kolonie onder hun ‘bescherming’ te nemen. De waardeloze troepen Wallons gaven zich zonder slag of stoot over en werden door de Britten afgevoerd.

Nu wisten de Gouverneur en zijn onderhorigen niet genoeg wat te doen om het de Engelsen naar de zin te maken; zij kropen letterlijk voor hen, uit pure vrees voor plundering of brandstichting, die echter achterwege bleven. Friderici werd rustig op zijn post gelaten, maar al in 1802 werden bij de Vrede van Amiens alle kolonies aan de Wilde Kust aan hun vorige meesters teruggegeven, waarop de door de Fransen beheerste Bataafse Republiek, die een ‘Raad van Amerikaansche Coloniën’ het toezicht over de overzeese ‘bezittingen’ liet uitoefenen, de ‘overloper’ Friderici prompt schorste en hem zijn verdere levensjaren als ambteloos burger liet slijten. Als bezitter van wel dertien plantages kon hij ook in die latere jaren niet nalaten zich aan de achtereenvolgende machthebbers op te dringen, zonder dat men hem nog enige aandacht schonk.

Zijn opvolger, een burger en geen militair, kreeg in deze troebele dagen nauwelijks de tijd om zich in zijn nieuwe hoedanigheid van ‘Commissaris-Generaal’ ten paleize te Paramaribo thuis te voelen. Want alwéér stonden de Engelsen voor de deur. Ditmaal voor een lang verblijf. Reeds tevoren hadden hun schepen de hele Wilde Kust in het oog gehouden en toen zij bij het uitbreken van de oorlog in 1804 langs de gebruikelijke waterweg op de hoofdstad afkwamen, was de zaak in een paar dagen bekeken. Tussen de ‘Commissaris-Generaal’ en de legerleiding boterde het niet; de soldaten weigerden te vechten. Hun commandant capituleerde op eigen houtje, zodat de landvoogd met zijn Franse naam (Pierre Berranger) als krijgsgevangene behandeld werd en zich later op zijn plantage mocht terugtrekken. Ook hij. Want hij had vóór zijn ambtsaanvaarding al lang genoeg in de kolonie geleefd om er een te bezitten. Men kòn daar nu eenmaal geen hoge functies bekleden, zonder ‘planter’ te zijn.

Het twaalfjarige ‘tussenbestuur’ van de Engelsen begon.

Na 't stuivertje verwisselen
(1810-1860)

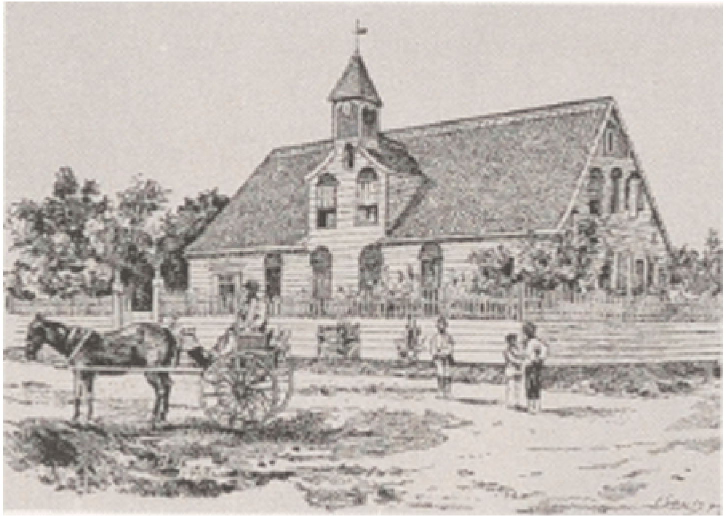

Het eerste kerkgebouw van de Protestantse Volksgemeente aan de Rusten Vredestraat te Paramaribo.

Twee belangrijke Bosnegerzendelingen: Johannes King en Nicolaas Manille.

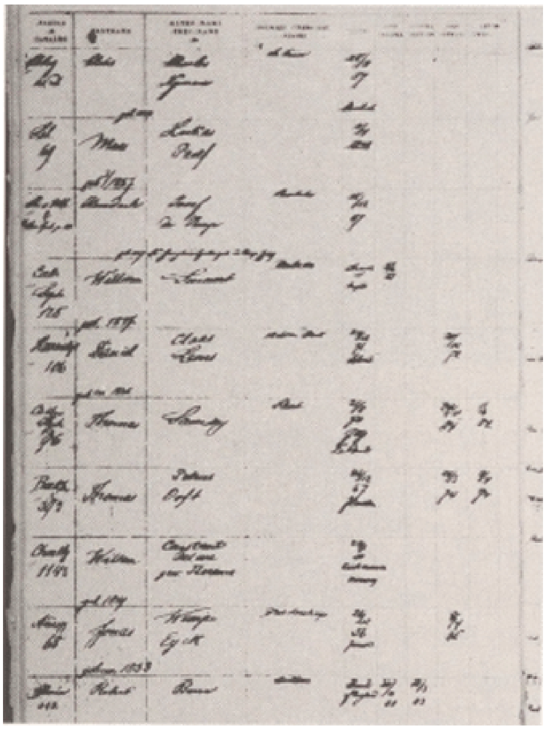

Bladzijde van een in het Duits gesteld Doopboek van de Herrnhutterzending.

Het is merkwaardig, hoe diep de twaalf jaren van Engels bewind - kort vergeleken bij de eeuwenlange invloed der Nederlanders - hebben ingegrepen in de verdere ontwikkeling van hun kolonies aan de Wilde Kust. Niet alleen in die welke daarna nog voor zowat anderhalve eeuw in hun handen bleven, maar ook in die van Suriname, Nederlands laatste 'houvast' op het Zuidamerikaanse vasteland. Reeds lang erop uit om behalve hun talrijke kolonies op Jamaica en een reeks kleinere eilanden in de Caribische Zee ook vestigingen op het vasteland te bezitten, gedroegen de Britten zich, meteen toen zij er de kans toe kregen, alsof zij gekomen waren om niet meer weg te gaan. Terwijl zij de lagere functionarissen na hen een eed van trouw aan de Engelse Koning te hebben doen zweren, ongemoeid op hun oude plaats lieten zitten en hen pas bij hun eventuele dood door een eigen landsman vervingen, waren de opeenvolgende bewindvoerders en hun aanhang steeds Britse militairen, die soms maar heel kort en nooit langer dan drie, vier jaren hun ambt bekleedden. Zij voerden een grote staat en werden hierin geredelijk gevolgd door de meegaande planters, die het toch al niet anders gewend waren.

Voor de rest gingen zij met meer koelheid en verstand te werk, dan verhoopt werd. Hun bestuur, enerzijds strikt en zelfs nogal streng, liet aan de andere kant de bestaande dingen zoveel mogelijk zoals ze waren, in goede samenwerking met de aloude bestuursorganen. Alleen aan de top hielden zij de touwtjes stevig in eigen handen. Zij stelden het land wijd open voor de handel met hun eigen koninkrijk en alle Britse kolonies, evenals voor hun eigen avonturiers, die inderdaad kwamen, zich neerlieten in het 'veilige' westen van Suriname en plantages openden in het Saramakagebied, maar nog liever in de kuststreek rondom Coróni en langs de Nikéririvier. Hierdoor ontstond ook nauwer contact met het aangrenzende Berbice, waar het de Engelsen al heel makkelijk viel de toch al geslagen Zeeuwse kolonisten langzaam maar zeker van hun plaats te verdringen. De planters van Berbice wilden zelfs verder gaan en verzochten hun nieuwe heren om het gebied rondom de Nikéri bij hun kolonie in te lijven. Toen dit ook gebeurde, was het evenzeer tot genoegen van de ondernemers

aldaar, die meestendeels gefinancierd door Engelse en Schotse kooplieden, zodoende mee konden profiteren van de reeds verregaand georganiseerde handel met de grote firma's in handelssteden als Londen, Glasgow, Liverpool en Bristol.

Niet enkel door deze impulsen begon Suriname weer een weinig op te bloeien, ofschoon het ten zeerste te lijden kreeg onder de gevolgen van Napoleons Continentaal Stelsel, maar de compensaties ontbraken niet.

Omdat de reeds aanwezige landbouwondernemers, die al een tijd lang in grote financiële moeilijkheden verkeerd hadden, maar nu plotseling ‘Engelsen’ waren, en de Britten tot 1814 in oorlog met Nederland gewikkeld zaten, konden zij hun oude Hollandse crediteuren rustig negéren, de bedragen die zij voor hen opzij hadden moeten leggen, lustig opsouperen zonder zich iets aan te trekken van hun enorme schuldenlast. De bezetting stelde hen ineens in de gelegenheid om zonder angst of hinder het vroegere luxe-leven voort te zetten; de Engelsen namen toch wel hun in feite ‘verpande’ stapelgoederen af en betaalden ervoor. De rest - wat er van hun schulden, de rente en aflossing die zij nog moesten betalen, terecht zou komen - was van latere zorg en... misschien bleven de nieuwe heren wel voorgoed meesters van de kolonie. De planters hoopten het, want zo liep het best en gingen zij kalmpjes een onbelaste toekomst tegemoet.

Er viel dan ook nagenoeg geen anti-Engelse gezindheid bij de burgerij te constateren; de Sociëteit was toch al impopulair geweest, door velen zelfs veracht om haar schrielheid en de bekrompenheid van haar opvattingen, terwijl de Bataafse Republiek zich evenmin bemind had weten te maken met haar verwaarlozing van de defensie. Daarentegen mocht van Engeland, kennelijk ontwikkeld tot de eerste handeldrijvende natie ter zee en misschien wel het welvarendste land in Europa, nu ook verwacht worden, dat het grote investeringen in zijn nieuwe wingewest zou willen doen. Hoop op wonderen is altijd kenmerkend geweest voor de Surinaamse volksplanting. En inzake investeringen beantwoordden de Engelsen aan dit wondergeloof: zij investeerden royaler dan voor de hand lag, maar zouden naderhand ook des te kwistiger gebruik maken van hun mogelijkheden tot terugvordering der verstrekte bedragen plus nog een behoorlijke winst daarop. Maar aanvankelijk juichte men hen toe.

Geïdealiseerd tafereel van de wijze waarop Surinaamse overheidsfunctionarissen een vredesverdrag sloten met de Bosnegers, die stellig nooit de door hen geroofde of buitgemaakte vuurwapens zo maar aan de Blanken teruggaven. Het was de gravure van een nimmer verwerkelijkte wensdroom.

Ondanks de wijze terughoudendheid op bestuurlijk gebied, die zij voorlopig aan de dag legden, kregen de Britten en met hen de hele kolonie eensklaps met een zonderlinge militaire rebellie te maken: muiterij bij het zo gewaardeerde Korps Zwarte Jagers. In dat onrustige jaar 1799, toen de Oranjeklant Friderici het land nog in naam van zijne Britse Majesteit George III mocht blijven besturen, had hij omwille van de uniformiteit de Redimoesoe's, die strikt genomen geen militairen waren, toch van hun uitzonderingspositie beroofd en rechtstreeks onder de algemene militaire discipline geplaatst. Dit namen de Zwarte Jagers niet, die zich tekort gedaan voelden in de betrekkelijke vrijheid die zij buiten de dienst genoten. Zij hadden nog enkele andere grieven, maar een grote oorzaak van hun toenemende ontevredenheid lag in

het feit dat zij op de verre, geïsoleerde posten in het binnenland teveel aan zichzelf waren overgelaten.

In 1805 kwam het tot een uitbarsting onder gedetacheerden van de reeks wachtposten aan het Cordonpad in het Boven-Commewijnegebied, waar zij - plotseling zelf marrons geworden - de aanwezige Blanken om zeep hielpen, een plantage overvielen, de slaven met zich mee voerden en samen een moord- en plundertocht ondernamen, oostwaarts naar de Marowijne, waar zij, al tot een legertje van ruim honderd man aangegroeid, aansluiting zochten en vonden met de Boni-negers. Omdat zij zowel door deze laatsten als heimelijk zelfs door de Aukaners geholpen werden, duurde het meer dan een jaar aleer deze rebellie volkomen kon worden onderdrukt. Het korps van de Redimoesoe's bleef echter voortbestaan, al heetten ze voortaan ‘Royal Black Chasseurs’; ze werden wat beter in uniform gestoken en kregen nu dezelfde soldij als de ‘Royal White Chasseurs’, niet geheel ten genoege van de racistische planterswereld, die dit maar een kwalijk precedent vond.

Nog meer hinderde hen een Engelse maatregel die zowel de Spanjaarden, Portugezen, Fransen en anderen, als de Hollanders hard in hun nationale en koloniale belangen trof: de krachtdadige uitvoering van het door het Britse Parlement geruggesteunde besluit om zoal niet de slavernij zelf (dat was nog teveel gevergd) dan toch de handel in slaven te verbieden en desnoods met geweld tegen te gaan. Slavenhalers van welke nationaliteit ook zagen zich op zee door Engelse oorlogsschepen aangehouden om te worden opgebracht, waarna verbeurdverklaring van het schip en straf voor hun bemanning volgde en de ‘bevrijde’ slaven, indien mogelijk, werden gelost op een plaats waar zij ongehinderd verder konden leven. ‘Indien mogelijk’, want de slavenhandelaars, gewend aan de ergste onmenselijkheden, zagen

Beelden uit het stadsleven te Paramaribo in de slaventijd. Boven: De toen nog niet overdekte markt, en rechts: Het gedeelte van de markt aan de kade, waar de produkten per korjaal werden aangevoerd.

Een vrije neger. Deze mochten schoenen dragen en er zelf slaven op na houden.

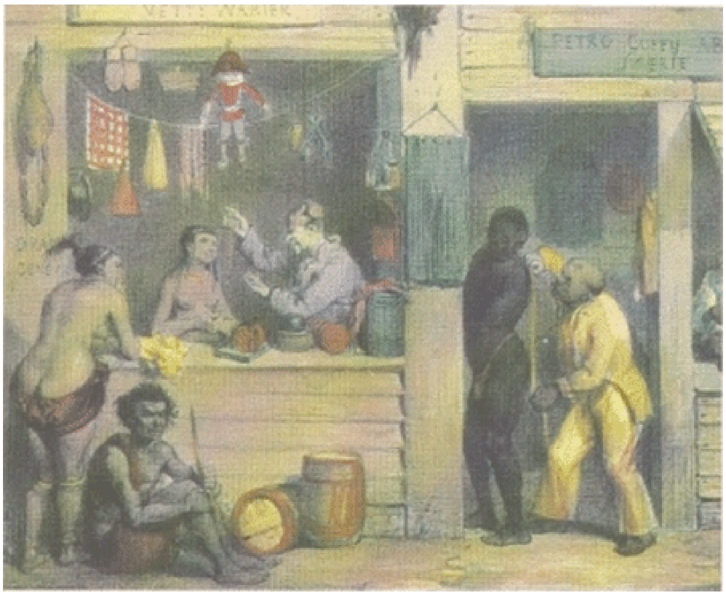

Ten behoeve van hun meesters neringdoende slaven, zoals de kleermaker die de maat neemt van een gepacificeerde Bosneger, en een ander die als schoenmaker optreedt.

er dikwijls niet tegen op om bij het naderen van een Brits controleschip, teneinde ontdekking *in flagranti* te voorkomen, bijtijds hun menselijke lading in zee te dumpen en te laten verdrinken.

In Suriname waar men zo min als elders plantages in bedrijf kon houden, laat staan uitbreiden tenzij door slavenarbeid, en voor dit doel voortdurend een nieuwe aanvoer van ‘zwarte’ werkkrachten noodzakelijk was, werd de van 1808 af toegepaste Engelse maatregel als de nekslag beschouwd voor de suikerheren en de overige plantocraten die hun oude ‘slavenmachten’ alleen zagen verminderen door sterfte en slechts zelden vermeerderen door natuurlijke aanwas. Wat er sinds dat tijdstip nog binnenkwam aan nieuwe aanvoer moest op afgelegen plaatsen langs de modderkust en met groot risico worden binnengesmokkeld. Hierdoor werden de ‘Zoutwater-negers’ nog véél duurder dan zij ooit tevoren geweest waren. Na 1811, toen de Engelsen de slavenhandel tot een misdaad verklaarden die met de doodstraf of met deportatie kon worden bestraft, en het steeds duidelijker bleek, dat de bestrijding van dit euvel hun ernst was, begonnen de Surinaamse kolonisten weer uit te zien naar de terugkeer van de Hollandse bewindhebbers die het immers met hun West-Indische Compagnie nooit zonder een uitgebreide slavenhandel hadden weten te stellen, al zou hun terugkeer dan ook gepaard gaan met het wederoptreden van alle verfoeide oude schuldeisers. Jammerlijk voelden zij zich tussen twee nare vooruitzichten, als tussen de tijger en de wurgslang, geplaatst.

Bovendien waren de Engelse autoriteiten niet erg gesticht over de

Vroeg-negentiende-eeuws gezicht op de Waterkant en Grote Markt van Paramaribo, naar een steendruk van P.J. Benoit.

onbarmhartige wijze waarop zij in het algemeen de slaven in hun nieuw wingewest behandeld zagen en zij maakten er geen geheim van, vooral nadat klachten van militaire zijde hierover - de officieren vonden het een ongewenste vertoning tegenover His Majesty's soldaten - breed werden uitgemeten. Zulke alleszins gegronde klachten wekten niet minder de verbolgenheid van de slavenhouders als de hardhandige belemmering die deze lieden ondervonden om nieuwe slachtoffers voor hun misbruiken aan te werven. De Britten voerden van de weeromstuit strengere slavenwetten in, waarvan de belangrijkste was, dat onrechtvaardig behandelde of al te wreed gestrafte negers in beroep konden gaan bij de *Governor,* een concessie waarover de slavenhouders, nu zij ook werkelijk voor zulke overtredingen gestraft werden, zich ook erg boos maakten. Zij vonden het een gemene inbreuk op hun onbeperkt ‘eigendomsrecht’.

De niet te ontkennen ‘ethische’ bekommernis van de Engelsen ging echter niet gepaard met veel administratieve nauwkeurigheid, hoewel die ook onontbeerlijk was, juist in de sinds lange tijd corrupte kolonie. Pas tijdens de laatste jaren van hun bewind lukte het hun met passende stiptheid de belastingen te innen en wat meer geld voor de Britse Kroon uit het wingewest te halen. Naarmate er ook meer Engelse investeerders optraden, die evenmin als hun Hollandse voorgangers aan hun trekken bleken te komen, daar de verwende ‘administrateurs’ en directeurs van plantages hun levenswijze niet veranderden en zich maar raak te buiten gingen aan allerlei luxe, begonnen de Engelse autoriteiten ook meer de noodzaak in te zien van strenger optreden.

Bonham, de laatste *Governor,* vroeg omdat hij de schijn-welvaart in het land niet vertrouwde, zijn lastgevers om een *Curator* die het gescharrel met de bezittingen der ‘absenteïsten’ en met al die verhypothekeerde ondernemingen en hun dikdoende beheerders maar eens goed moest onderzoeken en dan maatregelen nemen, opdat tenminste zijn landgenoten aan hun trek kwamen. Tot dit doel werd een zekere John

Bent uitgezonden, wiens naam in Suriname spreekwoordelijk geworden is. Hij gedroeg zich als een ijverig en niemand ontziend man. Ondanks alle lawaai en gekuip van de gedupeerden om de *Curator* weer zo snel mogelijk uit de kolonie weg te krijgen, slaagde John Bent erin, diep genoeg te graven om enige orde op zaken te kunnen stellen en onder meer te voorkomen dat nog op grote schaal gezwendeld werd met de verkoop van plantageprodukten die immers meestal ‘bezwaard’ waren. Ze mochten voortaan niet meer ‘ondershands’ maar moesten in het openbaar bij inschrijving verkocht worden. Het bekende plantersgeweeklaag, ook bij de Britse Kroon uitgebracht, hield niet op en hoewel John Bent tenslotte werd teruggeroepen, bleef de gewiekste Bonham, tegen wie nu iedereen bezwaren had, gehandhaafd. Met een vredestraktaat in zicht, waardoor zij misschien weer afstand van Suriname zouden moeten doen, versoepelde de houding van de Engelsen weer wat.

Het spel van kat-en-muis dat zij met zoveel cynisch meesterschap in hun grotere kolonies speelden, pasten zij ook aan de Wilde Kust toe, op een wijze welke diepe sporen naliet, zoals nog zal blijken.

Nadat Napoleon eindelijk definitief verslagen was en er in 1814 weer vrede in het geteisterde Europa heerste, werden bij het Verdrag van Parijs de kolonies herverdeeld. Het duurde niettemin nog twee jaar voordat Bonham Suriname weer in handen stelde van een als Gouverneur-Generaal door Koning Willem I aangewezen Nederlandse hoofdofficier. Want hoewel de Hollanders, nu door het Congres van Wenen tot leden van een

Van de eerste generatie Nederlandse boerenfamilies die zich in 1845 bij de volksplanting kwamen voegen, overleefden slechts weinigen het slecht voorbereide avontuur. De gelukkigsten onder het vierhonderdtal 'Boeroes' zoals zij in Suriname genoemd werden, handhaafden zich met moeite als landbouwers en veetelers in de nabijheid van de hoofdstad.

splinternieuw koninkrijk onder een Oranjevorst gebombardeerd, Essequibo, Demerara en Berbice voorgoed kwijtraakten aan de Engelsen, kregen zij Suriname evenals de Nederlandse Antillen terug. Nikéri werd weer losgemaakt van Berbice en opnieuw bij Suriname getrokken, niet bepaald tot genoegen van de daar gevestigde ondernemers. En nog altijd zeggen de Nikerianen, Paramaribowaarts vertrekkend: 'Ik ga naar Suriname'.

Een eerste streep door de rekening van de planters in het hele land was, dat bij het uiteindelijke verdrag dat in Londen uit naam van de nieuwbakken Soeverein der Nederlanden getekend werd, deze zich verbond om 'krachtig' met de Engelsen mee te werken *'tot de gehele afschaffing van de handel in slaven op de kust van Afrika'.* Uit de latere feiten blijkt dat de autocratische vorst 'bij de genade Gods' tijdens het doen van deze toezegging een *reservatio mentalis* gemaakt moet hebben. In Europa was een tijdperk van vernieuwing en heroriëntatie aangebroken, waaraan de Nederlanders onder de regering van Willem I slechts schoorvoetend en de planterswereld in Suriname nauwelijks deelnamen. In de kolonie begon men achterlijkheid als een deugd te beschouwen, een heel gemakkelijke! Niet dat alles bij het oude bleef; de Koning was voorstander van een sterk gezag met zo weinig inmenging als mogelijk van 'buitenstaanders', in casu de gewone burgerij.

Zelfs de nazaten van de vroegere Regenten hadden de grootste moeite een vinger in de Hollandse pap te houden. De macht van 's Konings persoonlijke vertegenwoordiger in Suriname, de Gouverneur-Generaal dus, werd uitgebreid; die van de Hoven van Politie en Civiele Justitie dienovereenkomstig aanmerkelijk beknot. De leden mochten zelfs niet meer door de welgestelde ingezetenen worden voorgedragen, zoals de usance was die bijwijlen bijna tot een soort van kiesrecht uitgroeide, maar zij werden nu voor een periode van negen jaren naar willekeur en niet meer voor het leven benoemd. Ook mochten zij voortaan slechts datgene behandelen wat hun door de landvoogd werd voorgelegd en niet langer op eigen initiatief allerlei kwesties ter sprake brengen. Hun macht en invloed taande hierdoor aanmerkelijk, zodat weldra de oude plantocratie niet veel meer in te brengen had, al bleef de behartiging der directe kapitalistische belangen van de Nederlanders ook binnen de nieuwe structuur meer dan gewaarborgd.

De bevolking, aan een tikje meer democratie onder de Engelsen gewend geraakt, keek op zijn neus, maar moest erkennen dat het bijvoorbeeld een

hele vooruitgang was, dat de rechtspraak voortaan gesteld werd in handen van echte juristen, die nu voor hun taak een vaste bezoldiging genoten en geen baat noch belang meer hadden bij de opgelegde boetes of straffen.

Hetgeen vroeger de ‘Sociëteitskas’ was, heette thans de ‘Souvereinskas’ en er kwam ook meer orde in de landsfinanciën en het belastingwezen. Alleen de verwoede pogingen om de kolonie zichzelf te laten bedruipen, leden na aanvankelijk succes toch schipbreuk en omdat de Staat der Nederlanden via de Koning toch de eigenlijke ‘bezitter’ was van Suriname, moest het gehele volk van Nederlandse belastingbetalers in laatste instantie opdraaien voor de jaarlijkse subsidie welke nodig bleek om de begroting overzee sluitend te maken. Wat weer de consequentie met zich meebracht dat de autoriteiten in Holland zich met elke kleine uitgave in de kolonie gingen bemoeien en de jaarlijks ingediende begrotingen naar eigen inzicht (dat uit de verte veel weg had van domme willekeur) wijzigden of besnoeiden.

Tijdens de tweede en derde generatie geraakten sommige van de overgebleven Nederlandse boeren, hoofdzakelijk uit Groningen en Gelderland afkomstig, allengs in betere doen, zoals duidelijk aan hun betere behuizing is te zien.

Wat de oude schuldenlast van de plantagehouders betrof, voor zover onder de nieuwe omstandigheden geen verdere faillissementen volgden, werd aan veel wanpraktijken van de administrateurs een eind gemaakt, maar ook grote beperkingen opgelegd aan de rechtstreekse handel met Noord-Amerika, die weliswaar winstgevend was voor de kolonisten, maar schadelijk beschouwd werd voor de Nederlandse scheepvaartbelangen. En die moesten dan toch prevaleren. Ook ten aanzien van de slaven werden enkele, overigens niet erg ingrijpende maatregelen getroffen: de slavenhouders mochten hun oude of gebrekkige dienaren niet langer de laan uit sturen om te trachten als *piki-n'njan* (voedselzoekers) in leven te blijven; de slaven mochten ook niet meer naar willekeur elders dan op hun eigen plantage te werk worden gesteld en zeker niet zonder speciaal verlof van de overheid naar Nikéri worden overgebracht;

het bijhouden van ‘Slavenregisters’ werd de planters opgelegd, die meteen door hadden dat op die manier hun sluikhandel in zoutwater-negers ontdekt kon worden. Wat inderdaad een bijbedoeling was van deze verordening, ofschoon niet om deze smokkelarij geheel en al te onderdrukken. Ook nu lieten de slavenhouders luid genoeg hun protesten horen tegen hetgeen zij een inbreuk op hun oude en onvervreemdbare eigendomsrechten noemden. Zij zagen bovendien nog altijd kans om bij tientallen nieuwe slaven de kolonie binnen te brengen, omdat hoewel de toenmalige Nederlandse Grondwet nadrukkelijk de slavenhandel verbood, deze toch nog bedreven en de afzet van menselijke koopwaar oogluikend toegelaten werd. Zó gemakkelijk lieten de nette handelaars en hun even nette klanten zich niet in het nauw drijven. De vraag bepaalde het aanbod; de vraag bleef groot en de Hollanders waren nu eenmaal geboren handelaars.

De Engelsen echter namen met het lakse ‘toezicht’ van Nederland geen genoegen en dwongen in 1818 Willem I opnieuw een verdrag te sluiten, waarbij het Koninkrijk zich verplichtte een ‘Gemengd Gerechtshof’ in Suriname in te stellen, dat de slavenhandel metterdaad zou bestrijden en bestraffen. Elk van de beide landen zou daarin rechters aanwijzen, die zich inderdaad te Paramaribo vestigden en daar ook elkaar op de vingers konden kijken, of de recalcitrante Hollanders het prettig vonden of niet. De Engelsen hadden er echt plezier in de planters in hun greep te vatten, te meer omdat dezen nu ook zowel met hun jongere schuldeisers uit het voorafgaande Britse tussenbestuur als met de oudere in Nederland te doen kregen. Met genoegen zouden zij de ondergang van de concurrerende kolonie Suriname willen beleven. Het werd dan ook een lamentabele

Een Nederlandse boerenfamilie in Suriname, aan het eind van de vorige eeuw, zowat 50 jaar na overkomst van hun voorzaten. Zij zagen er zorgvuldig op toe, dat er geen 'vermenging' met niet-blanken plaatsvond en wisten dit bijna een eeuw lang vrijwel te voorkomen, hoewel zij zich volledig 'inburgerden'.

toestand waarin failliete ondernemingen van de ene hand in de andere overgingen, het 'kaartengeld' vrijwel waardeloos werd en ook de overige geldmarkt in de knoei raakte.

Uiteraard kwam het in het 'Gemengd Gerechtshof' tegen de slavenhandel dikwijls tot conflicten tussen de Engelse rechters met hun strikte opvattingen en de Hollandse, die niet ongevoelig waren voor de 'koloniale' behoeften en belangen, welke bovendien heimelijk door de overheid en openlijk door de plantocratie werden voorgestaan. Het kwam tot een ware uitbarsting, nadat de Engelse marine een slavenhaler had opgebracht met zowat 350 negers aan boord, die het Gouvernement eenvoudig als slaven inpikte en om niet voor zich liet arbeiden, in plaats van hen volgens de bepalingen van het verdrag als vrijen te behandelen en als loontrekkenden aan werk te helpen. De Britse rechter, toch al gebelgd over de manier waarop men in de kolonie de slaven behandelde, protesteerde in de felste bewoordingen zowel tegen dit laatste als tegen de handelwijze van de overheid en wel zo hevig, dat de plantocraten, gesteund door de voor schandaal gezette plaatselijke autoriteiten, niet rustten voordat de man door de Britse regering teruggeroepen werd. Hoewel deze affaire pas in 1849 tussen Engeland en Nederland werd 'opgelost', moesten de Hollanders in die tussentijd bij herhaling door de Engelsen worden terechtgewezen.

Slechts weinigen in Holland vonden de 'humaniteit' van John Bull niet 'meer dan belachelijk'. De slavenhandelaars, die wel 'bestaande' slaven van de ene kolonie naar de andere mochten vervoeren, wisten inmiddels op alles raad. Zij vervalsten de scheepspapieren, zodat het leek alsof zij hun zwarte lading niet uit West-Afrika, maar ergens uit West-Indië naar Suriname overbrachten. Op deze manier werd de verboden

import nog tientallen jaren bijna openlijk voortgezet, alle Engelse tegenstand ten spijt.

In deze troebele atmosfeer volgde nog de ene lokale ramp op de andere: langdurig krakeel tussen de troepen van het garnizoen - ze heetten nu ‘Blanke Jagers’, de voormalige Zwarte Jagers evenwel ‘Corps Koloniale Guides’ - en de voornamelijk uit kleurlingen samengestelde Burgerwacht.

Te beginnen in 1820 gingen ze telkens elkaar te lijf. Dan, in het daarop volgende jaar, woedde een brand in Paramaribo, toen door ruim 15.000 inwoners bevolkt, die de hoofdstad 400 gebouwen kostte en onnoemelijke schade aanrichtte, elf jaar later gevolgd door een tweede, door ontevreden slaven aangestichte brand, die opnieuw een groot gedeelte van de stad vernietigde. De daders werden op één na gepakt en levend verbrand, juist toen de Britten in hun kolonie ‘Guyana’ aanstalten maakten om daar de slavernij totaal af te schaffen.

Mede ten gevolge van de emancipatie der negers in het nabuurland, voor wie in 1834 een korte ‘overgangstijd’ naar hun algehele vrijdom begon, groeide de onrust onder de slaven in Suriname, ofschoon het met ontvluchtingen en het ‘aflopen’ van plantages vrijwel gedaan scheen; reden waarom de ‘Kas voor de Wegloopers’ werd opgeheven en in plaats daarvan - dank zij de Slavenregisters - voor elke inwoner een ‘Hoofdgeld’ betaald moest worden. Er trad ook een nieuw ‘Slavenreglement’ in werking, waardoor tenminste iets verbeterd werd aan de (tot dusver nauwelijks bestaande) rechtspositie van de slaven. Zij mochten niet langer als ‘dingen’ behandeld worden, maar dienden voortaan als ‘personen’ te worden beschouwd, weliswaar *‘onmondige’,* gesteld onder de voogdij van curators die het recht behielden om *‘eene vaderlijke tucht over dezelve uit te oefenen’,* maar die tevens de verplichting hadden om nauwgezet te voldoen aan de

Woning en bijgebouwen van Hollandse kolonisatoren. De hoeve van Hoogvliet aan de Kanaaldam ten westen van Paramaribo.

wettelijke bepalingen inzake de voeding, kleding en werktijden van hun onvrije ‘pupillen’. De slaven mochten ook niet meer naar willekeur verhandeld of van de ene plantage naar de andere verplaatst worden, zodat hun toch al rekbaar gezinsverband verstoord werd. Zij konden nu hiertegen in beroep gaan bij de daartoe aangewezen instanties.

Stellig had dit nieuwe Slavenreglement enige voordelen voor de negers, al verbeterde hun toestand nog altijd te weinig om ook maar in de verste verte te gelijken op die welke de negers thans in Brits-Guyana genoten. Maar eindelijk begon toch ook iets van een frissere wind door de Hollandse kolonie te waaien, hetgeen ook bleek uit het feit dat zowel aan de ‘vrije kleurlingen’ als aan de Joden nu ook gelijke burgerrechten werden toegekend als aan de Blanken, en enkelen van hen zich allengs ook lagere officiële ambten zagen toevertrouwd. Van overheidszijde werd eindelijk ook iets gedaan aan de organisatie van het lager onderwijs, al had de ‘Algemene Schoolwet’ van 1817 nog weinig om het lijf.

Uit pure zuinigheid echter stelde Willem I in 1828 Suriname en de verafliggende Nederlandse Antillen onder één Gouverneur-Generaal, om van Paramaribo uit bestuurd te worden door deze gezagsdrager en zijn adviserende ‘Hoge Raad der Nederlandsche West-Indische Bezittingen’.

Maar reeds vier jaren later moest men weer afzien van deze malle innovatie, omdat zij meer nadelen dan voordeel opleverde, en in 1845 kwam ook een eind aan het éénhoofdig opperbestuur van alle Westindische kolonies.

Ondanks alle genoemde fraaie maatregelen kan men het koloniale beheer uit die dagen niet anders dan huichelachtig noemen, wat het trouwens tot het laatst toe gebleven is, zoals nog zal blijken. De eerste Oranje-koningen waren al te zeer belust op herstel van de handel en het vergaren van koloniale rijkdommen, lieten rustig toe dat de clandestiene slavenimport niet alleen bleef voortduren, maar dat van 1830 af officieel premies werden uitgeloofd voor het binnenvoeren van zulke werkkrachten *‘ter bevordering van de landbouw’*. Geen enkele poging tot afschaffing van de slavernij ging van hen uit, veeleer verzet daartegen. Zich ervan bewust dat het doel de middelen heiligde, stemden zij er ook in toe een octrooi te verlenen aan een uiterst dubieuze ‘Particuliere West-Indische Bank’, die zonder voldoende waarborgen of krediet, noch officiële steun te genieten, bankbiljetten in omloop mocht brengen, welke als wettig betaalmiddel golden, en die aan de

Brits-Indische contractarbeiders, in de wandeling ‘koelies’ genoemd, die al sedert omstreeks 1873 in ruime aantallen werden aangevoerd ter vervanging van de bevrijde negerslaven. Het merendeel van deze later als ‘Hindostanen’ aangeduide immigranten beleed de Hindu-eredienst en onder hen bevond zich een aantal Brahmanen.

ondernemingen, de suikerplantages vooral, leningen verschafte welke al na weinige jaren tot catastrofes leidden. De eerste onderneming die dientengevolge moest sluiten, was... een Gouvernementssuikerplantage! Al in 1831, drie jaren na oprichting van de geoctrooieerde bankinstelling, bleek het uitgegeven bankpapier niet meer inwisselbaar, hield zij op met het verstrekken van leningen en moest zij tot liquidatie overgaan. Het inmiddels ingetrokken 'kaartengeld' bracht tenminste nog iets op!

De vroeger nog ietwat verborgen verarming van Suriname werd nu steeds duidelijker zichtbaar. Door de groeiende onrust onder de slaven - nog altijd het overgrote deel van de bevolking - werd de algemene toestand er niet beter op. Immers de voltrokken emancipatie in Brits-Guyana, waar de 'overgangstijd' al na vier jaren afgelopen was, en de op handen zijnde afschaffing in de Franse nabuurkolonie, waar de vrijlating geleidelijkaan geschiedde, totdat deze in 1848 een voldongen feit was, beroerden begrijpelijkerwijze de Surinaamse slaven ten diepste. Waarom anderen wel en zij niet? De ongeduldigsten onder hen begonnen weer weg te lopen, de oude vrees voor massaal optreden van de marrons herleefde en al in 1834 aarzelden de autoriteiten niet om de Aukaners weer in te schakelen bij hun vangacties en een reeks nieuwe verdragen te sluiten met achtereenvolgens de Saramakaners, de Aukaners en de Matoewari-Bosnegers. Tenslotte ging men er zelfs toe over hun opperhoofden de een na de ander een jaargeld (gefixeerde schatting!) toe te kennen in plaats van de tot dusver gebruikelijke 'geschenken', om zich toch maar van hun trouw en behulpzaamheid te verzekeren. Hoge 'vanggelden' werden weer uitgeloofd voor het uitleveren van weglopers of het meebrengen van een geconserveerd lichaamsdeel ten bewijze dat ze waren gedood. De slimme Bosnegers konden hiervoor nu ook de lijken van hun eigen stamgenoten, zelfs familieleden schennen; het bracht geld op! Onderwijl lieten de suikerheren, zowel in Suriname als in Nederland, niet na er op te wijzen, dat al deze ellende met de marrons en de opstandigheid der slaven slechts veroorzaakt werd door de nieuwe 'zachtaardige' slavenwetten, die naar hun mening alleen ertoe dienden om 'hun negers' driester en minder handelbaar te maken.

Weinig hielp ook het invoeren van allerlei nieuwe 'Regeringsreglementen', het ene na het andere in betrekkelijk korte tijd, alsof Zijne Majesteits

De talrijke immigranten uit India namen veel van hun oude cultuur en gebruiken mee naar de Wilde Kust. Boven: Het vieren van een der grootste jaarlijkse feesten van de Islamitische Hindostanen, de herdenking van het martelaarschap van de Imams Hasan en Husain, waarbij een fraai-versierd symbool van hun cenotaaf, de ‘ta 'ziya-khãn’, rondgedragen en vervolgens verbrand wordt.

opeenvolgende regeringen in Nederland volkomen de kluts kwijt waren.

In 1832 kwam in plaats van de ‘Hoge Raad’ in Suriname een uit de topambtenaren en zes benoemde leden samengestelde ‘Koloniale Raad’ de taak van ja-knikkers jegens de Gouverneur-Generaal vervullen, zonder ook maar een schim van democratische beïnvloeding van het bewind. Aan onbezoldigde, deftige ‘Heemraden’ die slechts zelden de comfortabele stad verlieten, werd het toezicht op de ‘buiten-districten’ toevertrouwd, nu het land administratief niet langer was ingedeeld in twee ‘divisies’, een kleine, maar door de ‘volksplanting’ ontgonnen en bewoonde noordelijke strook en een zuidelijk, even uitgestrekt als onbekend en schaars bevolkt gebied, waarover... een luitenant het algehele toezicht had uit te oefenen.

Eindelijk begon de overheid te beseffen, dat men met een heel land te doen had, waarvan men weliswaar de grenzen niet nauwkeurig kende, maar dat toch een aantal malen groter was dan het Koninkrijk in Europa, dat door de afscheiding van België alweer tot bijna de helft was ingekrompen.

Een der vele moskeeën van de Moslimbevolking (Hindostanen en Javanen) die het land soms een ‘oosters’ aanzien geven.

Maar wat ook veranderen mocht, niet de mentaliteit der Hollandse meesters, evenmin als die van de hardnekkige planterskliek. Een wat ondernemender Gouverneur-Generaal, de laatste die deze weidse titel mocht voeren en het maar drie jaar in deze functie uithield, was Elias, tevoren de hoogste ambtenaar op het Ministerie van Koloniën in Den Haag. Toen deze landvoogd dacht het te kunnen opnemen tegen de planters en de Koloniale Raad, waarin zij toch weer hun mannetjes wisten te doen binnendringen, kreeg ook hij, als de zoveelste, met een ‘cabale’ te doen, die weer zo'n keel opzette, dat Elias ijlings om ontslag vroeg. In de deftige Residentie had hij niet veel notie gekregen van de abjecte verhoudingen in de kolonie, zo min als de meeste anderen die dat Departement nog zouden bevolken of er de scepter over zwaaien.

De opvolger van Elias, Baron van Raders die na lange jaren ‘Gezaghebber’ van Curaçao te zijn geweest, tot ‘Gouverneur’ van Suriname gepromoveerd werd, merkte al gauw dat ook hier, evenals daarginds, de vrije negers en kleurlingen afkerig waren van werken op het land, hetgeen een lelijk vooruitzicht was voor de toekomstige ontwikkeling van het land. Minder hoog te paard gezeten dan zijn voorgangers en opvolgers, liet hij niet alleen door vrijwilligers onder de blanke soldaten allerlei tuinwerk in het openbaar verrichten om de verwonderde voorbijgangers van hun vooroordelen af te

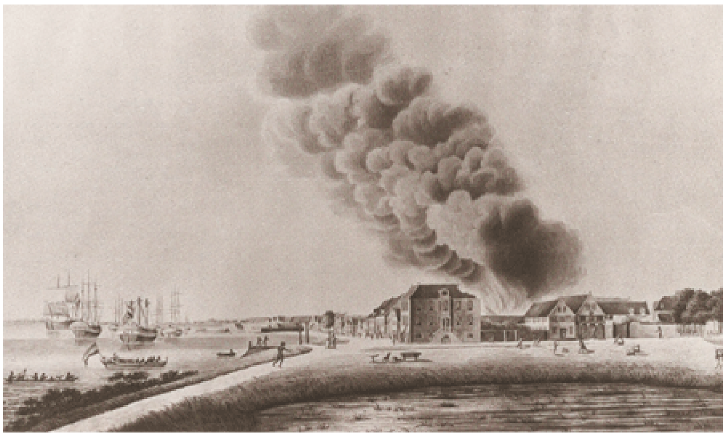

Paramaribo tijdens en na de grote brand in 1821, die twee dagen woedde en waardoor zowat 400 - meest houten gebouwen werden verwoest. Zowel de kerk der Hervormde Gemeente als die der Katholieken ging daarbij verloren. De totale brandschade werd op het voor die tijd en de kolonie enorme bedrag van 16 miljoen gulden geraamd.

brengen, maar gaf hij soms zelf het voorbeeld door mee in de grond te ploeteren, - een optreden dat vermelding verdient, ook al omdat het dwars tegen de houding van de planters en overige Blanken in ging, die voor niets ter wereld in de slavenmaatschappij van het ‘apeland’ zelf een vinger uitstaken, wanneer zij iets door een neger konden laten doen. Een eeuwenlang gedrag dat weer aanstekelijk werkte op alle vrije negers en kleurlingen die zichzelf (terecht) als ‘gelijken’ van de Blanken beschouwden. Veel heeft het goede voorbeeld van de Baron overigens niet geholpen, jammer genoeg.

De mentaliteitsontwikkeling in West-Europa stond ondertussen niet stil, bracht rond 1848 ook in Nederland een reeks veranderingen teweeg, die vervolgens hun weerslag vonden in de kolonie. Zo werd toen eindelijk de vrije handel met alle landen toegestaan, ook met de Verenigde Staten die tot dan toe hiervan uitgesloten waren. Ter behartiging van hun belangen mochten al zulke landen eigen consuls in Suriname vestigen. Vreemde schepen, die eerst tweemaal zoveel in- en uitvoerrechten als de Hollandse

Inspectie van contractarbeiders aan boord van een der schepen waarmee zij, voornamelijk uit Brits-Indië, het huidige India, overgebracht werden. De meesten van hen, door ronselaars aangeworven, werden in de havenstad Calcutta geconcentreerd en daar aan boord gezet, zonder goed te weten waar zij naartoe gingen.

moesten betalen, konden nu voor het merendeel zonder vrees voor discriminatie het land aandoen. Nederland had zijn protectionisme in de West vrijwel opgegeven. Wat er nog aan twijfelachtig bankpapier uit het jongste verleden in omloop was, kon worden ingewisseld voor deugdelijk Nederlands geld.

Onder Van Raders werden ook de eerste stoomwerktuigen op enkele suikerfabrieken ingevoerd, heel wat later dan bij hun Brits-Guyanese concurrenten. Maar de landvoogd die alleen al door zijn gedrag zo dwars tegen de haren van de heren slavenbezitters in streek, werd evenals zijn voorganger in de loop van zijn zesjarig bewind dermate bescholden en aangeklaagd, omdat hij met zijn optreden de 'rendabiliteit' van de kolonie in de weg zou staan, dat Willem III, traditiegetrouw

een scherp koopmansoor erop na houdend, Van Raders ondanks zijn mooie staat van dienst 'op eervolle wijze' liet terugroepen en hem ontslag verleende.

Als gevolg van de ingetreden democratisering van het bestel in Nederland na 1848 werden ook de voorwaarden voor vrijwillige vrijlating van slaven ('manumissie') die eerst hoogst belemmerend en onereus waren, in die zin verzacht, dat degenen die een van hun slaven of slavinnen een 'vrijbrief' gaven, geen borgtocht meer in de Landskas behoefden te storten ter voorkoming van mogelijke insolventie van de gemanumitteerde. Deze was van zijn of haar kant de voormalige eigenaar geen levenslange 'eerbied en gehoorzaamheid' meer verschuldigd. Door deze vergemakkelijking namen de vrije negers en vrije kleurlingen in aantal toe en wat van meer betekenis was, hun nakomelingschap vermeerderde snel, zodat er al een kwantitatief belangrijke klasse van zulke 'Creolen' ontstond, mede toegenomen en nog aangroeiend door het eerder beschreven systeem van alom verspreid concubinaat.

Ook kwalitatief viel enige vooruitgang in genoemde klasse te bespeuren, al trachtten de Blanken hardnekkig alle anders-gekleurden 'op hun plaats' - dat wil zeggen op de onderste treden van de maatschappelijke ladder - te houden. Er ontwikkelde zich onder de Creolen een grote drang om zich waar te maken als 'gelijken' en de vele handicaps vanwege afkomst en onvoldoende scholing (waarvoor de mogelijkheden in het land nog grotendeels ontbraken) te overwinnen, die hun het opklimmen naar een betere maatschappelijke positie belemmerden. Wat in het verleden nog een rassenstrijd geweest was, bleef dit weliswaar nog altijd, maar kreeg in de vorm van nevenverschijnsel nu ook al veel weg van een klassenstrijd. Bij latere ontwikkelingen zou dit nog veel meer het geval zijn.

Emancipatieperikelen
(1860-1875)

De slaven in bedwang en de klasse der vrije negers en kleurlingen, de ‘Creolen’, op hun plaats te houden, dit waren de twee hoofdopgaven waarmee de snel achteruitboerende ‘Volksplanters’ zich bij het begin van de tweede helft der 19de eeuw belast voelden. Wat logischerwijze hun grootste probleem was, namelijk het saneren van de koloniale economie die tot een bedroevende staat vervallen was, dáárvoor zochten zij tevergeefs een oplossing. Door concurrentie van elders was de vraag naar Surinaamse stapelprodukten sterk afgenomen en Europa fabriceerde nu zelf suiker uit bieten die daar gemakkelijk genoeg geteeld en verwerkt konden worden.

Zeer tot ongenoegen van de tropische ‘Suikerheren’ viel het moeilijk te concurreren tegen het nieuwe produkt, tenzij zij door aanwending van nóg hardere slavenarbeid en efficiënter fabricagemethoden hun kostprijs wisten te drukken of... de kwaliteit van hun suiker merkbaar konden verbeteren. Door laksheid, gepaard met gebrek aan vers kapitaal, was de suikerindustrie achterop geraakt; slechts weinig planters kwamen ertoe hun bedrijf ietwat te mechaniseren, zodat zij aangewezen bleven op voortgaan met het plegen van roofbouw, zowel op hun velden als op hun ‘heidense’ werkkrachten.

Uit vrees dat deze nóg opstandiger zouden worden, gingen de slavenhouders met alle macht hun kerstening tegen, laat staan dat zij enig verder onderwijs aan slaven toestonden: er werd reeds alteveel over afschaffing van de slavernij gemompeld ten gevolge van het ‘kwalijke’ voorbeeld in de nabuurlanden. Zonder slaven waren de plantages in Suriname immers gedoemd te verdwijnen. Bij enige honderdtallen had men ze reeds praktisch opgegeven; er mochten niet nóg meer volgen.

De met succes ontvluchte slaven, de Bosnegers, leefden in het binnenland goeddeels volgens hun uit Afrika stammende tradities. Toch pasten zij zich in menig opzicht, ook wat hun voedingsgewoonte

betreft, aan bij de gebruiken van andere bevolkingsgroepen. Hier zijn zij bezig met het stampen van rijst, dat pas in de tweede helft van de vorige eeuw een van hun geliefde spijzen werd.

De toenemende verarming van de Blanken bracht nieuwe 'openingen', betere kansen voor de Creolen met zich mee. Het paste echter niet in de koloniale politiek om hun opkomst voetstoots toe te laten, te minder omdat de vrije negers en kleurlingen toch al zelden neiging vertoonden zich intensief aan de landbouw te wijden; en Suriname was nu eenmaal een landbouwkolonie, klaarblijkelijk zonder andere mogelijkheden. De Creolen werden nog te zeer gehinderd door de herinnering aan hun recent verleden en hetgeen zij nog rondom zich zagen: de gelijkstelling van landarbeid met slavernij, de toestand waarin zijzelf of hun ouders verkeerd hadden. Hoe onbegrijpelijk het voor buitenstaanders ook zijn mocht, voor de Creolen stond 'werken op het land' gelijk met het vrijwillig terugvallen tot een verfoeilijke levensstaat, waaraan zij eerst kortgeleden hadden weten te ontkomen. Zij vestigden zich liever als kleine kooplui of als ambachtslieden - waarbij velen onder hen grote bekwaamheid toonden - of poogden als half intellectuele beroepsbeoefenaars zich een 'hogere' plaats in de samenleving te veroveren. Met de jaren werd de sterkte van hun 'drang naar boven' steeds duidelijker merkbaar.

De overheid liet hen stilletjes modderen toen ook de stichting van een 'Maatschappij ter Bevordering van den Landbouw' weinig bereikte en gaf er de voorkeur aan de gelederen der Blanken zo goed mogelijk te versterken door het aantrekken van nieuwe Europese kolonisten.

De volksplanting had vers bloed nodig, meende zij. Het bleek echter een weinig fortuinlijke politiek. Met de door een Duitser circa 1846 gestichte nederzetting Albina (nabij de monding van de Marowijne) als basis, kwamen Württembergse houthakkers de nabijgelegen bossen ontginnen en tevens handel drijven met de naburige Bosnegers en Indianen, die zij daar meteen aan het werk wilden zetten. Na aanvankelijk succes bleek het avontuur toch niet goed vol te houden; het kon toen een tiental jaren later

slechts met behulp van Chinese immigranten nog een poos worden voortgezet.

Aan de verre overzijde van de Marowijne hadden de Fransen inmiddels een dorp, St. Laurent du Maroni, gesticht, dat al snel ruchtbaarheid kreeg als uitvalsplaats van ditmaal *blanke* voortvluchtigen, namelijk de relatief velen die alles erop waagden om te ontkomen aan de gruwel van hun gevangenschap uit de strafkolonie waartoe Frans Guyana zich sedert de Revolutie van 1789 zag gedegradeerd. Menigeen onder de bij honderden daarheen gevoerde ‘déportés’ - in den beginne waren het meest politieke bannelingen, later echter bijna uitsluitend echte misdadigers - slaagde op de een of andere manier erin, het grondgebied van Suriname te bereiken en zich daar korter of langer verborgen te houden. Soms door de Bosnegers opgevangen en naar de autoriteiten gebracht, soms door hun kunde of handigheid geen onwelkome aanvulling van de blanke bevolking geacht, meestal echter als hoogst ongewenste gasten ontvangen, werden zij lang niet altijd weer uitgeleverd aan de Franse Regering, en deze maakte zich doorgaans ook niet al te druk om wie zij eenmaal kwijt was, maar die men ten voordele van de cipiers en hun administratie nog een tijdlang in de boeken kon laten voortbestaan. In ieder geval werd het (en bleef het tot 1945) geen onaardig tegengeschenk voor het oude cadeau dat Suriname zijn Gallische naburen verstrekte, met al de Boninegers die voorgoed, de andere richting uit, de Marowijne overstaken.

De leiders van de Bosnegergemeenschappen begonnen na hun pacificatie ook 'officieel' contacten te onderhouden met het Gouvernement, dat hun van de nodige attributen bij hun waardigheid voorzag. Hier zetelt een opperhoofd of 'Granman' van de Bekoe- of Moesinganegers tussen zijn kapiteins of 'basja's'.

Ook in de noordwestelijke uithoek van het land, waar de Nikéririvier zich nabij de monding van de grensrivier, de Corantijn, in zee stort, trachtte men een al in 1820 gesticht plaatsje, 'De Punt' genaamd, uit te breiden tot een flink dorp, dat van 1850 af bekend stond als 'Nieuw Rotterdam'. Totdat de zeeoever, in de onmiddellijke nabijheid waarvan het opgebouwd was en eerst nog zó flink scheen aan te groeien dat men zelfs aan inpoldering dacht, na 1860 opeens en zeer snel begon weg te spoelen, ondanks alle zeeweringen waarmee men, naar goed Hollands gebruik, de plaats nog trachtte te redden. Deze werd binnen luttele jaren geheel overspoeld en bestond weldra niet meer, maar werd in 1879 vervangen door een nieuw dorp aan de overigens aan zee ook bedreigde linkeroever van de Nikéri, dat door een zeedijk beschermd, de naam van 'Nieuw-Nikéri' kreeg. Het is tenslotte na Paramaribo het belangrijkste bevolkings- en landbouwcentrum van Suriname geworden, - door een na lange jaren teruggekeerde ontheemde in 1946 nog terecht 'de glimlach op het zieke gezicht van Suriname' genoemd.

Meer dan in de kolonie zelf het geval kon zijn, begonnen in Nederland allerlei weldenkende lieden, met het Engelse en het Franse voorbeeld voor ogen, zich af te vragen of het wel pas gaf voor een 'christelijke' natie als die waarvoor de godzalige Hollanders zich toch hielden, zo'n onmenselijke instelling als de slavernij nog langer in stand te houden. De knappe theologen huldigden sterk uiteenlopende meningen; sommige betwijfelden nog altijd of de negers wel volwaardige mensen waren, evenals de Blanken 'naar Gods beeld en gelijkenis geschapen' volgens het Bijbelwoord, en begiftigd met een onsterfelijke ziel, laat staan dat zij voorbestemd zouden kunnen zijn tot de eeuwige zaligheid en niet tot een verdoemenis die reeds hier op aarde had te beginnen. Daar werd in alle ernst over geredetwist, geschreven en gewreven, evenals over de vraag of negers niet als nakomelingen van de gevloekte Cham veroordeeld waren in dienstbaarheid te zuchten tot in lengte van dagen. Dit natuurlijk

ten behoeve van de ondernemende Blanken, de nazaten van brave Japhet. Anderen daaren-

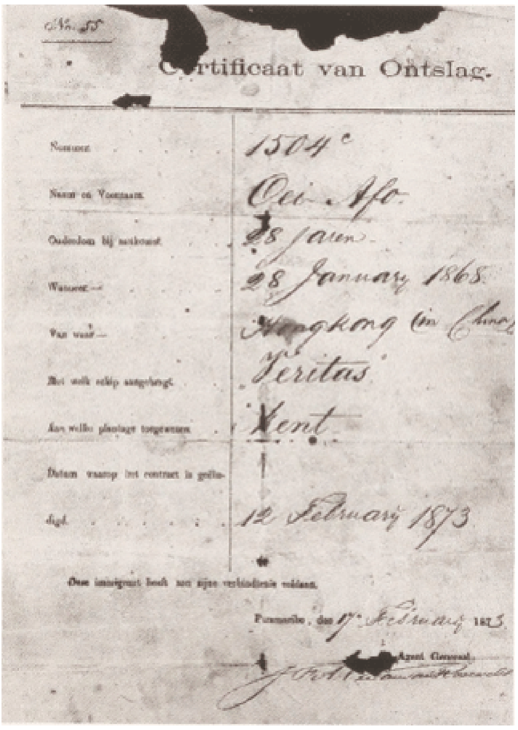

No. 55

Certificaat van Ontslag.

Nummer	1504e
Naam en Voornaam	Oei Afo
Ouderdom bij aankomst	28 jaren
Wanneer	28 January 1868
Van waar	Hongkong (in Chin
Met welk schip aangebragt	Veritas
Aan welke plantage toegewezen	Kent
Datum waarop het contract is geëindigd	12 February 1873

Deze immigrant heeft aan zijne verbindtenis voldaan.

Paramaribo, den 17e February 1873.

Agent Generaal.

Een Chinese contractarbeider die in 1865 uit Hong Kong naar Suriname overkwam en daar toen jaren onder de 'poenale sanctie' werkzaam was. Bij beëindiging van zijn contract was hij, na ontvangst van het hier afgebeelde 'Certificaat van Ontslag', vrij om zich zelfstandig in de kolonie te vestigen of zich naar zijn geboorteland terug te laten voeren.

tegen, in langzaam groeiende getale en met toenemende invloed, beriepen zich op de 'eenvoudige' rechtvaardigheid en menselijkheid, evenals op het evangelische gebod: zijn naaste (en daaronder viel ieder menselijk wezen) evenzeer lief te hebben als zichzelf. Minder theologisch bevangen, vertegenwoordigden zij een 'ethische'

richting die de vrijlating der slaven met steeds meer klem van argumenten bepleitte. Zij stonden alleen voor de moeilijkheid dat de slaven nog altijd als ‘volle eigendom’ van hun meesters golden en elke dwang tot vrijlating neer zou komen op een aantasten van het sacrosancte ‘eigendomsrecht’, - wellicht het hoogst aangeslagen en meest absolute recht in de toenmalige kapitalistische wereld. Niemand durfde hieraan te tornen.

De enige oplossing zou zijn, dat de Staat - in dit geval dus het gehele volk van belastingbetalers en werkenden - aan de slaveneigenaars de ‘marktwaarde’ van alle vrijgelaten slaven vergoedde. En dat niet alleen, hoe moest het dan verder met hun ondernemingen? Bij deze kwestie diende het nu opeens pijnlijke voorbeeld van anderen juist tot waarschuwing. Want in de Britse en Franse kolonies hadden de ‘geëmancipeerde’ negers zo snel zij maar konden de plantages verlaten waaraan zij tevoren geketend zaten, en waren ze voor het merendeel ‘onproduktief’ geworden, wat zeggen wilde, dat zij wel voor zichzelf wisten te zorgen daar zij met weinig tevreden waren, maar geen enkele bijdrage meer leverden tot instandhouding, laat staan tot groei van de economische welvaart, waar het de Europeanen dan toch om begonnen was bij hun kostbare volksplantingen. Als eerste en bijna uitsluitende profiteurs van die verhoopte welvaart konden de Nederlanders er kwalijk in toestemmen haar wetens en willens nog verder in gevaar te brengen. En dit zou, zonder eindeloos uitstel van de vrijlating of het treffen van heel bijzondere maatregelen, toch stellig gebeuren.

Het waren meest de opkomende Anti-Revolutionairen en de Liberalen die het niettemin maar moeilijk hadden met het dulden van de oude toestand welke waarlijk niet veel gunstige vooruitzichten meer bood. Uit Suriname ontvingen zij weinig of geen steun. De van tijd tot tijd in Holland gepubliceerde pamfletten of artikelen die pleitten voor emancipatie, ondergingen in de kolonie een zware censuur; de plaatselijke overheid vond het raadzaam de bevolking op dit punt niet wijzer te maken dan zij al was. Hoe dan ook, de exploitatie van de landbouw *moest* worden voortgezet en te dien einde werden nu ook - alweer naar Engels voorbeeld, maar niet bepaald toegejuicht door de planters - in 1853 en de daaropvolgende jaren Chinezen, afkomstig uit Java, als contractarbeiders (tijdelijke slaven!) het land binnen gebracht, nadat pogingen om vrije negers uit het Caribisch gebied en blanken uit Madeira in grotere aantallen op de plantages te werk te stellen, niet veel hadden opgeleverd. De Chinese immigranten, kort na de Emancipatie al ruim 600 man en toen merendeels rechtstreeks uit Hong Kong aangevoerd, gaven zodra hun contract was afgelopen de plantage-arbeid eraan en legden zich met meer plezier, en niet zonder succes, op de kleinhandel toe.

Wat de contractarbeiders uit Madeira betreft, deze verschenen het eerst in de kolonie door een vergissing; zij waren voor Brits-Guyana bestemd, dat hun eilandgenoten al sinds 1835 importeerde. Een van de schepen die hen vervoerde, kwam in 1853 toevallig in Surinaamse wateren terecht, een voorval waarvan enkele planters geredelijk gebruik maakten om enige van deze mensen een contract aan te bieden. Later volgden er meer, toen het Gouvernement de planters geldelijke steun bood om hen aan te werven.

Hoewel zeer ontevreden over het gebrek aan vrouwen uit hun eigen land, schikten vele Chinezen zich spoedig in hun lot en namen al of niet tijdelijk, een inheemse tot zich. Pas na hun economische vooruitgang slaagden de meesten er toch in, hetzij naar China te gaan om er te huwen, ofwel een Chinese vrouw te laten overkomen. Nadien waren er voldoende in Suriname geboren Chinese meisjes voorhanden.

Een groep Javanen bij het bewerken van suikerriet. Zij werden als contractarbeiders uit Indonesië aangevoerd door de Nederlandse Handel Maatschappij, die hen op haar suikerplantages te werk stelde. Tot 1939 volgden vele duizenden deze pioniers; na 1931, toen de 'poenale sanctie' in Suriname werd afgeschaft, echter als kwasi 'vrije' immigranten. Meer dan een kwart van de later ingevoerde Javanen keerde na 1953 echter terug naar de onafhankelijk geworden Republiek Indonesia, waar zij niet bepaald verwelkomd werden.

Maar ook deze lieden die in de kolonies 'Portugezen' genoemd werden, hielden het niet langer dan hun contracttijd uit op de plantages, waar zij nauwelijks een haar beter behandeld werden dan de negerslaven. Eenmaal vrij, deden zij hetzelfde als de Chinezen; de handel werd hun toevlucht, niet langer de landbouw, ofschoon zij van huis uit boeren waren, net als de latere immigranten uit India en Java.

Natuurlijk had men in Nederland allereerst gedacht aan versterking van de kolonie door immigratie van eigen landgenoten, liefst ervaren boeren van wie gehoopt werd dat zij met hun Europese kennis en ijver de kwijnende landbouw weer nieuw leven zouden inblazen en tevens een lichtend voorbeeld zijn voor de plaatselijke bevolking. Een drietal geïnteresseerde predikanten kregen van Willem II opdracht de vestiging van een aantal boerengezinnen in Suriname voor te bereiden, en met meer goede bedoelingen dan deskundigheid, met meer domineesachtige eigenwijsheid dan verantwoordelijkheidsgevoel kozen de leiders, tegen veel goede raad in, voor hun nieuwe ‘volksplanting’ een vrij ongezond terrein aan de Beneden-Saramaka, op een plek die heimwee-achtig ‘Groningen’ gedoopt werd. Hoewel de betrokken predikant die zich door een paar boeren naar Suriname had laten vergezellen, zelf aan de deugdelijkheid van zijn plannen begon te twijfelen en dan ook naar Nederland teruggeroepen werd, verschenen in 1845 op de ‘uitgezochte’ plaats alvast een honderdtal lieden - mannen, vrouwen en kinderen - om er op zijn Grunnings een boerenleven te leiden. (De Zeeuwen waren blijkbaar wijzer geworden en bleven thuis). Het werd een zielige geschiedenis. Want hun overplanting was hoogst onvoldoende voorbereid; plompverloren neergezet in een nauwelijks bewoonbare wildernis vonden zij daar te weinig en te slechte woningen, geen bouwrijp gemaakt land, maar veeleer drabbige moerasgrond. Gebrek aan voldoende vee, aan landbouwgereedschap en andere hulpmiddelen, tekort aan levensmiddelen, goed drinkwater en vooral aan hoognodige inheemse hulpkrachten, deed zich aanstonds gevoelen. En voordat deze pioniers van hun schrik bekomen waren, arriveerde alweer een tweede bezending boerenfamilies, om de toestand nog erger te maken. Spoedig brak onder de stakkers een kleine epidemie uit, die hun gelederen sterk uitdunde; van de ruim 450 gearriveerden en hun in Suriname geboren kinderen was al een jaar later nog niet de helft meer in leven.

Bij het grote tekort aan vrouwen onder de Chinese immigranten zagen dezen er niet het minste bezwaar tegen, een negroïde echtgenote of concubine tot zich te nemen. Uit zulke verbintenissen kwamen de zogenoemde 'halve Chinezen' voort, die zich kenmerken door hun overheersend Aziatisch uiterlijk.

Een aantal wezen en ouden van dagen werd teruggestuurd, andere boeren nam het Gouvernement in eigen dienst; de overigen kregen nabij Paramaribo betere landbouwgrond ter beschikking, vanwaar zij hun zuivelprodukten gemakkelijk in de hoofdstad kwijt konden, hoewel zij ook daar naderhand niet opgewassen bleken tegen de concurrentie der kleinbedrijven van de na 1873 geïmporteerde Hindostaanse landbouwers.

Tot enige welstand hebben de 'ingeburgerde' Hollandse boeren het niet kunnen brengen, voordat zij de gelegenheid kregen om bij de uitbreiding van de stad hun landbouwgrond tegen hoge prijzen van de hand te doen.

De nieuwe immigratie van Hollandse boeren liep dus op een totale mislukking uit; het 'ontslaafd' Suriname van na 1863 kon aan weinig avonturiers nog enige vooruitzichten bieden.

Terwijl men doende was met al deze vergeefse pogingen om de landbouweconomie voor algehele ondergang te behoeden, werd de behandeling van de slaven en hun latere vervangers er niet beter op. Degenen die zich vóór de emancipatie iets van hun lot aantrokken, hadden te vechten tegen de bierkaai; de meeste planters gaven geen krimp, vonden elke religieuze of humane benadering van de slaven 'misdadig'. Slechts met de grootste moeite wisten Herrnhutter-zendelingen zich hier en daar op de plantages toegang te verschaffen en de negers onder het prediken van geduld en lijdzaamheid nog enkele andere christelijke beginselen bij te brengen. De slavenhouders waren doodsbang voor elke 'verlichting' die hun eigendommen zou kunnen verleiden tot nog meer verzet tegen hun lot, of tot enig beroep op diezelfde beginselen. De overheid, zowel in de kolonie als in Nederland, waar particulieren een 'Maatschappij ter bevordering van het Godsdienstig Onderwijs onder de slaven'

oprichtten, huldigde nog altijd de opvatting dat de slaven, indien zij dan al wat humaner, dus als ‘mensen’ behandeld behoorden te worden, toch onverbrekelijk aan hun ‘werkplaats’, aan de plantages, verbonden moesten blijven. Als echte lijfeigenen dus, zoals men die in feodale tijden in Europa en laatstelijk nog in Rusland gekend had, en die men om met een oude rechtsterm te spreken, als ‘glebae adscripti’ (aan de grond verbondenen) had te beschouwen. Door een groter kindertal, de ‘propagatie’ heette het officieel, hadden zij de rijkdom van de grondbezitter voor altijd te waarborgen, en door hun grotere behoeften bij te brengen kon men zich verzekeren van hun duurzame gebondenheid aan de ‘bezitting’ van hun werkgever. Van dit laatste kwam wel iets, want het was niet zo lastig om in te spelen op de natuurlijke menselijke behoefte aan wat bezit en iets meer comfort. Maar van het eerste kwam weinig terecht; de slaven werden nog altijd te slecht behandeld om noemenswaardig in aantal te kunnen groeien door natuurlijke aanwas.

Zij namen de oude toestand ook niet langer, vooral niet op de jongere plantages in het district Coróni. Daar ontstond in 1836 een soort van ‘messianisme’, een vrijheidsbeweging die, stellig onder invloed van de emancipatie die in Brits-Guyana al een voldongen feit was, tot ontvluchtingen op grote schaal leidde, waarbij de weglopers gemakkelijk naar het ‘vrije’ nabuurland ontkwamen, waar zij niet onwelkom waren.

Hetzelfde gebeurde nogmaals in 1853 en wederom in 1861. Omdat de marrons daar in Coróni geen steun van de Bosnegers kregen, hadden de strafexpedities die erheen gezonden werden, meer succes dan meestal. Maar het ‘voorbeeldig’ bestraffen van de vluchtelingen daarna, maakte de opstandigheid der achtergeblevenen alleen nog groter. De wreedheid werkte altijd averechts.

Bij dat alles bleven de Engelsen druk uitoefenen op de Nederlandse Regering om nu eindelijk eens over te gaan tot algehele afschaffing van de slavernij, iets wat zij al in 1841 had toegezegd in een door de Britten min of meer afgeperst 'Intentie-memorandum', maar waaraan de Hollanders nog altijd geen gevolg gaven, zelfs ternauwernood aanstalten maakten om dit te doen. Ook de Engelse Quakers en talrijke 'piëtisten' in Nederland ondernamen stappen om de overheid tot meer haast op te wekken, evenals een speciaal tot dit doel opgerichte 'Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Afschaffing der Slavernij'. Maar het wemelde daar in die tijd van 'maatschappijen' ter bevordering van het een of ander, en met juist *deze* netelige en controversiële kwestie hield de toenmalige Hollandse journalistiek zich maar weinig bezig. Afgevaardigden van de invloedrijke Britse 'Anti-Slavery Society', die in 1849 Suriname een inspectiebezoek wilden brengen, kregen de koloniale poort voor hun neus dichtgesmeten.

Het 'Gemengd Gerechtshof' functioneerde al lang niet meer; nieuwe pottekijkers waren hoogst ongewenst.

Inderdaad hadden de leden van zulke genootschappen voor 'weldadigheid' evenals andere voorstanders van een meer humane behandeling van de negers het dikwijls zwaar te verantwoorden; zij werden als 'filantropen' bespot en zelfs als 'nieuwlichters' of 'republikeinen' verdacht gemaakt. Van hun kant gaven zij ijverig ruchtbaarheid aan de schandaligste praktijken van de slavenhouders, en ontegenzeggelijk is het hoofdzakelijk aan hun doordrijven te danken, dat in de loop van tien tot vijftien jaren de openbare mening - althans bij de bovenlaag der bevolking in Nederland - zich voldoende wijzigde ten gunste van de 'afschaffing' van het mensonterende systeem der plantocraten. Zodat de Regering tenslotte moest zwichten.

De Chinese immigranten die zich tot in het eerste kwart van onze eeuw nog vaak in hun traditionele kledij vertoonden, pasten zich na de uitroeping van de Chinese Republiek door Tsjang Kai Tsjek meer aan bij de westerse levensvormen in de kolonie.

Achter een ware haag van elkaar tegensprekende rapporten, beschouwingen en voorstellen verschanst, trachtte zij tijd te winnen en middelen te beramen om zo goed als het ging de gevolgen op te vangen van de onvermijdelijk geworden afschaffing van een vorm van uitbuiting, die in het verleden (ook in de Oost, zij het in een wat mildere vorm) zulke goede baten had afgeworpen.

Een voorstel dat de slaven zichzelf zouden moeten vrijkopen door integratie van hun gedorven loon, leek praktisch onuitvoerbaar; onteigening van de plantages door de Staat, die ze dan *en gros* zelf zou exploiteren na betaling aan de eigenaars door middel van obligaties, bleek bij nader inzien ongewenst, - de regering kampte nog met een chronisch geldgebrek. Met grote traagheid werden toen maar, vooral op aandringen van de Liberalen, de eerste stappen ondernomen om althans tot ‘geleidelijke’ emancipatie van de slaven over te gaan. ‘Geleidelijk’ was nu opeens het grote, vertragende woord, zoals ook veel later, tijdens de opstelling van het ‘Statuut’.

Het moge voldoende zijn, uit dit langdurig en voor de Nederlandse mentaliteit kenmerkend proces, dat het eeuwige conflict tussen hun ‘ethische’ rechtzinnigheid en hun miezerige koopmansgeest zo duidelijk illustreert, slechts een paar interessante feiten te vermelden. De Staatscommissie die in 1853 de Regering - nu onder Willem III wat democratischer van structuur dan onder de twee vorige vorsten - over de slavenkwestie moest rapporteren, had zich al meteen unaniem vóór afschaffing uitgesproken en geconcludeerd dat de financiële toestand van Nederland reeds voldoende verbeterd was om de kosten te kunnen dragen die ‘schadeloosstelling’ van de slavenhouders met zich mee zou brengen.

Niettemin werd hierna nog een (laatste) Slavenreglement - het tiende in 130

Het leven in het binnenland werd weinig beroerd door de ‘meestal negatieve’ ontwikkelingen rond de plantages of de politieke verwikkelingen in Paramaribo. Door enige ruilhandel hadden Indianen en Bosnegers weleens contact met elkaar en zij bezochten af en toe de grotere vestigingsplaatsen voor het aanschaffen van allerlei ‘westerse’ goederen.
Een Bosnegerdorp aan de Boven-Saramaka en rechts aan de Cottica.

jaar! - afgekondigd, dat tussen de regels door echter wel liet merken, ‘vrijlating’ tot einddoel te hebben. Zo dom waren de opnieuw verbolgen planters niet, of zij begrepen dit wel. En kort hiervoor schafte de overheid eindelijk de premies op het (clandestien) invoeren van nieuwe slaven af.

Het kon nauwelijks later, maar ook dit was een teken aan de wand.

Voortaan zouden ‘Landdrosten’ in plaats van de vroegere, volslagen ondoelmatige ‘Heemraden’ erop moeten toezien dat de slaven niet meer werden afgerost, maar met ‘openbare tewerkstelling’ werden gestraft. Men beperkte zich echter tot het aanstellen van deze functionarissen, en gaf hun verder weinig of niets te doen, zodat de slavenhouders rustig hun gewone gang bleven gaan, tot het bittere einde toe. Wel begon nu een ijverige Procureur-Generaal met het daadwerkelijk bestraffen van planters die het al te bont maakten en gaf hij zelfs aan slaven die ernstige klachten over hun meesters hadden, alle kans om hun grieven bij hem voor te brengen. De man werd dan ook binnen de kortste keren de meest gehate ‘mede-blanke’ onder de

kolonisten, maar een vereerde figuur onder de overige bevolking. Ondertussen gaven sommige slavenhouders al gelegenheid aan hun negers of negerinnen om zichzelf vrij te kopen met hun heimelijk opgespaarde stuivers, daar zij er meer heil in zagen meteen maar een vrijkoopbedrag in de zak te steken, dan een nog onzekere 'schadeloosstelling' van overheidswege af te wachten. Het aantal door manumissie vrij geworden negers nam dan ook flink toe, vooral toen na 1850 de formaliteiten hiervoor nog wat vereenvoudigd en de kosten aanmerkelijk verlicht werden.

Traditionele graftekens boven een Bosneger dubbelgraf, waarbij (evenals bij Moslimgraven) de spitse of ronde vorm alleen het geslacht van de bijgezette aangeeft.

Nederlandse en andere organisaties van weldadigheid kochten ook nu en dan slaven vrij.

Er waren vóór 1855 niet minder dan 29 ontwerpen voor emancipatie ter tafel gebracht, toen bovengenoemde Staatscommissie er nog drie van eigen maaksel aan toevoegde, - samen meer dan genoeg om de toch al confuse ministers en het Parlement volslagen in de war te brengen en dus geneigd tot het maken van pas-op-de-plaats. Gelukkig ontbrak het daarbij niet aan openbare kritiek, pro en contra, en lieten de 'filantropen' zich evenmin onbetuigd. Vier verschillende wetsontwerpen werden achtereenvolgens bij de Tweede Kamer ingediend en op de meest uiteenlopende gronden verworpen.

Eindelijk werd in 1862 het voor de vijfde keer uitgedokterde ontwerp na

Een hutje voor offers aan de vooroudergeesten van Bosnegers aan de Surinamerivier. Nog steeds beoefenen zij deze ‘geestencultus’.

heel wat gediscussieer en touwtrekkerij aangenomen. De wet behelste wel hetgeen de slavenhouders als ‘kleinste kwaad’ voor zich gewenst hadden, maar niet helemaal dat wat de slaven als hun volste recht mochten verhopen. Hun eigenaars ontvingen *f* 300, - per vrijgelaten slaaf - niet zo'n hoog bedrag, hun (onwettige) handelsprijs en hun actuele arbeidswaarde in aanmerking genomen - en werden verder tegemoetgekomen door de bepaling dat de geëmancipeerden nog tien volle jaren onder ‘staatstoezicht’ bleven geplaatst. Door deze ‘linke’ cautie waarmee men het plotseling leegstromen van de plantages nog voor lange tijd dacht tegen te gaan, totdat de ex-slaven eraan gewend zouden zijn hun ‘vrijheid’ als een nieuwe soort van lijfeigenschap op te vatten, werd het emancipatiebesluit halfweegs ontkracht. Immers voordat zij zich geheel ‘vrije’ burgers mochten voelen, die konden gaan en staan en doen wat zij wilden, moesten de als ‘onmondig en onverantwoordelijk’ beschouwde negers van staatswege door hun voorbeeldige meesters worden ‘opgevoed’. Het was een al te doorzichtige smoes, door de Nederlanders echter met open keel geslikt. De kinderen en ouderen van dagen onder de slaven moesten maar zien hoe het verder te redden, maar alle ‘werkbaren’, alle andere geëmancipeerden tussen de 15 en 60 jaren oud, kregen de verplichting opgelegd om, liefst met hun voormalige eigenaar, een arbeidscontract gedurende de gehele periode van het ‘Staatstoezicht’ af te sluiten. Weliswaar werden zij nu loontrekkenden (loonslaven!), maar tevens ook algehele zelfverzorgers met ‘nieuwe’ behoeften, onder een zeer eenzijdig opgestelde en onwrikbare ‘collectieve arbeidsovereenkomst’ *avant le mot.*

Ter camouflage van dit kapitalistisch gemanipuleer en de huichelachtigheid van deze ‘zedelijke’ bevrijdingsdaad der overheid, geschiedde in Suriname de afkondiging der emancipatie per ‘Proclamatie’ van 18 oktober 1862, die er niet om loog. De Gouverneur richtte zich daarin, in zijn hoedanigheid van 's Konings vertegenwoordiger, voor de eerste maal in de koloniale geschiedenis rechtstreeks tot *‘de slavenbevolking in de kolonie Suriname!’* met de mededeling: *‘Het heeft Zijne Majesteit Onzen geëerbiedigden Koning behaagd den dag te bepalen waarop de slavernij in de kolonie Suriname voor altijd afgeschaft zal zijn’.* Dit was na al het ruim twintigjarig gemeier en de besluiteloosheid die aan het Parlementaire besluit tot emancipatie voorafgingen, de welverpakte leugen nummer een.

De volgende zin van de Proclamatie luidde: *‘Op den 1 ste Julij 1863 zijt gij vrij!’* Dit was de tweede leugen, want werkelijk vrij zouden de negers pas tien jaren later, in 1873 zijn. Dat de toegekende vrijheid hun al in oktober werd aangezegd, gebeurde omdat *‘De Koning, verlangende allen die onder Hoogstdeszelfs vaderlijk gezag leven gelukkig te zien, heeft gewild, dat U die blijde tijding reeds nu bekend gemaakt zou worden, opdat Gij in vreugde en tevredenheid* (sic!) *dat zoo zeer gewenschte tijdstip afwachten kunt’.* Leugen nummer drie, daar de slaven werd wijsgemaakt dat Willem III, die zich als nauw geïnteresseerde bij allerlei koloniale handelsondernemingen veeleer verzet had tegen de abolitie dan haar bevorderd, het nu allemaal had bewerkstelligd, en hoe edelmoedig! Terwijl de arme slavenbevolking van wie er nauwelijks een handjevol had leren lezen en aan wie het tot op dat tijdstip *verboden* was te leren schrijven, dit allemaal te slikken kreeg in het fraaiste ambtelijk jargon, dat men ook nog trachtte te vertalen in het ten onrechte zo geheten ‘Neger-Engelsch’.

Er volgde nog meer moois. De Gouverneur verklaarde, erop te durven rekenen *‘dat Gij, door Uwen lust tot arbeid, door een onbesproken gedrag en*

door gehoorzaamheid aan Uwe meesters, bewijzen zult U de weldaad waardig te willen betoonen, die U tegen den 1 sten Julij 1863 verzekerd is'. Het staatscynisme en de leugenachtigheid konden er niet dikker op liggen. Om die arbeidslust, dáár ging het om, en het was de plantocratie naar het versteende hart gesproken. Ook kon de slaven niet duidelijk genoeg worden ingeprent dat het een *weldaad* was die hun bewezen werd, en dat zij hier tegenover het hunne te stellen hadden, namelijk een opgelegde arbeidsprestatie, enkel en alleen om ten behoeve van de bezittende klasse de 'produktiviteit' van de kolonie in stand te houden. De Gouverneur, een man die wel erg in de kronkels gezeten moet hebben, sprak voorts de verwachting uit, *'dat Gij na den dag Uwer vrijwording, ordelijk en ondergeschikt aan het Bestuur Uwe pligten als vrije menschen zult betrachten, geregeld werkende tegen een billijk loon, waarover Gij naar welgevallen zult kunnen beschikken tot verzorging van U zelven en de Uwen. Dusdoende zult Gij het mij gemakkelijk maken, de wijze bedoelingen des Konings voor Uw toekomstig welzijn ten uitvoer te leggen'.* Hier kwam dan de aap helemáál uit de mouw: ook als 'vrijen' moesten de slaven zich braaf blijven uitsloven voor andermans 'wijze' bedoelingen. Al deze vrome wensen van de overheid zouden echter ook slechts gedeeltelijk in vervulling gaan.

Een onderzoeker in het bosland op bezoek bij de 'Granman', de door het Gouvernement erkende plaatselijke gezagsdrager onder de Bosnegers. Het contact met de binnenlanden nam toe door de bemoeienissen van experts die daar kartografische en natuurwetenschappelijke onderzoekingen verrichtten.

De slaven waren na de met veel ophef aangekondigde Proclamatie minder onrustig en minder ongeduldig dan men gevreesd had. Veel zou voorlopig niet aan hun lot veranderen en zelfs dat weinige werd - zo vreesden zij - van hun verder goed gedrag afhankelijk gesteld.

Toen de aangegeven 'grote' dag, waarop de bevrijdersrol van Willem III nogmaals zó sterk beklemtoond werd, dat de negerbevolking nog generaties lang is blijven

geloven aan hun vrijkoop door de Koning zelf en dankbaar daaraan een uitgesproken Oranjeliefde bleef verbinden, toen die ‘vrijheidsdag’ aanbrak, verliep hij wel feestelijk, maar tevens kalm en zelfs met vrome ingetogenheid. Daar hadden zending en missie wel voor gezorgd. Alom hielden zij kerkdiensten die druk door de in hun meestal schamele feestdos gehulde ‘geëmancipeerden’, samen met de reeds eerder vrije negers en kleurlingen, bezocht werden. Drie dagen heerste gejubel en hielden de mensen hun niet langer meer verboden danspartijen tot diep in de nacht.

Verboden bleef alleen hun ‘afgoderij’, die zij ondanks alle uiterlijke kerstening, waarmee nu snelle voortgang gemaakt werd, toch in het geheim bleven beoefenen, - vrij als zij zich wel steeds al gevoeld hadden om, hoezeer ook in het verborgene, de laatste restjes van hun Afrikaans cultureel erfgoed te blijven koesteren. De kans tot hun culturele aanpassing bij de Europeanen lag nu weliswaar voor hen open en zij zouden er ook, wat de uiterlijke materiële en zelfs technische kant daarvan betrof, grif gebruik van maken, maar voor een innerlijke aanpassing was heel wat meer druk vereist dan de Blanken - die dit misschien ook niet geheel en al wensten - zouden kunnen opbrengen. Ook de meest evidente ‘aanpassing’ leidde daarom nog niet tot ‘vervorming’ van de persoonlijkheid, ofschoon in vele gevallen wel tot ‘misvorming’ van geest en karakter der betrokkenen. Na de drie dagen van feestvreugde onder de ruim 33.000 geëmancipeerden, hernam het leven voor hen weer nagenoeg zijn oude loop, een toestand die zij thans met evenveel tegenzin, als vroeger met opstandigheid aanvaardden. Zij werkten nu onder de strenge tucht van 17 ‘Districtscommissarissen’ die de opdracht hadden, scherp toe te zien dat de bepalingen van het ‘Staatstoezicht’ zowel door de geëmancipeerden als door hun meesters werden nagekomen. Omdat gezien de ongewijzigde mentaliteit van deze

Portret van J.F.A. Cateau van Rosevelt, bekend door zijn werk ten behoeve van de geïmmigreerde contractarbeiders, maar ook door zijn tochten in het binnenland waar hij topografische opmetingen verrichtte. Hij was de eerste die zich als agent-generaal de erenaam van 'Koelie-papa' verwierf.

Werkplan voor de aanleg van een plantage, toen men nadat de Volksplanting reeds een aantal generaties bestond, voldoende ervaring had om daarbij systematischer dan vroeger te werk te gaan.

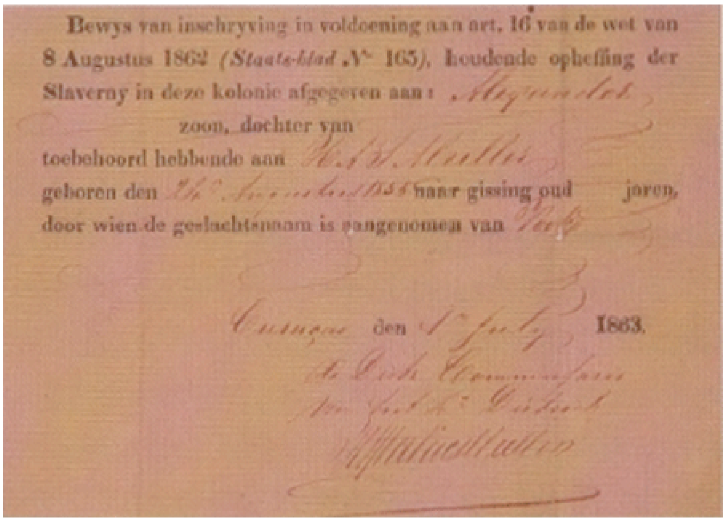
Bewys van inschryving in voldoening aan art. 16 van de wet van 8 Augustus 1862 (*Staats-blad* N° 165), houdende opheffing der Slaverny in deze kolonie afgegeven aan:
zoon, dochter van
toebehoord hebbende aan
geboren den naar gissing oud jaren,
door wien de geslachtsnaam is aangenomen van

den 1863.

Bij de Emancipatie kregen de bevrijde slaven, die tot dusver alleen een ‘roepnaam’ bezaten, nu ook een achternaam, vaak die van hun voormalige eigenaar.

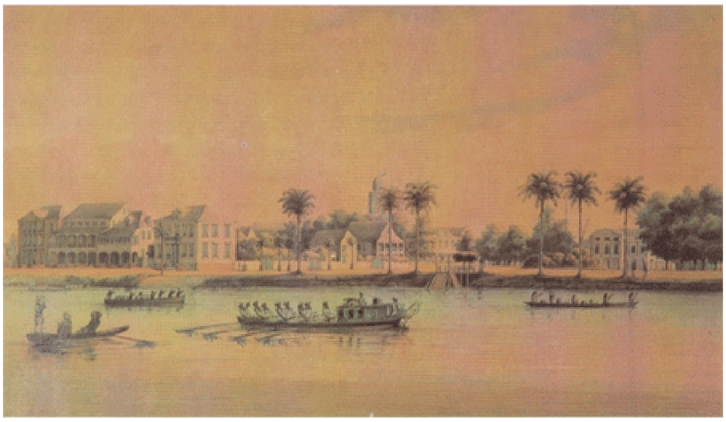
Gezicht op de Waterkant en Het Plein van Paramaribo. Op de achtergrond, geheel rechts, het voormalige Gouvernementshotel.

laatsten, zich al dadelijk moeilijkheden voordeden met tal van hun thans ‘vrije’ arbeiders, die zich allerminst als lijfeigenen konden voelen, kregen dezen drie maanden lang gelegenheid om zelf hun werkgever uit te kiezen, met wie zij dan een van jaar tot jaar te vernieuwen contract moesten sluiten. Dit veroorzaakte natuurlijk een enorm heen-en-weer getrek, waarbij de te kwader naam bekend staande ondernemingen leeg liepen, terwijl ‘goede’ plantages en ondernemingen die wat gunstiger levensvoorwaarden boden, profiteerden van de verschuiving. Zo verdwenen nog een aantal plantages van de 162 die nog actief waren in 1863.

Begrijpelijkerwijze wilden veel ex-slaven zich ook zo dicht mogelijk ophouden bij Paramaribo, de stad met ‘vertier’, en werden er veel schijn-contracten afgesloten, waardoor tal van negers kans kregen zich daar als zelfstandige ambachtslui, scharrelende handelaartjes en ventsters, bereidwilligen voor het verrichten van losse werkzaamheden, of gewoon als nietsdoeners te vestigen. Wat zij op enkele uitzonderingen na *niet* deden, was op eigen houtje de kleinlandbouw beoefenen omwille van exportabele stapelprodukten.

De ‘schadeloosstelling’ door de overheid voor elk dier tienduizenden geëmancipeerden aan hun voormalige eigenaars uitgekeerd, hevelde opeens vele miljoenen guldens naar de kolonie over - goeddeels in klinkende munt - en veroorzaakte een kortstondige schijnwelvaart. Even bloeide de handel op, woonhuizen

werden opgeknapt, men bouwde nieuwe erbij. Maar de meeste ‘schadeloosgestelden’ zagen de toekomst duister in, vertrokken met medeneming van hun in geld omgezet kapitaal, of stuurden de centen voor

Evenals de andere Aziatische immigranten bleven ook de Javaanse nog generaties lang trouw aan hun originele klederdracht. Hun spaarcenten zetten zij net als de Hindostanen bij voorkeur om in gouden en zilveren sieraden, die zij zoveel mogelijk bij zich droegen om diefstal te voorkomen. Javaanse vrouwen in sarong en kabaya, de mannen nog met hoofddoek.

een Javaans gamelanorkest. Suriname is het enige land in de Nieuwe Wereld waar men soms des nachts deze liefelijke muziek uit de verte kan horen.

betere belegging dan in de kolonie naar Holland terug. In nauwelijks uitgeladen vaten werd de toegezonden specie weer ingeladen en teruggevoerd. Al te snel stond de

nieuwe realiteit de achterblijvers voor ogen: niet alleen waren reeds kort vóór de emancipatie tientallen plantages opgegeven, maar gedurende de tien jaren van het 'Staatstoezicht' gebeurde dit met nog een kleine tachtig en kwam vast te staan, dat het met Suriname als landbouwkolonie gedaan was, tenzij men alsnog grote aantallen nieuwe en harder werkende contractarbeiders van elders kon invoeren.

De vroegere pogingen die men hiertoe had aangewend, waren weinig bemoedigend geweest en de landen die Chinezen en Madeirezen uit hun havens hadden verscheept, met name de Engelse autoriteiten van Hong Kong en Macao, evenals de Portugezen (nu het 'Blanken' betrof) stonden het ronselen en wegvoeren van mensen naar de Nederlandse kolonies niet langer toe. De enige kans die overbleef - en daarvoor had de overheid grote bedragen over - was immigratie uit het overbevolkte en hongerende 'Brits-Indië'. In Engels Guyana had men al sedert 1835 op grote schaal werkkrachten van daar betrokken, en naar het scheen met goed gevolg, want in die kolonie beleefde de suikerindustrie zelfs een zekere bloei.

Om de Engelsen ertoe te bewegen om ook voor Suriname hierin toe te stemmen, werd een aardige ruilhandel bedacht. Nederland deed hun zijn oude, vrijwel waardeloos geworden slavenfactorijen en handelsdepots aan de Westkust van Afrika over en kreeg daarvoor de verlangde toestemming om onder bepaalde, niet al te stringente voorwaarden contractarbeiders in het Britse 'Keizerrijk India' aan te werven. Van 1873 af gebeurde dit; niet al te selectief en menigmaal onder toepassing van kwalijke praktijken, maar er kwamen het eerste jaar het beste al zowat 2500 'Hindostanen' (driemaal zoveel mannen als vrouwen) Suriname binnen als contractarbeiders onder de beruchte 'poenale sanctie', en het aantal geïmporteerde Brits-Indiërs groeide van jaar tot jaar.

Nog eer de tienjarige periode van het 'Staatstoezicht' verstreken was, had het overgrote deel van de geëmancipeerde negers op de overgebleven plantages - veel kleinere had men uit economische overwegingen samengetrokken - er de brui aan gegeven, om op eigen nogal vage manier elders een heenkomen te vinden en vaak nabij een klein kostgrondje een nogal armoedig bestaan te leiden. De voorwaarden waaronder nu de Hindostaanse contractarbeiders hen op de ondernemingen kwamen vervangen, verschilden niet veel van die welke de tot 'lijfeigenen' getransformeerde slaven hadden doen vertrekken. Het enige onderscheid was, dat voor de Hindostanen de 'gebondenheid aan de grond' maar een beperkt aantal jaren duurde, waarna zij recht hadden op een vrije retourreis naar India, als zij niet - tegen een premie - hun contract wilden hernieuwen. De grote ellende school voor hen in het gecamoufleerde slavenreglement dat 'poenale sanctie' heette en dat zowel aan hun werkgever als aan de overheid een funeste macht verleende over hun persoon, hun bewegingsvrijheid, hun loon dat alleen 'nominaal' vaststond en hun menselijke waardigheid waarmee dikwijls gesold werd.

Op grond van het recht dat de plantagehouders werd toegekend om bij zogenaamde 'plantagedelicten' de contractarbeiders geldboetes of extra-werkzaamheden op te leggen en hen ook wegens 'onwil om te werken' of wegens 'verzet' voor gevangenisstraf naar de kantonrechter te sturen, waren de 'koelies' praktisch geheel aan hun willekeur overgeleverd. Er werd met hun loon geknoeid, terwijl zij op de ondernemingen dikwijls onder de

bedroevendste omstandigheden verkeerden. Samenscholingen, ook onderlinge gevechten - de plantages herbergden zowel Hindu's als Moslims en er heerste bovendien een eeuwig tekort aan vrouwen - zelfs moord en doodslag kwamen telkens voor. En liever aanvaardden zij met de nodige wrok onrechtvaardig opgelegde boetes of kortingen op hun loon, dan de kans te lopen op gevangenisstraf die voor de meesten van hen vertrapping van hun heiligste gevoelens betekende, daar zij zich uit religieus-culturele overtuiging aan allerlei voedingsvoorschriften gebonden achtten en in de gevangenis voortdurend 'verboden spijzen' hadden te eten.

De 'volksplanting' die ten koste van de Indianen door de Europeanen aan de Wilde Kust was opgezet, het merendeel van haar bevolking uit Afrika roofde, en nu ook Aziaten daarheen overplantte, kreeg hoe langer hoe meer het aanzien van een chaotische 'volksontworteling'. Dit werd nog erger, toen de moeilijkheden met de immigratie van Hindostanen en de ontstane wantoestanden de Engelse Regering tot een tijdelijk verbod, van 1875 tot '78, van verdere export van haar Indiase onderhorigen deed besluiten, waardoor Nederland genoopt werd naar andere mogelijkheden uit te zien. De Engelsen waren vooral onder de indruk geraakt van het feit dat amper anderhalf jaar na het vertrek van de eerste groep contractanten naar Suriname, al bijna 20% van de Brits-Indische immigranten was overleden. Eerst toen zij gunstiger arbeidsvoorwaarden en betere behartiging van de belangen der 'koelies' door het Gouvernement kregen toegezegd, kon de immigratie worden hervat.

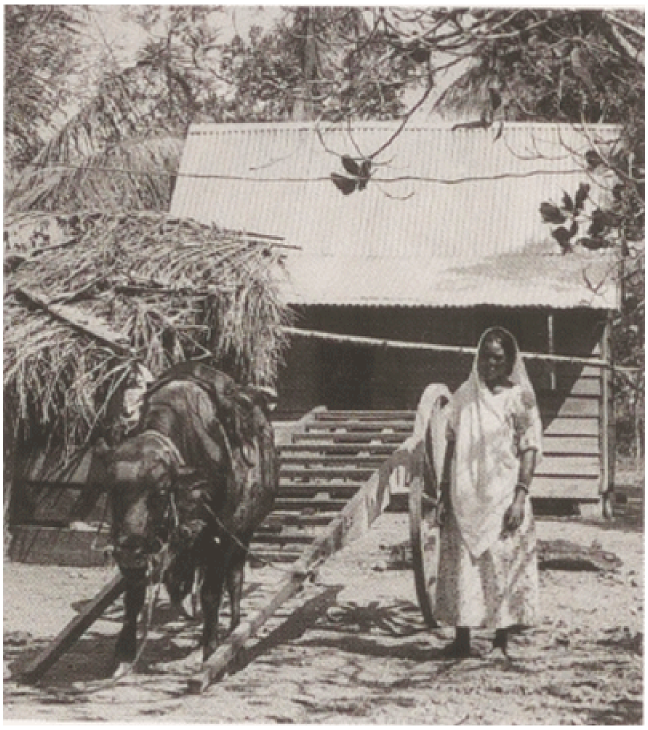

Na afloop van hun contract gaven de meeste voormalige 'koelies' er de voorkeur aan, zelfstandig in hun onderhoud te voorzien. Hierboven een deel van een Hindostaanse boerenwoning met schuurtjes.

De overheid stichtte een speciaal Immigratiefonds en stelde tevens een Agent-generaal aan, die als 'koelie-papa' daadwerkelijk voor de ontheemden in de bres sprong. Daar deze mensen na verstrijken van hun contracttijd behalve voor verlenging van hun contract of terugzending naar India - iets waarvan zij aanvankelijk ruimschoots gebruik maakten - ook konden kiezen voor vrije vestiging als boertjes

op een klein landbouwareaal dat hun ter beschikking gesteld werd, bij voorkeur nabij een plantage waar zij desgewenst toch nog loonarbeid konden verrichten, begonnen steeds meer Hindostanen in Suriname achter te blijven en volgens hun eigen overgeleverd cultuurpatroon zich daar een nieuw 'thuisland' te scheppen. Hun 'echte' vrijheid, gepaard gaande met spaarzaamheid en toegenomen werklust, bracht een trage, maar gestadige lotsverbetering en tegelijkertijd ook een sterke vermindering van de criminaliteit onder deze bevolkingsgroep met zich mee. Dit werd vooral goed merkbaar, nadat aan de immigratie uit Brits-Indië vooral door toedoen van de Mahatma Gandhi voorgoed een eind gemaakt was en er geen 'nieuwelingen' meer bijkwamen. Tot op dat tijdstip waren ruim 34.000 Hindostanen uit Zuidelijk India, meest vanuit het hoofddepot te Calcutta, de kolonie als contractant binnengekomen, aangevuld door nog ongeveer 3.000 Brits-Indiërs van elders. Slechts één derde gedeelte keerde terug naar hun land van herkomst. Zolang hun contracttijd duurde, bleef het echter roerig onder de 'koelies' op de suikerplantages, waar zij, evenals de 'blijvers' in de kolonie, in hun hoedanigheid van 'plaatsvervangers van de negerslaven' niet bepaald vriendelijk of als evenwaardige mensen bejegend werden door de geëmancipeerden en de overige Creoolse bevolking. De oude minachting die negers en kleurlingen zelf eeuwenlang hadden ondergaan, werd nu op de Aziatische nieuwkomers overgedragen en dit werkte niet minder prikkelend op hen dan de erbarmelijke plantagetoestanden waaronder de contractanten bleven lijden. In 1884 braken dan ook ernstige onlusten uit op de

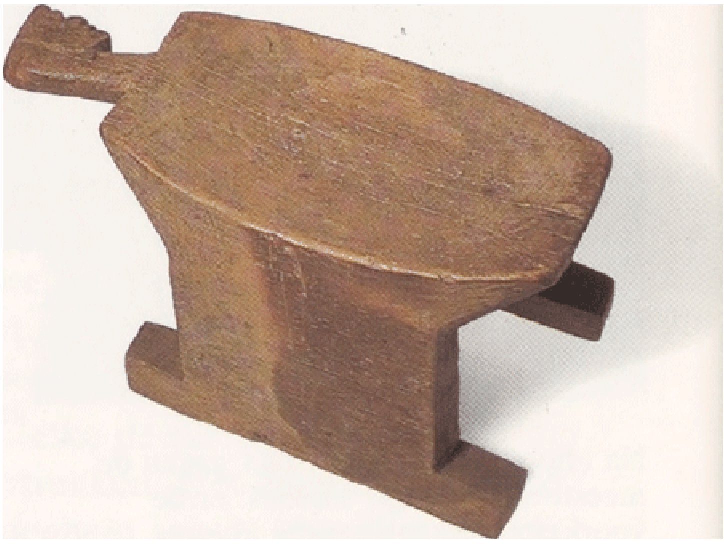

De materiële cultuur der Indianen en Bosnegers bleef en blijft nog steeds gebaseerd op hun eigen tradities, maar verandert natuurlijk door de toenemende aanraking met de westerse, vooral in de laatste tijd. Op deze pagina een aantal voorwerpen die nog in redelijk traditionele stijl werden vervaardigd.

Boven v.l.n.r.: Indiaanse voedselkom, tweekoppig fabeldier en als schenkkan te gebruiken eend, alle van in open vuur gebakken en beschilderd aardewerk.
Midden v.l.n.r.: Als staaltjes van het bijzonder fraai houtsnijwerk van de Bosnegers een platte schotel, een 'apinti' genaamde trommel en een zitbank versierd met geïmporteerde koperen 'stoffeerdersspijkers'.
Onder: Een Bosneger zitbankje in contrast met een uit één blok hout gesneden Indiaans zitbankje, dat zoals uit zijn wijze van bewerking blijkt, niet meer als 'neolithisch' kan gelden.

suikerondernemingen. Zij herhaalden zich in 1902 en maakten beide keren militair ingrijpen noodzakelijk. Hierdoor zag de overheid zich meer dan ooit genoopt naar een nieuwe leverancier van contractarbeiders om te zien, die zij tenslotte alleen nog bij zichzelf vond: in 'onze' Oost, waar met name Java bijna zienderogen overbevolkt raakte en zoveel arme 'tanis' van weinig meer dan een handjevol rijst per dag te leven hadden.

De roemruchte ‘Nederlandsche Handel Maatschappij’, goeddeels creatie van Koning Willem I en aanzienlijk mede-belanghebbende in de Indonesische ondernemingen, kocht in 1880 twee plantages in Suriname om er goud te ontginnen, maar moest deze poging al na korte tijd opgeven. Zij was daar ook eigenaar van een grote suikerplantage, waarvoor zij om van verder gezanik af te zijn, een eerste contingent Javaanse contractarbeiders aanvoerde.

Dezen gedroegen zich rustiger en ietwat gedweeër dan de Hindostanen en zagen zich al ras door andere Javanen gevolgd, vooral na 1900, toen deze immigratie op grotere schaal geschiedde. Zodat er in 1920 al meer dan 15.000 overkwamen, alweer aangeworven onder de ‘poenale sanctie’ (zij het in ietwat mildere vorm) en tegen uiterst lage lonen te werk gesteld.

De benarde positie van de Suikerheren die financieel met de overgang van onbetaalde slavenarbeid naar een aan uurloon gebonden werk slecht raad wisten, maakte dat zij hun tekorten allereerst op de werklonen trachtten te verhalen. Bovendien hadden zij weinig behoefte aan vrouwelijk werkvolk, met het gevolg dat ook nu weer tweemaal zoveel mannen als vrouwen werden ingevoerd, wat - als altijd - tot veel ongenoegen en soms zelfs massale vechtpartijen onder de oude en nieuwe immigranten aanleiding gaf. De criminaliteit onder de ‘stille’ Javaantjes werd nu het grootst van alle bevolkingsgroepen, - pas generaties later, toen zij in betere omstandigheden raakten, weer het laagst. En eerst in 1931 werd onder pressie van het buitenland, vooral van de Verenigde Staten als grote afnemer, de poenale sanctie buiten werking gesteld. Officieel werd dit anachronisme pas in 1948 afgeschaft!

Na het stopzetten van de immigratie van Hindostanen, in feite dus na 1916, waren nagenoeg alle Javanen nog contractarbeiders op de ondernemingen. Van toen af tot 1929 kwam zich bij de reeds geïmporteerden nog een gelijk aantal voegen, waarna deze immigratie snel verminderde en bij het uitbreken van Wereldoorlog II geheel ophield. In totaal waren toen zowat 33.000 mensen uit Indonesië naar Suriname - als enige plaats in de Nieuwe Wereld - overgebracht. En ook zij verlieten meestal de ‘onmogelijke’ plantages na ommekomst van hun contracttijd. Zij keerden echter niet al te vaak naar Java terug, maar vestigden zich als kleine boeren op grondjes die het Gouvernement hun ter beschikking stelde, en waar zij zoveel mogelijk volgens hun meegebrachte zeden en gebruiken zich het leven inrichtten.

Samen met de Hindostaanse kleinlandbouwers brachten zij de rijstcultuur in de kolonie op gang, waardoor niet alleen rijst op den duur het belangrijkste landbouwprodukt werd, maar ook de voedingsgewoonten van de negerbevolking, zo goed als die van de Creolen, drastisch veranderden. Van lieden die zich hoofdzakelijk met knolgewassen en kookbananen voedden, werden ook zij rijsteters en even belangrijke consumenten van dit bij voorkeur in polders verbouwd produkt, als de Aziatische ‘nakomers’ al van huis uit waren. Inderdaad een opvallend voorbeeld van ‘culturele aanpassing’. De zonderlinge mengelmoes van mensen die ‘Surinamers’ geworden waren, zou op nog veel meer ‘acculturatie’ aangewezen blijven. Al ontbraken in de kolonie ook kangoeroe's en emu's als vertegenwoordigers van het vijfde werelddeel, de van daar uit al in de slaventijd geïmporteerde ‘broodbomen’ gedijen uitstekend in het land dat nu, naast zijn schaars geworden ‘inboorlingen’, de Indianen, de permanente ‘volksplanting’ geworden was van nog maar weinig meer mensen uit Europa, van meestendeels lieden van Afrikaanse origine en van grote aantallen nieuwelingen uit ver-uiteenliggende delen van Azië: China, India en Indonesië. Hoe zou binnen luttele generaties uit al deze heterogene bestanddelen één volk kunnen ontstaan? Geen zinnig mens kon zulk een wonder verwachten en eraan geloven, - al deed de wijze overheid alsof zoiets wel mogelijk was. En dan nog wel ‘vanzelf’ zou gebeuren.

De Witkwast over de Regenboog (1875-1900)

Hoewel al sinds 1848 in Nederland de Staten Generaal in plaats van de Koning de uitsluitende bevoegdheid kregen om voortaan het bestuur van de kolonies te regelen en de wetten vast te stellen die daar moesten gelden, kondigde de Regering met opzet pas na het besluit tot emancipatie van de slaven een nieuw ‘Bestuursreglement’ af, dat het al eeuwenoude, geheel uit de tijd geraakte kwam vervangen. Dit gebeurde dan in 1865 en kende voor de eerste maal in de Surinaamse geschiedenis een zweem van democratische medezeggenschap aan de bevolking toe, door instelling van een ‘vertegenwoordigend’ lichaam dat met de weidse naam van ‘Staten van Suriname’ werd betiteld, maar in de praktijk ‘Koloniale Staten’ heette. Het bracht echter ondanks die benamingen in feite niet meer dan een zweem van democratisering in het bewind. Want wie werden eigenlijk door deze Staten vertegenwoordigd, en hoeveel had dit lichaam werkelijk in te brengen?

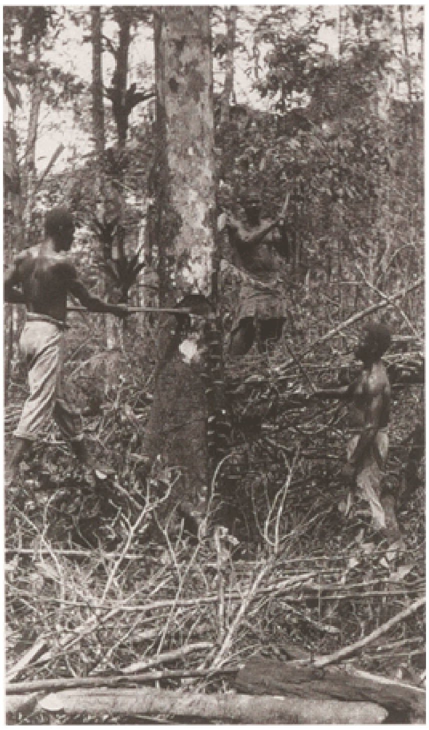

Bosnegers en Creolen legden zich bij voorkeur toe op de houtkap. Eerstgenoemden, beter thuis in het oerwoud en tegen meer ontberingen bestand, bleven tot op heden trouw aan deze bedrijvigheid. Voor herbebossing moet echter de overheid zorg dragen.

Terwijl de uitvoerende macht nog altijd volledig in handen bleef van de Gouverneur als rechtstreekse dienaar van het Ministerie van Koloniën in Den Haag, en hij naar believen al of niet de raadgevingen kon volgen van een geheel benoemde ‘Raad van Advies’, werd niet de wetgevende macht zelf, maar slechts een prealabele kritische beoordeling daarvan aan de Staten toegekend. En dan nog... Het college bestond uit 13 leden, waarvan 4 door de Gouverneur benoemd, de overige 9 rechtstreeks gekozen werden door slechts een handjevol gegoeden. Kiezen mochten niet eens zij die voor een zeker minimum bedrag aan belastingen waren aangeslagen, maar alleen diegenen die deze belastingen ook werkelijk betaald hadden. Het oude instituut van benoemde

leden bleef gedeeltelijk gehandhaafd onder voorwendsel dat de invloed van de planterskliek op deze wijze enigszins kon worden gecompenseerd, terwijl de werkelijke bedoeling was, om ook in dit college de stem van de uitvoerende macht, in casu de Gouverneur, duidelijk hoorbaar te maken en de kritiek op zijn - vaak op order van Nederland ingediende - wetsvoorstellen en besluiten flink af te zwakken.

En toen in 1901 het besluit viel om geen Statenleden meer te benoemen en zij alle dertien gekozen werden, wekte dit, naarmate het college zich luider deed horen en eigen wegen zocht te bewandelen, zoveel weerstanden, dat men in 1936 deze regeling weer ongedaan maakte. Het aantal Statenleden werd toen tot 15 uitgebreid, waarvan echter slechts 10 gekozen mochten worden. Deze late terugkeer tot het stelsel van benoeming van ‘volksvertegenwoordigers’ gebeurde toen naar het heette uit vrees dat het Creoolse bevolkingsdeel, dat zich inmiddels in kiesverenigingen georganiseerd had en zowel van een verlaagd censuskiesrecht als van het capaciteitskiesrecht begon te profiteren, te sterk vertegenwoordigd zou zijn en andere nog weinig kiesgerechtigden tellende bevolkingsgroepen, met name de Aziatische, zich te weinig konden doen gelden. Het zou een overtuigend argument geweest zijn, hadden de Staten werkelijke invloed of macht kunnen uitoefenen. Maar in de eerste 70 jaren van hun bestaan is dit stellig niet het geval geweest. Want al hadden zij het recht van initiatief, van interpellatie en van amendement - rechten waarvan gretig gebruik gemaakt werd - het laatste woord, de eindbeslissingen, bleven aan Nederland voorbehouden en dit gold allermeest de landsbegroting met zijn chronisch ‘tekort’ dat telkens gedekt moest worden door een jaarlijkse subsidie ten laste van de Nederlandse belastingbetaler.

Weliswaar bedroeg deze subsidie zelden meer dan een paar miljoen gulden, maar daarover ontstond telkens een groot kabaal, zowel in de ‘noodlijdende’ kolonie zelf als in het verre van goedgeefse ‘moederland’.

Ir. C. Lely, de grondlegger der Zuiderzeewerken in Nederland, die echter als Gouverneur van Suriname daar een weldra zinloos geworden spoorweg liet aanleggen, welke ergens midden in het oerwoud ophield, - een der vele ontwikkelingsmislukkingen in dat land.

Over en weer werd ieder begrotingspostje zorgvuldig bekeken en beknibbeld. Eerst door de ingezetenen van het ontvangende land zelf - door hun ‘vertegenwoordigers’ natuurlijk - naar omvang, noodzaak of prioriteit beoordeeld en bediscussieerd. Daarna kwam telkenjare de hele zaak in Holland in behandeling, waar eerst de lagere en hogere ambtenaren van het Ministerie van Koloniën er hun deskundigheid die gewoonlijk niet veel voorstelde, op botvierden, en vervolgens de beide Kamers, doorgaans met nog minder deskundigheid er hun zegje over zeiden, naar hartelust kortten en amendeerden. En daar moest de kolonie het maar mee doen. Suriname had eenvoudig te slikken wat uit Holland kwam, al was het nóg zo'n beetje. Geen wonder dat de Staten al bijna van het begin van hun optreden af in feite tot een kritikasterig jeremieercollege ontaardden, zolang hun werkelijk een been ontbrak om op te staan. Aanvankelijk vonden zij als vrijwillige vertegenwoordigers van een beperkte elitegroep immers ook weinig of geen steun bij de grote massa. Zij zochten hun kracht enkel in het krakeel en dit kreeg in zo'n kleine gemeenschap al gauw een persoonlijk karakter, waarbij de Gouverneurs het, meestal terecht, maar soms ten onrechte, moesten ontgelden. Doorgaans waren dezen slechts dociele dienaren van Den Haag en zij bezaten alleen maar een afgeleide macht. Zonder zelf enige ‘persoonlijkheid’ te bezitten, konden zij ook weinig persoonlijke invloed uitoefenen, tenzij op het intermenselijke vlak, waar het dan genoeg kwaad bloed zette en ook zo ‘de Hollanders’ ongeliefd maakte.

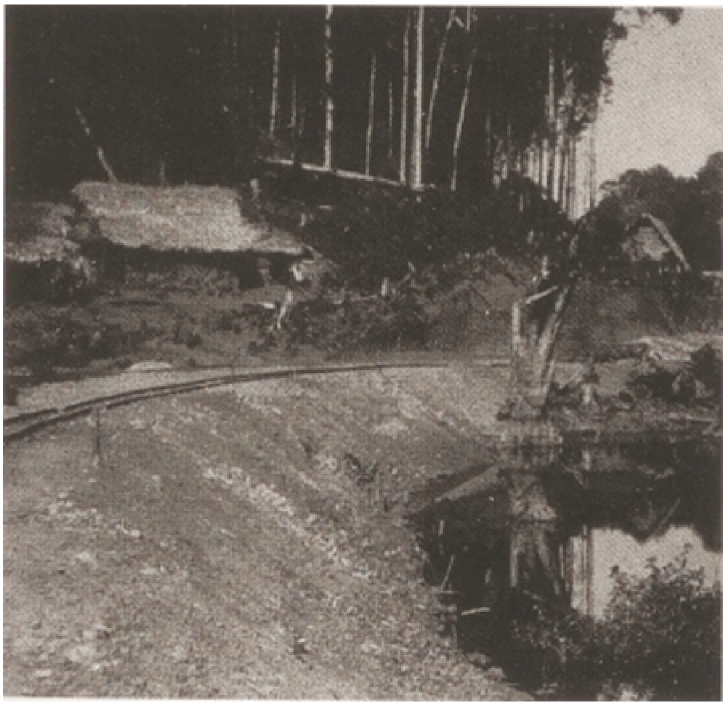

Nauwelijks hadden de Staten in de eerste paar jaren van hun bestaan vergaderd, of zij verklaarden al, en met reden, dat het eigenlijk zinloos was om over de landsbegroting te beraadslagen, die men toch naar willekeur in Nederland vaststelde. Er werd zo weinig voor de kolonie gedaan, vonden zij, dat zij gebruik makend van hun petitierecht menig verzoekschrift via de Koning tot het Nederlandse volk richtten, om begrip te tonen voor de beklagenswaardige toestand waarin Suriname zich bevond en waaruit het om redding smeekte. Het was natuurlijk de stem der planters die telkens zo sprak, maar de rest van de burgerij dacht niet veel anders, ofschoon haar noden verschilden van die welke zich het luidst lieten horen. Onderwijl hadden de verwachtingen van menigeen al zo'n dieptepunt bereikt, dat er - vooral rond 1873 - openlijk gesproken werd over niet alleen de wenselijkheid, maar ook de mogelijkheid om van Nederland af te komen en zich bij Engeland aan te sluiten, dat zijn kolonies

na de abolitie met meer succes scheen te beheren. De nood verblindde velen, evenals de Oranjetrouw van de meerderheid, die bedoelde dissidenten weldra het zwijgen oplegde.

Onder gelijktijdige afschaffing van het vroegere rechtssysteem dat op Oud-Vaderlands en Romeins Recht berustte, werd een nieuw rechtssysteem, conform het Nederlandse, ingevoerd. Het was een hachelijke zaak in zulk een heterogene samenleving, waardoor nogal eens moeilijkheden ontstonden, ofschoon de rechtspraak door gekwalificeerde, onafhankelijke rechters er in het algemeen bij won. Sinds 1869 gold het Nederlandse Burgerlijk Wetboek ook voor Suriname, en alle andere 'koloniale' wetten en bepalingen moesten worden geformuleerd volgens het 'concordantiebeginsel', wat zeggen wilde dat zij zoveel als de plaatselijke omstandigheden het toelieten, gelijkluidend met of aansluitend op de Nederlandse wetgeving moesten zijn. Dit was ongetwijfeld een middel van de eerste orde tot 'neerlandisering' van de regenboogkleurig geworden samenleving.

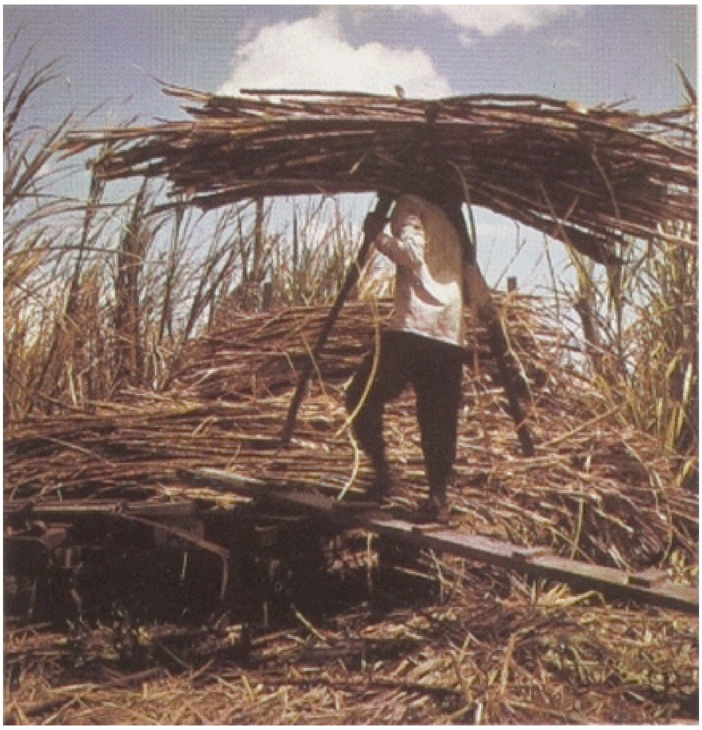

Nog steeds heeft men geen mogelijkheid gezien het moeizame kappen van het suikerriet te mechaniseren. Een van de redenen waarom de weinig rendabel geworden suikerindustrie ging kwijnen.

Nog altijd is Suriname bovenal een landbouwland, waar de verbouw van suikerriet echter grotendeels plaats gemaakt heeft voor die van rijst, waarbij ook de vrouwen, meest Hindostaanse en Javaanse, een belangrijke rol spelen, vooral bij het aanplanten, dorsen (door slaan) en wannen van de rijst.

Effectief in dit opzicht was ook de oprichting van ‘De Surinaamse Bank’ in 1865. Deze verkreeg het octrooi om ook als circulatiebank op te treden, wat zij - op typisch Nederlandse wijze opererend - gebleven is, terwijl zij tot 1940 ervoor zorgde, dat het geldwezen in de kolonie stevig gekoppeld bleef aan dat in het ‘moederland’. En al gaf deze bank ook eigen biljetten uit, de Hollandse munten circuleerden nog lang, tot ver in onze eeuw onder de koloniale bevolking. Wel heerste er een groot geldgebrek waardoor - ondanks de Surinaamse Bank - in de jaren rond 1870 de debetrente tot 11% steeg, de wisselkantoren hun betalingen staakten en de vendumeesters bij gebrek aan kopers die contant konden betalen, ervan afzagen hun werkzaamheden verder voort te zetten. Eigen postzegels kreeg het land pas in 1873, waarna het geleidelijk steeds meer een filatelistisch paradijsje werd, met alle voor- en nadelen van dien.

Nu werd aan het onderwijs, dat tot dusver in een allerbedroevendste staat verkeerd had, wat meer aandacht van gouvernementswege geschonken.

Zending en missie waren de overheid hierin al voorgegaan. Tot het inzicht gekomen dat kerstening van de ‘heidenen’ geen duurzaam resultaat kon

De teelt en verzending van eetbananen (bacoves) heeft aan het beperkte exportpakket van Suriname een belangrijk artikel toegevoegd, maar kreeg herhaaldelijk te kampen met noodlottige plantenziekten, evenals de cacao-teelt. Slechts wanneer men erin zou slagen dit euvel afdoende te bestrijden, kan de produktie van deze waardevolle vruchten wederom opbloeien.

opleveren zonder onderricht van althans de jeugd, en al met in dit opzicht goede ervaringen in het Bosland en onder de vrije negers en Creolen in de stad, breidden zij na de emancipatie snel hun werkzaamheden uit op het gebied van schoolonderricht, dat zij bij voorkeur in de volkstaal gaven, het ‘Sranantongo’, een specifieke ‘verkeerstaal’ die zich in de loop van enkele eeuwen in Suriname ontwikkeld had en algemeen door de neger- en kleurlingenbevolking met veel verve gesproken werd. Zulk onderwijs strookte niet geheel met de overheidsbedoeling om de kolonie snel en grondig te verhollandsen. Het Nederlands was ‘als vanzelf sprekend’ tot de officiële landstaal geproclameerd; de gehele rechtspraak gebeurde in deze taal, wie het ook

betrof; de beraadslagingen in de Staten, de meeste overheidspublikaties eveneens, en de ‘volkstaal’ werd even smalend als ongemotiveerd als *taki-taki* (brabbeltaal) genegeerd, behalve in de predikatie en catechisatie van een aantal zendelingen en missionarissen.

Het Gouvernement diende daarom wel over te gaan tot een onvermijdelijk nogal kostbare organisatie van het onderwijs op Nederlandse basis en op basis van de Nederlandse taal, onder absolute diskwalificatie van het ‘Neger-engels’.

De wet terzake werd als ‘Onderwijsverordening’ uitgevaardigd en een gloednieuw ‘Departement van Onderwijs’ werd in 1876 met de uitvoering ervan belast. Men ging radicaal, maar allerminst realistisch te werk.

Suriname kreeg in dat jaar - lang vóór Nederland! - een algemene leerplicht voor zeven- tot twaalfjarigen opgelegd. Alleen, de nodige scholen en onderwijskrachten ontbraken, bleven in grote mate ontbreken en ontbreken nóg in vele gevallen. Het was een even ‘gemakkelijke’ als kostbare wet waaraan in het al te zuinig beheerde land slechts door goedkope gebaren gevolg gegeven werd. Tot ‘voorwerp van aanhoudende zorg van de overheid’ geproclameerd, bleef het onderwijs hier zeker nog een halve eeuw lang voor het overgrote deel ‘Bijzonder Onderwijs’, op zich genomen door de Katholieke missie en de Herrnhutter zending, met mondjesmaat gesubsidieerd door de overheid en pas later, na de ‘gelijkstelling’ in Nederland - de gewonnen Schoolstrijd - wat ruimer bedacht.

Natuurlijk leed de doelmatigheid, om niet te zeggen de kwaliteit van het opkomende Lager Onderwijs (aan middelbare scholen werd uiteraard nog niet gedacht) ten zeerste onder de twee grote beperkingen die het zich van staatswege zag opgelegd: het moest gegeven worden in het Hollands, een taal die *niet* de huiselijke omgangstaal was van ruim 90% der leerplichtige kinderen en die zij dan ook niet beheersten en zelfs niet verstonden; en het moest beantwoorden aan Nederlandse normen en idealen. Het aantal bevoorrechte kinderen dat alvast een school bezoeken kon, kreeg dus bijna niets te leren van het eigen land, maar wel hetzelfde als de Hollandse scholiertjes die allerlei over de elf Provinciën, de winter, het schaatsrijden en Sinterklaas moesten opsteken. Dat ‘aap-noot-mies’ of ‘Pim en Mien’ halfnaakte tropenkinderen onmogelijk konden aanspreken, scheen generaties lang niet tot de walnoothersens van Nederlandse ‘bevoegde gezagsdragers’ te kunnen doordringen. Daarbij bleef, door gebrek aan de nodige voorzieningen, tot aan het begin van onze eeuw minstens de helft der Surinaamse bevolking analfabeet, met een nog wel hoger percentage op het platteland, verder van de stad. Want meer en meer werd alleen de hoofdstad ‘Paramaribo’ de enige uitstalkast van wat men als ‘ontwikkeling’, synoniem met ‘verhollandsing’, wenste te beschouwen.

Vooral de kleurlingen, tuk op maatschappelijke vooruitgang, volgden

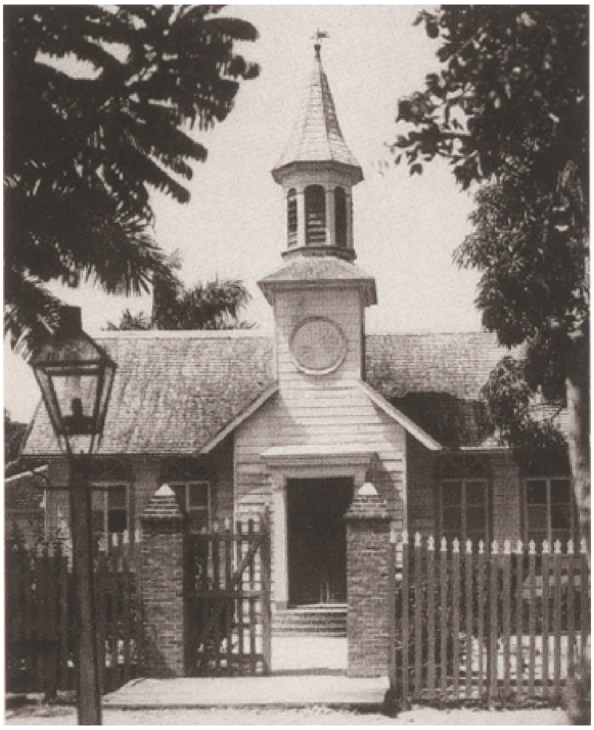

Kerkgebouw van de Protestantse Vereniging tot verpleging van lepralijders in Suriname te Groot-Chatillon.

Jonge verpleegden met een van hun zelfopofferende verpleegsters.

zonder weerstand deze ‘trend’ en zagen zich daarbij van lieverlede met meer lagere functies beloond; alleen bij hoge uitzondering met een meer verantwoordelijke, want het rassenvooroordeel van de Hollanders - de Engelsen noemden het hunnerzijds met een fraai eufemisme *the white man's burden* - was onverbiddelijk: alwie, hoe

‘aangepast’ ook, niet het ‘Neerlands bloed door d'aderen, van vreemde smetten vrij’ voelde vloeien, miste uiteindelijk de aangeboren capaciteiten, de energie en het zogenaamde verantwoordelijkheidsbesef, nodig om de maatschappelijke ladder hoger dan tot zijn middelste sporten te mogen beklimmen. En de Hollanders zorgden er nauwgezet voor, dat dit niet gebeurde, al schroomden veel Creolen niet hun de laarzen tot blinkens toe te likken. Met dat al leerde al een generatie later menige ‘inheemse’ althans beter Hollands spreken en schrijven dan de meeste Hollanders zelf, en begonnen enkele het al verstandiger te vinden hun heil buiten de kolonie te zoeken. Op het gebied van onderwijs liet de Hervormde Kerk als elite-kerk geheel verstek gaan, aangezien zij geen proselieten zocht te maken, terwijl ook de Lutherse zich zelden hiermee bezig hield. En over elite-kerkgenootschappen gesproken, de Moravische Broedergemeente was juist het tegendeel. Herrnhutter waren vooral negers en Creolen, en de evangelisatie in het Sranantongo werd naarstig beoefend door meest Duitse zendelingen, de *Anitri-bakra* (Herrnhutterblanken). Toen de toch al door zijn mede-Europeanen aangevochten Gouverneur De Savornin Lohman de gewoonte aannam om openlijk hun godsdienstoefeningen bij te wonen, werd dit door de Europeanen als een zoveelste provocatie beschouwd, die mede tot het oproer van 1891 leidde, dat de man zijn baan kostte.

Beter dan door positieve actie kwam de overheidswil tot ‘verhollandsing’ van de kolonie tot uitdrukking door het verbieden van elke uitoefening van een niet-erkende cultus. Naast Christendom en Jodendom werden Islam, Hinduïsme en zelfs ‘Confucianisme’ noodgedwongen als legitieme godsdiensten erkend, maar de vele verdere collectieve vereringsuitingen van het natuurlijke of bovennatuurlijke werden officieel op één vuilnishoop geveegd, als ‘afgoderij’ bestempeld, en bij Verordening van 1878 strafbaar gesteld. Er bleef de vele aanhangers van een uit Afrika meegebrachte voorouder- en geestenverering niets anders over dan ofwel met de uiterlijke schijn van gekerstend-zijn toch heimelijk aan de oude ‘heidense’ cultus vast te houden en als het ware op twee paarden te wedden - wat dan ook veelvuldig geschiedde - ófwel voor het nu en dan, in noodgevallen of bij ziekte, meemaken van de ‘winti’-plechtigheden die gepaard gingen met muziek en extatische dansen, zich naar afgelegen plaatsen buiten de stad of in ‘het bos’ te begeven, waar men onbereikbaar hoopte te zijn voor de sterke arm. Alleen de Bosnegers, dieper in de wildernis teruggetrokken, konden onbelemmerd hun Afrikaanse cultus blijven beoefenen en profiteren van de therapeutische werking die zij, evenzeer als de stads- of plantagenegers en een goed deel van de kleurlingen hiervan verwachtten. Dat deze negatieve houding van de koloniale meesters in flagrante strijd was met de laat-negentiende-eeuwse opvattingen in Nederland betreffende ‘vrijheid van godsdienst’ trok daar wel de aandacht en gaf in 1907 (toen pas!) zelfs aanleiding tot een interventie in de Tweede Kamer. Desalniettemin bleef ‘afgoderij’ tot 1971 in Suriname een strafbaar feit, al werden na 1916 geen vonnissen wegens dit ‘delict’ meer uitgesproken. Wat niet zeggen wil dat de ‘winti’-cultus in Suriname, zo min als elders in West-Indië of rond Bahía, geheel verdwenen is.

Een typisch Surinaams woonkamer-interieur van iemand uit de gegoede stand, aan het begin van onze eeuw.

De populaire Gouverneur Titus van Asch van Wyck in zijn werkkamer.

In 1891 bestonden de Staten 25 jaar, zonder dat zij veel anders hadden kunnen uitrichten dan praten en klagen en slechts een kleine groep vertegenwoordigen in een land waar zich naast de evidente scheiding tussen de 'rassen' ook steeds duidelijker de klasse-tegenstellingen begonnen af te tekenen en te doen gelden. Met

het oog hierop stelde de veeleer voortvarende dan tactvolle Gouverneur De Savornin Lohman een flinke verlaging van de kiesrecht-census voor, zodat het aantal kiezers sterk zou worden uitgebreid. Deze eerlijke poging tot wat grotere democratisering van de pseudo-volksvertegenwoordiging zinde natuurlijk de bevoorrechte klasse, de gegoeden, hoegenaamd niet, ofschoon de landvoogd wel gesteund werd door de vele Joodse inwoners die min of meer in een tussenpositie geraakt waren. Tijdens de festiviteiten rond het Statenjubileum bracht de 'cabale' die zich tegen Lohman gevormd had, een uitbarsting teweeg, welke snel ontaardde tot een volksoproer van de toch al prikkelbare massa. Door een conflict tussen de landvoogd en zijn Procureur-Generaal duurde het een paar dagen voordat de troebelen, waarvan vooral Joodse bezitters de dupe werden, door ingrijpen van soldaten en mariniers onderdrukt konden worden. De Savornin Lohman, die zijn ambt maar een paar jaren bekleedde en nota bene zelf Advocaat-Generaal bij de Hoge Raad geweest was, de opstand echter niet had weten te voorkomen, moest het gelag betalen en ruimde het veld.

Zijn opvolger, Van Asch van Wijck, in staat zich ter plaatse een beter inzicht in de noden en behoeften van Suriname dan zijn lastgevers in het 'moederland' te verwerven, was burgemeester van Amersfoort eer hij met zijn neus - bij hem een behoorlijk scherp orgaan - op de koloniale werkelijkheid gedrukt werd. Deze prikkelde hem niet minder dan het de bevolking geïrriteerd had, met gevolg dat hij gedurende de vijf jaren van zijn landvoogdij er in Nederland telkens op aandrong dat Suriname meer zeggenschap moest hebben over de beschikbare middelen, opdat deze doelmatiger zouden kunnen worden aangewend dan volgens voorschrift van de eigenwijze Haagse Heren. Een uitzonderlijk karaktervast man en niet te schokken in zijn overtuiging dat hetgeen hij voorstond, slechts tot heil van de kolonie kon strekken, stelde hij al na drie jaren de portefeuillekwestie: wanneer men in Nederland toch alles beter wist dan hij, dan ging hij maar liever.

Daar men in Den Haag niet gewend was aan een dergelijk principieel optreden van Gouverneurs en Van Asch van Wijck - reeds een geliefd man in de kolonie - intussen in ruime mate zijn bekwaamheid en voortvarendheid getoond had, werd hij met verlof ontboden om de zaken te bespreken. Door het toeval dat toen juist een nieuwe Minister van Koloniën optrad, werd het mogelijk hem met het doen van toezeggingen over te halen om aan te blijven en naar Suriname terug te keren. Maar terwijl hij zich ook hierna beijverde om vooral in de infrastructuur van het land wat verbeteringen te brengen, werden hem alweer de nodige middelen en mogelijkheden hiertoe onthouden, zodat Van Asch van Wijck na enkele jaren - en nu definitief - zijn ontslag nam. Als lid van de Eerste Kamer heeft hij nadien nog menigmaal zijn kritische stem ten gunste van Suriname doen horen, totdat hij zelf Minister van Koloniën werd...

In Suriname begreep men maar al te goed hoe groot zijn persoonlijke inzet - noem het maar 'liefde' voor de bevolking - geweest was. Voor hem als enige onder al de 63 Gouverneurs die Suriname gekend heeft, richtte men spoedig na zijn heengaan een monumentaal borstbeeld op. Als het mede ten

De treintjes op de door Ir. Lely aangelegde spoorweg naar het zuiden bewogen zich maar langzaam en moeizaam voort. Op zulke lange tochten probeerden reizigers het zich dan ook zo ‘gezellig’ mogelijk te maken.

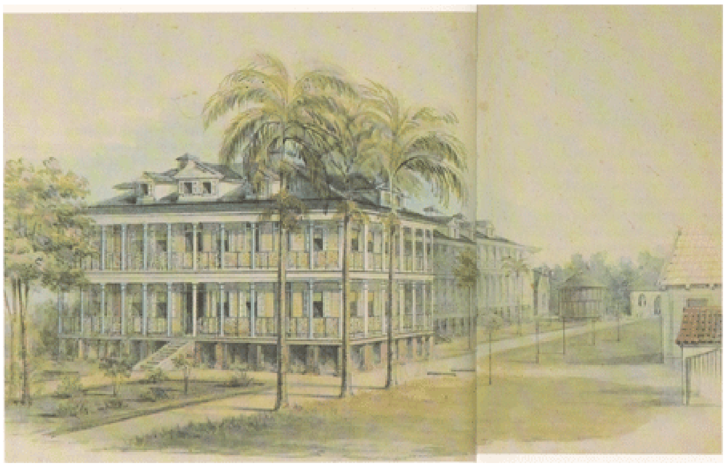

Het militaire hospitaal naar een aquarel van C.F.A. Cateau van Rosevelt.

voorbeeld voor zijn opvolgers bedoeld was, dan heeft deze geste helaas niets uitgehaald. De bedoelingen van het 'moederland' werden intussen steeds duidelijker. De kolonie moest zo snel en zo goed het maar kon een verafgelegen stukje Nederland en daarvoor dus 'verhollandst' worden.

Er waren Ministers van Koloniën die dit met evenzoveel woorden stelden en anderen die al dan niet stilzwijgend - zelfs met enige trots en soms niet weinig zelfgenoegzaamheid - tot het einde toe deze politiek zijn blijven volgen. Er bestonden middelen genoeg die men hiertoe trachtte aan te wenden, alleen... ze mochten niet al te veel, liefst in het geheel geen geld kosten.

Hieruit sproten onnoemelijk veel conflicten en misverstanden voort. Dat de 'verhollandsing' die in feite tot oogmerk had de gekleurde bevolking economisch bruikbaarder te maken en haar zo hevig begeerde 'produktiviteit' te bevorderen, de mensen zelf van hun culturele wortels lostrok, ze dénatureerde en tevens de diverse bevolkingsgroepen kunstmatig uit elkander hield door hun een irreële 'grootste gemene deler' op te leggen, konden de 'verlichte' kolonisators maar niet inzien, noch dat het insisteren op overname van de Hollands-burgerlijke koopliedenbeschaving en het met kracht en geweld aanlokkelijk maken van algehele 'aanpassing' de betrokken mensen totaal vervreemdde van hun eigen aard, hun eigen taal, hun eigen overgeleverde zeden en gebruiken. Als een groot dogma werd hun voorgehouden dat alles wat 'uit Holland' kwam, beter was dan het inheemse, mooier en begeerlijker, tot zelfs de vruchten! Van het 'eigene' deugde niets, van hetgeen zij moesten aanleren, alles. Dit werd de bevolking van bovenaf, via al de onnozele, gekleurde sycophanten die daartoe opgeleid werden, al van kindsbeen af 'diets' gemaakt. Zodat Suriname binnen enkele generaties inderdaad de meest 'verhollandste' kolonie werd die Nederland ooit gehad heeft. Althans uiterlijk.

Dit waren de omstandigheden waaronder de twintigste eeuw ook voor 'Nederlandsch Guyana' begon.

Beeld van balata, als voorbeeld van Suriname's produkten gemaakt voor de wereldtentoonstelling in Parijs. Met dit soort propaganda dacht men kapitaal aan te trekken...

De dood in de pot.
(1900-1940)

Zoals reeds ten tijde van de emancipatie, zo ging het ook in de laatste decennia van de 19de eeuw met de grootlandbouw steeds meer bergafwaarts, terwijl de kleinlandbouw daarentegen gestadig, zij het letterlijk met mondjesmaat, toenam. Waren er in 1860 nog altijd ruim 80 suikerplantages werkzaam, telkens werden er enige ‘opgebroken’ en verlaten, zodat er in 1910 nog maar 7 in bedrijf waren en in 1940 tenslotte nog maar vier! Weliswaar produceerden de overgebleven ondernemingen door betere aanpak en gedeeltelijke mechanisatie niet minder dan vroeger alle bij elkaar genomen, maar de suikerprijs daalde inmiddels zo sterk op de wereldmarkt, dat hij in 1940 nog maar 2/13 bedroeg van de prijs die het produkt direct na de emancipatie nog opbracht; er moest dus 6½ maal zoveel door de overgebleven ondernemingen worden geproduceerd om het oude rendement te bereiken. Dit lukte, maar dat was dan ook alles; lucratief was dit bedrijf al lang niet meer in het voormalige suikerland dat Suriname heette. Verdergaande mechanisatie bleek niet wel mogelijk in het polderland.

Met de cultures van andere stapelprodukten ging het nog slechter.

Anderhalve eeuw lang had de cacaoteelt afwisselend gunstige perioden gekend en met jaren van grote moeilijkheden te kampen gehad. Toen omstreeks 1850 een goede markt voor cacao ontstond, begon men met graagte de tanende suikerplantages door cacao-aanplantingen te vervangen. Bovendien konden ook geëmancipeerden op kleine schaal deelnemen aan deze cultuur, die wel veel zorg vereiste, maar geen intensieve, dagelijkse arbeid. Met name langs de Saramaka- en de Nikéririvier ontstonden dan ook allerlei cacao-ondernemingen, die echter na 1894 weer snel achteruit gingen daar de cacaobomen *en masse* onderhevig werden aan moeilijk te bestrijden insektenplagen en planteziekten, terwijl de verbouw op kleine schaal maar een fractie opleverde van de produktie der plantages tijdens de goede jaren. Na 1923 was het met de eertijds gerenommeerde Surinaamse cacao vrijwel gedaan. Het langst ging het goed met de koffie, zodat dit produkt op de plantages veelal de plaats ging innemen van cacao, en na 1910 ook van de (eet)bananen, een overigens lastig te exporteren artikel dat met verhollandsing van de Afrikaanse benaming ‘*Bakoeba’* in Suriname ‘bacove’ genoemd wordt en van oudsher - naast ‘kookbananen’ - een geliefd produkt van de bevolkingslandbouw geweest was en nog is. De plantageteelt van ‘bacoves’ stond echter aan soortgelijke rampen bloot als de cacao, terwijl na 1930 de Surinaamse koffie door concurrentie van elders vrijwel geheel van de markt verdrongen werd. Overproduktie in de grote Zuidamerikaanse republieken droeg hiertoe het nodige bij. Met de katoenteelt was het intussen reeds lang afgelopen. Eveneens door buitenlandse concurrentie werd de oude katoentelers zonder goedkope slavenarbeid het bestaan onmogelijk gemaakt en al in 1885 liet men de laatste katoenplantage in de kolonie aan verwildering over.

De Creoolse bevolking toonde, zoals reeds vermeld werd, weinig lust om zich aan de kleinlandbouw te wijden, hoewel haar van overheidswege genoeg ‘grondjes’ hiertoe beschikbaar gesteld werden, echter zonder zinvolle kredieten en voldoende voorlichting. Zo bleef het op zijn gunstigst bij gezinsproduktie. Grondjes werden bij voorkeur uitgegeven nabij de plantages, in de hoop dat de negers daar ook enige

werkzaamheden zouden willen verrichten. De meesten zagen echter hiervan af en zochten het liever nabij of in de stad - de trek daarheen begon al vroeg - of gingen met achterlating van wat men hun ‘gezin’ zou kunnen noemen, het oerwoud in

Het ‘tappen’ van rubbermelk door inkerving van de ‘bolletrie’. Het tot een elastische massa gestolde melksap werd daarna in dikke ‘vellen’ uitgespreid en gerookt, alvorens te worden getransporteerd.

een ‘stoombarkas’ met een ploeg ‘balatableeders’ en hun voorraad op weg naar het diepe binnenland.

voor een ongeregeld, maar avontuurlijk bestaan, aangelokt door de houtkap, het tappen van wilde rubbermelksap (‘balata’) of... het zoeken naar goud. In hun plaats traden geleidelijkaan de na hun contracttijd achtergebleven Hindostanen en Javanen op als kleinlandbouwers bij uitstek. Daar voor de houtkap de ervaren Bosnegers beter toegerust waren en de kostbaarder houtsoorten in het oerwoud ver verspreid staan,

gaven de Creolen deze bedrijvigheid spoedig op en kreeg ondanks Suriname's grote rijkdom aan primaire bossen, de houtexport weinig te betekenen voordat de ‘bos-exploitatie’ enige tientallen jaren lang op ietwat grootscheepse wijze en met nieuwe mechanische hulpmiddelen werd aangepakt. Het rubbertappen was echter een kolfje naar de hand van de negroïde *‘balata-bleeders’* (tappers). Het tot ‘balata’ gestolde en gerookte melksap van de eveneens verspreid groeiende ‘Bolletrie’ maakte zeer goede prijzen, daar de Europese industrie grote behoefte had aan deze taaie en sterke rubbersoort, zolang men nog niet aan de fabricage van synthetische rubber en andere polymeren toe was. Tussen de jaren 1890 en 1911 bloeide dit bedrijf dan ook, zonder dat het enigermate gereguleerd werd en na 1917 ging het snel achteruit, mede doordat de gemakkelijker toegankelijke bomen door onoordeelkundig aftappen verder onbruikbaar geworden waren en de overige in het diepe binnenland steeds moeilijker bereikbaar werden. Al in 1930 was het met de balata-industrie blijkbaar voorgoed afgelopen.

De goudwinning, die ook veel negers van buiten Suriname aantrok, kende een iets langere bloei en bracht veel meer repercussies teweeg; mensen worden, van oudsher al, het snelst gek gemaakt door goud, en ook aan de Wilde Kust was de oude droom van El Dorado's goudland kennelijk niet uit te roeien. Nog in het laatste kwart van de 19de eeuw geloofden velen er heilig aan en werd door sommigen in het zuiden van Suriname nog naarstig naar goud gespeurd. Al zo lang. Opnieuw na Van Sommelsdyck en anderen liet de ‘Sociëteit van Suriname’ in 1712 naar goud zoeken in heuvels nabij de middenloop van de Surinamerivier, en een tiental jaren later liet zij wederom bij tussenpozen Duitse mijnwerkers er naar graven, na in verbolgenheid over het falen van de leider dezer ‘exploitatie’ de man een poos in Fort Zeelandia aan de molen vastgezet te hebben, alwaar naar toen bericht werd *‘dien verkeerden goudtsoecker tegenwoordig beesig is koorn te malen’*. Alles met zo weinig resultaat, dat de ‘Sociëteit’ van verdere pogingen afzag, waarna deze rond 1745 opnieuw door een ‘Geoctroyeerde Surinaamsche Mineraal Compagnie’ werden voortgezet, die het na instorting van een mijngang waardoor tientallen mijnwerkers omkwamen, wijzer vond haar verlies te nemen en er maar mee op te houden. Tot door de eerder genoemde Gouverneur Van Sypesteyn alles in het werk gesteld werd om (rond 1875) de door de Fransen in hun Guyana op gang gebrachte goudwinning nabij de grensrivier - men wist in het verre zuiden niet precies welke die was - ook langs de Surinaamse oever te laten uitoefenen.

Tussen deze rivier en de Boven-Suriname gaf Van Sypesteyn bijna 600.000 ha (een oppervlakte groter dan de provincies Gelderland en Utrecht samen) in concessie uit, zowel aan kleine zelfstandige ‘gouddelvers’ als aan grotere ondernemingen, en sneed zich in zijn enthousiaste voortvarendheid daarbij ook geducht in de vingers. Na zijn aftreden dat door deze moeilijkheden bevorderd werd, vaardigde Nederland eindelijk een ‘Goudverordening’ uit, die enige orde moest brengen in de chaos der goudconcessies. Nu werd eindelijk ook met wat meer ijver en nauwkeurigheid de kartering van het land aangepakt; maar men zou hier nog lang de handen mee vol hebben.

Volgens de al vóór 1875 bestaande verdragen met Frankrijk was de Marowijne (of in Franse versie de ‘Maroni’) de grensrivier tussen beider Guyana's; deze machtige rivier echter dankte, zoals nu bleek, zijn ontstaan aan de samenvloeiing van twee flinke bronrivieren, de Tapama(r)oni en de Lawa (bij de Fransen L'Awa), welke laatste stroom op zijn beurt bleek te ontstaan uit de samenvloeiing van twee kleinere, de Litani (L'Itani) en de Marawini. Welke was nu het werkelijke begin van de hoofdrivier, waarvan al de andere slechts als zijrivieren moesten gelden? En van wie was nu al het goud dat - aanvankelijk in rijkelijke hoeveelheden - langs hun oevers en in het tussenliggende land gevonden werd? De persoonlijke ruzies en vechtpartijen tussen de ‘gouddelvers’ uit beide landen, de herrie tussen beider vrij machteloze autoriteiten, groeide weldra uit tot een internationaal grensgeschil dat lange tijd hangende bleef, ook nadat in 1888 door de twee mogendheden overeengekomen werd deze kwestie aan arbitrage van de Tsaar aller Russen te onderwerpen. Alexander III werd geacht voldoende ‘ongeïnteresseerd’ te zijn, maar hoewel hij drie jaar later het gebied tussen de Lawa en de Tapama(r)oni aan Nederland toewees, duurde het tot 1915, voordat het tussen Frankrijk en Nederland tot een *gedeeltelijke* overeenkomst kwam, namelijk alleen betreffende het noordelijke deel van de Marowijne. Nog altijd moet tussen de betrokken naties definitief worden uitgemaakt welke ‘tak’ in het zuiden nu eigenlijk de grens bepaalt.

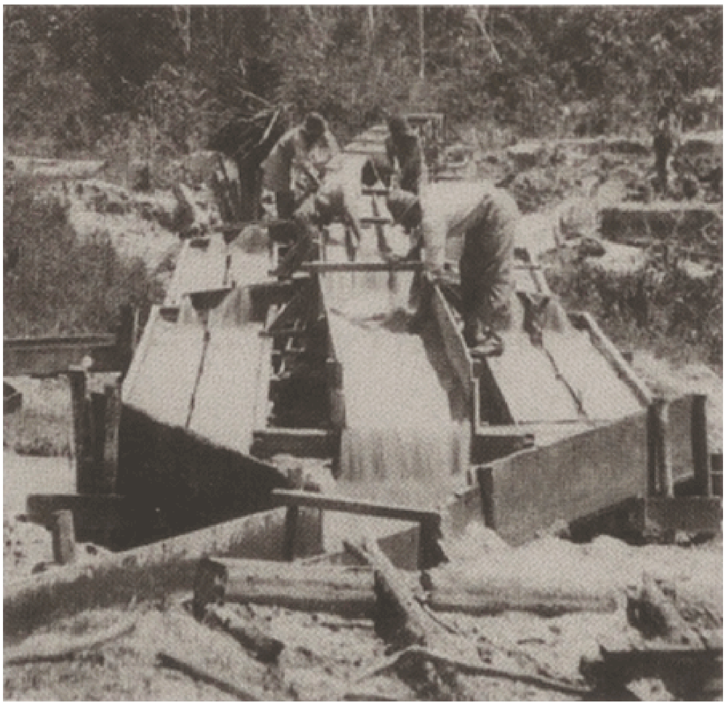
In lange, houten goten, ‘longtoms’ genaamd, werd de stofgoud of kleine ‘pepieten’ bevattende aarde zodanig gewassen, dat het begeerde metaal daarin achterbleef en kon worden verzameld. Al naar de ondernemers gebeurde dit op verschillende schaal.

En omdat het sindsdien met de goudwinnerij niet langer zo'n vaart meer liep, legden de hoge heren, en daarmee hun onderdanen, zich maar neer bij de *status quo ante* in dit al spoedig weer ontvolkte en thans vrijwel onbewoonde gebied; tot wederopzeggens van de vrede in de wildernis. Maar o wee, als er weer iets kostbaars gevonden wordt! Ook nu nog verschilt de officiële kaart van Suriname in zijn zuidoostelijke hoek van de Franse landkaart van ‘La Guyane’ in haar zuidwestelijk gedeelte en kennen beide er een ‘betwist gebied’. Aan zijn zuidwestelijke uithoek kent Suriname eveneens een betwist gebied, waarover later.

Even avontuurlijk als de goudzoekerij en de in 1896 aangevangen mechanische goudwinning waren, even wisselvallig verliep het met deze industrie als geheel. Het zette al-met-al niet veel zoden aan de dijk, maar bracht wel veel commotie en verwarring met zich mee: een grote tijdelijke trek van negroïde ‘delvers’ naar het verre binnenland, waar zij - wanneer zij geluk hadden - evenals de ‘balata-bleeders’ ten koste van grote ontberingen veel geld maakten, dat zij dan bij terugkeer in de bewoonde wereld in korte tijd verspilden. Hun langdurige afwezigheid en de dikwijls slechte gezondheidstoestand waarin zij in de bewoonde wereld terugkeerden, kwamen een normale, ook zonder dit alles al bedreigde gezinsvorming niet ten goede, terwijl door de veelvuldig bedreven goudsmokkel - vaak geslaagd met behulp van een op blinkend metaal beluste grote, gemakkelijk te temmen zwarte vogel, de Powies - het Gouvernement er ook weinig baat van had.

De enigen die er rijkelijk van profiteerden waren de grote vrachtvaarders uit en naar het binnenland: de Bosnegers, vooral de een ‘tol’ eisende Boni's. Lang niet alle avonturiers brachten het er levend van af; bij menige moeizame en langdurige onderneming om zich snel door ‘gewonnen’ stofgoud of verzamelde goudklompjes (‘pepieten’) te verrijken, liep het op teleurstelling of ongelukken uit; de meeste dagdromen eindigden met verarming. De grote exploitatiemaatschappijen hadden door betere organisatie en mechanisatie weldra meer succes en wel in die mate, dat

men in 1897 een begin maakte met de aanleg van de eerste spoorweg in Suriname:
van

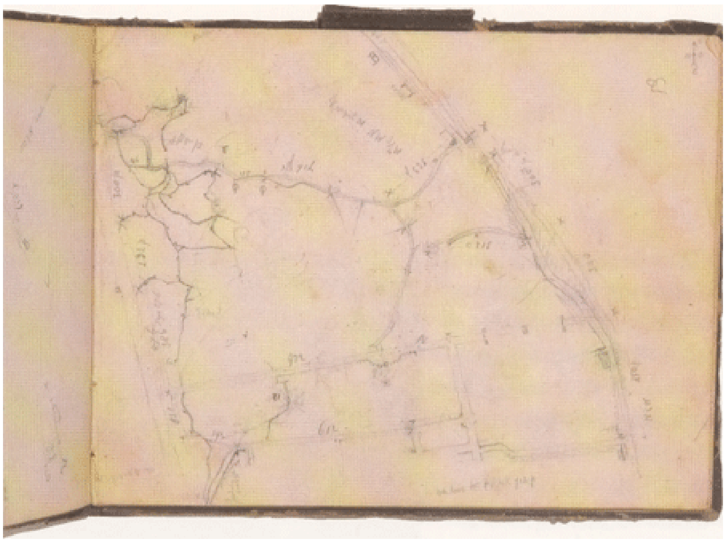

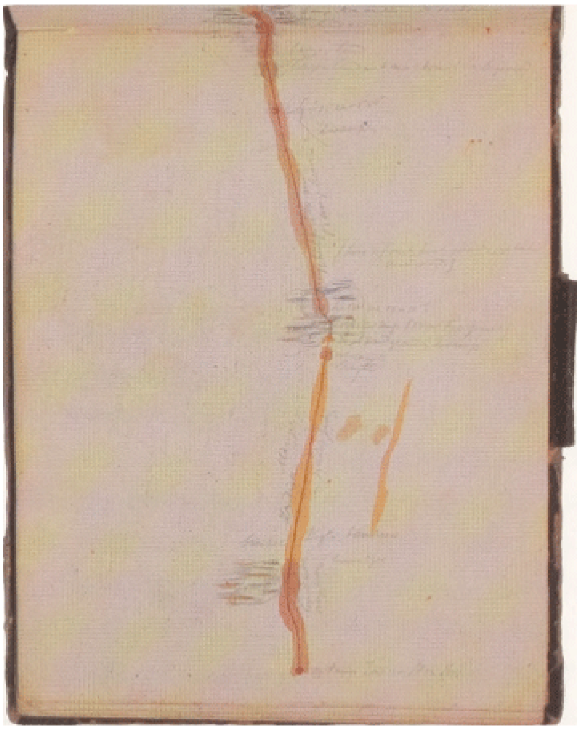

Schetskaartjes o.a. van de Surinamerivier door Cateau van Rosevelt gemaakt tijdens een tocht in het binnenland.

De hedendaagse openlegging van het binnenland geschiedt door aanleg van talrijke wegen en bruggen.

Paramaribo direct naar de streek van de goudvelden. Maar goud is een verraderlijk metaal. Toen men in 1912 met deze ‘goudtrein’ over een onvertakt traject van 173 km door de barre wildernis tot halverwege de Sarakreek, tussen de Boven-Suriname en de Marowijne, gevorderd was, had de totale goudproduktie reeds jaren tevoren haar hoogtepunt bereikt en had de spoorlijn al geen zin meer. De mechanische winning was al veel eerder teruggelopen, toen de individuele ‘goudzoekerij’ nog zoveel opleverde, dat 1908 het topjaar voor de totale goudopbrengst werd, waarna de lange inzinking begon, tot in 1969 het laatste mechanische goudwinningsbedrijf werd stilgelegd.

Neen, het goud bracht geen geluk. De lange spoorlijn die al na zo korte tijd een witte olifant bleek en zomaar ergens in het oerwoud ophield, werd voltooid onder het toen zinvol geachte gouverneurschap van ir. C. Lely, dezelfde die beduidend veel meer eer inlegde met zijn entameren van de drooglegging van de Zuiderzee, maar die zijn persoonlijke bemoeienissen met de spoorweg in de kolonie op nuttiger zaken had kunnen richten. Lang voordat Lelystad in Nederland gebouwd werd, had men echter al, nog tamelijk aan het begin van de spoorlijn, een ‘Lelydorp’ gevestigd, ter herdenking van deze ‘technische’ landvoogd. Zelfs voor de bekwaamste mannen uit het ‘moederland’ is de hoogst zeldzame keer dat zij zich geroepen zagen hun krachten te wijden aan Suriname, dit wingewest een onverkleinbare verliespost gebleken en een al te zwaar belast koggeschip om uit het drijfzand van de koloniale economie te lichten.

Het was dan ook een groot en slecht toegankelijk gebleven land, waarvan de blanke ‘bezitters’ tot 1850 nog nauwelijks het derde deel kenden. Evenals de Engelsen en Fransen voor hun Guyana's, begonnen ook de Nederlanders zich nu wat meer te interesseren voor de mogelijk alsnog verborgen rijkdommen van het achterland. Op last van een Duitse commissie voor eventuele kolonisatie in Suriname, ving een van hun landslieden in 1853 een langdurig geologisch onderzoek in het midden van de kolonie aan - de Voltzberg houdt zijn naam nog in herinnering - op dit gebied al voorgegaan door de beter bekende, maar niet altijd betrouwbaar gebleken ontdekkingsreiziger Schomburgk, die zich tot westelijk Suriname bepaalde en uiteindelijk het nog altijd hangende grensgeschil met Brits-Guyana op zijn geweten heeft, dat echter pas veel later aan de orde zou komen. Het lag ook geheel in de lijn van de Gouverneur die Van Sypesteyn was, om tijdens de goudroes welke in zijn dagen de gemoederen bewoog, ook uitgebreide expedities te laten vertrekken om grote stukken van het land te verkennen en desnoods schetsmatig in kaart te brengen. Enkele expedities bereikten en overschreden zelfs de derde breedtegraad. (Suriname strekt zich uit tot aan 2° NB.) De Franse ontdekkingsreiziger Crevaux die het Marowijnebekken onderzocht, evenals tien jaar later zijn medereiziger en landgenoot Coudreau, die het verst naar het zuiden doordrong, moesten beiden hun wetenschappelijke speurzin met de dood bekopen; beiden werden door Indianen vermoord. De Nederlandse slachtoffers welke vielen, zoals de expeditieleider Eilerts de Haan in 1911, werden veeleer getroffen door gevaarlijker vijanden: de malaria tropica of de gele koorts. Kinine hielp wel wat, maar afdoende profylaxe kon pas in en na de Tweede Wereldoorlog worden toegepast.

Menige verkenningstocht in de jaren '90 ondernomen, leverde over het geheel beschouwd meer resultaten op botanisch, zoölogisch en etnologisch terrein op, dan enig uitzicht op exploitatiemogelijkheden van het diepe

Romantisch aandoende beelden van een der expedities naar de binnenlanden in de jaren '30. Fotograferen bij een stenen monument op de Voltzberg. Daarnaast worden nummers en data in een paal gegrift, als aandenken.

Transportmoeilijkheden bij een der soela's in de Corantijn.

Op bezoek bij Indianen in het dorp Alapité.

binnenland. In de eerste vijftien jaren van de nieuwe eeuw werd zo mogelijk nog ijveriger speurwerk verricht om achter de geheimen van de nog onontgonnen grootste helft van Suriname te komen - wat ook nodig was, omdat er nu ook geschillen over de lange zuidgrens van het land dreigden te ontstaan. Ditmaal met de Brazilianen die, vooralsnog van minder internationaal zwaargewicht dan de grote Europese mogendheden, best met zich lieten praten, zodat alle moeilijkheden die reeds in 1906 officieel aan de orde gesteld werden, in 1934 vreedzaam en definitief werden opgelost.

Met dat al was Suriname in velerlei opzicht, economisch, territoriaal, wat zijn 'inhoud' en wat zijn mogelijkheden betrof, een nogal onzeker en bovenal nog erg weinig bekend 'bezit' van Nederland. De oordelen die men over deze troebele diamant in de Hollandse rijkskroon koesterde, waren eveneens sterk vertroebeld door vooringenomenheid, halve deskundigheid zo niet totale onkunde en winstbejag.

In 1915 gebeurde toen het wonder waarop zovelen zo lange tijd gehoopt hadden en waarvan men verwachtte, dat het de redding uit alle noden voor Suriname betekenen zou: een Amerikaanse geoloog ontdekte rijke bauxietlagen nabij de Cottica- en de Surinamerivier. Men was tevoren wel niet onkundig geweest van het voorkomen van dit rode, klei-achtige gesteente, maar had het voor niets anders dan wegverharding gebruikt. Dat echter dit materiaal grotendeels uit commercieel waardevol aluminiumerts was samengesteld, besefte men in de kolonie net zo min als dat hele heuvels

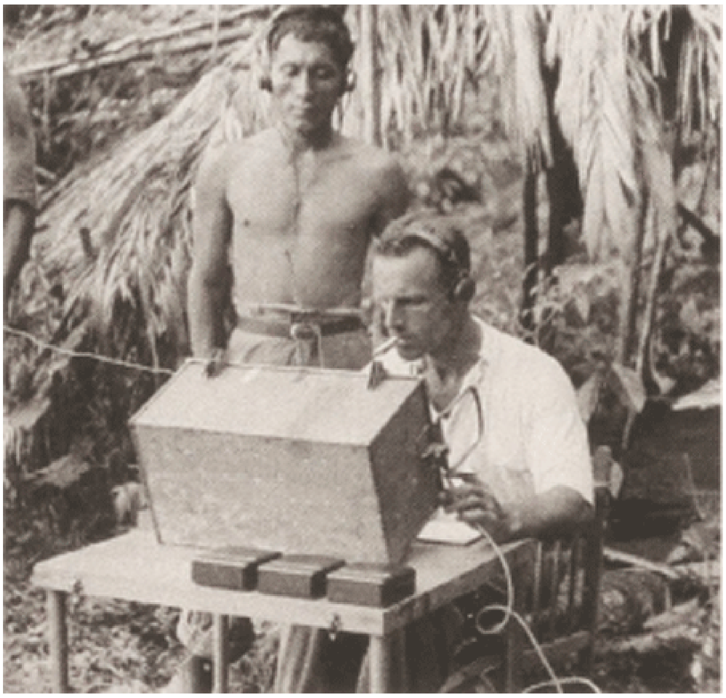
Het opnemen van het tijdsein uit de hoofdstad.

daarvan bestonden en het ook in diepere ondergrondse lagen rijkelijk en in goede kwaliteit voorkwam. Ofschoon al in 1899 in het Nederlandse Parlement was aangedrongen op uitzending van mijnbouwkundigen naar Suriname, hadden schrielheid en kortzichtigheid zich hiertegen verzet en verschenen de eerste Hollandse deskundigen op dit gebied daar pas na de Tweede Wereldoorlog. Er bestond dan ook slechts een summiere wetgeving inzake de ontginning van andere mineralen dan goud.

Het was geen toeval dat de Amerikanen er zo vroeg bij waren om naar Surinaamse bauxiet uit te zien. Zij hadden al rijke voorkomens in Brits-Guyana ontdekt, waren zelfs al met de ontginning daarvan aangevangen en achtten a priori de waarschijnlijkheid groot, dat in het geologisch identieke Nederlands-Guyana, het meest centrale deel van de Wilde Kust, dit erts eveneens in economisch aantrekkelijke hoeveelheden voorhanden zou zijn. Dit bleek inderdaad het geval en wel in ruimere mate nog dan in Brits-Guyana, en zonder de minste moeite kreeg de machtige Aluminium Company of America (ALCOA) de uitgebreide concessies tot nader onderzoek, die zij zich wenste. Ook een Nederlandse mijnbouw maatschappij (NENIEM) vroeg en verkreeg toen meteen een kleinere concessie 'voor alle zekerheid', maar nam verder een afwachtende houding aan en deed absoluut niets. Geheel anders gingen de Amerikanen te werk onder het ongeïnteresseerde oog van de autoriteiten in Den Haag. Toen de Eerste Wereldoorlog ten einde liep, waren zij gereed om te beginnen met de ontginning van het mineraal.

Het was intussen niet gering, wat de ALCOA zich verworven had: voor de tijd van veertig jaren een claim die een oppervlakte besloeg, groter dan de provincies Noord- en Zuid-Holland samen, en dit voor een appel en een ei. Maar nu het aankwam op daadwerkelijk uit de grond halen wat erin zat, begon de besluiteloze Regering in Nederland met een nare touwtrekkerij, die wel zes jaren duurde, aleer door uitvaardiging van een 'Bauxietverordening' een definitieve overeenkomst met de ALCOA tot stand kwam. Want toen deze haar plannen bekend maakte, raakten de 'nuchtere' Hollanders in Den Haag ervan overtuigd, dat de Amerikaanse ondernemers een stelletje complete gekken, of anders dwaze fantasten waren, met 'ongehoorde' denkbeelden rondliepen, alles 'vreselijk groot' zagen en zich bereid toonden om op elke voorwaarde in te gaan, als zij hun zin maar kregen. In werkelijkheid waren de grootscheeps denkende zakenlieden de maffe ambtelijke betweters honderdmaal te slim af. Op den duur kregen zij de vrije beschikking over enorme hoeveelheden bauxiet tegen een zeer lage vergoeding, wanneer zij maar zo vriendelijk wilden zijn het erts uit te graven en te verschepen. Om het eerste te doen waren stellig wel goedkope werkkrachten in Suriname aanwezig; voor het vervoer naar het buitenland beschikte de ALCOA over een eigen transportvloot. Deze bracht, zoals elders ook gebeurde, de ruwe grondstof daar waar ze met behulp van goedkope elektriciteit in aluinaarde kon worden omgezet en deze 'alumina' door een tweede, veel stroom verbruikende bewerking, verder tot een puur metaal, het eindprodukt aluminium.

Met hun ver-reikende visie zagen de Amerikaanse ondernemers al vroeg in, dat in een zo waterrijk land als Suriname de aanleg van hydro-elektrische werken best mogelijk was en men daar de ruwe bauxiet - zeker voor een gedeelte - tot de meer geconcentreerde en dus goedkoper te transporteren aluinaarde zou kunnen verwerken en zelfs tot het hoogwaardige eindprodukt. De waarde van het Surinaamse exportpakket zou zodoende

vele malen vergroot kunnen worden. Het vele water van de niet zo ver van het mijngebied af stromende Marowijne zou hiervoor het meest in aanmerking komen. Zij opperden dit plan pas na afloop van het vooronderzoek door de meteen al in 1916 opgerichte dochteronderneming van de ALCOA, de Surinaamse Bauxiet Maatschappij (S.B.M.) Maar... toen knetterde het in hun oren van de Haagse 'nyet's'. Want de ene groep Hollandse autoriteiten vond het onrealistische 'fantasterij', de tweede gewoon 'dom', de derde, waaronder de Minister van Koloniën, 'wist het nog niet zo' en de vierde, met de Minister van Buitenlandse zaken aan het hoofd, sprak er zijn banvloek over uit. Zouden de Fransen zich misschien nog het gebruik van gemeenschappelijk 'grenswater' laten welgevallen, meende deze Minister, Duitsland, met wie men zo graag op goede voet wilde staan, zou het kwalijk kunnen nemen dat de Amerikanen zich in Suriname zo breed maakten. Tot de weinigen die integendeel er erg vóór waren en inzagen hoe voordelig zulk een hydro-elektrisch werk voor verdere industrialisatie van de energie-arme kolonie kon zijn, behoorde de toenmalige Gouverneur, Van Heemstra, wiens stem echter geen gewicht in de schaal legde, evenmin als toen het ging om gunstiger financiële concessievoorwaarden voor de kolonie te bedingen. De Staten begrepen er ook niet veel van, staarden zich blind op bijkomstigheden en persoonlijke belangetjes. De 'nyetters' gaven de doorslag en het Marowijneplan voor waterkracht tot opwekking van elektriciteit - prototype van wat vier decennia later wèl gerealiseerd werd - verdween weer in de Amerikaanse ondernemerslade, tot nader order, zo niet tot 'doomsday'.

Al slaagde men er nog niet in het aanplanten en oogsten van suikerriet te mechaniseren, bij het riettransport en de verdere verwerking van het produkt was dit wel mogelijk en noodgedwongen, hoewel te laat, is men ook in Suriname hiertoe overgegaan.

De S.B.M. wilde intussen, hangende al het gedelibereer toch zo snel mogelijk tot ontginning overgaan. De Amerikaanse prognose was in alle opzichten juist geweest: de grote Wereldoorlog van 1914 tot '18 was nog niet goed en wel voorbij, of er ontstond een grote vraag naar bauxiet. Maar hoeveel haast de S.B.M. (later op zijn Amerikaans 'Suralco' genoemd) ook had om aan deze vraag tegemoet te komen, de Hollanders hadden er alle tijd voor nodig, eer de 'concessie' rond was, en dit terwijl er al tonnen bauxiet gemijnd waren en op verscheping wachtten. Het wetsontwerp dat voor het afsluiten van deze transactie nodig was, onderging telkens wijzigingen, wat tenslotte de indruk wekte dat men de Amerikanen opzettelijk aan het lijntje hield. Door de depressie na 1920 was het voor hen ook niet zo erg, dat zij het een paar jaren nog wat kalmer aan moesten doen. Pas in 1924, na zes jaren getreuzel in Nederland en in Suriname, was alles in orde. De ALCOA had erin moeten toestemmen, dat steeds een Hollander als directeur van haar dochteronderneming, de S.B.M., benoemd zou worden. Maar ook met déze 'concessie' hunnerzijds wisten de Amerikanen raad. De Hollandse 'directeur-beheerder' werd per saldo toch maar een hoofdbediende van de werkelijke bazen, de 'presidents' en 'vice-presidents' die zo onopvallend mogelijk van Pittsburg uit de scepter zwaaiden en aan de grote geldlade zaten, terwijl de aandeelpakketten zich ook voor het overgrote deel in Amerikaanse handen bevonden. Over de hoogte, of liever de laagte van de concessie- en uitvoerrechten die de S.B.M. aan Suriname zou moeten betalen, werd zij het gemakkelijk eens met Nederland, al werden de onderhandelingen hierover telkens verstoord door critische geluiden uit Suriname, waar men zelfs begon te spreken van een 'Bauxiet-schandaal'. Hoewel al deze zaken buiten de kolonie om, en zonder met haar grote belangen voldoende rekening te houden, in het 'moederland' bedisseld werden, mochten de Staten en ook de Gouverneur er wel hun adviserend

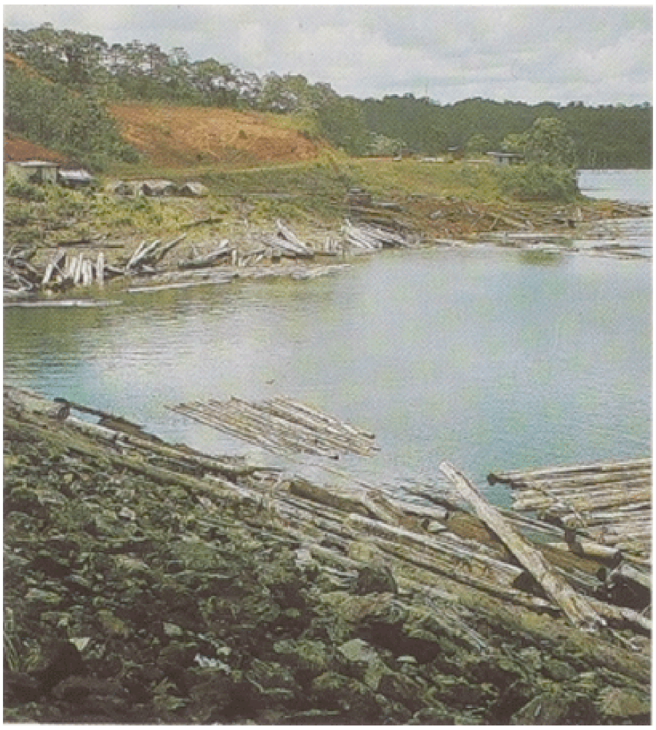

Houtkap op grote schaal kan al na korte tijd nadelig zijn voor het milieu en dient dan ook met systematische herbebossing gepaard te gaan. De aanwezigheid van talrijke waterwegen vergemakkelijkt het houttransport in Suriname. Het hout, tot vlotten samengebonden, drijft daarna met de stroom mee naar zagerijen langs de rivier.

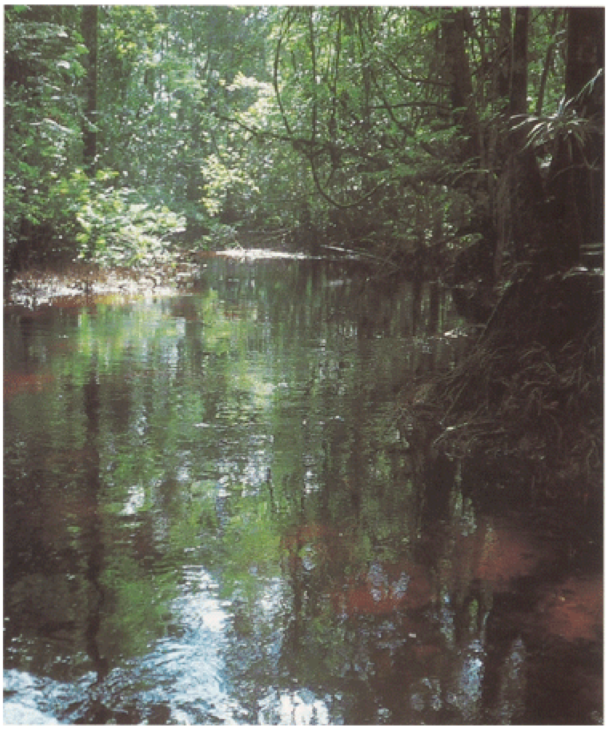

licht over laten schijnen, hetgeen de pseudo-volksvertegenwoordiging, al van zittingsperiode tot zittingsperiode beter ingeoefend als critiseerinstituut, jammerorgaan en klachtenbureau, aanvankelijk op nogal negatieve wijze deed, met weinig inzicht (dat de leden ook niet kònden hebben) in alle pro's en contra's der telkens afwisselende

voorstellen, noch in alle vóór en achter de schermen gevoerde transacties of de gevolgen welke deze voor land en volk konden hebben. En tenslotte keurden ook de Staten, na doorzetten van een kleine verhoging van de retributie die de concessionaris was opgelegd, de 'Bauxietverordening' goed, nadat de Gouverneur, die het nogal eens tegen Den Haag durfde opnemen, dit ook gedaan had. Het lag de Staten nog vers in het geheugen, hoe gering hun macht en zelfs hun indirecte invloed nog altijd was. Nog in 1918 hadden zij dit voor de zoveelste keer ondervonden toen zij, nadat de Nederlandse Regering buiten hen om het octrooi van 'de Surinaamsche Bank' verlengde, uit protest hiertegen collectief hun ontslag genomen hadden en bij de daaropvolgende verkiezing weer collectief herkozen werden, maar verder niets veranderde. Sindsdien beseften de Staten maar al te goed waar hun grenzen lagen en

Op de goudplacers in het binnenland heeft ook de grootschalige, gemechaniseerde winning van het metaal zich nog lang staande kunnen houden, zij het met de nodige ups en downs.
Tenslotte onrendabel geworden, begint deze industrie toch weer enigszins te herleven als gevolg van de sterk gestegen goudprijs op de wereldmarkt.

namen zij genoegen met wat zij te slikken hadden. In het vervolg ging de S.B.M. onwillekeurig een half-en-half monopolistische positie innemen, haar bijna opgedrongen door de geringe belangstelling van Nederlandse zijde voor deze industrie. Het viel haar niet moeilijk de Hollandse mijnmaatschappij die in 1916 ook een kleinere maar goede concessie verkregen had, in te palmen, nog voordat deze één ton bauxiet uit de grond gehaald had. Verschepingen uit het Cotticagebied begonnen al in 1922 en de S.B.M. stichtte daar het riante mijnstadje Moengo, niet ver van een Bosnegerdorp vanwaar zij ook een deel van haar arbeiders betrok. Met afdoende middelen slaagde zij erin de omgeving spoedig malariavrij en de Commewijne-Cottica verbinding voor middelgrote vrachtschepen bevaarbaar te maken. Ook in andere opzichten ging de maatschappij geheel op zijn Amerikaans, voor Hollandse begrippen haast te voortvarend en te royaal te werk. Iedereen in Suriname stond er versteld van. Ook van de handige wijze waarop zij de enige Nederlandse scheepvaartmaatschappij, die hogere vrachtprijzen vanuit Europa naar Paramaribo dan naar het verder liggende

Georgetown berekende, bij de neus nam door de voor haar bestemde goederen naar laatstgenoemde plaats te laten versturen, om ze vandaar uit met de eigen lege bauxietboten naar Suriname door te zenden. Met de Hollandse monopolistische trucs wist zij heus wel raad, zoals ook de Amerikaanse Regering met de nonchalance der Nederlandse, want zij hief aan invoerrechten voor de bauxiet een veelvoud van de uitvoerrechten welke Suriname hiervoor mocht innen. En dit terwijl bij dit hele proces de kolonie toch armer aan mineralen, de importeur echter rijker aan aluminium werd.

Van 1936 af, met Wereldoorlog II al in het verschiet, breidde de S.B.M. dermate haar werkzaamheden uit, dat de revenuen die daaruit aan het Gouvernement toevielen, het overgrote leeuwendeel vormden van alle overheidsinkomsten, terwijl de maatschappij zich tevens tot de voornaamste werkgever in de kolonie ontwikkelde, betere lonen uitkeerde en gezondere arbeidsvoorwaarden schiep dan men daar tot dusver kende. Wellicht tegen wil en dank groeide zij tevens uit tot een kleine staat binnen de staat, met in de loop der jaren onmiskenbare, zij het zijdelingse invloed op de gehele gang van zaken in Suriname. De Hollandse 'directeur-beheerder' speelde daarbij veelal, vanzelfsprekend achter het gordijn, de rol van ongekroonde onderkoning over de kolonie.

Gouverneur Van Asch van Wyck in 1893 op bezoek bij een goudmijn.

Daar de S.B.M. op lager en middelbaar niveau het Amerikaanse beginsel 'the best man wins' in toepassing bracht en iedereen gelijke kansen gaf op promotie, maakte zij zich mede hierom, vooral bij het negroïde en Creoolse bevolkingsdeel, nogal geliefd; hun positie voelden zij bij dit grootbedrijf beter gewaarborgd dan bij ondernemingen onder Europees beheer. De ALCOA die de opperleiding stevig in eigen hand hield, speelde een verstandig spel, dat haar in ieder geval tot 1982 voor al te grote conflicten heeft behoed, al bleven enige kleinere niet uit. In 1938 opende de tot SURALCO omgedoopte maatschappij ook verwerkingsinstallaties aan de Surinamerivier, waar zij nieuwe mijnen groef nabij een plaats die de naam Paranam kreeg, en vanwaar zij ook, sinds 1941, gedroogde bauxiet (*cured ore*) verscheepte. Toen zij zo al goed en wel bezig was, kwam eindelijk, in 1939, ook de eerste serieuze Nederlandse concessionaris deelnemen aan de bauxietontginning, namelijk de Biliton Maatschappij. Kennelijk omdat zij reeds de dreiging zag van al de grote rampen die zich over 'welvarend' Oost-Indië zouden uitstorten, waar zij haar meeste belangen had, richtte zij haar aandacht op een veiliger geacht gebied. Zij begon op een oude plantage, Onverdacht, de onder een dunne deklaag aanwezige bauxiet uit te delven en kon in 1942 reeds erts exporteren, toen Nederland al door de Nazi's onder de voet gelopen was en de Japanners bezig waren Indonesië te bezetten. Op veel kleinere schaal dan de S.B.M. opererend, verscheepte de Biliton Mij. haar bauxiet naar Canada voor verdere bewerking, terwijl dat van ALCOA's dochter-onderneming voor Amerika bestemd bleef, waarheen het, toen dit land zelf ook bij de Tweede Wereldoorlog betrokken raakte, niet zonder voortdurend gevaar - aanvallen door Duitse duikboten, die soms in hun opzet slaagden - werd overgebracht. Het was een zeer wezenlijke bijdrage in de geallieerde oorlogsvoering welke Suriname in die dagen leverde met zijn aluminiumerts, dat vooral voor de bouw van vliegtuigen onmisbaar geworden was.

Nederlands bijna totale afzijdigheid bij deze voor Suriname zo belangrijke ontwikkeling van een mijnindustrie, nadat het met goud op zo weinig uitgelopen was, heeft meteen al tijdens de oorlogsjaren en ook daarna, zeer antagonistisch gewerkt op de 'verhollandsing' van de kolonie. Er waren echter nog andere tegenwerkende factoren. In tegenstelling met wat in de naburige Engelse kolonies het geval was, genoot de handel met het 'moederland' daar geen enkele voorkeursbehandeling, met het gevolg dat Suriname wel heel veel Hollandse goederen importeerde - en die waren dan vaak van inferieure kwaliteit of 'kneusjes' - maar slechts erg weinig daarheen uitvoerde. De voornaamste klant was Amerika. Tientallen jaren had een Franse maatschappij de telegrafie in handen en onderhield de 'Franse mail' (de *Compagnie Transatlantique*) een geregelde dienst op Suriname, dat voor het overige flink afgegrendeld bleef van de rest van de wereld buiten West-Europa. En hadden de Amerikanen tijdens de oorlogsjaren - uiteraard voor hun eigen doeleinden - niet een behoorlijk vliegveld op enige afstand van de hoofdstad aangelegd, de KLM had op het Zuidamerikaanse continent niet die plaats kunnen innemen die zij zich al vrij spoedig na 1945 verwierf.

Schril staken ook de slechte hygiënische toestanden welke de zuinige overheid tolereerde, af bij de snelle rigoureuze saneringsmaatregelen die door de Amerikaanse mijnbouwondernemers en nadien door de Amerikaanse legerautoriteiten werden getroffen. Terecht schrokken zij van al de endemisch heersende tropenziekten die geen bestrijding vonden, en

Voor Suriname kwam een ander goud het antieke 'edele metaal' vervangen, namelijk bauxiet, dat in de loop van een halve eeuw op steeds grotere schaal ontgonnen werd. Het werkvolk geeft daar de grote graafmachines graag een eigen, toepasselijke naam. De bovenstaande heet 'Vriend Gierigaard'. Een andere kreeg de inheemse naam voor 'Slokop'; het gevaarte benedenlinks draagt als naambord 'Allesbedekker'.

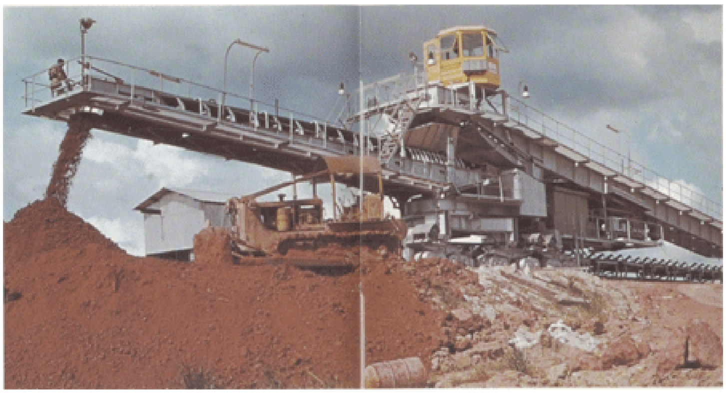

van andere ‘onduldbare’ situaties, tot zelfs in de hoofdstad met zijn open rioleringen, zijn slechte drinkwatervoorziening en talloze krotwoningen die aan de voormalige slavenhokken herinnerden, neen, zelfs nog vaak - bijna tachtig jaar na de emancipatie - dezelfde mensonwaardige behuizingen waren gebleven. Een drietal leprozeninrichtingen, waarvan slechts één door het Gouvernement in stand gehouden werd, kon slechts een klein gedeelte onderbrengen van de lijders aan deze toen nog voor ongeneeslijk, maar hoogst besmettelijk gehouden ziekte. Aan verzorging van op andere wijze gehandicapten of van gebrekkige ouden van dagen, werd nagenoeg niets gedaan; de medische dienst was buiten Paramaribo niet alleen onvoldoende, maar bovendien allerdroevigst georganiseerd, ondanks het bestaan van een

voor die tijd redelijk goede ‘Geneeskundige School’ sinds het eind van de vorige eeuw. Met als gevolg dat te velen nog hun heil moesten zoeken bij een twijfelachtige ‘volksgeneeskunde’ en de naar Afrikaans gebruik opererende ‘medicijnmannen’ nog handen vol werk hadden, ook onder de stadsbevolking.

Het weinige dat de overheid zelf aan de economische ontwikkeling van het land ondernam, beperkte zich geheel tot wat stimulering van de grootlandbouw en het dienen van de plantersbelangen door geldelijke steunverlening. De stuiptrekkende plantocratie scheen haar nog steeds te fascineren, want Suriname moest en zou een landbouwkolonie blijven, zoals het eeuwenlang geweest was; de westerse kreet ‘industrialiseren of kreperen’ was niet voor overzeese oren bestemd. In werkelijkheid waren nu alleen de kleinlandbouw en vooral de mijnbouw voor Suriname van directe betekenis. Laatstgenoemd bestaansmiddel kon elke overheidssteun ontberen, vormde integendeel zelf de enige grondslag waarop de Surinaamse economie (om het zo met een groot woord te noemen) steunde; de kleinlandbouw moest het maar met goede woorden en brave bedoelingen zien te stellen.

Meer en meer begon de kolonie een verlopen en onderkomen aanzien te krijgen, want bij alles stond steeds op de voorgrond, dat de jaarlijkse subsidie uit Nederland, tot dekking van het begrotingstekort, een bedrag dat tot 1913 nooit meer dan één miljoen gulden beliep en in de twintig daaropvolgende jaren zelden iets boven de vier uit kwam, zo laag mogelijk moest blijven. De koloniale begroting was dan ook steeds ‘beneden peil’ en verre beneden A.P. De crisisjaren in het ‘moederland’ leidden buitendien in Suriname, waar toch al zo weinig gedaan werd, nog tot een zo ingrijpende bezuinigingspolitiek, dat het jaarlijks ‘tekort’ van 1934 tot '40 telkens tot beneden de drie miljoen gulden teruggebracht werd... in een land zo groot als geheel Java, maar naar ruime schatting nog voor geen kwart gedeelte in cultuur gebracht. Vooral het onderwijs leed zeer onder de onafgebroken ‘bezuinigingen’.

Nauwelijks was echter de oorlog van '40-'45 uitgebroken, of juist in die jaren dat Nederland niet langer in staat was koloniale pretenties erop na te houden, laat staan daar een eigen vin te verroeren, verdween het ‘tekort’ geheel en al en werd Suriname voor een poos ‘self-supporting’, dank zij de fabelachtige bauxietexport.

Onder de beter ontwikkelde Creolen - en het is verwonderlijk met hoeveel inspanning, vindingrijkheid en doorzetting zij zich die betere ontwikkeling binnen de kolonie eigen maakten - waren er velen die zich van al het bovenvermelde maar al te goed rekenschap gaven en niet meer veel toekomst vóór zich zagen onder de miserabele omstandigheden waarin het land, met name tussen de jaren 1920 en '40, verkeerde. Vooral de jongeren onder hen zagen het niet meer zitten. Velen van hen vertrokken dan ook; in grotere aantallen naar de Nederlandse Antillen waar men best van hun ‘verhollandste’ opvoeding profijt wist te trekken, zowel bij de oliebedrijven als in openbare diensten; in mindere mate ook naar Holland, waar zij dan zonder moeite en ook zonder tegenstand of grote vooroordelen te ontmoeten, hun verdere weg vonden; en een enkele maal ook naar Nederlands-Indië, waar zij doorgaans een goede carrière maakten. Het werd hun destijds door de achterblijvers allesbehalve kwalijk genomen; zij werden eerder benijd dan bekritiseerd. Dat dit het begin was van een hoogst ongewenste exodus die op grote schaal zou plaatsvinden, kon niemand nog vermoeden.

Feesten van Oorlog en Vrede
(1940-1955)

De goedkope politiek van ‘verhollandsing’ die door Nederland ten aanzien van Suriname werd toegepast, onderging een radicale wijziging in 1933, toen H. Colijn als Minister President en tevens als Minister van Koloniën optrad in het crisiskabinet dat zich met de omineuze naam van ‘Kabinet van de Nationale Eenheid’ aandiende. Zich voordoend als ‘de sterke man’ en met een veelzijdige carrière in Oost-Indië achter zich, bevestigde Colijn zijn landgenoten in hun blind geloof dat hij beter dan wie ook wist, hoe men het ratjetoe van volkjes in de diverse kolonies moest aanpakken. Sinds de emancipatie tot aan zijn bewind toe, had men slechts de utopie nagestreefd om van een kolonie vol kleurlingen, negers, hindu en islamitische Brits-Indiërs, mohammedaanse en animistische Javanen, plus nog enige tienduizenden heidense Bosnegers en Indianen een geassimileerde, echt-Nederlandse ‘volksplanting’ te maken, terwijl het toch alleen maar de bedoeling was er een grote, rendabele onderneming op na te houden, zoals Oost-Indië ondanks de moeilijke tijden en alle ethisch geblaat daar er nog altijd een was. Waarom het helaas armlastig geworden Suriname met zijn vervelende, pretentieuze Staten dan niet? Het was de hoogste tijd dat de nazaten van de vereerde Jan Pieterszoon Coen en generaal Daendels ook dáár met stevige hand zouden laten merken, dat ‘er wat groots verricht’ werd. Geen betere manier dan om, zoals Van Sommelsdijck het al met de Arowak tegen de Carib gedaan had, de verschillende bevolkingsgroepen goed uit elkaar te houden, ze desnoods tegen elkaar uit te spelen, kortom de beproefde verdeel-en-heers-tactiek zó aan te wenden dat de gehele klus gemakkelijker bestuurbaar en bruikbaarder zou zijn dan tot nog toe. Een en ander ‘met de beste bedoelingen’, zoals Colijn zelf in zijn ‘Koloniale vraagstukken van heden en morgen’ uittentreure verklaard had, al jaren tevoren. Het ‘heden’ gaf werk genoeg; aan de vrijheid die hij voor ‘morgen’ wel in het verschiet zag, had hij nog geen boodschap. Men heeft 's mans betekenis voor het wel en wee van Suriname te lang onderschat.

Braziliaanse leden van de Brits-Braziliaans- Nederlandse conferentie in 1936, gereed om naar hun land terug te vliegen.

Niemand kon zijn uitgesproken anti-revolutionaire denkbeelden beter in de West in praktijk brengen dan zij die als het ware onder het oog des meesters in de Oost zich hadden ingeoefend en reeds uit eigen ervaring wisten, hoe een kolonie vol kleine potentaatjes bestuurd moest worden.

Colijn benoemde dus een ‘oud-Indischman’, een zekere professor in de landbouw-economie Kielstra, tot Gouverneur van Suriname en deze op zijn beurt omringde zich maar al te graag met ambtenaren die op Java of in de Buitengewesten het klappen van de zweep geleerd hadden. Tenslotte woonden er in Suriname toch ook duizenden Javanen die zij wel kenden, en kwamen er jaarlijks nog tallozen bij. Om te beginnen moesten deze immigranten ‘beschermd’ worden tegen nieuwe invloeden, hun ‘adat’ behouden, en verdiende ook de Islam enige protectie tegenover het Hinduïsme van de meerderheid der ‘koelie's’ enerzijds en het halfbakken Christendom van negers en Creolen anderzijds. Indianen en Bosnegers waren voorlopig nog te verwaarlozen minderheidjes; de Bosnegers echter lieten zich niet vergeten en bleven in de wildernis waarin zij zich teruggetrokken hadden, staan op hun verkregen rechten. Best, als ze maar ‘apart’ bleven.

In 1931, slechts twee jaren voordat de nieuwe Colijniaanse Gouverneur optrad, hadden opgewonden betogingen van zowat 25.000 werklozen, en nog geen vier maanden later ernstige rellen in de hoofdstad plaatsgevonden. Zulke ‘onvoorziene’ uitingen van opgekropte onvrede maakten de overheid altijd bijzonder nerveus, zelfs al betrof het menigmaal niet meer dan een storm in een glas water. De opstand van 1891 onder De Savornin Lohman

was ernstig geweest, hoofdzakelijk door het falen van de onderling bakkeleiende autoriteiten. Het veelbesproken Killinger-complot van 1911 had meer weg van een farce: een Hongaarse avonturier, als Blanke naar boven geschopt tot politie-inspecteur, had met enkele vrienden en ondergeschikten het plan beraamd om - zoals hij naderhand voor de rechtbank uiteenzette - door een snelle staatsgreep een eind te maken aan de ellendige koloniale toestand waarin het geboorteland van zijn inheemse vrouw verkeerde. De bedoeling van de samenzweerders, nog weinig in getal, was van het land een ‘vrijstaat’ te maken, zonder dat men precies wist hoe alles verder moest. Directe beschikking over veel wapens hadden zij niet, wel over een aantal speciaal voor het doel gemaakte houten knuppels; maar gehoopt werd dat bij het eerste alarm ook de politie (die nooit erg populair was) zou meedoen en vervolgens het overgrote deel van de civiele bevolking, dat toch niets te verliezen had. Voordat het complot echter goed en wel georganiseerd kon worden door zijn kennelijk nogal neurotische leider, pleegde een der Creoolse ingewijden ‘in geweten verontrust’ verraad en werden de samenzweerders bij de kraag gevat. En hoe hoog het niet minder neurotische landsbestuur deze zaak opnam, bleek uit het feit dat Killinger ter dood veroordeeld werd (in 1912!). Wel kreeg hij gratie, met het hem wederom als Blanke toegekende voorrecht zijn lange gevangenisstraf in Nederland te mogen uitzitten, maar deze voorkeursbehandeling had ook nog een andere reden: al te velen bleken het achteraf jammer te vinden dat het complot mislukt was en sympathiseerden met de gefrustreerde samenzweerders. Killinger's verdere aanwezigheid in Suriname zou, juist van achter de tralies, de gemoederen te lang bezig gehouden hebben en het was symptomatisch dat de massa voor de verrader nauwelijks een goed woord over had.

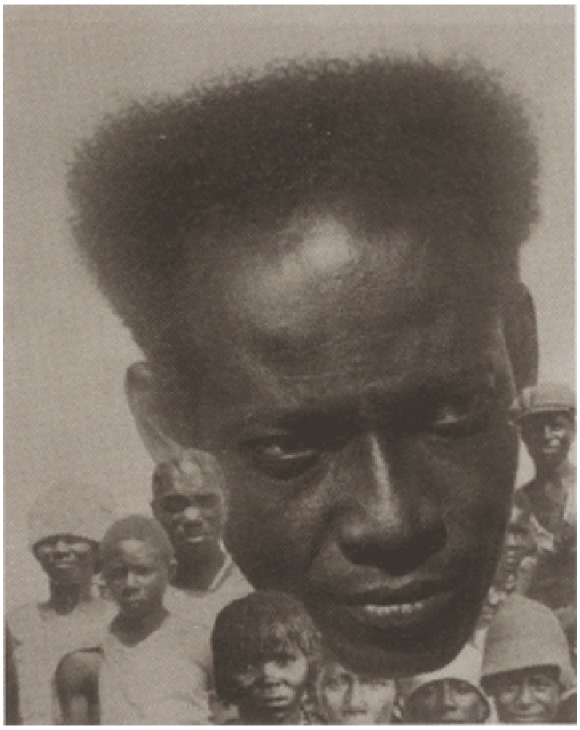

De nationalist Anton de Kom, prominent in een collage geplaatst door de Nederlandse kunstenaar Piet Zwart. De Kom, uit zijn geboorteland verbannen, kwam als ondergronds bestrijder van de Nazibezetters in een Duits concentratiekamp om het leven.

Met de totaal ongeorganiseerde onlusten in 1931 was het evenwel iets heel anders. De opstandigheid was, om het met een moderne term te zeggen, 'structureel' ingebouwd in de algehele toestand. Lang tevoren waren duizenden Surinamers naar de Nederlandse Antillen geëmigreerd en hadden er werk, meestal zelfs goed betaald werk gevonden. Opeens, ten gevolge van algemene recessie en voortgaande mechanisatie bij de oliebedrijven, raakten zij hun baantjes kwijt en moesten naar hun geboorteland terug, waar zij het toch al grote leger van werklozen met een aantal zware concurrenten - zij hadden meer ervaring! - kwamen vermeerderen. Van alle uitzicht op werk gespeend, brachten zij een voor de kolonie ongekend grote demonstratie op de been, later gevolgd door bovenvermelde rellen. En ofschoon deze, met verlies van slechts één dode, in twee dagen onderdrukt konden worden en de haastige opening van een volksgaarkeuken de gemoederen enigszins tot bedaren bracht, was de overheid beduchter dan ooit voor zulke demonstraties van opstandigheid uit onvrede en hopeloosheid.

Nadat op de volgende één-mei-dag het eerste arbeidscongres in Suriname gehouden werd, zag de pas-opgerichte 'Surinaamsche Algemeene Werkers Organisatie' nog vóór het jaar ten einde was, zich... verboden bij vonnis van het Hof van Justitie. De uit de acties der werklozen voortgekomen rudimentaire arbeidersbeweging werd de kop ingedrukt op grond van het feit dat de organisatie 'anti-godsdienstige propaganda' zou voeren en dus niet kon worden erkend. Natuurlijk richtten de leiders weer nieuwe organisaties op en het was met deze dat de Surinaamse neger A. de Kom zich na zijn terugkeer uit Nederland in 1933 inliet op een wijze die het

De aanleg van een groot stuwmeer in Midden-Suriname terwille van de bauxietindustrie was niet alleen een gigantische Amerikaanse onderneming van grote economische betekenis voor het land, maar ook een ingrijpende operatie in de ecologie van het binnenland, en wellicht nog veel meer in het leven van honderden Bosnegers die tot transmigratie genoodzaakt werden, doordat hun dorpjes overstroomd raakten.

Begrijpelijkerwijze, hoewel tevergeefs, verzetten de Bosnegers zich tegen deze inbreuk van de 'beschaving' op hun voorouderlijk woongebied, dat zij pas op het allerlaatste ogenblik prijsgaven.

Gouvernement met grote overdrijving alweer als ‘oproerig’ bestempelde - met vele gevolgen van dien. Werkloos geworden in Holland, waar hij nauwe contacten met de ‘linkse’ arbeidersbeweging onderhield, zag ‘Adek’ (zoals hij zich in die kringen identificeerde) zich in zijn geboorteland met zulke abominabele toestanden geconfronteerd, dat hij er vóór alles op bedacht was het negroïde en Creoolse arbeiderspotentieel tot een gecoördineerde en collectieve activiteit te organiseren. Hiervan sloot hij opzettelijk het Aziatische bevolkingsdeel - oneerlijke concurrenten, van elders binnengesleept! - uit, waardoor hij de schijn wekte dat hij het op ‘black power’ (*avant le mot*) voorzien had. Hindostanen en Javanen wantrouwden zijn streven en raakten gealarmeerd, want De Kom wekte de indruk dat hij tweedracht zaaide onder de bevolking als geheel, terwijl hij voor eendracht werkte onder één bepaalde groep van die bevolking. Ook de overheid wantrouwde hem, van de eerste dag af dat hij weer voet aan wal zette op zijn geboortegrond; zij wantrouwde trouwens een ieder die er ‘ideeën’ op na hield en daar iets van trachtte te verwerkelijken. Het paste in De Kom's nogal naïeve strategie - in de praktijk nogal naïef ondanks zijn theoretische scholing - om toch, althans onder de Javanen een goed deel van het opgeroepen wantrouwen weer weg te nemen door hun een spoedige terugkeer naar *hun* land van herkomst in het vooruitzicht te stellen, zodra ‘de dingen’ in de kolonie veranderd zouden zijn. Zo slaagde hij erin, ook onder de Javanen heel wat volgelingen te winnen, precies zoals het hem onder de negers en Creolen zonder veel moeite gelukte. Maar daar de beverige autoriteiten De Kom al dadelijk verboden om ‘politieke’ vergaderingen te houden - *zij* waren het die van meet af aan een politiek aspect aan elke arbeidersbeweging toekenden, terwijl men te vaak vergeet, dat in zo'n kolonie de burgerij eigenlijk niets collectiefs mocht doen zonder uitdrukkelijk overheidsverlof - zat er voor hem niets anders op dan thuis een soort van ‘adviesbureau’ te openen, waar iedereen die het nodig had van hem kon horen, welke ‘openingen’ er nog waren om hun grieven met voldoende nadruk aan de autoriteiten kenbaar te maken. Daar was niets oproerigs bij, maar het was vervelend voor de hoge heren. Nog vervelender werd het, toen men gezamenlijk besloot om, met ‘Adek’ aan het hoofd, in vreedzame optocht te gaan naar het paleis van de Gouverneur (Rutgers, ook al oud-Indischman, botanieprofessor en Anti-Revolutionair) die de demonstratie, hoe rustig zij ook naderbij kwam aangewandeld, niet kon tolereren. Hij liet de bijeengedromde menigte welke (nog) niets kwaads in de zin had, gewapenderhand uiteendrijven en de leider, die verder niets op zijn geweten had, in hechtenis nemen en gevangen houden. Dit veroorzaakte nieuwe betogingen van zijn aanhangers, om zijn vrijlating te eisen. Door vage toezeggingen verwachtten zij dat dit op een bepaalde dag zou geschieden en een hele menigte verscheen om zijn held ‘in ontvangst’ te nemen, wat voor de overheid een reden te meer was om ‘Adek’ niet los te laten.

Gevolg was dat nu werkelijk een kleine opstand ontstond; de menigte kwam in verzet tegen de politie die bevel kreeg de mensen uiteen te drijven, er vielen tientallen gewonden en zelfs enkele doden. Dit was niet alles.

Ofschoon hem niets concreets ten laste gelegd kon worden en ‘verbanning’ volgens het befaamde ‘concordantiebeginsel’ niet in het Surinaamse Strafrecht thuishoorde, werd De Kom op een schip gezet, naar Holland teruggebracht en hem verder de toegang tot zijn geboorteland ontzegd. Een beproefde ‘Indische’ methode werd met succes toegepast, maar had wel

allerlei ongedachte nawerkingen; voor De Kom: dat zijn ballingschap in Nederland tenslotte leidde tot zijn gevangenneming door de Nazi's wegens verzetsactiviteiten en zijn dood in een Duits concentratiekamp; voor Suriname: dat al een week na de kleine ‘opstand’ te Paramaribo, de Hindostanen daar massaal bijeenkwamen om nu onderling *hun* grieven breed uit te meten en hun klachten te formuleren. De steeds meer ontstelde Gouverneur moest wel kort daarop zijn hoofdambtenaren bijeenroepen om ‘crisismaatregelen’ met hen te beramen, wat alleen voerde tot... vaststelling van een militaire alarmregeling. Men kon immers nooit weten... Maar nog vóór de afkondiging hiervan vertrok deze brave borst strijdensmoede met verlof gevolgd door eervol ontslag, langs dezelfde weg naar Holland die De Kom had moeten nemen. *Hij* overleefde echter wél de oorlog.

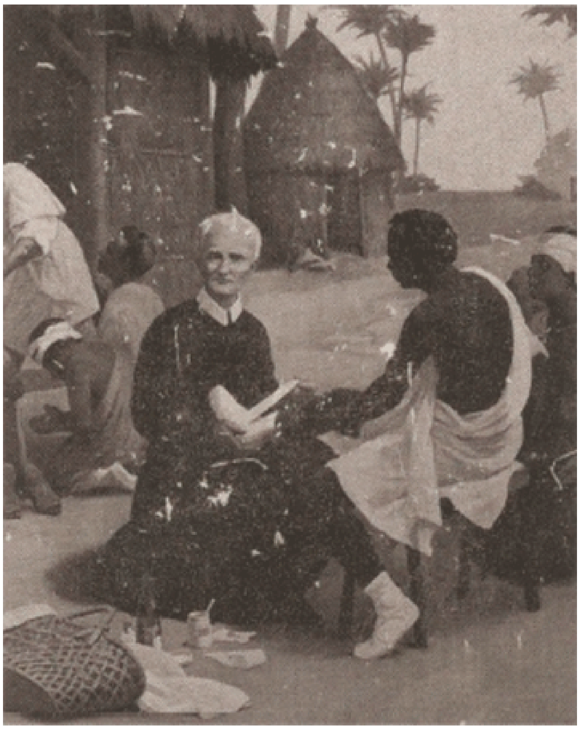

Door de Katholieke Kerk in 1982 ‘zaligverklaard’, offerde de missionaris Peerke Donders als ‘apostel der melaatsen’ een goed deel van zijn leven rond het midden van de vorige eeuw op aan de verpleging van verwaarloosde lepralijders. Ook stichtte hij aan de Wayombo het naar hem genoemde Donderskamp om in intensiever contact te zijn met de Indianen uit de nabijheid.

Directeuren en verpleegden van de Herrnhutter-leproserie Bethesda.

Zo lagen de kaarten toen Colijn in '33 de opvolger van deze figuur naar het onrustige Suriname uitstuurde, waar het ook nuttig zou zijn de kritische Staten tot de orde te roepen en de inmiddels roerig geworden kiesverenigingen bij te brengen dat niet zij, maar de Nederlandse overheid uitmaakte, wat 'gezond volksbewustzijn' was, en wat 'ongezonde' democratie. De nieuwe Gouverneur en de 'bedreven' bestuursambtenaren die hij binnenhaalde, waren vastbesloten dat zulke moeilijkheden als in het jongste verleden niet meer zouden voorkomen. De inwoners van Aziatische oorsprong, althans de wat meer ontwikkelde lieden onder hen, begrepen aanstonds iets van de nieuwe overheidsmentaliteit die hun meer kansen gaf in het land van vestiging dan tot nog toe, en waren de meegaandheid zelve. Het eerste Javaanse blaadje, in Arabische lettertekens gedrukt, verscheen ofschoon het maar door zeer weinigen gelezen kon worden. Kort daarop volgde het eerste Hindostaanse tijdschriftje, dat al wat meer lezers kreeg, omdat met name de Brahmaanse voorgangers, de 'pandits', in sommige vestigingsplaatsen op het platteland de kinderen buiten schooltijd extra lessen gaven in hun eigen gezinstaal en daarmee vaak betere resultaten bereikten dan de Hollands sprekende, doorgaans veel minder toegewijde halfwas-onderwijzers in hun officiële schooltjes.

Een nieuwe 'Staatsregeling' die in 1936 het verouderde 'Regeringsreglement' van 1865 kwam vervangen, gaf aan de koloniale regeerders de wettelijke basis en bevoegdheden om onbelemmerd de koers te volgen, door Colijn uitgezet, en zijn beleidsbeginselen in praktische maatregelen om te zetten. Prachtige naamsveranderingen mochten hierbij dienen om de nieuwe werkelijkheid - een grote achterwaartse stap - te verdonkeremanen. Want in de 'Staatsregeling' die nu in feite als grondwet van Suriname zou gelden (en hierover was niemand in het land zelf geraadpleegd) was weliswaar het woord 'kolonie' verdwenen, werd niet meer van 'koloniale verordeningen' maar van 'landsverordeningen' gesproken en heetten de 'Koloniale Staten' voortaan 'Staten van Suriname', maar... de term 'Regering' werd op niet mis te verstane wijze vervangen door 'Gouverneur' en deze kreeg veel verder

gaande bevoegdheden dan tevoren, was uitsluitend *'voor zijn doen en laten verantwoordelijk aan den Koning'* en mocht desgewenst zelfs overgaan tot schorsing van de bepalingen in diezelfde Staatsregeling. Er was ook voorzien in een 'conflictenregeling' die de Gouverneur het recht gaf om ingeval de Staten zich recalcitrant gedroegen, hen eenvoudig te negéren, rustig zijn wil door te zetten en hen verder te négeren. Dit gebeurde toen bij de eerste gelegenheid de beste en herhaalde zich kort daarna, waarop de Staten, niet afkering van terug-doen, de 'Landsbegroting' voor 1937 verwierpen. Het bleef een slag in de lucht, evenals het verleden.

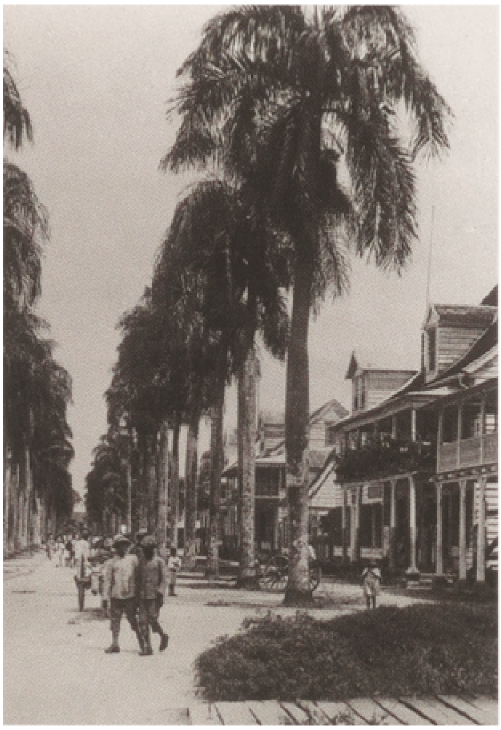

Straatbeeld van Paramaribo uit het eerste kwart van deze eeuw.

In het nieuwe beleidskader, dat niet alleen sterk autocratische maar ook al enige fascistoïde trekken ging vertonen - Holland was verre van immuun voor hetgeen zich bezig was vooral in Duitsland te ontwikkelen - paste het om op het platteland tot een geheel aparte bestuursvorm over te gaan, waarbij binnen de toch al gesegmenteerde samenleving kleine groepjes van bijeenwonende Javanen of Hindostanen en uiteindelijk ook Creolen goed van elkaar gescheiden gehouden werden. Terwijl zelfs Paramaribo geen eigen stadsbestuur kende (tot op heden niet, overigens) werden zulke kleine etnische groepjes van boven af tot 'dorpsgemeenten' verklaard en hun bestuur toevertrouwd aan een eigen 'Dorpshoofd' door de Gouverneur benoemd. De opzet was volgens het model van de Oostindische dessa's en het was dan ook geen wonder dat de eerste 'dorpsgemeenten' ten behoeve van de Javaanse immigranten gevormd werden. De Staten waren heftig tegen dit 'onsurinaamse' novum gekeerd, weliswaar op zwakke zakelijke gronden, maar toch ook uit een vaag bewustzijn dat deze bestuursmethoden elke werkelijke assimilatie, elke 'natievorming' in de naaste toekomst, in de weg zouden staan. Hoewel dit argument niet werd uitgesproken, leefde het toch achter in het bewustzijn van dat deel der bevolking op wie de Staten ondanks hun vijf benoemde leden steunden. Over hun hoofden heen werd de instelling van dorpsgemeenten op incidentele wijze doorgezet.

Hetzelfde gebeurde toen de steeds autocratischer optredende Gouverneur het beginsel van uniform Burgerlijk Recht voor alle ingezetenen afschafte door, alweer dwars tegen de Staten in, de 'Aziatische Huwelijkswetgeving' in te voeren, die de Hindus en Moslims in de gelegenheid stelde, volgens eigen zeden en gebruiken 'wettig' te trouwen en het huwelijk door hun eigen 'pandits' of 'mullahs' te laten sluiten, een privilege dat geen andere inwoners vergund was en dus de animositeit wekte van alle - meest christelijk-georiënteerde - onbevoorrechten die zich eerst na de nodige formaliteiten door een ambtenaar van de Burgerlijke Stand moesten laten

trouwen, aleer een kerkelijke huwelijksinzegening mocht plaatsvinden. Nog groter werd de ontevredenheid toen een poos later het aparte huwelijksvoltrekkingsrecht voor de Aziaten werd uitgebreid tot een eigen ‘Aziatisch huwelijksrecht’, waardoor zij in plaats van bij een voorgenomen echtscheiding een langdurig, ingewikkeld en soms kostbaar proces te moeten voeren, bij hun religieuze voorgangers terecht konden en bijvoorbeeld de Hindostaanse en Javaanse Moslims door de simpele ‘drievoudige verstoting’ hun echtscheiding konden wettigen. Een en ander met alle consequenties voor het erfrecht, en dit terwijl zelfs het langdurigste concubinaat - onder de Creoolse bevolking veelvuldig voorkomend - geen enkele juridische bescherming genoot. De invoering van zulke ‘apartheid’ zette veel kwaad bloed; zelfs onder degenen voor wie het aparte huwelijksrecht bestemd was, waren velen die zich niet bijster gelukkig, noch gestreeld voelden met deze ongevraagde uitzonderingspositie welke ook alweer de ‘rassen’ van elkaar verdeeld hield. Immers de Hindu's van hun kant die - eventueel in het geheim - nog lang het kinderhuwelijk bleven beoefenen, beschouwden een plechtig met elkaar verbonden echtpaar als ‘tot in de zevende reïncarnatie’ met elkaar getrouwd.

Het heette dat al deze bijzondere maatregelen de bedoeling hadden om de Aziatische ‘minderheden’ te beschermen tegen culturele en politieke overheersing door het sinds een halve eeuw snel opgekomen Creoolse bevolkingsdeel. Terwijl de ‘bezorgde’ Colijnianen ondanks al hun slimheid niet konden vermoeden, dat de ‘Aziaten’ binnen afzienbare tijd de

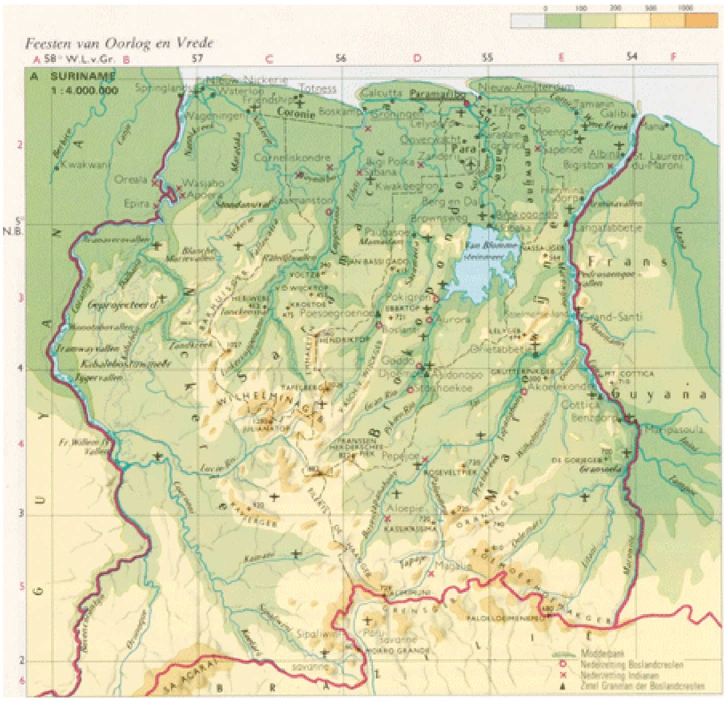

Grondgebied, vlag en wapenschild van de op 25 november 1975 geproclameerde Republiek Suriname.

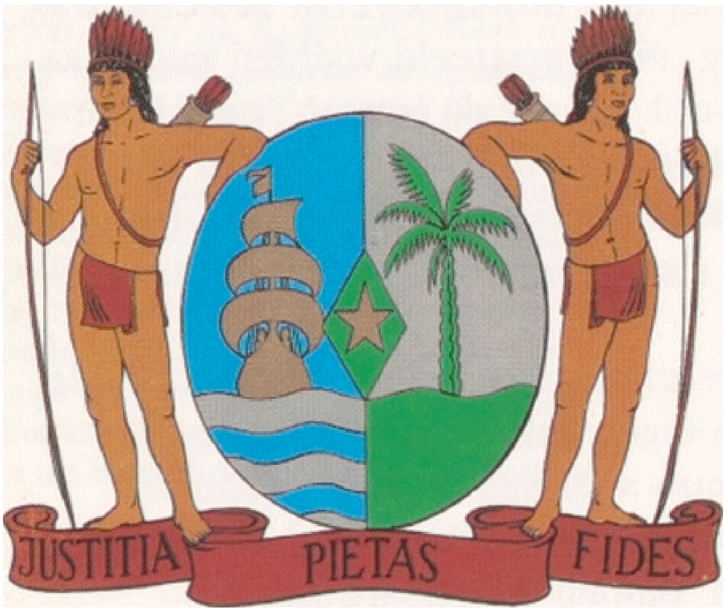

numerieke meerderheid in Suriname zouden vormen en veel Hindostanen het door spaarzaamheid en ijver tot grotere economische welstand en daardoor tot collectief sterkere politieke invloed zouden brengen dan de Creolen met hun gering vermogen tot bezitsvorming, hun spilzucht en hun onbestemde, nog met allerlei Afrikaanse elementen doordrenkte ‘verwesterde’ cultuur.

Wellicht de grootste grief die de Staten, hierin geruggesteund door een groot deel van de bevolking, tegen het Colijniaanse bewind hadden, was het benoemingsbeleid van de eigengereide Gouverneur. Bekwame (en ook minder bekwame) inheemse ambtenaren werden opzij gezet voor geïmporteerde bestuursfunctionarissen met ‘Oostindische’ achtergrond, die alles beter wisten en willige uitvoerders waren van de noviteiten welke de overheid in een handomdraai bedacht. De spanningen tussen de Staten en de landvoogd in wiens persoon zich het gehele overheidsapparaat geconcentreerd had, namen extreme vormen aan, vooral nadat het College zich, ten einde raad, tot de Kroon wendde met een serie klachten en de vraag of het inderdaad de bedoeling was dat er op deze wijze, met de Staten als *quantité négligeable*, geregeerd werd. Het vond enige steun in het Nederlandse Parlement, waar enkele leden zich ook afvroegen of Colijn's afgezant niet wat al te dictatoriaal te werk ging en de ‘verindisering’ van Suriname niet nogal onwijs was. Een kleine genoegdoening kregen de Staten toen wel: er wèrd prijs gesteld op hun commentaren en ze mochten blijven praten.

Dit alles gebeurde alsof er verder in de wereld niets aan de hand was en ook de mobilisatie in Nederland weinig anders dan een overbodige voorzorgsmaatregel. Tot in de eerste meidagen van 1940 Nederland 'onverhoeds' door de zo vriendelijk bejegende Nazi's onder de voet gelopen werd. Was men dáár in nationale zelfverblindheid al weinig gewaarschuwd dat dit stond te gebeuren, in het verre Suriname waar men de Duitsers sinds jaar en dag alleen maar kende als brave, weldoende Herrnhutters, was deze gebeurtenis volkomen onbegrijpelijk. Niet alleen voor de 'gewone' bevolking die zich naar voorschrift het 'moederland' altijd gedroomd had als een van de rijkste en machtigste mogendheden op aarde, maar ook voor de Colijniaans-koloniale Gouverneur wiens stille sympathie voor nazistisch getint 'Draufgängertum' nauwelijks door de Duitse invasie in het gedrang kwam. Overigens niet erg tot zijn persoonlijke blaam, want had niet èn in Nederland, èn in de Oost - veel minder in de West, evenwel - onder Colijn's waakzaam oog de N.S.B. zich tot een luidruchtige 'vijfde kolonne' kunnen ontwikkelen? Hoe het ook zij, de niet zeer geschokte Kroonvertegenwoordiger kondigde zonder dat er enig alarm aan voorafgegaan was, op 10 mei per Proclamatie de ramp in het 'moederland' aan, *'ter kennis van de ingezetenen van Suriname'.*

Een uiterst tamme Proclamatie was het ditmaal, met het bericht: *'Niettegenstaande den oprechten wil om neutraal te blijven, is de oorlog voor ons vaderland onherroepelijk geworden'.* Dat opeens het stiefmoederlijk handelende 'moederland' in 'ons vaderland' getransformeerd werd, moesten de 'inheemse onderdanen' maar voor lief nemen. De gevolgen zouden zij weldra aan den lijve ondervinden. Het merkwaardigste in deze slechts tien volzinnen tellende Proclamatie was, dat na de mededeling dat het gevestigde gezag vastbesloten en in staat was *'op den bestaanden voet het bewind te blijven voeren en te blijven waken over het rechtsgebied zoo te land als ter zee'* - iets waartoe in de kolonie alle middelen ontbraken - hieraan toegevoegd werd: *'Hulp daartoe van buiten zou, van welke zijde dan ook geboden,*

als onwelkom worden afgewezen'. Met deze, door de voortvluchtige Nederlandse Regering gesuggereerde, volstrekt overbodige grootspraak zou de overheid zich binnen de kortste keren onsterfelijk belachelijk maken.

Het oude wapenschild van de W.I. Compagnie met het 'wegvarende' koopvaardijschip en de voor Suriname gekozen wapenspreuk.

Onverwijld werd nu de schutterij (!) mobiel verklaard, werden vrijwilligers opgeroepen om 'geoefend' te worden en het handjevol Duitse inwoners geïnterneerd. Het bleef bij wat oppervlakkige maatregelen, totdat pas op 16 mei - rijkelijk laat - de 'staat van beleg' werd afgekondigd, waardoor de landvoogd letterlijk alles opzij of naar zijn hand kon zetten, - wat hij dan ook prompt deed. Interne censuur, drastische muilkorving van pers en nieuwsdienst, straffen op *'verspreiding van onware berichten'*, opheffing van het recht tot vergadering en vrije meningsuiting, - het was als onder de Duitse bezetting in Nederland. En Paramaribo wàs al zo slecht verlicht, dat het niet verder verduisterd behoefde te worden. Al weken tevoren was een groot Duits schip, blijkbaar uit vrees voor vijandelijke oorlogsschepen, op de rede van Paramaribo voor anker blijven liggen, en in die tussentijd had onze trouwe Kroonvertegenwoordiger goede betrekkingen aangeknoopt met de état-major van bedoeld schip, dat daar maar bleef in klaarblijkelijke afwachting dat 'Deutschland' spoedig ook 'über alles' in Suriname zou heersen; een verwachting die de Gouverneur blijkens heel zijn optreden met hen deelde. Hij zond op de fatale meidag dan ook slechts een lichte bewaking naar het schip, waar de bemanning alle tijd en gelegenheid

Een groter, geheel uit hout, boven hoge neuten opgetrokken woonhuis in Paramaribo, volgens een algemeen gebruikt type. Door de hoge plaatsing van de benedenvloer wordt deze door ventilatie koel gehouden en moeilijker bereikbaar voor ongedierte. Tevens ontstaat zo gelijkvloers een bruikbare werk- en bergruimte.

gegeven werd om zich klaar te maken voor hun ontscheping. De ontnuchtering kwam, toen de Duitse scheepsofficieren, die hun geheime instructies goed geheim gehouden hadden, plotseling het schip midden in de Surinamerivier tot zinken brachten, waar het, moeilijk te lichten, tot op de huidige dag ligt te rotten als een welsprekend monument van 's Onderkonings ‘moed, beleid en trouw’. Wellicht had hij al weet van Colijn's geschrift ‘Op de grens tussen twee werelden’, dat in juni 1940 het licht zag, en waarin de grote Anti-Revolutionair verklaarde: *‘Een nederlaag van Duitsland behoort niet langer tot de mogelijkheden’,* en gedroeg hij zich ernaar. Nog altijd wordt in de Nederlandse geschiedschrijverij ‘het verraad der klerken’ dat in de hoogste echelons plaatsvond, te zeer vergoelijkt of geheel verzwegen.

Met de Duitsers die als Blanken op hoogst humane wijze in een concentratiekamp niet ver van de hoofdstad waren ondergebracht, werden in 1942 ook een aantal uit de Oost overgebrachte N.S.B.-leden of andere daar gevaarlijk geachte lieden geïnterneerd, evenals de enkelen in Suriname die onder verdenking van ‘extreme opvattingen’ stonden. De uit Oost-Indië ‘gedeporteeerden’ kregen een apart kamp aan de afgelegen Joden-Savanna, waar zij op bevel van een Hollandse kolonel die zelf lid van de N.S.B. geweest was, op soms gruwelijke wijze gemaltraiteerd werden, tot ergernis van de ‘gewone’ bevolking. Het was een kwalijke vertoning, die het Nederlandse prestige ook al geen goed deed. Van enige animositeit jegens de Duitsers was in Suriname hoegenaamd geen sprake, eerder van het tegendeel.

Vreemd genoeg behoort in een regenrijk land als Suriname drinkwatergebrek in de hoofdstad geenszins tot de zeldzaamheden. Hier is de armere bevolking weer eens gedwongen om water te halen op een der tijdelijke distributieplaatsen. Al heeft Paramaribo thans een waterleiding, het probleem is nog altijd niet geheel opgelost.

Tijdens de oorlogsperiode bleken de Staten tenslotte de enigen die niet monddood te maken waren in het 'gebiedsdeel', zoals de kolonie nu heette. En zij maakten kwistig gebruik van de mogelijkheid om, met alle loyaliteit ten opzichte van Nederland, het misnoegen te ventileren dat onder de bevolking leefde. Des te gereder deden zij dit, omdat al spoedig, in 1941, Amerikaanse troepen zich in het totaal defensieloze Suriname meldden, de vliegvelden bezetten en - zeer tot misnoegen van de Gouverneur en zijn kliek - op grond van een nogal nukkerig verkregen 'deal' met de Hollandse Regering-in-Ballingschap de volledige beveiliging van het land op zich namen. Hiermee dienden zij een dubbel eigenbelang: aanvankelijk om de voor Amerika hoogst belangrijke bauxietexport veilig te stellen en de mijninstallaties voor sabotage te behoeden; weldra ook nog omdat Suriname een bizonder geschikte uitvalsplaats naar Afrika (Dakar) was voor de Amerikaanse luchtmacht. Tegelijkertijd konden zij een oog houden op Frans-Guyana, daar deze nabuurkolonie onder de regering van Vichy geraakte, die door de Duitsers beheerst werd. Zelfs voor Europese begrippen, en zeker dus voor Surinaams-koloniale, deden de Amerikanen alles op grote schaal en met ruime hand. En daar zij, van veel materiële hulpmiddelen voorzien, de oorlog op 'luxueuze' wijze aan het transitoland vertoonden, Paramaribo tot een soort ontspanningsoord voor de officieren en soldaten maakten en wat er aan lokale handel, nijverheid en dienstverlening bestond, hierdoor opbloeide, begon Suriname - ver van het krijgstoneel en zonder verplichting om actief aan de krijgsverrichtingen deel te nemen - de wereldoorlog veeleer als een feest dan als een ramp te beleven. Hoe povertjes staken de 'verslagen' Hollanders nu af tegen hun weelderige, nonchalant-tegemoetkomende, royale bondgenoten. In korte tijd vertienvoudigde de geldcirculatie en de Amerikanen betaalden grifweg zeer hoge lonen, - tot ergernis van wie niet over hun dollars beschikte en

Cacao-drogerij op de plantage 'Ma Retraite' nabij Paramaribo.

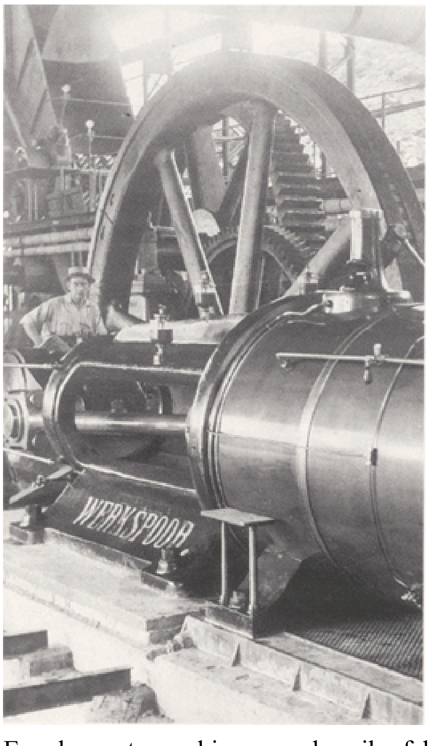

Een der grote machines van de suikerfabriek op Mariënburg.

aan 'later' dacht. Zij brachten, bevreesd voor raciale spanningen, zelfs een zekere verbroedering tot stand, toen zij een deel van hun gestationeerde militairen door 'kleurlingen' van het eiland Puerto Rico - in feite nog een Westindische kolonie - lieten vervangen. Er ontstond in het dichter bevolkte deel van de kolonie van lieverlede een zekere 'amerikanisering', wel niet op geestesgebied, maar stellig op ander,

bijvoorbeeld in het consumptie-ideaal en in het verbruikspatroon van de bevolking, bij wie dit contact blijvende sporen heeft achtergelaten. De tegenstelling tussen Nederlands en Amerikaans optreden (van de rassendiscriminatie in de zuidelijke staten en ook daarbuiten wist men niets af) die de mensen al door de jarenlange werkwijze van de S.B.M. was opgevallen, werd nu in versterkte mate gevoeld en heeft er niet weinig toe bijgedragen het zelfbewustzijn van de meeste Surinamers te stimuleren en wellicht zelfs te overtrekken. En wat nu in allerlei nuanceringen begon te leven, maakte het Statencollege luidkeels, en niet altijd op redelijke wijze, kenbaar aan wie het dienden te horen.

Al in 1941 richtten de Staten zich tot de Minister van Koloniën die vanuit Londen Suriname een van die 'oriënteringsbezoeken' bracht, welke terecht berucht werden vanwege hun oppervlakkigheid en gebrek aan concrete resultaten. Veel gehoor vonden zij niet voor hun klachten, evenmin als twee jaar later, toen zij zich bij een bezoek door zijn opvolger in de bitterste bewoordingen uitlieten over het eigenmachtig en tactloos optreden van 'mevrouw Wilhelmina's gemachtigde', begaan als de mensen nog altijd waren met de gevluchte Koningin van het geteisterde 'moederland'. Aan geldinzamelingen voor aankoop van oorlogsmateriaal werd gul genoeg bijgedragen; zeer veel oorlogsvrijwilligers meldden zich, maar moesten voor het grootste deel worden afgekeurd als onderkomen of aangetast door een van de endemische tropenziekten. De medische autoriteiten schrokken toen zij op deze wijze ontdekten, hoe slecht het met de algemene volksgezondheid ervoor stond. De keuringsresultaten, symptomatisch voor de totale bevolking, waren in hoge mate verontrustend, - ook voor de Amerikanen, die kwistig medicamenten rondstrooiden. Niettemin leverde Suriname zowat 500 vrijwilligers voor de geallieerde strijdmacht, over drie contingenten verdeeld, en ongeveer 150 'gunners' voor het verdedigingswerk bij de koopvaardij. Ook maakten Surinamers deel uit van de Irenebrigade en namen verschillende van hun landgenoten, in bezet Nederland achtergebleven, actief deel aan het ondergronds verzet tegen de Moffen.

Maar het later in Suriname aanwezige deel van de Irenebrigade - als geheel toch al van twijfelachtige waarde - leek op niets, vergeleken bij de Amerikaanse troepen die zich ten getale van een 8.000 man permanent in Suriname bewogen en opvallend genoeg waren, alleen al door hun aantal. Het ontbrak dus niet aan een zekere mate van solidariteit met het 'moederland'. Maar ondanks alle goede gezindheid ten opzichte van het Oranjehuis, meer dan ten opzichte van het land dat dit Huis verpersoonlijkte, waren de Staten zo bitter gestemd, dat tegenover Van Mook, toen de bezoekende Minister van Koloniën, zelfs gedreigd werd met algehele opschorting van verdere samenwerking met het Bestuur, de Landsregering in de eerste plaats en desnoods ook de Londense Regering, *'omdat zelfs de bestaande rechten niet meer geëerbiedigd worden'*, zoals de Minister te horen kreeg.

De totale breuk tussen de Staten en de rustig door de 'manloze' Londense Regering gehandhaafde Gouverneur voltrok zich, toen deze een populair en uitgesproken anti-nazi gezind Statenlid dat een petitie tot verwijdering van

de landvoogd voor ondertekening had doen rondgaan, niet alleen interneerde en in het concentratiekamp stopte, maar ook weigerde om aan de verbolgen Staten enige verklaring voor zijn handelwijze te geven. Nadat de volksvertegenwoordigers ook bij herhaald aandringen geen antwoord kregen op hun verzoek om 'inlichtingen', legden zeven van de tien gekozen leden hun mandaat neer uit protest en wegens onmogelijkheid tot samenwerken met de dictatoriale opperbestuurder. Het was weer de oude komedie: de afgetreden Statenleden, met inbegrip van de vervanger die het geïnterneerde lid aanwees, werden met een grote meerderheid herkozen, maar de gewraakte Gouverneur bleef kalmpjes op zijn hoge plaats zitten.

Er restte de volksvertegenwoordigers geen ander middel meer dan sabotage: zóvelen bleven weg, dat het quorum ontbrak om nog te kunnen vergaderen, zodat het college niet meer bijeen kwam, totdat begin 1944 de controversiële en stellig dubieuze 'Kroonvertegenwoordiger' na bijna acht jaren van Oostindische doofheid in de West, het veld mocht ruimen en met een goede ambassadeurspost beloond werd voor alle betoonde vaderlandsliefde. Zijn laatste daad in het 'gebiedsdeel' was: nog snel en zonder medewerking van de Staten *'met het oog op de oorlogsomstandigheden'*, de begroting voor het jaar dat hij er niet meer zou zijn, eenzijdig vast te stellen.

Door de grote werkloosheid waaronder het land sinds lange tijd te lijden heeft, vertoont vooral in de al te zeer bevolkte hoofdstad het straatbeeld vaak grote groepen leeglopende en gemakkelijk tot criminaliteit overgaande jongeren.

Ondertussen gebeurden er in de grote wereld, en niet alleen op de slagvelden, ongehoorde dingen die ook bij de miezerige Regering-in-Ballingschap hun weerslag vonden. Al voordat de Londense heren zover waren, had Koningin Wilhelmina dapper, zij het op niet al te constitutionele wijze, de consequenties welke zij daaruit trok, kenbaar gemaakt door reeds in 1941 en wederom in 1942 een nieuw Rijksverband aan te kondigen, en daarbij de belofte te doen dat de deelhebbers aan

dat verband, *in casu* de kolonies, *'op zichzelf de eigen, inwendige aangelegenheid in zelfstandigheid (...) zullen behartigen'.* Het was alleen jammer, dat deze persoonlijke verklaring door bovengenoemde Gouverneur, die het als een vreemde ketterij moet hebben toegeklonken, voor de Surinamers geïnterpreteerd werd als een voornemen van de Regering om na de bevrijding van Nederland de status van de rijksdelen in overeenstemming te brengen *'met elks betekenis en het belang dat zij in de eenheid van het Koninkrijk vertegenwoordigen'.* Dit was een enigszins andere, minder vrolijke muziek, want van jongsaf was het immers alle Surinaamse koppen ingehamerd, dat het land armlastig en alleen maar een blok aan het lieftallige been van de Nederlandse Maagd was. Wat kon men dan van een gewijzigde status - hoger of lager, al naar 'betekenis' en 'belang' - verwachten? Ondanks de domper die deze herinterpretatie *ad hoc* op de verwachtingen zette, drong echter ook iets tot de mensen door van het Atlantisch Charter, dat het zelfbeschikkingsrecht van *alle* volken benadrukte en mede door de betrouwbaar geachte Amerikanen tot stand gekomen was. Dàt document stelde veel meer in het vooruitzicht dan de koninklijke belofte inhield.

Het kabinet te Londen zocht de voorlopige inlossing hiervan in de instelling van een 'Buitengewone Raad van Advies' die het zou moeten helpen bij de eerste gedachtenvorming over een Koninkrijk nieuwe stijl. Maar ook deze geste wekte enkel teleurstelling. Want niet alleen werd Suriname in deze Raad slechts door één lid van de 16 vertegenwoordigd (Nederland zelf had er tien!) maar dit eenzame lid werd niet door de bevolking of de Staten aangewezen, maar door de Gouverneur, die weliswaar een 'landskind', maar tegelijkertijd een van zijn meest dociele departementshoofden hiervoor liet

Een der talloze kleine winkeltjes zoals men die overal in de stad en op het platteland aantreft. Zij verkopen ‘van alles’.

Marktscène in hedendaags Paramaribo.

benoemen. Van de ‘Adviesraad’, over de functie waarvoor het kabinet in Londen zelf geen duidelijke voorstelling had en die nauwelijks twee jaar later weer werd opgeheven, ging ten aanzien van de kolonies dan ook niets uit. In Londen werd maar wat aangemodderd.

De gouverneur was voorts van mening dat door de ‘staat van beleg’ dienstplichtig geworden Surinamers, evengoed als de vrijwilligers, aan de krijgsmacht buiten Suriname moesten worden toegevoegd. Weliswaar zou de ‘Staatsregeling’ die zich hiertegen verzette, daarvoor gewijzigd moeten worden, tenzij de Staten er hun toestemming toe verleenden, wat zij weigerden, maar de landvoogd wilde zijn zin doorzetten en dit conflict over een militaire aangelegenheid onder de kritische ogen van de Amerikaanse legerautoriteiten - in Washington had men het ook al niet op de man begrepen - bracht eindelijk de Regering ertoe haar impopulaire vertegenwoordiger

terug te roepen en te vervangen door een rustige oudgediende. Deze was lang President van het Surinaamse Hof van Justitie geweest, had zich reeds enkele malen als waarnemend Gouverneur doen kennen, en was - ofschoon Katholiek in een land waar slechts Protestantse Gouverneurs het bewind voerden - niet ongeliefd. Hij haastte zich (het jaar 1944 was inmiddels al aangebroken) om zo goed mogelijk de algemene onvrede te laten luwen en aan het bizarre benoemingsbeleid een eind te maken.

De lange 'staat van beleg' werd zonderling genoeg pas in 1946 opgeheven, hoewel tevoren al de censuur werd afgeschaft en de nieuwe (nog 'waarnemend') Gouverneur Brons, die pas een jaar na beëindiging van de oorlog zijn vaste aanstelling kreeg, meteen met het treffen van enige opbouwende maatregelen begon. Maar alles was nog lang geen koek en ei. De Staten van hun kant verwierpen met algemene stemmen een ingediende 'interneringsverordening' die nog teveel de geest ademde van een reeds 'verleden tijd'. Omgekeerd weigerde de landvoogd een aangenomen verordening tot uitbreiding van het kiesrecht af te kondigen. De conflicten met de Staten zouden weldra nog geheel andere vormen aannemen.

Het blunderen van de Londense Regering ten aanzien van Suriname werd eveneens voortgezet toen na de onvoorwaardelijke capitulatie van Duitsland een 'normale Regering' in Nederland, zij het met horten en stoten, begon te functioneren. Want even vaag en onduidelijk als ook de na 1942 herhaalde toezeggingen geweest waren, dat Nederland na de oorlog bereid zou zijn met de kolonies een andere koers te varen en deze wat meer zelfstandigheid toe te kennen, even duidelijk was nu, dat het Charter van de Verenigde Naties *'eerbiediging van de gelijke rechten en de zelfbeschikking der Volkeren'* vooropstelde. In Suriname, evenals elders, werd dit letterlijk opgevat en alle gedraai hieromheen als oudmodische koloniale chicanes. De Staten, al vertegenwoordigden zij maar een klein deel van de bevolking

Langs de straten van Paramaribo kan men thans alle bouwstijlen onbroederlijk naast elkaar bijeen zien staan. De fraaie karakteristieke bouwtrant, al uit vorige eeuwen daterend en steeds goed aangepast aan nieuwe behoeften, maakt meer en meer plaats voor een andere, zonder typisch Surinaamse kwaliteiten.

waarvan slechts 1½% kiesgerechtigd was, lieten geen gelegenheid voorbijgaan om in deze op enige spoed aan te dringen. Alleen...

Nederland zat nog tot over de oren in de nesten met Oost-Indië, waarvan het maar node afstand kon doen. Daarbij kwam nog, dat de informatie over voorgenomen wijzigingen schaars en al te incidenteel verschaft werd, hetgeen ook al irriterend

werkte. De bestuursinstanties zelf waren onzeker, zowel in het ‘moederland’ als in het ‘gebiedsdeel’, en zo ontstond veel verwarring en misverstand.

Het beleid in voorafgaande jaren had ook bepaalde gevolgen: er begonnen zich echte politieke partijen te vormen, naast, maar toch beïnvloed door de vele kleine vakorganisaties die terzelfdertijd ontstonden. De partijtjes organiseerden zich grotendeels naar Hollands voorbeeld op religieuze, veeleer dan op programmatische basis, maar tevens met de typische kenmerken van een gesegmenteerde samenleving: de religieuze grondslag zat onverbrekelijk aan een etnische gekoppeld en dit laatste werd zelfs de voornaamste bindingsfactor. Zo werd meteen al in '46 een Moslimgroep de eerste die zich als politieke partij presenteerde, spoedig gevolgd door een Katholieke die zich echter alleen als ‘Progressieve Surinaamse Volkspartij’ aandiende, naast een ‘neutrale’ met dominante Herrnhutter achtergrond die zich ‘Nationale Partij Suriname’ (N.P.S.) noemde. Beide laatste hadden hun aanhangers hoofdzakelijk onder de Creolen en de gekerstende ‘Aziaten’ en kregen in 1949 nog een Hindostaanse partij (V.H.P.) met hoofdzakelijk Hinduleden tegenover zich. De Moslimgroep viel weer uiteen in een Hindostaans-Islamitische en een specifiek Javaanse partij welke, al naar het uitkwam, met een of meer andere meeliep, - een typisch opportunistisch partijtje van afwachters. Met zijn allen waren het feitelijk belangengroepen, die nu eens in diverse combinaties met elkaar coalities sloten, dan weer elkaar bestreden of een grillige strategie voerden; niet op nationaal niveau, maar wel op dat van futiele gemeenteraden. Wie had het hun overigens ooit

Het voormalige Gouverneurshuis, thans paleis van de President van de Republiek Suriname.

moeten leren of beter voordoen? Niettemin stond juist in deze beginperiode van 'de nieuwe rechtsorde' heel de politieke toekomst van Suriname op het spel. Want hier werd de kiem van een traditie gelegd.

Toch hadden al deze partijen op één uitzondering na, al van meet af aan een belangrijke doelstelling met elkaar gemeen: zij wensten het algemeen kiesrecht; zij wilden dat de Staten eindelijk een echte volksvertegenwoordiging zouden zijn, waarin zij ieder op zijn minst de stem van hun etnisch-religieuze achterban konden doen horen. De enige partij die zich hiertegen kantte, was de Creoolse N.P.S., uit vrees dat door aaneensluiting van de Javaanse en Hindostaanse Islamitische partijtjes met die van de Hindus, een soort van Aziatisch politiek overwicht zou ontstaan, waardoor zij de sociale voorsprong die de Creolen op de later binnengekomen immigranten bereikt of behouden hadden, in gevaar gebracht achtte. En ook nu weer waren het de Javanen, onder een ietwat charismatische, maar totaal corrupte leider, die met de hoop op een spoedige terugkeer naar hun geïdealiseerde land van herkomst, zich aan hun zijde schaarden. Indonesië had zich immers ondertussen tot een onafhankelijke Republiek bevrijd, met - naar hun werd voorgehouden - stellig betere vooruitzichten dan de oude kolonie hun geboden had of het onwennige Zuidamerikaanse land waar zij 'geduld' werden, voor hen hield weggelegd.

Nog voordat deze partijen zich door een veel groter aantal kiezers beter konden laten gelden, hadden de Staten alweer een delegatie naar Nederland afgevaardigd, met een petitie dat Suriname zijn eigen grondwet zou mogen vaststellen en vrij zou zijn om zijn inwendige aangelegenheden zelf te regelen. De delegatie had zich op geen ongelegener tijdstip kunnen aandienen; in Den Haag was elkeen nog te zeer gepreoccupeerd met de op handen zijnde liquidatie van de Oost; aan de West kon vooreerst geen aandacht geschonken worden. Onverrichterzake keerde de delegatie terug en kreeg thuis de wind van voren: zij representeerde eigenlijk niemand, heette het, en daarin zag bijna iedereen een reden te meer om te ijveren voor algemeen kiesrecht.

Van Nederlandse zijde volgde toen echter toch enige actie, volgens het beproefd recept: de instelling van een Enquêtecommissie die zich van de wensen der bevolking op de hoogte moest stellen, inderdaad zeer velen hoorde en zo wel tot de conclusie moest komen, dat nagenoeg iedereen in het land ontevreden was met de gangbare wijze van bestuur en vooral bezwaren had tegen de bestaande 'conflictenregeling' die aan de Kroon de uiteindelijke zeggenschap liet over alles en nog wat. De Enquêtecommissie stelde voor, aan deze en nog andere grieven tegemoet te komen, maar ontried tevens - op onduidelijke gronden - enige medezeggenschap van Suriname bij eventuele gouverneursbenoemingen. En om uit de moeilijkheden te komen bedacht zij een zo ingewikkelde bestuursvorm, dat het meteen al bleek dat veel zou moeten gebeuren voordat het land werkelijk zou krijgen wat het verlangde. Bij tijd en wijle bedachten allerlei deskundigen op het gebied van staatsrecht nog de wonderlijkste constructies, die telkens weer op praktische bezwaren of soms ver gezochte juridische bedenkingen stuitten en opzij geschoven werden. Nederland wilde zich gaarne van elke kolonialistische blaam gezuiverd zien, vooral tegenover de buitenwereld, zonder daarbij het oude kolonialisme geheel en al te willen prijsgeven. Dat denken zat te diep ingevreten en kon pas door een totale breuk tot zwijgen gebracht worden, zoals in het geval van Indonesië. De Staten namen ook geen genoegen met het feit dat zij, ofschoon zij toch een

deel van het Koninkrijk vertegenwoordigden, geheel buiten de moeizame besprekingen gehouden werden, die tenslotte met bovenbedoelde breuk eindigden; zij waren ook ontstemd over het feit dat ook na de oorlog, toen uiteraard de bauxietinkomsten hard achteruit liepen en de luttele jaren van een sluitende begroting voorlopig weer voorbij bleken, nog zo weinig materiële en financiële steun uit het zich toch snel herstellende 'moederland' verleend werd.

Wel werd al in 1947 aan dit verlangen enigszins tegemoetgekomen door de instelling van een 'Welvaartsfonds', dat inderdaad het een en ander uitrichtte, maar omdat het fonds beheerd en beheerst werd door oud-Indische ambtenaren met weinig inzicht in de werkelijke noden van het land en zijn specifieke tekorten, sorteerde het bij lange na niet het beoogde stimuleringseffect. Het algemene onbehagen, door de traagheid waarmee de verbeteringen op elk gebied gebeurden of anders op de lange baan geschoven werden, vond in datzelfde jaar weer de gebruikelijke uitlaat: de zoveelste in de kiem gesmoorde rebellie. Ditmaal was het een 'coup' beraamd door een uit Nederland teruggekeerde Creool (Sanches) die met een handjevol eveneens teruggekeerde oorlogsvrijwilligers, geoefend in het hanteren van wapens, wilde 'afrekenen' met de Hollandse lammelingen die, volgens hem, de Aziatische bevolkingsgroepen voor hun karretje spanden ten nadele van de negroïde bevolking die het land al eeuwenlang in slavernij bewoond en bewerkt had. De 'leider', die meer sprak dan werkelijk ondernam, verried zichzelf en het complot ging uit als een nachtkaars. Hij kreeg een lichte straf en meteen maar gratie van de verstandige Gouverneur, maar werd als balling het eigen geboorteland uitgezet, geheel naar oude trant. En ook deze mislukte samenzwering verwierf meer sympathie dan blaam onder de inwoners, werkte echter wel als een teken aan de wand voor de instanties in Den Haag. Niet minder werden dezen verontrust door het dreigement van een deel der Staten, dat zij zich, wachtensmoede, rechtstreeks zouden wenden tot de internationale organen welke zich met de dékolonisatie bezig hielden en tegenover dewelke Nederland bepaald geen progressief figuur sloeg. Door zijn houding inzake Indonesië (de 'politionele' acties!) had Holland elk vertrouwen in zijn vooruitstrevendheid en goede bedoelingen bij het negentigtal niet-koloniale landen en landjes verspeeld. Het kon niet veel meer hebben, terwijl de internationale aandrang groeide.

In de na-oorlogstijd namen de betogingen vóór of tegen voortgezette aansluiting bij het Koninkrijk langzamerhand toe.

Want de in 1948 gehouden eerste Rondetafel Conferentie tussen de drie Rijksdelen, Nederland, Suriname en de zes Nederlandse Antillen (gedomineerd door Curaçao) die zich ‘vrijwillig’ en met gebruikmaking van een nogal fictief ‘zelfbeschikkingsrecht’ tot één Koninkrijk-nieuwe-stijl zouden moeten aaneensluiten, verliep ondanks haar lange duur vrij onbevredigend en leidde tot niets anders dan een ‘Interimregeling’, meer bedoeld om de ongeduldige gemoederen te paaien, dan om stevige grondslagen te leggen voor een toekomstig ‘gelijkwaardig’ samengaan. Wel kregen de Staten toen al een grotere macht, onder andere voor het vaststellen van de Landsbegroting, het recht van enquête en het benoemen van een ‘Algemeen Vertegenwoordiger’ in Nederland, en werd de bestuursmacht van de Gouverneur, alvast gedeeld door een ‘College van Bijstand’, en wat later toevertrouwd aan een ‘College van Algemeen bestuur’, een pseudo-kabinet van proto-ministers dat, onder goedkeuring van, en uitsluitende verantwoordelijkheid aan de Staten, aan het hoofd kwam te slaan van de vroeger door hoofdambtenaren geleide

‘departementen’. Vier van de eerste zes ‘Gecommitteerden’ die de Gouverneur nu als constitutioneel ‘Hoofd van de Regering’ benoemde, waren zelf nog actieve ambtenaren, de vijfde was een oud-ambtenaar en de zesde... een planter. Zo aarzelend werd te werk gegaan met de ‘vernieuwing’. Dit alles was werkelijk te weinig om indruk te maken op de kritische toeschouwers in het buitenland. Hun opmerkingen hierover klonken dan ook vaak hoogst onvriendelijk.

Van veel ingrijpender aard was het feit dat de Nederlandse grondwetswijziging van '48, die de ‘Interimregeling’ mogelijk gemaakt had, Suriname de vrijheid liet om ook het kiesrecht zelfstandig te regelen en dus desgewenst het algemeen kiesrecht in te voeren. In de Staten, voor het merendeel reeds daartoe geneigd, was de Creoolse N.P.S., nu beducht dat zij anders aan populariteit zou inboeten, overstag gegaan, zodat thans ondanks enig verzet en vrees, maar met veel instemming van de burgerij, toch het algemeen kiesrecht, ook voor vrouwen (die het zelden gebruikte passieve kiesrecht al bezaten) kon worden afgekondigd. En al vond men het, zowel in Suriname als in Nederland, terecht een hachelijk experiment, door eigen initiatieven van zowel de mannelijke als vrouwelijke bevolking, en niet in de laatste plaats van de N.P.S. die eieren voor haar geld koos, werd een groot deel van de kersverse stemgerechtigden, vooral onder de Creolen, zó goed geïnstrueerd, dat deze ‘ongehoorde’ eerste algemene verkiezing in het land voorbeeldig en succesvol verliep.

Het was vooral de vaak uitzichtloze jeugd die men voor politieke demonstraties tot het verkrijgen van algehele onafhankelijkheid wist te mobiliseren. De ouderen die hier meestal weinig voor voelden, hielden zich echter doorgaans afzijdig. Ook na de uitroeping van het land tot republiek werd - zoals hier in 1980 inzake de ontwikkelingshulp - nog krachtig tegen Nederland geprotesteerd.

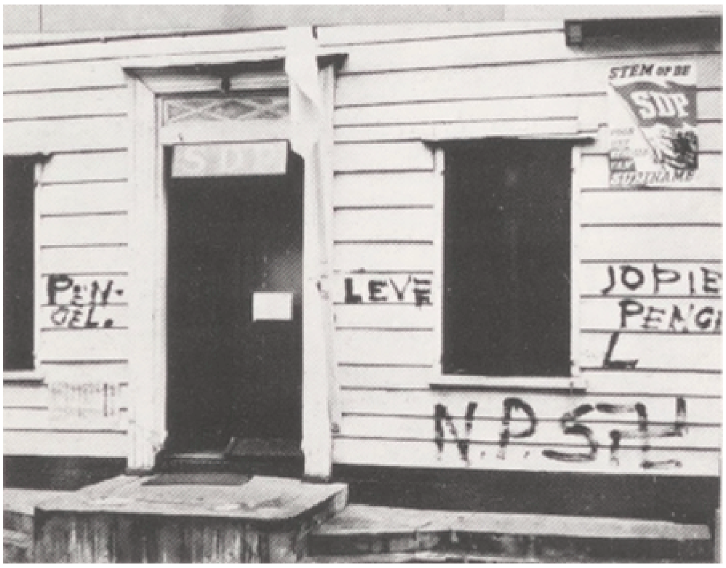

Aanvankelijk populair, werd de regering van Pengel tussen de jaren 1963 en '69 wegens wanbeheer en willekeur dermate aangevochten, dat dit leidde tot zijn definitieve val. Het kostte toen de grootste moeite het landsbestuur uit de ontstane chaos wat omhoog te trekken.

De nieuwe Staten, die nu in 1949 uit 21 gekozen leden, en geen benoemde meer, waren samengesteld, kregen door een verstandige stembusafspraak tussen enkele kleinere partijen 7 Hindostanen - zowel Hindus als Moslims - en 1 Javaan als volksvertegenwoordigers tegenover 13 Creolen.

Laatstgenoemden konden dus toch nog bij voldoende eendracht een sterke meerderheid vormen. Maar de praktijk zou al gauw bewijzen, dat hun eensgezindheid nogal wat te wensen overliet. Er werd nu op grond van de verkiezinguitslag een nieuw ‘College van Algemeen Bestuur’ gevormd, - weldra tot kabinet van ‘Landsministers’ getransformeerd, dat voortaan onder ‘toezicht’ van de Volksvertegenwoordiging had op te treden.

Eensklaps met een ongekende macht bekleed, begonnen nu de Staten in hun onervarenheid en door gebrek aan democratische traditie hiervan een even onwijs als onmatig gebruik te maken en zich te bemoeien met honderden kleinigheden welke uitsluitend de uitvoerende macht competeerden, terwijl zij een goed deel van hun eigen wetgevende taak verwaarloosden of zich in zogenaamde ‘huishoudelijke vergaderingen’, die geheim waren, te buiten gingen aan het uitvechten van allerlei persoonlijke of partij controversen, - een begrijpelijke kinderziekte van de prille democratie die al te lang in de couveuse gelegen had, wel schreeuwen, maar zich

nog niet bewegen kon. Helaas, dit kwalijke begin was een slecht voorteken voor de toekomst.

Zulk gebrek aan parlementair-democratisch besef bleek al te spoedig, toen het tot een geruchtmakend conflict kwam tussen de ‘eigen’ Regering en de Staten, naar aanleiding van het ontslag dat de toenmalige Landsminister voor Volksgezondheid, aan wie ook het Departement van Onderwijs toevertrouwd was en die tot geen der politieke partijen behoorde, een onder hem ressorterende arts op advies van een juridische commissie aanzegde wegens herhaalde insubordinatie, en ondanks veel openbare animositeit hierin gesteund werd door het gehele kabinet van ministers. Het werd namelijk een principiële zaak, want het ontslag betrof toevallig een ambtenaar die tevens Statenlid was en het bestuursstelsel (dat in dit opzicht nooit gewijzigd werd) laboreerde aan het grote euvel dat men tegelijkertijd ‘wetgever’ en ‘ondergeschikte in actieve dienst’ kon zijn, in een praktisch nog als ambtenarenkolonie georganiseerd land. Dit was en bleef uiteraard een bron van onnoemelijke ‘ingebouwde’ ellende. Dat de ‘uitvoerende

macht' nu een 'volksvertegenwoordiger' uit haar dienst ontsloeg, liet een deel van de N.P.S. waarvan hij lid was, niet op zich zitten. De betrokken Landsminister, en door hem het gehele kabinet van ministers, werd bedreigd met een motie van wantrouwen, te volgen door collectief aftreden; hij verdedigde zich met meer klem dan de zaak waard was en de motie werd verworpen, maar hierdoor kwam duidelijk aan het licht, dat de N.P.S. innerlijk verdeeld was en er bij die grote partij een interne machtsstrijd woedde. Toen bedoelde Landsminister zich niet lang daarna om geheel andere redenen met een van zijn collega's vrijwillig uit de regering terugtrok - de Minister-president was hem daarin al voorgegaan, en hun ware motief was onvrede met de dubieuze houding van Nederland inzake het garanderen van 'deugdelijk bestuur' gedurende het 'interim' in Suriname - werden de Staten hoe langer hoe onhandelbaarder, speelde de N.P.S. vooral voor de 'galerij' en haar achterban, en ontaardde menige openbare, zo goed als 'huishoudelijke' zitting in een Poolse landdag. In resonans hiermee ging ook een deel van pers en publiek zich te buiten aan openlijke scheld- en lasterpartijen, terwijl de 'politiek' die toen - en nog lang daarna - bedreven werd, er een was van het laagst allooi.

Ondanks zijn vele feilen sprak de imago van Pengel de massa zozeer aan, dat men spoedig na zijn dood een groot standbeeld voor hem oprichtte, waarop hij - symbolisch genoeg - met de rug gekeerd staat naar het door hem misbruikte Departement van Financiën.

De nog kersverse Gouverneur die met dit alles geconfronteerd werd, tevoren burgemeester van een Rijnstadje geweest was en niet begreep dat Suriname geen 'gemeente' was waar men de gemoederen met studentikoze kwinkslagen kon paaien, ging ijlings (op aanraden van Nederland) tot ontbinding van de Staten over, maar de nieuwe verkiezingen brachten geen baat: de woelige N.P.S. kwam versterkt uit de stembus en de ellende bleef voortduren, temeer omdat ook toen nog enkele nieuwe maatregelen het 'gebiedsdeel' door Nederland werden opgedrongen, onder meer ten aanzien van de subsidiëring van het bijzonder onderwijs.

In het oog der Verenigde Naties en speciaal van haar treiterige Dékolonisatie-Commissie gingen de Hollanders veel te traag en onduidelijk te werk met het zelfstandig maken van hun overgebleven kolonies en het ter tafel brengen van allerlei twijfelachtige bestuursconstructies, terwijl vooral de Latijns-Amerikaanse republieken, die node enkele Europese ‘volksplantingen’ nog zagen voortbestaan op het continent aan de Wilde Kust, aandrongen op grotere voortvarendheid. Moest er over de belangen van de regio worden meegesproken, dan kon dit alleen bij monde van ‘kolonialistisch’ Nederland gebeuren en dit zinde hun niet.

Mede hierom, alsook om een einde te maken aan de halfslachtige ‘Interimregeling’ besloot men nu in Den Haag tot het houden van nieuwe Rondetafel Conferenties, die zich van 1952 tot '54 voortsleepten, omdat er een even deftig als langdurig ‘getawar’, zo niet gezanik, ontstond over zulke meer theoretische dan praktische vraagstukken als: wat de ‘vrijwilligheid’ van het besluit tot gezamenlijke vorming van één Koninkrijk door Nederland en de beide voormalige kolonies wel impliceerde en hoever het daarmee gemoeide ‘zelfbeschikkingsrecht’ hierdoor verspeeld werd en uittreding uit het verbond (‘secessie’) nog mogelijk zou zijn, of wat de onwerkelijke ‘gelijkwaardigheid’ der drie Rijksdelen eigenlijk te betekenen had. De touwtrekkerij die hierbij ontstond, gebeurde meer binnenskamers dan in het openbaar, zodat de publieke opinie in Nederland zich van ‘autonomie’ voor de voormalige kolonies niet zoveel voorstelde als de Verenigde Naties daaronder verstonden en in Suriname het eenvoudigste deel van de goêgemeente deze term vertaalde als *auto moni* (geld voor de auto voor iedereen) en zich blij maakte met een dode mus.

Wat als resultaat van de vele onderhandelingen tenslotte uit de bus kwam, was een bovengrondwettelijk ‘Statuut van het Koninkrijk der Nederlanden’, dat zowel de geit als de kool spaarde en daarom een uitvoerig en nogal ingewikkeld document werd, waarvan alleen bij wijze van ‘toelichting’ verklaard werd dat het geen ‘Eeuwig Edict’ was. Suriname zou voortaan al zijn eigen belangen zelfstandig kunnen behartigen, maar niet die welke als ‘Koninkrijksaangelegenheden’ werden aangemerkt, zoals de zorg voor leger en vloot of het onderhouden van de buitenlandse betrekkingen. Deze zaken bleven tot de uitsluitende competentie van Nederland behoren, hetgeen aan buitenlandse pottenkijkers ook deze nieuwe structuur nogal onbegrijpelijk, om niet te zeggen halfslachtig liet voorkomen. Dit ondanks het feit dat Suriname nu in Nederland door een ‘Gevolmachtigd Minister’ vertegenwoordigd zou worden, die zich, wanneer het om ‘Koninkrijksaangelegenheden’ ging, bij het ministeriële beraad in Den Haag kon doen horen, zoals bij zulke gelegenheden de Surinaamse volksvertegenwoordiging dit ook in het Nederlandse Parlement zou kunnen doen. Het was echter duidelijk, wie alsdan de doorslag zou geven.

Alvorens het befaamde ‘Statuut’ met grote plechtigheid in Den Haag ondertekend werd, hadden de Kamers er nog van alles over op en aan te merken, maar door de Staten werd het eenstemmig aanvaard. Iedereen hoopte dat voor het ‘Rijksdeel’ Suriname hiermee een nieuw tijdperk was aangebroken. Het land kon weliswaar financieel en economisch in de verste verte niet op eigen benen staan, laat staan verder komen, alle ‘zelfstandigheid’ alias ‘autonomie’ ten spijt, maar het Statuut sprak overduidelijk en bij herhaling van *‘onderlinge bijstand, overleg en samenwerking’.* Alle reden dus om te verwachten dat de verdere ontwikkeling van het land snel en in alle pais en vree zou verlopen, al bleef het opperbestuur nog tot 1962 in handen van een ‘Hollandse’ Nederlander - alle Surinamers waren nu Nederlandse staatsburgers - als Gouverneur.

Gelukkig was deze laatste van de 56 Europeanen die sedert Crynssen het bewind gevoerd hadden, een man van meer wijsheid en begrip dan de oud-burgemeester die hem was voorgegaan. Niettemin liepen ook onder hem de zaken allesbehalve naar wens; het eeuwenlange kolonialisme dat de samenleving verwrongen en verbrokkeld had, wreekte zich. De oude ‘volksplanting’ kon niet met een handomdraai zichzelf wijzigen in een autonoom en democratisch bestuurbaar land. Voor de voltrekking van een dergelijk proces is blijkbaar langere tijd nodig dan die van één generatie.

Dit is niet alleen in Suriname of in Brits-Guyana, het andere gedékoloniseerde land aan de Wilde Kust, maar ook bijna overal elders het geval gebleken, waar vroeger of later de Europese vestigingen zich een zekere autonomie verwierven. Maar Suriname verkreeg deze in ieder geval zonder bloedvergieten.

Penning geslagen bij de viering van het eeuwfeest der Emancipatie van de negerslaven in Suriname. Ook na honderd jaar werd zowel van kerkelijke als van burgerlijke zijde nog altijd de nadruk gelegd op de geestelijke betekenis van de ‘vrijwording’, en wel in de zin van een voortgaande kerstening.

Nog pas gisteren...
(1955-1975)

Bij hun massale uittocht ter gelegenheid van de gevreesde ‘onafhankelijkheid’ van Suriname, werden de uitwijkelingen aanvankelijk grif toegelaten op Schiphol. In grote aantallen hielden zij zich op in de Bijlmer bij Amsterdam, en de luchtlijn van Paramaribo naar deze stad kreeg weldra de bijnaam van ‘Bijlmerexpress’.

De een-en-twintig jaren die tussen het inwerkingtreden van het Statuut, eind 1954, en de onafhankelijkheidsverklaring van Suriname tegen eind '75 verliepen, waren even weinig opwekkend als hoopgevend voor Suriname, en tot het vele wat in deze periode van verspilling, onderlinge verkettering, krakeel en tenslotte ook corruptie verwaarloosd werd, behoorde bovenal iedere welbewuste voorbereiding van de bevolking, om in eensgezindheid en met het nodige verantwoordelijkheidsgevoel zelfstandig zijn belangen te kunnen behartigen, en met de twee enige middelen die de hedendaagse mens ter beschikking staan om aan de eigen welvaart mee te bouwen, namelijk produktiviteit en besparing, zich geleidelijk aan te onttrekken aan de dienstbaarheid of bevoogding die onverbrekelijk samengaan met het aangewezen zijn op zogenaamde ‘ontwikkelingshulp’. De drie ‘landskinderen’ die achtereenvolgens als Gouverneur optraden en van wie de twee laatste voor hun ambt ‘getraind’ werden bij de ware economische bazen van het land, de SURALCO - zij bekleedden onmiddellijk vóór hun benoeming door Nederland beiden de functie van directeur-beheerder van deze Amerikaanse onderneming - konden weinig invloed uitoefenen op een landsbestuur dat, voor zover niet door Nederland financieel in het gareel gehouden, geheel naar de pijpen van de Staten moest dansen. En deze gedroegen zich verre van voorbeeldig.

Het ‘Eenheidsfront’ dat al in '55 aan de macht kwam, vertoonde geen interne eenheid; de coalitie der ‘Samenwerkende Partijen’ die telkens in andere combinaties een verkiezingsoverwinning voor de dominante N.P.S. (een specifiek Creoolse partij) mogelijk moest maken, viel even vaak daarna uiteen tot elkaar tegenwerkende groeperingen, ofschoon al die ‘partijen’ met hun vage en daardoor weinig van elkaar verschillende politieke programma's, uit opportunisme soms gemakkelijk genoeg tot kortstondige compromissen bereid waren. Echte principes hielden zij er niet op na. Op ongehoorde wijze verzaakten de Staten hun plicht, zodat tientallen dringend nodige wetten jarenlang onbehandeld bleven, terwijl het college zijn tijd verdeed aan futiliteiten, potsierlijke of woeste ‘opvoeringen’ voor de publieke tribune, zelfs ruzies met handgemeen en herhaalde schorsingen, zodat het dat wat voor een begin van parlementaire democratie moest doorgaan, tot een aanfluiting maakte. Gepraat werd er genoeg, - in het luchtledige. Dozijnen rapporten werden uitgebracht door allerlei van heinde en ver aangetrokken ‘experts’ en verdwenen alsof ze nooit geschreven waren, in het niet. Meer en meer werd de uitvoerende macht misbruikt als gunsten-verlenend partij-apparaat van de N.P.S., met alleen van tijd tot tijd enige medewerking van hetzij de Javaanse K.T.P.I., hetzij de veel grotere Hindostaanse V.H.P., totdat deze laatste jarenlang volkomen uitgeschakeld werd. Er kwamen hier en daar weliswaar radicale gevoelens van ‘nationalisme’ tot uiting, aanvankelijk onder de leus ‘baas in eigen huis’ en daarna meer gericht op het verwerven van uiterlijke symbolen: een eigen vlag en een nieuw wapenschild. Maar toen eindelijk ook de N.P.S. in het kielzog van enkele kleine ‘republikeinse’ Creoolse partijtjes begon aan te dringen op spoedige onafhankelijkheid van het land, raakten de gemoederen eerst recht verdeeld en in beroering. Een in verband hiermee in '61 bijeengeroepen Rondetafel Conferentie moest voortijdig worden afgebroken door de tegenstand van veel plaatselijke ‘politici’, met name die van Aziatische origine, daar zij uit angst voor Creoolse overheersing geen heil zagen in het spoedig doorsnijden van de veilige banden met Nederland. Hun wantrouwen was overigens niet ongegrond. De regering stond inderdaad

Inlevering van hun wapens e.d. door de Nederlandse militairen bij de Onafhankelijkheidsverklaring van Suriname.

geheel onder invloed van de N.P.S. en haar incidentele bondgenoten; zij werd bovendien tussen de jaren 1963 en '69 geheel en al beheerst door de bij uitstek voor de negroïde groep 'archetypische' figuur van 'Jopie' Pengel, die in zijn samengestelde hoedanigheid van partijvoorzitter, vakbondsleider en Premier niet kon nalaten gedurende zowat tien jaren alle macht naar zich toe te trekken. Als verrassende reïncarnatie van een authentieke negentiende-eeuwse Westafrikaanse 'Obi', behept met alle eigenschappen van zulk een door uiterlijke welgedaanheid, roekeloze spilzucht en sluwe gemoedelijkheid 'charismatisch' werkend vorstje dat steeds door een aantal parasiterende volgelingen omringd, dezen zoet houdt met een nu en dan toegeworpen vet brokje, wist Pengel zich niet alleen binnen de eigen omgeving, maar zelfs tegen het beter weten in van de Nederlandse bewindslieden, gedurende al te lange tijd te handhaven en zijn grillige zin door te drijven. Het is merkwaardig hoezeer deze atavistische terugkeer naar een onmogelijk meer in de herinnering voortlevend Afrikaans grondpatroon, aan de idealen van de Surinaamse negroïde volksmassa bleek te beantwoorden en haar tot volgzaamheid bewoog, zodat men ondanks al Pengel's evident wanbeheer, na zijn dood zelfs een standbeeld ten voeten uit voor hem plaatste op de meest in het oog lopende plek van de hoofdstad. Niettemin blijft het een feit dat hij tijdens de jaren waarin hij de feitelijke macht uitoefende, driemaal minister-president was, tegelijkertijd de belangrijkste ministeries 'beheerde' met flinke grepen in 's lands kas en een even flinke afkeer van rekenschap daarover, die kas dan ook vrijwel geledigd, maar het aantal 'landsdienaren' enige malen verdubbeld heeft, hoewel er voor de meesten van hen geen passend overheidsemplooi bestond. Door een reeks van stakingen en eindelijk een motie van wantrouwen van de Staten - sinds '63 tot een college van 36 leden uitgebreid - in '69 tot heengaan gedwongen

(waarna hij kortelings stierf) liet Pengel het land in een complete administratieve en morele chaos achter.

Ondanks de rijkelijk toebedeelde ontwikkelingshulp van Nederland, die de massa echter weinig ten goede kwam, vonden telkens demonstraties plaats om lucht te geven aan de heersende ontevredenheid.

Enige orde daarin kon slechts worden hersteld door de offervaardigheid van een groep niet-politiek geëngageerde, maar integere, ervaren en ambitieloze ingezetenen, die zich strikt hielden aan hun toezegging om zodra zij hun herstelwerk verricht hadden, voorgoed het onwelriekende politieke terrein de rug toe te keren. Dit gebeurde dan ook binnen het jaar.

Ongelukkig genoeg kwam hierna het bewind weer in handen van ‘Pengelianen’ die slechts in staat waren het bedenkelijke voorbeeld van de grote ‘Obi’ na te volgen, zij het verdoezeld door wat meer geciviliseerde gebaren en verontschuldigd door kwasi-wetenschappelijke prietpraat en beloften. Er kwam dan ook maar heel weinig tot stand. De opening van een zich in etappes uitbreidende nationale Universiteit in '68 was nog de meest opvallende gebeurtenis in deze periode van nietsdoenerij en corruptie. De Afobaka-dam die de SURALCO van goedkope energie moest voorzien, kwam al in '65 klaar en kort daarna konden de eerste aluinaarde en het eindprodukt aluminium (met participatie van de Billiton Mij.) worden geproduceerd. Met de laatstgenoemde en een aantal andere ondernemingen ging de Regering allerlei zogenaamde ‘joint-ventures’ aan, in de hoop zo beter te kunnen delen in de verhoopte winsten van deze investeerders, maar voorshands nog alleen delend in de risico's die zij liepen. Verder bleef het nogal droevig gesteld met de investeringslust zowel van Nederlandse als van andere zijde, mede ten gevolge van de bureaucratische traagheid en de toenemende omkoopbaarheid of het favoritisme der Surinaamse autoriteiten. Deze werden met steeds hogere looneisen van de vakbonden,

Typerend voor de toestand op kleinere plaatsen is dit beeld van de hoofdstraat in het thans ruim 100 jaren oude grensstadje Albina, gesticht door een Rijnlandse immigrant.

ook die van het goeddeels waardeloze ambtenarenkorps bedreigd; er volgde staking op staking, in '73 culminerend in een grote algemene staking. En ofschoon de Regering deze overleefde, werd zij een half jaar later, na de algemene verkiezingen waarin weer een 'Nationale Partij Kombinatie' (N.P.K.) optrad, vervangen door het kabinet Arron (Pengel's opvolger als voorzitter van de N.P.S.) dat zonder enige medewerking van de 'Hindostanen' de laatste regeerperiode onder het Statuut begon. Er waren al kort voordien moeilijkheden ontstaan met de westelijke naburen in de republiek Guiana, waar ook de Creoolse bevolkingsgroep onder leiding van Burnham de boventoon voerde en de grote Hindostaanse minderheid onder Jagan zich achteruitgesteld zag. De door de ontdekkingsreiziger Schomburgk al in de jaren 1840 vastgestelde bovenloop van de grensrivier, de Corantijn, was sindsdien onjuist en de New River de hoofdrivier gebleken; reden waarom Suriname op het betwist gebied aldaar een vliegveldje aanlegde met een beambtenpost erbij. Deze post werd in 1969 plotseling 'uit de lucht' aangevallen en 'veroverd' door Guianese soldaten, die zich daar blijvend neerlieten. En hoewel op korte termijn de twee betrokken 'verwante' regeringen afspraken om alles weer terug te draaien en de grenskwestie voorlopig te laten rusten, gebeurde dit niet en bestaan er nog steeds spanningen tussen beide landen, welke leidden tot latere moeilijkheden betreffende de voorgenomen aanleg van hydro-elektrische werken in het Corantijnbekken, waar men veelbelovende voorkomens van bauxiet en andere mineralen aanwezig achtte. Nog altijd was en bleef de exploitatie van bauxiet de enige reële hoop voor de economische toekomst van de verwaarloosde landbouwkolonie, die nog niet tot enige industrialisatie vermocht te geraken. Wel gelukte het de overheid om steeds grotere inkomsten uit de mijnbouw te verwerven, maar hierdoor bleef zij tevens vrijwel geheel afhankelijk van de wisselvallige vraag naar aluminium op de wereldmarkt. Het in kaart brengen

van het land met behulp van luchtfoto's nam vele jaren in beslag, maar vergemakkelijkte zowel de geologische verkenning als de bosbouwkundige ontsluiting van Suriname.

Paramaribo dat ruim een derde van de totale bevolking van Suriname op vrij chaotische wijze ‘herbergt’, heeft door deze ongewenste concentratie veel van zijn voormalig stijlvol karakter verloren. Alleen rigoureuze stedebouwkundige maatregelen en monumentenzorg kunnen nog redden wat ervan over is.

Inmiddels was Nederland, geschrokken door de noodzaak van gewapende interventie bij onlusten op Curaçao in 1969, waardoor het vreesde op internationaal niveau nog van kolonialisme beticht te worden, vrij plotseling ten zeerste geporteerd voor een snelle liquidatie van het Statuut en afstoting tot elke prijs van de Overzeese Rijksdelen. Het vond de opportunistische regering-Arron, die bij de verkiezingen geen woord van instemming hiermee gerept had, maar kort daarop aankondigde dat zij het wilde aansturen op onafhankelijkheid ‘per ultimo 1975’, al te zeer bereid om op elk verleidelijk voorstel in te gaan, ofschoon verreweg de meeste inwoners het niet zagen zitten en zeer velen bang waren dat de Creoolse overheersing in een land met een langzamerhand overwegende bevolking van Aziatische origine, vroeg of laat tot een burgeroorlog zou leiden. Op futiele gronden weigerde Nederland, en dus ook de Surinaamse regering, de acuut geworden onafhankelijkheidskwestie aan een volksreferendum te onderwerpen, dat ongetwijfeld voor meer dan 90% negatief zou zijn uitgevallen. De bevolking reageerde dan ook paniekerig; duizenden verlieten het toch al onderbevolkte land en trokken in hoofdzaak naar Nederland. Op de eerste golf van Creolen volgde een tweede van Hindostanen; de exodus bleef nog jarenlang voortduren, zodat weldra ruim een derde van Suriname's inwoners zich in de diaspora bevond, hiertoe veeleer gestimuleerd dan teruggehouden door de eigen regeerders, en evenmin ontmoedigd door de Nederlandse, die

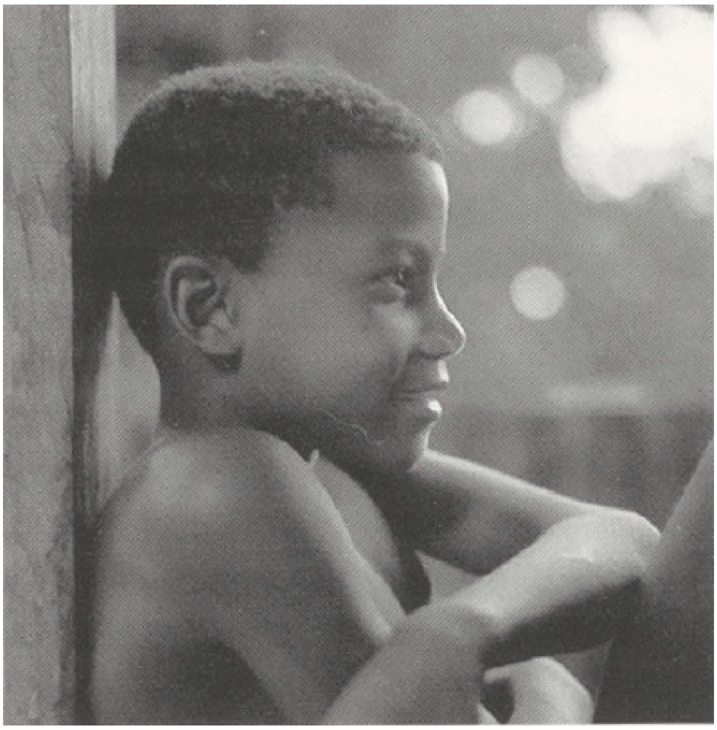

Jonge blik in een onzekere toekomst.

Arron en de zijnen letterlijk 'omkochten' door inwilliging van bijna al hun wensen: enkele miljarden aan 'ontwikkelingsgelden' en een goed-bewapend eigen legertje dat door een Nederlandse militaire missie verder zou worden ontwikkeld. Haastig dokterde men een 'Grondwet' in elkaar, die de door de N.P.K. beheerste Staten even haastig aannamen, toen men te elfder ure ook de V.H.P., zij het met tegenzin, overstag wist te doen gaan. De zonderlinge figuur deed zich voor, dat de laatste Kroonvertegenwoordiger, Ferrier, van de ene dag op de andere President werd van de 'soevereine republiek Suriname', die op 25 november 1975 plechtig te Paramaribo werd uitgeroepen.

Welke moeilijke jaren de oude volksplanting na zijn door het 'moederland' zo gulhartig opgedrongen onafhankelijkheid tegemoet zou gaan, konden slechts diegenen bevroeden, die de waarheid beseften van het klassieke gezegde: *'Vrees de Danaërs en de geschenken die zij meebrengen.'* De reeds talrijke 'avonturen' die de nog jonge staat sinds zijn tanggeboorte doormaakte, zijn hoe boeiend ook, nog geen 'geschiedenis'. Al het voorafgaande maakt echter, hopelijk, veel van het huidige gebeuren wat begrijpelijker... en wellicht vergeeflijker.

Bij zijn onafhankelijkheid kreeg Suriname - met onvoorziene historische gevolgen - een eigen leger. Hier: de eerste President van de pasgeboren Republiek neemt met onwillekeurig afgewend gezicht als opperbevelhebber het vaandel van de landmacht in ontvangst.